

Zelený svit ovíjal svoje vlákna okolo drevených zrubov a šindľových striech. Oblôčik matere Jozefa Maka vydychoval ustáté, zomdlené, žlté svetlo a chladná hmla sa čudovala, tichšie si líhala na zem pod týmto oblokom. Vetra a ľudí nebolo, o tomto čase neštekali ani psi. Ani robotov nebudí bieda tak zavčasu, nie vtedy, keď sa začne spretrhávať noc. Ozrutné vrchy okolo chalúp zdali sa ozrutnejšie, v čiernej, jednofarebnej ploche viseli nad dedinou, zblízka sa skláňali, azda celkom na vrcholce smrečkov, čo tu i tam vyrastali z dvorov, úzkych záhrad. Tenké, štíhle smrečky, splašené, neisté sťa nezvaní hostia na chudobnej hostine.

Iba hviezdy sa výrazne chveli nad vlhkým štítom strechy, hoci mali také svetlo ako oblôčik na chalupe vdovy po Jánovi Makovi.

A keď nad Hudákovom rozknísal sa ospalý vietor a pobral sa ponad dolinu k východu, vtedy zaboľelo materino lono naposledy a narodil sa Jozef Mak.

Jozef Mak, obyčajný človek, milión, ktorého nečaká na svete nik a nik ho spomínať nebude, keď sa zo života vráti.

Jozef Mak: milión. Čo sa spomína len ako ľudstvo, a nikdy nie ako človek.

A ženy okolo matere boli ospalé, ani toľko nepovedali, či je prišlé dieťa hodné, alebo slabé, hoci sa toľko i v najhorších prípadoch povie. No i ľudskí ľudia sú zavše neľudskí, a že im Makova mater v tú chvíľu neodpúšťala, bolo preto, lebo nevedela, že je chvíľa veľkej borby, keď je nie noc, ani ráno, iba čas najtuhšieho a najsladšieho spánku, keď omdlieva i sila, i dobrota, i hriech, i rozkoš. Neodpúšťala, lebo ani boľavé lono neodplašilo hrôzu z hrude, oba ťažké prsníky zavalili sa priam na srdce a mater sa bála otvoriť ústa na otázku, či je nový život životom, alebo nesúca príťaž, o akej aj materi škoda rozprávať. Plakali jej kútiky úst, oči viseli na hrade, kde nebohý muž tvrdo zarúbal sekerou: ZBOŽEi POMOCi vibUDOVAL DOM TenTO MAK JANO roku pANe 1862 AVkUSTA 3 ho

A ona teraz v tomto dome porodila chlapca, čo nemohol byť ani Jano, nemal byť ani Mak. Nuž pozrela na ospalé ženy, nechala ich drieť, iba synovi pošepla vedľa seba, synovi bezmennému a bezvládnemu, že lampu treba zhasiť, lebo vonku rozmohol sa svit.

ani jano, ani Mak

Vtedy sa vytiahol spod šopy neveľký, uzímený chlapec, zastal na podstení, skrížil si ruky na prsiach, dľaňami prikryl si plecía. Pomyslel si:

- Mater už v chyži nestonie, ticho je, iste už porodila... Budeme mať hanbu, mater i ja. Ako len porodila...? Koho by som sa spýtal?

Toto bol syn Jána Maka, a preto mohol byť i Jánom, i Makom. Teraz ťažká zodpovednosť zvalila sa na neho zo strechy, preto sa schúľil pod samú stenu, položil si tvár na kolená a niečoho sa bál, až pokým nezačal driemať znova.

2

Rosa nepadala a neprikryla Jána Maka, ale zo zelenej riedkej hmly sa vynorila biela postava, čo v prachu nezanechávala stopy, nemala váhu, mohla vojsť do hociktorého dvorca a nemuseli sa otvárať ani vrátka, lebo postava nemala ani telo, iba ruky krvavé, prebodnuté dlane a oči rozumné a dobrotivé. Prst milostivý a ľahučký, čo nepocítil na hlave ani spiaci Ján Mak, syn a brat od úsvitu, ibaže vtedy počul vánok vetra a rozumel mu v spánku.

- Spíš? Spi. Ale nikdy sa nikoho neopýtaš, ako matky rodia.

Jano Mak spal a hosť vošiel do domu cez pritvorené dvere. Už odo dverí privrel materine oči a nazrel cez ručníček, ktorým bol syn prikrytý.

- Tu si, Jozef Mak? Tu. Neskoro som sa dostal k tebe na návštevu. Nemám už nič. Od včera chodím medzi tichými ľuďmi a všade niečo prosili odô mňa, do svitania neostalo mi nič. Všetko som rozdal, čo som mal. Ale, Jozef Mak, narodil si sa, a nik ťa nečakal okrem materinho strachu, nik ťa nevítal, neobdarúval, nuž dám ti aspoň to, čo ešte mám. Dávam ti ukrižované ruky, tie mi ostali z tejto noci. Vezmi si ich a nehladaj k nim ústa ani potom, keď budeš ľuďom rozumieť a keď ťa budú chcieť nahovoriť, aby si si ústa od niekoho požadoval.

Vtedy Jozef Mak zastonal na vankúši.

Zastonal v radosti, že mu niekto niečo daroval, ináč nebol by mal v tomto živote nič. Ale mater ho nepočula, v ten čas snívalo sa jej práve o tom, že ju príchod druhého syna veľmi unavil. I zľakla sa únavy, akoby únava bola štrbinou na povinnosti, lebo mater preto rodí, aby vychovala človeka. A keď na chvíľu otvorila oči, zazrela kus mihotavej

bielej hmly, i prežehnala sa ťažkým krížom a usmievala sa v čudnom sne tak blažene, že jej i slzy vyvierali spod mihalnic.

3

Biela postava zastavila sa na tomto konci druhý raz až na tretiu noc.

Ani vtedy nenahla sa do Makovie obloka.

Iba tam, kde v treťom dome povyššie bývala Hana Melošová, pomaľá, ospalá a ľahkomyselná ženská, čo si statočne nikdy neriadila dom, rodila deti a nikdy nedbala o ne, lebo i tak dobre rástli, zdĺhavo sa usmievala a čepce si iným dala vyšívať. Túto noc dostala Hana rozkaz:

- Keď bude ráno, pozri do obloka Makovie a uvidíš, darmo sa tam narodil chlapec, ešte ani dosiaľ nemajú misu v obloku.

Nuž Hana Melošová sa na svitaní dlho a lenivo preťahovala, a keď pozrela von oblokom, zhĺkla:

- Jezu, u Makov sa narodil chlapec, už tomu tretí deň, a ani dosiaľ nemajú misu v obloku!

A zopakovala to v dome všetkým, skoro zabudla kravu vyhnať na pašu, a prázdnu misu nosila po komore, po dvore a stajni, až napokon dožula krajec chleba a naplnila misu krúpami. Krúpy tri razy odsypala, aby ich mnoho nedarovala, ale bola ľahkomyselná, a napokon jednak dosypala i to, čo predošle nedožičila.

V krúpach mal by stáť vprostriedku oštiepok, okolo červené jablká a kraj by mal byť obložený bielymi vajcami. Lenže Hana Melošovie bola neporiadna osoba, a keď pobadala, že nemá oštiepok ani jablká, usmiala sa ľahkomyselne a zanesla misu, v ktorej boli iba krúpy a vajcia. Iná žena nedala by sa vysmiať, nevykonala by polovičaté dobrodennie, radšej nech by Makovka skapala. Večer sa pochválila mužovi:

- Makovci sú ako kostolná myš... Ľudia Makovku vysmievajú, že sa prespala, a dosiaľ nik nenasypal decku krúpy do kúpeľa, nuž som sa ponúkla za krstnú mater. Už som aj misu zanesla... akurát popŕchalo. Čo? Ak nebude dažďa, zemiaky sa nám nenapravia... A Makovkin chlapec je dosť biedny a hovorila som, aby sme ho na Jozefa pokrstili.

Muž, Meloš, v polotme opakom dlane pretrel si ústa, nepovedal nič a len tak bez slova sa pobral spať na šopu, kde bolo čerstvé seno. Hane nepovedal ani inakšieho slova, nuž Hana sa iba po prah pobrala za

ním a tam zlenivela, lebo jej prišlo na um, že na šopu je mrchavý rebrík. Zdvihla ruky ponad hlavu, pretiahla sa, prehla sa v drieku a vracala sa rovno do postele.

Splašila sa až pod perinou a zhĺkla:

- Jezu, pri krste sme zabudli na chlieb...! Akože sme to krstili? Nepoložili sme pod stôl chlieb, baba nevzala chlapca, nepoložila chlapča na chlieb a my, ženy z rodiny, nerozbehli sme sa, ktorá si dieťa prvá uchyti...! Ktože takto dieťa vychová? Na mňa, na krstnú mater, bude zle, a veru som mohla niekde vypožičať nový peceň a dožičiť krstnému trochu šťastia. Môže ma kľiať, ak dorastie.

Tu zívla Hana Melošová a v duchu sľubovala Makovke, že upečie jej koláč na jeseň, keď bude v dome nové zrno.

4

Jano, syn, čo mal v makovskom dome právo, vyše roka nosieval Jozefa Maka na chrbte. Mocný chlapec bol v siedmom roku a mocnel aj od ťarchy, ktorej sa nemohol zbaviť, lebo mater sa muse-la obracať za chlebom. Oslabol iba niekedy a vtedy sa hodil na zem aj s plachtičkou, v ktorej bol zavitý brat.

Plakal. Slzy mu kvapkali na zem a tak slabol ešte väčšmi. Začal sa v ňom chvieť boľavý hnev, hrýzol zem a vyplúval piesok a hlinu. Napokon sa schúlil a spevavo nariekal, všeličo vykrikoval. Ak dobehli ženy, ak ho ľutovali a nadávali na mater, prestal nariekať, ale ak si ho nevšimol nik, tak sa mu v náreku a hneve ulávilo, až zasa zmocnel: tlačal sa s plachtičkou ďalej a usmieval sa na obe oči.

Ak sa mu do žiaľu zamiešali iné deti, ak mu pomohli, vtedy sa faľošne pretvaroval, udobril sa naoko a zbil deti, všetky, ktoré zvládal.

A zavše, keď bola mať najustatejšia, z okopávačky spod Hudákova sama niesla oboch chlapcov: Jana na chrbte spiaceho a Jozefa na prsiach natešeného, lebo on všade usnul, iba na materinom pleci nie, lebo tam bolo dobre.

Krstná mater, Hana Melošová, sa vždy naširoko a hlúpo usmiala, keď ich postretla alebo vošla k nim do chalupy.

- Veď vám je dobre... Zemiaky vám vždy vytrvávajú do nových, ľala, kapusty mi hockedy požičiate a bieda vás naozaj ani nebije. Nás bije aj otec, ha-ha, zavše obracia dom hore nohami, musíme utekať z chalu-

py, a o tebe, kmotra, susedy už dávno zabudli, že si sa prespala, iba máš pokoj a muž ti nebeží do truhly ako môj. Hľa, minulú nedeľu zasa mi vyvrátil truhlu a všetky čepce mi sekerou rozrúbal. Či o tom vieš? No, tuto Jano ti je na dobrej pomoci, krstného mi varuje, na chlapa ho vychová, a Jožo ho má rád. Jožko, či máš Jana rád?

Jozef Mak sa uškŕnul a darmo ho brat mlátil cez celých šesť rokov, mal si brata rád, lebo mu rozprával o strigách, o mátohách, o žene, čo mala dve srdcia a nemohla umrieť, až pokým ju na chotári za Tepliou neupálili. I zato ho mal rád, že bol Jano obor, že bol mocný a že sa smial, keď si zaťal do nohy. I zato, že si v jede rozdriapal raz košelu, keď ho samopašní parobci priviazali o Babelov plot.

Div mu oči nevyskočili od lásky a údivu, keď Jano raz pri potoku začal dlhú reč, že tu je čas a treba medzi chlapcami vyberať, kto bude súci za Jánošíka. Treba to vraj vedieť, lebo Jánošík vždy musí byť na svete. Dnes je Rozoslanie apoštolov, poludnice nemajú moc a Jánošíkove frajerky neviditeľné chodia okolo parobkov. Ak sa niektorý dá na skúšku, ovijú ho neviditeľným opaskom a potom bude mať silu aj za sedemdesiatšedem chlapov.

- Len chytro zhotujte vatru a uvidíme! - rozkazoval Ján Mak a chlapci rozložili vatru, prikladali drevo a Jozef prikladal najusilovnejšie. Prechodil ho sladký mráz, keď Jano vyberal z potoka ploský kameň-žabicu a keď kameň na rászoške nad vatrou prihrieval. Zavše Jozef ani nepobadal, že mu vietor mece do očí dym, a keď pobadal, len si trochu pretrel oči päsťami, prihol sa k zemi, ale nezutekal. Zdalo sa mu, že sa nesmie hnúť, lebo zavše naozaj vidí čosi biele vo vláknach belasého a žltého dymu, čosi, čo sa podobá Jánošíkovým krásnym frajerkám.

A stúpol, keď teraz nik nechcel byť Jánošíkom. Nik si nechcel dať položiť žeravý kameň na holé brucho.

Ani Jožko Hiriačok nie, hoci bol sprostý, duševný mrzák, zajakával sa a večne kýval hlavou. Ale Jánošíkom nechcel byť - ani Jožko Mak mu to nedožičil pre krivé ústa a sprostú tvár - no Jano Mak zažmurkal na ostatných chlapcov a oni hneď prevalili Hiriačka, zvliekli ho donaha a rehotali sa tak nahlas, že Jožkov krik nebolo ani počuť.

Jožko Mak rozhrabúval dym pred očami, oči vyvaľoval, čo ho tak sklamal Ján Mak, ktorý by i sprostého Hiriačka prijal za Jánošíka, Hiriačka, čo má krivé ústa. Ha-hoj...! I počul rev úbožiaka, chrchlavý rev, čo ho upomínal na predvianočný mráz, keď u susedov zakáľali, a videl

bratovu tvár, aká bola diabolsky rozchechtaná, keď z rázsošiek zosúval žeravý kameň na Hiriačkovo bledé brucho. A keď sa rozbehol a videl Hiriačkove krivé ústa, plné žltých slín, nuž sa mu zatmilo pred očami, zatriasol sa mu škrek až v samom žalúdku, zjajčal a nejako sa mu i Janova rázsoška dostala do rúk a ňou zatínal obra-brata, ktorého mal rád. Potom utekal, ako vedel, neobzeral sa, kto uteká za ním, utekal, pokým stačil, a keď nevládal, schúlil si hlavu do piesku na chodníčku a skučať vládal iba trošku pod údermi, čo nasledovali.

Hrabáčky sa zbehli a ony ho zratovali.

Vytiahli ho z piesku, utierali mu slzy a krvou premoknutú hlavu, no keď sa mu pominula hmla spreď očí tak, že mohol vidieť, veľmi sa sklamal.

Myslel si, že ho tak zbil brat, a teraz videl, že to bol zajakavý Hiriačok.

Hej, tam sedel neďaleko neho, reval, stískal si červenú hrču na bledom bruchu a sekal zubmi žlté sliny.

- Zabijem ťa, počkaj! Zabijem! - kričal biedny Joško, pästou bil do povetria, prskal a to všetko bolo také hrozné, až Joško Mak nemohol vyrieknuť, že na ňom nijakej viny niet. Ba schúlil sa zas a rozbehol sa domov splašený a tichý, sťaby hriech bol z neho pošiel.

Doma mali hrbku nového šindľa pod šopou, za hrbku sa utiahol Jozef Mak, tam tichučko strpal, tam sa bál a si opakoval:

- Ešte raz mi bude bitka... keď príde Jano, bude ma biť... Jednou rukou ma chytí za krk...

- Joško! - počul Janov hlas nad sebou. Ale sa nehoh.

- Joško, poď von, neboj sa, nič ti nevykonám. Iba Hiriačka ešte dnes niekde pochyťme... Či ťa veľmi bil?

Ale Jožo nešiel, a keď vyšiel, tak sa zasa strašne sklamal, lebo bratobor nechytí ho hneď za krk.

- Teraz len zazerá, ale ma dobre ulapí, keď ma ulapí, - myslel si Joško a završ mu strach zatajil i dych.

No sklamanie sa zväčšovalo a biely chlapec Jozef Mak podvečer skoro plačky chodil okolo Jana Maka a skoro nahlas vyvolával:

- Veď ma musí zbiť! Kedyže ma zbije? Veď ma musí zbiť...!

Keďže ho Jano Mak nezbil, strpklo v ňom čosi, prestal brata milovať, na druhý deň prestal mu pomáhať pri štiepaní pníkov na šindel a nevyzradil mu nikdy, že sa Hiriačkovi musí zďaleka vyhýbať, lebo Hiriačok hneď dvíha päst, len čo ho uvidí.

Iba s materou pustil sa raz do reči.

- Mamo, videli ste Jánošíka?

- Nie, - znela krátka a neúčastná odpoveď.

- Ale ja si myslím, že sprostý Hiriačok by nemal byť Jánošíkom.

- Uhm.

- A... náš Jano je nadarmo taký mocný, ani ten by nebol súci. Na Rozoslanie apoštolov nemotali sa poludnice po lúkach s kosákmi, tak tam chodili Jánošíkove frajerky. Ja som ich videl. Také mali šaty ako z kostola a každá mala hviezdicu na čele.

- Čo to táraš, Jožo? - nahnevala sa mať a chcela mu zatarasiť sen akousi kôrkou.

Lenže Joško Mak nezahryzol do kôrky, usmieval sa i ďalej a zašiel do tretieho domu ku krstnej materi, čo bola ľahkomyselná: počúvala Jožovu rozprávku o pannách, uznala mu, že videl hmlu cez slnečné poludnie, smiala sa, utrela mu nos a netrápila sa veľmi, že sa jej za ten čas, pokým ho počúvala, rozvarili zemiaky.

5

Jano Mak chodieval do vrchov stínať horu.

Mal široké plecia a široké dlane, a zato ho chlapi zavčasu pojali za Ginduru. Onedlho nebolo ho rozoznať od ostatných rubárov, jeho sekera vyrovňala sa ostatným, a keď v nedeľu prišiel do dediny, vtedy sa opil. Zmútili sa mu oči, a keď mal odchodiť, vykrikoval na dvore, Jozefa Maka mykal za golier košele, čo mu nocou vyšila mať.

- Žerieš, Joško! - prskal sliny do bratovej tváre a čiernou, zasmolenou pästou mu chodil okolo hlavy. - Joško, Joško, veď sa dlho už z môjho nenažerieš...!

Zato sa Jozef Mak bál jesť, iba kosil do úmoru, hoc mu i krátke kosisko bolo vysoké a veľmi ani nedočiahol pohladit' osličkou blyskavé ostrie.

Vláčil haluzie a ukradnuté, prekryté pne, aby bola plná šopa dreva do zimy, a chodieval do kostola obzerať voskového svätého Jána a voskovú Pannu Máriu. Kedysi, keď ho mater prvý raz sem doviedla, veľmi sa rozkričal, mater dlaňou mu musela prichýliť ústa a utekať s ním von. Naľakal sa Panny Márie. Na vosku nedržala dobre farba, dávno sa popukala a na jednom z tuhočervených líc celú kúsok odfrkali a plašili

Jozefa Maka. Zdalo sa mu, že Panna Mária má deravé líca, zato sa jej bál a z voskového úsmevu Panny tiekla naň hrôza. Veľmi dlho trvalo, pokým sa naučil do kostola chodiť, a čo raz šiel, potom nocami celý týždeň chodila za ním usmievavá vosková Panna Mária a vždy sa mu rovnako meravo postavila do sna a ani raz mu slovíčka neprehovorila. Ale že toľko zázračného počul o láske a utrpení Márie, napokon začal na sochu privykať, ba žiadalo sa mu voskovej hrôzy, zavše aj okrem nedele vkradol sa do kostola a dlho sa díval na nehybný úsmev deravých líc.

A keď sa s Máriou celkom spriatelil, vtedy pobadal, že sa mu mať neraz podobá voskovej soche.

Načisto sa z neho vytratila krv, keď si to prvý raz uvedomil, ba potom cez celé týždne neprizrel sa ani na matku, ani na sochu najsvätejšej ženy. Iba aj sám obledol, ak mohol, nosil trávu v plachtičke aj namiesto matere, vytratil sa z chyže, keď sa modlila.

Zosmutnel, ustal a parobci ho večer okrikovali:

- Jožko - kýška, a či ti už dajeda povedala, že ťa chce?

Ono Jožko nebol kýška - mlieko, ale materin syn a priateľ Panny Márie.

6

V deň Božieho tela raz prihodil sa v dome div. Mater ho nechala spať, a keď ho zobudila, štedro ho krmila čerstvým posúchom.

Toľko mu ho dožičila, že skoro zhíkol a skoro ju takto pokarhal:

- Mamo, nože mi nedávajte toľko! Ak Jano uvidí... Veď on váľa horu.

Skoro tak rozprával, a jednak ho trpko poplašila, keď mu vyzradila, že dnes príde na skoncovačku August Kubanda. Príde sa dohovoriť a po popoludňajších modlitbách musí ísť s ním, aby aj on vedel, koľko z ktorého domu budú vyháňať na pašu na hole, aby aj on videl, či je nie niektorá jalovica krivá.

- Lepšie ti tam bude, Jožko, ako doma, - hovorila mať. - Aj doma by si mal kde spávať, ale načo ti má Jano vykrikovať každú nedeľu, že je chalupa po otcovi iba jeho... Veď je Jano nie zlý, veď to vieš, len ho ľudia naprávajú na zlé reči, a keby sa neopíjaj, nedbala by som na to. Vidíš, takto i v boží deň nikdy nemáme pokoja. Veď vieš, hovorila som

mu: z chalupy ti nik neodhryzne, a kde ti ide zarobený groš, to lepšie porátaš ako ja. A takto až do jesene budeš mať pokoj. Naješ sa, niečo zarobíš, a keď vám jalovina privykne na pašu, ľahkú robotu budete mať vy pastieri. Nech Jano nezakľína... Ale Jano nie je zlý, veď ti nehovorím iba ja, veď ti to hovoria aj ľudia. A Kubandu len dobre počúvaj, však je ani Kubanda nie zlý, a veď je na svete mnoho ľudí dobrých. Dám ti aj Makov kožušok, mám ho odložený, jeden starý, a len sa v noci dobre prikryvaj, a dnes napoludnie choď ku krstnej materi, odober sa pekne, a večer sa vždy podívaj, od ktorej strany idú oblaky, a na druhú stranu si ľahni za stádlu, nebude ti tak duť. Chalupa je Janova, to je pravda, a... Nezabudni sa v chráme Božom odobrať od Panny Márie a pred kostolom odtrhni chĺpok trávy - len aby ťa trhať nik nevidel, ani zeleň aby ti v hrsti nik nezazrel! - a polož chĺpok pred Bohorodičku. Aj sám sa len potom prizri. Ak nebude v chĺpku suchá bylka, nemusíš sa báť na holiach, nič zlé sa ti nestane. Na Dolinkách bozkaj kríž, to bude posledný...

Jozef Mak neprehltol viac ani kúsok posúcha, hoci nebol ešte najedený. Ani materine slová nepočul všetky: zdalo sa mu zavše, že nie mater, ale Jano mu stojí nad hlavou, zavše ho pochytí za krk, pritisne ho a vykrikuje:

- Jožko, žerieš? V mojom dome žerieš?

Jednak akosi podvedome zapamätal si všetko, čo mu mať prikazovala, všetko vykonal podľa jej rozkazu, iba ho rmútilo, že mu mať nekáza odobrať sa od Jana a že mu to ani samému neprišlo na um. I zdalo sa mu to chybou, a preto sa pozabudol, kríž v Dolinkách bozkal iba letmo, a keď to tak neúctivo vykonal, nuž pobadal, že kríž je celkom obyčajné drevo. Vyvalil oči a vtedy sa mu i plechový Kristus zdal iba plechovým.

Ale nemal kedy o tom hútať.

Zaháňal jalovice, pozeral hore na vrchy a dolu do hlbokých a ďalekých dolín, objímal zrakom oblaky, čo sa otierali o končiare Orlovej a Kráľovej hole, a keď došli k stádlam, oplieskaným vetrom a dažďom, keď jalovina skrotla od únavy, keď August Kubanda povedal: „Tu sme z Boha pomoci!“ - vtedy sa aj on prekrižoval, ale materina dúška rozvoňala sa mu až po žilách, zato sa rozkročil, mocne rozhodil rukami a prvý raz pleskol bičom z dobrej vôle.

Grúne mu odpovedali.

Do dolín plazila sa noc, z hlbín vyvierala tma sťa zo studní, belasela a ponad ňu na západných hrebeňoch prelievalo sa roztopené zlato. Potom prišli neviditeľné ohromné pavúky a sivkastou pavučinou zasnovali noc do dolín. Na oblohe, ktorá je tu na holiach oveľa ozrutnejšia, zažmurkali božie lampy a Jozef Mak sa zabudol prizrieť, od ktorej strany sa nesú oblaky, a ľahol si ta, kde mu August Kubanda rozkázal.

Hneď spozoroval všetky zázračné veci, jasne videl, ako sa drevo z borovic na vatre rozprskáva na iskry, ako sa iskry nesú dohora, vysoko, až dolietnu na oblohu a tam svietia, aby božích lúčov bolo ešte viac.

- Načo by mi bol dom? - rozosmiala sa razom Jožova myseľ. - Načo...? Nech si Jano má! Každý človek má, ale nech si má, mne je nie treba. Tento môj je i tak najkrajší. Dobre mi mať hovorila, že mi tu bude dobre.

I dobre bolo Jozefovi Makovi, Augusta Kubandu vzal si za otca a niekoľko rokov iba to čakal, aby čím skôr prišiel čas vyhánania jaloviny. Čakal na vatru, čo rodila hviezdy, a taká vatra nemohla byť inde, iba na holiach Vápenice.

Čakal roky, vždy sa dlho díval na červené jazyky, sťa by bol cítil, že raz mu vyrastie pred očami zázrak taký, čo nikdy nezabudne.

Tak aj bolo.

Raz iskry celú oblohu zasypali žeravým svitom a nadarmo si vytieral z očí sen, i potom, keď sa celkom prebral, i potom bolo tak ako predošle: ružová noc sa ukazovala nad hrebeňom. Páčil sa mu zázrak, no o chvíľu všetko pokazil August Kubanda.

Jozef Mak si myslel o ňom, že spí, lebo darmo bol tu jeho pomocníkom niekoľko rokov, ešte nevedel, aký je pastierov spánok. A Kubanda teraz nečakane chytrý sa zviechal, pochytil najbližší kameň a niesol ho na vatru.

- Jožko, vstávaj! Metaj chytrý kamene na oheň! - rozkazoval Kubanda. Rozkazoval tak rezko, že Jozef Mak nestačil uvažovať, iba poslúchať, a bol si istý, že kameňmi pridúšajú žiaru, ktorá mohla jeho klamať, ale Kubanda ju zná, že je nedobrá.

- Jožko! - triasol sa starý pastier. V tom jedinom slove akoby bol zjajkol, zastonal, hodil sa hneď vedľa Jozefa Maka na kolená a zalomil ruky na modlitbu.

- Zlá je chvíľa, - šepol a potom sa preľakol i Jozef, lebo ružovosť nad hrebeňom nezmizla, ba akoby jej pribúdalo, sťa by živá osievala sa nad skrpatenými smrečkami.

Jozef sa prizeral najprv splašený, potom ako jastrab, až napokon sklonilo mu hlavu a mlčky sa spustil na zem vedľa Kubandu.

Dlho nepreriekli slova.

Azda i hodinu-dve.

Potom sa prvý ozval starec:

- Tak, Jožko, ktorý pôjdeme? Ty či ja... ?

Neodpovedal mu hneď, musel najprv hútať.

- Statok ochránim, choďte len radšej vy. Vy máte dom...

- Akože... mám... ak mám. Pôjdem. Prečkáam božiu hodinu a potom sa poberiem. Zavaruješ, ako budeš vedieť.

Nahmatal si Kubanda aj kapsu na cestu, aj si ju prevesil, ale keď mal vstať, rozkýval hlavou záporne a nevstal.

- Lepšie bude tebe ísť, Jožko. Ty nemáš dom... a chytřejšie sa vrátiš ako ja. Choď.

Jozef Mak šiel. Rezko ráňal rosu dolu grúňmi a práve sa začínalo ráno, keď sa blížil k dedine.

Sťa by ho bol niekto viedol, hneď si našiel mater.

Sedela pri Teplici pri neveľkom batôžku dvoch-troch páskovaných vankúšov, tvárou obrátená k dedine. Tupo, neprítomne hľadela do ozrutnej vetry, v ktorej umierali chalupy, a nedesila sa už čiernych prstov, na ktoré sa premieňali obhorené hrady, čo sa lámali a zosypali na hrbu, aby sa onedlho obrátili na popol.

- Dravčok, Rusnák, Bošeľa, Oravkin, Hančín, Latinák a náš... Janov je už tam... Už je celý dolný koniec v popole. Do rána bude aj Kubandov, ta sa nesú plamene, ak sa pod kostolom nepretrhnú, - hútal Jozef Mak, keď mlčky pristupoval k materi a keď nevedel, čo jej má na príchode povedať.

Akože?

Keď sa jej prizrel, túto noc odfrkala jej z líc všetka farba a ostal iba holý a žltý vosk.

Ale ani toto nebol pre Jozefa Maka taký zjav, ako keď o polpoludní

postretol Jána Maka, keď ho videl doráňaného, ufúľaného a zhrbeného od únavy. Prišlo mu ho nekonečne ľúto, sťaby mu brat bol povedal:

- Vidíš, Jožko, už sme si rovní. Ostala mi hrba popola, ale čo si s popolom počnem? Ak máš nohy, pobehaj trochu po poliach, hľadaj materine dve kozy, azda ich aj nájdeš.

Azda mu to Jano Mak naozaj povedal, no pobral sa i preto, lebo neďaleko sa roznariekala jeho krstná mať, Hana Melošová, akosi neobyčajne prenikavo zapišťala, čo sa mu zdalo neznesiteľné. Za takú pokladal chvíľu, keď nepristane nijaký plač.

9

Pravda je, Cigán Imro ušiel od oviec.

Nechal tam baču, nechal plácu, nechal tam aj dlhý, otrhaný kabát, čo si v dažďoch obliekal a čo mu visel až po samú zem, a u baču ostal mu iba hriech, lebo bača nadával, pästou zatínal a sľuboval, že na jeseň, keď sa dostane do dediny, na smrť zbije Imra.

A ostala tam po Imrovi pieseň pre Jozefa Maka.

Okolo Jamy zavše stretli sa ovce s jalovinou a stretli sa dvaja speváci: Jozef Mak a Cigán Imro. Mak nemal nijaký hlas do spevu, nemal ho ani Imro, ale si spievali zavše, lebo obaja radi mali piesne. Lenže popod dedinu začali vraj stavať železnicu a prišla zvesť až na salaš a pod stádlá, že okolo potokov chodia veselí ľudia a Imrova nepokojná krv sa pohla, pohnala ho od tichého krdľa. Jozefovi vyzradil, že vie, kde má strýc do handár zakrútené husle, a že ich pôjde ukradnúť. Azda sa zavše ani nenaje, ale pôjde po husle. Šiel, a Jozefovi bolo smutno.

Nevedel, čo mu je, až sa mu raz nečakane otvorili ústa a začal si ticho nôtii:

*Čhaje, čhaje, barikañi thov tro pindro
pali bradič, pali bradič. Daj nachajam,
daj napijom, daj hoslar me, daj matijom,
la bara bokhatar a bara trušatar
mro šero mam dukhal...*

Ale nie za Cigánom Imrom mu bolo smutno.

Myslel na krstnú mater, Hanu Melošovú, aká je statočná už od tých čias, ako si po požari vystavila novú chalupu a jeho mater pojala do nej, aby mala kde bývať, lebo syn Jano, čo bol v práve, nechcel dvíhať nový zrub. Jemu netreba, a mater nech sa stará. Lahkomyselná Hana Melošová pojala v jeseň i jeho do dvora, voviedla ho do stajne a šklabila sa lenivo.

- Jožko, ak chceš, tu môžeš spávať, veď tu miesta veľa. Postavili sme stajňu pre dve kravy, ale my nikdy nebudeme mať druhú kravu, nuž sa tu môžeš vyvaľovať.

Kde by sa bol inde podel?

Dobre mu tam bolo a ráno vždy Maruša otvárala dvere.

Doniesla dnu teplú zimu, keď otvorila dverce, zatriasla sa v ranom mraze, zadupkala a zasmiala sa vždy rovnako bezvýznamne: - Jožko, veď ti je tu dobre. Vonku praští šindel od mrazu.

- No, dobre. Podojím ti, ak chceš, aj nachovám, aj napojím. A či moja mater i tejto noci nariekala?

- Či nariekala? Akože máme vedieť? Spali sme, ale iste nariekala, veď vždy narieka. Naša mať jej hovorí, čo má nariekať, keď má svojich zemiakov a chleba, a dreva si ty nahotovil pre celý dom. Ale to jej vari choroba pomáha do plaču.

- Hej.

- Ani náš otec jej slova nepovie, i keď je opitý, veď sa niekedy aj z vašej kaše najeme. Iba teba chváli, že si jej dobrý syn.

Jozef Mak vždy mlčal pri takýchto rečiach, dožil, choval a napájal, a Maruša chodila okolo neho. Keď sa zasmiala, teplá para vlnila sa jej z úst. Neraz oviala i Jozefa Maka, a keď boli veľké mrazy, dala sa nahovoriť, aby ju veľmi neozabali bosé nohy, dala sa prikryť kožuchom a pokrovcom na Jozefovom lôžku. Jozef Mak si ticho hvízdal, pokým dožil a pokým sa díval na Marušu.

Myslel si:

- Mám dom a Maruša býva v ňom. Mám teplý dom a Maruši sa v ňom dobre býva.

Áno, v poslednú jar mal už istotu: keby raz Marušu objal, neskríkla by, iba by jej smiech v hrdle zaklokotal, a to by len on sám počul a nik iný. Parobok bol ako jedľa, to dávno priznal i starý Kubanda a dievky v jeseň a cez zimu veď ho nadarmo nevtiahli na muziku. Nejedna Maruši Melošovej závidí... Prečo by nevedel? A Maruša ho ako počúva, keď jej začne rozprávať. Ozaj, odkiaľ to chodí, že vie Maruši toľko rozprávať?

Čhaje, čhaje, barikaňi...

Hanblivo húdol roztrateným jedliam pieseň o dievčati, čo nieslo vo-
du a treba ho zastaviť, pýtať si trochu vody. Pieseň, čo bola dobrá, lebo
jej jednak nerozumel ani sám, a pokorujúca, lebo pochodila od Imra.

...barikaňi thov tro pindro...

Pozabúdal sa a spieval si sebe a začínal byť človekom pastier Jozef
Mak.

10

*...bara bokhatar a bara trušatar mro
šero mam dukhal...*

Rozpínal sa v ňom vzdor nevedomky, ba slepo a jedovate, zašiel ku
kolibe, kde vyesúval starý Kubanda, a postavil sa pred ním ako peň.

- Čo si dobehol, Jožko?

Jozef Mak vošiel do koliby po sekeru, ba i kabanicu si hodil na
plecia.

- Vari ti je zima?

- Nie mi je, strýc, ale chcem kabanicu mať na sebe, aby mi tu
neostala, - búchal obuchom sekery na kôl, ktorý sa mu pod obuch pod-
plietol. - Aby mi tu neostala, keď som celé leto za ňu slúžil. Ej, strýc,
nech vás hrom pobije, ale ste ma roky tak vyplácali za službu, ako ste
sami chceli. Aj žobrákovi by sa bolo viac ušlo, keby bol deň po deň pý-
tal, ale za mňa sa nemal kto prihovoriť, a s materou ste tak skončili,
ako ste chceli. Boh vám odpláť.

- Jožko, čo sa ti robí?

- Rozum mi ide a bodaj by aj vám prišiel. Vy sedíte pred kolibou
vlni, predvlni, a ja zháňam, - tresol zavše aj ostrým do kola, až sa kôl
začal párať.

- Či ste mi dali toľko pecňov, koľko mi patrí od gazdov! Hen pred
troma rokmi už pred Kračúnom ste povedali, že mám všetku slaninu
vydelenú a ja som jej veru mnoho nepojedol. Nuž tak, strýc, teraz mi
to chodí po rozume a taká mi je vôľa, že sa mi chce sekeru hádzať

(18)

do jaloviny. Len ju radšej požeňte, lebo ak mi bude v ceste dolu grú-
ňom...

- Jožko!

Pomykal Jožko zaťatú sekeru a kôl zapraštal, rozdvajil sa až po sa-
mú zem. Mykol plecóm Jožko, zvrtol sa a šiel.

Ani sa viac neobzrel.

Jalovina akiste sama zacítila, že sa Mak hnevá, že má dnes ozrut-
nú silu v žilách, nuž sama sa odstupovala; kamenčie ďaleko odfrkova-
lo, ako sa dostalo pod Jozefov krok, a voda v jarčekoch sa rozstrekúva-
la pod Jozefovu podošvou.

- Jožkooó...!

Hora odpovedala, ale Jožko nie.

11

Jožko nehľadal chodník, kráčal len tak, ale našiel ko-
nopnisko, kde Maruša vytrhávala materné stebľá. Nehanbil sa, že bolo
naokolo mnoho žien, šiel rovno za Marušou a zdalo sa mu: červená
Maruša priam tu vyrástla z mäkkej zelene, a keď šiel krajom, volala
naň teplo a prívetivo. Sadol si na úzku brázdú vedľa nej a utrel si pot
z čela.

- Čo si prišiel? - spýtala sa Maruša.

- Len tak.

- Po sol?

- Nie. Už nepasujem. Vraj stavajú železnicu a berú robotníkov.

- Železnicu? Nehovor. Nič nerobia, iba trávu kazia a koľo bijú po
lúkach. Chlapi sa hnevajú, ale keď pomerajú, tak ju budú stavať.

- No... tak ma Imro oklamal. Tak čo budem robiť?

Toto posledné nechcel povedať a zato Maruša ani nedopočula, čo
povedal. Trhala konope i tie, čo nemala, a on sa jej díval na ruky, ale
nevidel, čo robia, a čo robia zle. Iba mu po chvíli krv udrela do tváre,
lebo pobadal, že chlap nemá čo hľadať na konopnisku.

- Maruška, nepovedz materi ani tvojej, ani mojej, že som tu. Veď
niečo budem robiť a večer prídem k vrátkam za stajňou...

(19)

Do večera hrozne vyhladol Jozef Mak.

Nebol západ ďaleko, ale prázdna chvíľa ho vyhladovala, pokým ležal pod horou a neraz bol v pokušení: nemal by sa hanbiť a mal by objednať čučoriedie a jahody. Namiesto toho lahol si na brucho pri Teplici a po tri razy pil vodu. Ba tak ho trápil hlad, keď išiel k vrátkam, azda by nebol ani dbal, keby ho Maruša bola zradila, keby ho za vrátkami čakala mať.

Ona by i potme uhádla, čo mu chýba.

Ale Maruša hneď takto začínala:

– Obzerať sa nemusíš, v dome všetci spia, nikomu som o tebe nehovorila. Len poď, hen za trnám Švošovie kosili dnes ďatelinu, môžeme si posediť.

Jozef Mak nepočul, čo Maruša hovorí, iba to, či vydychuje, a keď chcela vykročiť, tak ju zdržal okolo pása. Mocno a horúco. Vypadla mu i sekera a ústa mu neprišli ani na um. Vzoprel krk, aby mu bol ako z ocele, aby sa Maruška musela tuho pritúliť, keď chce oprieť líce o líce.

– Jožko...!

Keď ho oslovila, úsmevom zastenala okolo nich teplá noc.

– Nič zato, že ma Imro oklamal, Maruška, ale ja by som už aj tak bol prišiel... už sa mi chcelo ísť... a ja som aj vedel, že ma Imro klame.

Pohli sa krížom cez konopniská ako jeden a zalúbili sa túto noc.

Keď ponad vrchy začal prichodiť deň, iba vtedy sa otriasla krásna Maruška a krásny Jozef Mak, lebo Maruška pobadala, že cez konope vpísali čiernu cestu.

Začala utekať od neho.

Ale o chvíľočku vrátila sa pošepnúť mu:

– Poď ešte k vrátkam, mám tam batôžtek pre teba a večer mi vypadol, ani neviem, kde bude.

Jozef Mak šiel a spolu nahmatali i stratenú sekeru i Maruškin batôžtek s chlebom.

Keď sa ľúčili, v Maruši prebudil sa i posledný kútik ženskosti a plakala, keď objímala Jozefa Maka.

V Nihove natrafil ráno na salaš a chcel tu spať, ale vala si ho najprv nakrmili.

– Nestínajú tu dakde chlapi? – dozvedal sa, keď si dľaňou pretrel ústa.

– Veď všade stínajú, len počúvaj. Jozef Mak počúval, až pokým nepočul stínať horu, a potom šiel za hlasom. Natrafil na známych, dobre sa mu vodilo, lenže ho sekera najprv nemilosrdne strhala; nevedel ani jedávať, iba spať. No chlapi boli po robote vždy veselí, dlho sedávali okolo vetry, nedali pokoja ani jemu a neraz musel zutekať, nocovať niekde pod borovicou, čo nebola dobrá vec, lebo sem zas bolo počuť veselých furmanov, čo zväzali čierne železné chleby dolu Hronom. Spievali čudné pesničky. Áno, spev prichodil z tých strán, kde nocovala Maruša, slabá a dobrá Maruša, čo má niekde telo také ako mach, ako zelený mach, čo sa dá prihladiť dľaňou.

Marušin chlieb mal ešte i teraz v kolibe schovaný, nezjedený, za svedka prichystaný, že je i Maruša taká dobrá ako mater.

Ale prišli chladnejšie noci a vietor vháňal aj rubárov, aj oheň do koliby a vohnal i jeho. Tu musel počúvať rozprávky, pri ktorých najprv chlapi vykrikovali a potom usínali. O Jánošíkových pokladoch v Machnatej rozprávali, o striebre a zlate, a nikdy nie o Jánošíkových bielych frajerkách, čoho sa mu najviac žiadalo, iba o jednej, čiernobalockej, ktorá bola z mäsa a krvi, ktorá i porodila, a bála sa prijať od Jánošíka povojník pre dieťa. Obyčajná pravda, čo má svedka, lebo v tej chalupe žije dopoly rozťatá hrada, kde oprel Jánošík svoju valašku a kde sa prisahal, že k uplakanej frajerke iba potom príde, keď sa rozťatá hrada zrastie.

Chlapi zavše pobadali, že nemá niektoré rozprávky rád, zavčasu zdriemne, a popelúchom ho prezývali.

Ba raz, keď ich zmĺknutie rozgnevalo, hlasnejšie sa rozrehotali a diabolská myšlienka prišla im na um: – Jožo, rozprávať. Už sa každý vyrožprával, a ty si budeš zadarmo u nás brucho pást?

Nikdy si nepomyslel Jožo Mak, či je ťažšie zvalať borovicu vysokú ako veža, a či ťažšie chlapom rozprávať, ale teraz to razom uhádol a razom mu vystúpil pot na čele pred nemožnou úlohou.

No rubári sú takto stvorení: zatínajú, až pokým dych stačí, robia, pokým ruka vládze, pijú po čiernu zem, spievajú po oblohu, keď sa

bijú, bijú sa do úmoru, keď rozdávali, rozdávali všetko, a keď žartujú, žartujú dokonale.

Ani Jožo Mak nemal sa vzpierať, a že sa vzpierať, pochytili ho tvrdí chlapi za nohy a hlavu, a v drieku vystieral sa potom sám, lebo ho cez vatru začali prekladať.

- Budeš rozprávať, popelúch!

Aj iný by bol zaťal zuby a sľuboval, ako to vykonal Jožo Mak. Ved' mu nohy ani nepopustili, pokým nezačal.

14

Keď Jožo Mak zatíchol, neozval sa nik.

Zdržal trochu dych, aby sa presvedčil, či rubári počúvali a či ich dobre uspal, ale nič nemohol zistiť, lebo mu teplá červeň chodila po tvári a musel si ju ohmatať. A potom vyvalil oči do tmy, lebo sa čudoval, čo to všetko porozprával, a tuho rozmyšľal, či túto rozprávku už počul od niekoho, a ak ju počul, od koho to mohlo byť. Najhoršie bolo, že sa mu nik neprihovoril, a zaliala ho podivná hanba, lebo si domýšľal, že sú chlapi i teraz takí ako vo dne a že zaraz uhádnú, ako myslel v rozprávke na Marušu, hoci sám si musí rozhútať, či naozaj na ňu myslel. A ráno včasse sa vychytil lúpať kôru z jedlí, akoby sa chcel usilovať, a rád bol, že ostatní rubári sa škriepia pri ohňoch, dlho prežúvajú slaninu a pomaly si napchávajú do fajok. Povyvalované stromy zrána ako by dostávali trochu starej miazgy, zvlhnú a nerady, keď človek po nich šliape, vypnú sa brvná na klzké a rady pokazia ľudskú nohu. Ale na mŕtvych stromoch nie je to opravdivá miazga, iba hýrivá rosa, čo rovnako sadá na živé a neživé veci, nuž márnivosť je to neslýchaná, a Jozef Mak pozabudol na klzké telá jedlí, keď sa mu prihovoril Gregor Bialoš.

Gregor Bialoš mal znak na ľavom líci, pamiatku z kameňolomu, kde ho zasiahla kamenná troska, dynamitom rozprasknutá, a keď sa teraz usmial alebo rozhovoril, nuž hviezdica sa mu spravila z vrások na líci a nebolo príjemné dívať sa na neho, iba tomu, kto privykol. Jozef Mak nemohol privyknúť, i teraz sa díval radšej inde, keď mu Bialoš začal hovoriť: - Potvora si, Jožo. Večer si nás uspal ako v mlieku. Ved' sa už odteraz len schystaj, lebo sa budeš mať, ako si sa nemal. Nebudeš ty mať pokoj večer ani raz... Potvora si!

A Makovi sa vtedy skĺzla noha, vletel medzi dve brvná, zasekol sa mu pravý členok, i cítil, že ho v ňom pichlo.

A Gregor Bialoš ho ťažko vytiahol.

- Čo sa trepeš medzi rubárov, keď si sa ešte ani kráčať nenaučil! - vykrikovali chlapi, keď prišli jesť, lebo sám darmo zbledol, nemohol na pravej nohe ani stáť, ani kľačičky nemohol olupovať kôru a musel sedieť pred kolibou.

- Panský členok máš, Jožo, chytro ťa čert vezme, - hovorili.

- Sekera ťa potiahla, Jožo, lebo to sa nauč, sekera je iba chlapovi do ruky.

- Frajerku by si si mal nájsť v zakázanom, potom by si vedel po klzkom skácať.

- He-he...

- Ktohovie, či niekde nebol, keď si zabudol oči pretrieť.

- Mnoho zdochýnaš, Jožo.

Nuž Jozef Mak sa len obzeral, počúval posmešky a všetky surové poznámky, a nikdy si dosiaľ nemyslel, že ho rubári majú tak radi. Pravdaže, Gregor s pošarpaným lícom neľutoval ani ocot, všetok mu vylial do vody, aby si vymočil a obrútil členok.

- Budeme ťa vari vliecť v sobotu, čo? - dochodili večer chlapi a okrikovali ho, že mohol nachystať uhlíky, aby sa mohlo variť.

Zasa ho posmeškovali a verili sa, že ho v sobotu neponesú, čo by ich priam prosil. A medzi posmeškami a nadávkami po kúskoch radili mu všetci, čo vedeli, i muselo sa mu ulaviť. Muselo sa mu i preto, lebo sa soboty bál, ak by ozaj sám nevládal a chlapi by ho nechali ležať v kolibe. Ved' mu to sľubovali celý deň, i večer ho iba tak tvrdo okríkli:

- Jožo, aspoň rozprávaj, keď si celý deň nič nerobil. -

Vtedy sa mu ulavilo najopravdivejšie, ba akoby mu bolo mihlo umom, že čakal na toto vyzvanie celý deň.

I rozprával Jozef Mak, ale nikdy nie to, čo si za dňa navymýšľal.

V sobotu nemuseli ho vliecť, stackal sa sám do dolín, a zakaždým, keď ho rozbolel členok, zaťal zuby a vyhovoriť sa na niečo inšie, akoby bolesť bola hanba. A mal s ním trpezlivosť iba Gregor Bialoš, on ho nechal, hoci bola poľnoc, keď vošli do dediny. Keď sa nahli do obloka krčmy, niektorí chlapi boli už aj opití, tí, čo sa najväčšmi ponáhľali, nuž potešil sa Jozef Mak, že neprišiel celkom neskoro. Zatackal sa pred vráta krstnej matere a azda aj nahlas sa usmieval:

- Maruška, ved' som tu...

A potom ho udrel do prs pohrebný spev, čo sa práve vtedy začal vyvalovať z chalupy, a udrelo ho i svetlo v oblôčkoch, lebo si uvedomil, že by ho tam teraz nemalo byť.

Stál chvíľu stfápnutý a nepoložil ruku na závoru.

- Umrela mi mať, - bledol Jozef Mak a ešte trochu postál, pokým sa prežehnal.

- Umrela mi mať, a mne sa ani nezasnilo! - opakoval si úzkym podstením, a skoro spadol z nôh, keď vošiel do kuchyne a videl mater pri ohnisku sedieť bielu, nehybnú, so širokými očami a akúsi neurčitú v žmurkavom svetle.

Zasekol sa mu krok na prahu, ale spev neustával, ani mater mu nezmlzla spred očí, ba čosi mu i hovorila. Áno, zdvihla ruku, otvárali sa jej ústa, vstala.

- Kdeže toľko chodíš, Jožko... už som ťa aj v krčme pozerala, ale, chvalabohu, tam som ťa nevidela.

V kuchyni sedel okrem nej iba Meloš s ovisnutou hlavou, akoby ju nevládal držať na väzoch, a keď podvihol oči, mal ich červené a zmútené.

- Umrela mi, umrela, - opálal hlavou Meloš a dlaňou udieral si pomaly kolená. - Len ju pozri, Jožko, ako mi umrela, - druhou dlaňou utieral si ústa, ako keď ho vídal Mak opitého.

- Krstná mať ti umrela, Jožko, - povedala vtedy Makova mať, a to tak, akoby sa bola spytovala: Kde sa teraz podejem?

Jozef jej nerozumel, lebo akoby sa jej bol bál, že žije.

15

Ráno zamračený Meloš a Jozef Mak začali robiť truhlu. Meloš sa opálal, ani píľku, ani kladivo nemohol poriadne chytiť do ruky, Jozefa v noci zasa rozbolel členok, nuž vysedúvali často, a vtedy Jozef mlčal a Meloš sa roztápala:

- Umrela mi, a predčierom bola ešte hrabať, a ja som robil ešte hriech, že večer ani ona, ani Maruša nenapojili kravu, a hádam ju aj napojili. Ej, keby si len vedel, aká dobrá stvora bola, a čože už teraz budeme robiť?

I rozlútostil sa Meloš ako vždy, keď bol triezvy, a onedlho nechal Joža samého.

Prišla mu pomáhať mater a Maruša. Chodili okolo neho, podávali mu dosky, pridržiavali, keď píľil a hobľoval, a keď sa celý spotil, išli hľadať Meloša a dovedli Joťka Hiriačka, vysokého chlapa, čo je ináč taký teraz ako za detstva, iba sily má mnoho a do kostola nechodí, lebo sa mu umývať ani v nedeľu nechce a z domácich ho nik na to neprinúti lebo keď sa rozzúri, všetci musia zutekať. No pomáhať prišiel vďačne, ešte vo vrátkach si sňal klobúk a s bážňou chytal sa dosák.

Nehovoril Hiriačok nič, až kedysi v pol odpoľudní pohladkal dlaňou jednu z ohobľovaných dosák a usmial sa na pol úst.

- Aa-aký si ty mm-majster, Jožko, - hovoril, - kk-keby si chcel, spravil by si si aj chch-chalupu.

Jozef Mak pozabudol na boľavý členok, zvrtol sa prudšie a zadíval sa na Hiriačka, akoby Hiriačok nebol vôbec hlúpy. Neďaleko stála Maruša, zadíval sa i na ňu, a darmo mala utrápenú tvár, zdalo sa mu, že sa naň usmiala dôverčivo a že sa im dnes prvý raz stretli oči v láske, na ktorú nebol čas.

16

Večer, keď kládli krstnú mater do truhly, prišiel na Jozefa Maka veľký smútok a hanba.

Po Hiriačkovom povzbudení prišla naň mocná myšlienka:

- Chalupu si postavím! Na Janovom diele rastie tráva, Jano stavať nebude, ani nechyrovať o ňom, kde je, a mne ľudia pomôžu... Ľudia si vždy pomôžu, i nám by dávno boli, ale nemal kto začať. Hradý nechám dlhšie, vyrezávané spravím a nad vrátkami je pekná strieška, keď je. Do zimy niečo zarobím, v zime, keď záprahy budú v stajni stáť, pomôžu mi ľudia. Chalupu postavím... Omakával truhlu, každý roh znova a znova hladkal, kde-tu ešte šuchol hobľíkom a len tak naprázdno počúval Meloša, krstného otca, ako opakuje, že mu umrela Meloška. Skoro nevedomky prijal skleničku, čo mu Meloš podal, a nebadal, že tie ostatné, čo nechcel, vypil Meloš sám. Iba kedy-tedy prijalo mu ucho slovo, keď Meloš chválil robotu a udieral ho po pleci ťažkou rukou.

- Ako sa ti odvdáčim, Jožko, keď si mi už toľko pomohol, a prisahať sa ti nemusím, že ťa mám v dome rád. Ty si spravil nový válov, keď predošlý bol privysoký, a plot by na záhrade tvoja krstná mater nikdy

nebola mala, keby nie teba. Aj v hrobe ťa bude chváliť, Jožko... Vidiš, ako nám naraz umrela, a bola zdravá, a to namiesto tvojej matere umrela, lebo tej je na umretie už kolký čas, a tá ti neumrie, ani keď bude mať sto rokov, a čo zdravá nikdy nebude. Napi sa, Jožko...! Veď ťa krstná mať rada mala a rada bude ležať v tvojej truhle.

- Postavím si chalupu, - pomyslel si vtedy Jozef Mak.

A ťažká mu bola myšlienka, lebo ju nemal komu povedať. Maruši nebolo by dôstojné, lebo stavať chalupu je veľká vec. Ani materi nie, hodila by iba rukou, lebo jemu stavať chalupu je bláznivá myšlienka, a mala by žiť krstná mater, Hana Meľošová, ona by ho počúvala, nech by rozprával akékoľvek bláznovstvá. Hlúpo by sa rozosmiala, schvalovala by ľahkomyseľne a povedala by mu:

- Veď ja viem, ako bude. Veľkú chyžu vystaviš, tri obloky na chyži, také, čo sa nebudeš zohýnať. Veď ti len bude sveta žiť! A ja ti pôjdem mach zbierať a krstný otec nachystá ti aj desať viazaníc šindľa, keď bude triezvy. I smrek zasadíš pred obloky, už začínajú zasa smreký sadiť, aj maštal si postavíš, ojoj, budeš ty mať časom aj kravu...

Lenže krstná mater bola na doske vystretá, ženy ju ospevovali, už ju položila aj do truhly, a nič nepovedala Jozefovi Makovi, iba veľkú výčitku spod poloprivretých viečok a tajnú hrozbu otrčeným sklaveným ukazovákam. Ba i hanbu dopustila na svojho krstného, lebo sa na dlhšiu vystrela, a keď ju mali uložiť, truhla bola krátka. Vosková krstná mať dívala sa vtedy iba na Jozefa.

- Jožko, a akú si mi chyžu nachystal! Ja som ťa pritúlila, a ty mi ani v jame nedožičíš.

Bolo mu ľúto a oťažkavel mu krok, keď Hanu Meľošovú lámali do truhly. Azda by v dome ani nebol vydržal, ale Meľoš hľadel naň červenými očami a akoby sa mu chcelo dvíhať päť.

- Darmožráč si, Jožo, nemáš svedomia ani za mak. Len aby som ťa z chalupy zaraz vyviekol... Vidíte, ľudia, človek ho raz potrebuje, a čo vykoná! Hana, Hana, veď sa ti len bude ležať, mala si koho na krste držať, aby ho hrom pobil...! Keby som nehľadel, chytil by ho za hrtan. Pliaga si, Jožo, veď ťa dobrý poriadok ani na svet nevykotil. Darmožráč akurátny.

Keď hovoril, ruky mal už bezvládne a len sa mu tak motali vo vzduchu, iba zavše si stihol opakom dlane utrieť ústa. Červené oči, zaliate teraz i jedom, klipkali mu ako prasatu a brada sa mu triasla. Taký bol ako inokedy v takomto stave, a to čiastočne miernilo Makov žiaľ.

A že bola nedela, mnoho sveta sa naschodilo, tesno bolo v chyži, a zdalo sa mu, že ho ľudia držia za ramená a lakte, aby Meľošovi nič neodpovedal, ani toľko:

- Veď ste mieru brali vy, krstný otec!

Ktosi ho pojal vtedy za ruku a vytiahol ho z chyže do tmy pod úzku šopu a mlčky zavesil sa mu okolo hrdla.

Jozef Mak zaťal zuby a prižmúril oči, hoci tmy bolo dosť i tak.

- Maruša...

Nuž Maruša pritúlila sa tuhšie, pridúšala si plač na jeho pleci, lenže nedal sa jej pridusiť celkom a hlboko vovrтал sa žiaľ i do Jozefovho srdca. Pozabudol ju i objať, i zadržať, keď odchodila, a iba potom, neskoro, keď jej dávno nebolo, zvolal ticho do tmy:

- Maruška...

17

Ráno, ešte rosa nebola ani suchá, vyniesli Hanu Meľošovú do cintorína. Keby bola o deň skôr umrela, boli by ju vo dne pochovávali, lebo v nedelu stačia ľudia vo dne pochovávať, ale v pondelok je robota, nuž robota je prvšia i pred smrťou. Pre boľavý členok Jozef Mak nemohol nieť truhlu, lebo i tak naprázdno iba pomaly mohol vyjsť na vršok, zle sa mu kráčalo dohora, aj sa trochu omeškal, ale pri novom rove ostal posledný.

Neostal tam úmyselne, iba tak náhodou. Zahútal sa, nuž tam budol, a keď zbadal, že naokolo nikoho niet, nedbal.

- Čože by som sa do Meľošov vracal? - myslel si. - Meľoš bude hostiť a sám sa prvý opije. Ľudia budú utekať od neho, mater mi dnes v dome ani neobstojí a na Marušu sa nemusím dívať, aký bude mať žiaľ.

I vychytil sa rovno z cintorína na cestu. Brondovie dievčatko poslal si po vrecko za materou, u žida vzal chlieb a slaninu a šiel za rubármi. - Čože by som sa vracal...?

Za môtikom nad Teplicou vyvalil oči, lebo tu ho čakala mať.

- Ideš, Jožko?

- Načo sa vracat?

- Len choď, veď ja vydržím. Kdeže by som sa inde podela? Ani ty by si nemal na zimu miesta.

- Ja?

- Akože... Ťažšie bude bez krstnej matere, ale ja všetko vydržím. Maruša ma z domu nevyženie.

- Nie, - povedal tupo Jozef Mak.

- Každú sobotu nemusíš domov prísť, veď sa ja i za teba pomodlím, a, aby si vedel, na fare som si z tvojich odložila sedem a pol zlatovky. Pán farár nikomu nepovedia, ale ty vedz.

Zadíval sa na ňu Jozef Mak, akoby sa zahútal, či toľko vôbec zarobil na rúbaní, potom si chytrou pritiahol klobúk hlbšie na oči, lebo sa mu kosti pod očnými jamkami začali triasť. Zdvihol sekeru, akoby chcel ísť, a opäť ju pustil na zem.

- Mamo, hladovať vám nik neprikazuje!

- A či ja hladujem?

- Veď...

- Ba ešte viac jem ako inokedy, akoby ma choroba opúšťala a chce sa mi viac jesť. Zemiaky som ohrnula ako nič, ba už mám aj u ľudí odrobenô. Len sa ty o mňa netráp. Oho, ja všetko vydržím. Dobre, že ty ideš, ale ja ti toľko vydržím, Jožko...!

Keď to povedala, veľmi presvedčavo napuchli jej slová, hlas mocne zazvonil, ako zadávna, keď sa nepodobala voskovej Panne. Istota jej zvonila v hlase, že sľub je nie prázdny, a keby ju nebol ani počul, iba videl, iba sa jej díval teraz do očí, i tak by jej bol veril.

- Oho, moja mať viac vydrží ako hovädo! - hovoril si s trpkou istotou i Jozef Mak a potom sa skoro ani nelúčil, tak šiel chodníkom a ťahal nohy, ako sa dalo, aby mater veľmi nevidela kuľhavosť.

Už bol na kuse, keď sa Makovka poobzerala a zavolala tak nejakú divne, aby to počul len on:

- Jožko!

- No?

- Medzi rubármi je vari aj Gregor Bialoš?

Jozef Mak bol rád, že sú ďaleko od seba, a jednako i taktodvratil trochu hlavu a prvá myšlienka mu bola, že sa teraz mater iste začervenala.

Začervenal sa tuho i sám.

- Je! - odpovedal až potom.

- On je majster vo všetkom... ak budeš niečo potrebovať, len mu povedz. Zasa ostalo trochu ticho.

- Dobre, - kývol jej Mak.

Zapýril sa ešte raz a viac sa ani neobzrel, iba zasa dával pozor na členok, aby kráčal rovnejšie, až pokým nezájde aspoň poza prvé smrečky. Za ten čas sa celý spotil, aj ustal, ale keď sa zastavil, najprv dlho hútal, či ho noha nebude väčšmi bolieť, keď si sadne.

Sadol si a zasa chvíľu rozmýšľal o Gregorovi Bialošovi, ba tu si i zamienil, že sa mu ani neprihovori, keď príde na rúbanisko. I v kolibe nájde si iné miesto, nebude vedľa Bialoša spávať, a ak sa mu inde trať, tak sa raz vyberie inde rúbať.

Ale keď sa nad Studničkou vyspal tej noci a keď sa ráno dovliekol na rúbanisko, prvé, čo videl Jozef Mak, bolo pošarpané líce Gregora Bialoša.

- Kieho diabla tu hľadáš, Jožo? - okríkol ho Bialoš. Neodpovedal mu.

- Kedy si šiel z domu? - pokračoval surovo Bialoš.

- Večer bolo, - luhal Mak a sadol si na brvno.

- Veď sa len tak vlečieš!

- Už je lepšie... a dačo spravím...

- Nič nespraviš! Zdochýnať budeš, a to si mohol i doma.

Hlboko zaťal sekeru Bialoš do sviežeho brvna a vedľa ostria sekery vysiaklo z dreva trochu belavej hustej peny.

- Chod' ku kolibe a hen povedz Oravkinovi, aby k ohňu nechodil, ty nám povariš. A hej, dačo musíš robiť, keď ťa parom dovial...

- Veď...

Chvíľu sa naň díval, ako vymykáva sekeru z brvna a púšťa sa do kôry, ktorá zavše až zdĺhavo srkala, akoby ju bolelo, že ju olupuje z bieleho tela. I rozváňala. Rosa v noci roztopila všetky vône a vo vlhkom vzduchu bolo ich teraz mnoho. Iba teraz to pobadal Jozef Mak. Cestou mal iné trápenia a voňavá hora zaujala ho až teraz, keď sa zvalila z neho najťažšia starosť, či sa sem vôbec dovlečie. Naširoko roztváral nosné dierky, s pôžitkom znášal, ako mu ide chlad dolu chrbtom, keď oprie vrece a keď sa mu od chrbita oduje.

A nemýlilo ho ani Bialošovo pošarpané líce.

Akosi zahanbený stál tu Jozef Mak a vedel, že celkom tak vykoná, ako mu Bialoš nakázal, ba nebude sa snažiť, ani aby mu vyhol, ani aby ho nenávidel.

Členok sa mu zahojil, ale variť neprestával. Stal sa sluhom všetkých, musel trpezlivo načúvať, komu navaril málo a komu veľa, no posluhoval, ako vedel, večer detskosťami uspával drsných chlapov, o palácoch im rozprával a o duchoch, a keď mal čas, vtedy staval chalupu.

Ešte nie z brván, iba tak z hmly.

Rád by sa bol s niekým poradil, ale ostatní chlapi by ho boli vysmiali, a Bialoš nerád rozprával. Azda vedel, že má ošklivé ústa, nuž čušal, a Jozef Mak nemal sa koho radiť.

Staval chalupu iba sám.

– Zavše ju postavil do posledného klinca. Potom smelo otvoril vrátka Melošovie – len tak zhrmotali – vošiel, Marušu pojal za ruku a zdrsnil si naschvál hlas, aby mu nebol veľmi poddajný, keď volal:

– Maruša, poď, chalupu mám prikrytú a niečo budeme i jesť. Neboj sa ničoho, už budem mať len jednu starosť, a to bude materin pohreb. Ale ani toho sa neboj, kňaz dočká, nežiada hneď zaplatiť.

Nuž a Maruša šla.

Ale vždy vtedy mu prišlo na um niečo nemilé, napríklad, kde by mali vyhodenu starú pec, ktorú by si mohol poplátať, a nikdy sa nemohol rozpamätať, či by starú pec počul od niekoho spomínať.

A v sobotu sa trochu porúčala i hmľa.

Chlapi sa chystali domov, nuž chalupa mu mizla, neostalo z nej nič, iba Maruša, i ona sa trpkou usmievala a chlapi ho nevolali, iba nemilosrdne chválili:

– Múdry si, Jožo, aspoň nám pýly a sekery zavartuješ a nemusíme všetko vláčiť hore-dolu.

I ponáhľali sa preč.

Iba Bialoš raz zaostal, dlho sa babral s uzlami vreca, hoci bolo prázdne.

– Jožo, a čo sa ti lení domov ísť?

– Veď sa mi nelení.

– No?

– Veď viete... Krstný otec Meloš je zápierčivý človek, nuž čo mu mám v dome zavádzať a pred oči chodiť. Aj tu mi je dobre. Na zimu sa, hádam, chytím chalupu stavať... Ľudia azda pomôžu.

Zahanbil sa pod Bialošovým pohľadom a nemohol si napochytre

rozhútať, ako sa osmelil o chalupe Bialošovi rozprávať. Videl, Bialošove ruky sa zastavili na uzloch a škvrna na líci mu stuhla.

– Niečo mi povie, – strpol Jozef Mak a začal z nohavíc zoškrabávať nožíkom jedličnú smolu.

– Nuž len sa chyť, Jožo... Ľudia ti pomôžu, ale ja ti nič nepomôžem.

Tu sa zas suchý Gregor Bialoš zahanbil a chytrejšie si hodil vrece na plecía, ako chcel.

Iba z hory, keď ho nebolo vidno, zakričal:

– Jožo! Kázal si si niekomu chleba doniesť?!

– Hej! – odpovedal Mak, ľahol si do trávy a myslel i ďalej na Bialoša. Tak myslel, ako vždy myslel na ľudí.

– Pomohol by mi, istá vec, ale nemôže. Doma má svojich dosť, čo by mu povedali...? Keby mi prišiel jedno brvno položiť, odohnal by som ho i sám. Ale on by chcel. Veď sa nájdú ešte ľudia...

Pomaly padali mu viečka, nie od spánku, ale od chmár, čo mu sadali na čelo, v ktorých sa mu kabonila celá tvár, od trpkosti, čo sa mu po celom vnútri rozlievala, hoci tuho chcel brániť Gregora Bialoša, že je dosť ľudský a pomohol by mu, keby pre svet mohol.

– Má dosť svojich, – opakoval si, akoby sa chcel upokojiť.

A to priznávanie bolo jednačo len dobrým jedom, otravovalo ho, napokon jednako zmrzčila sa mu tvár v opovrhnutí.

Jozef Mak vyskočil, zahľadel sa do koliby, ale sekery a pýly nezmizli, tam sa šklabali po kútoch a držali ho v moci. Keby tu nebolo bývalo sekier alebo keby ich nebolo bývalo tak mnoho, nebol by sa zdržal, podvečer bol by ušiel, lebo ho Maruša veľmi volala.

Mater by nemusela ani vedieť, že som tam, len keby som Maruši povedal, aby vrátka za šopkou nechala otvorené. Či som sprostý! A opatroval vatru, hoci ju nepotreboval, ale vatru mal rád i dnes i potom sa díval na hviezdy, hoci s nimi nebol teraz v takom priateľstve ako kedysi na Kubandovej Jame. Potom čakal medveďa, či príde i dnes, ako chodieval často dívať sa do ohňa, preto zavše ponoril zrak do tmy, čo ležala na zemi, a zazrel hodne skôr ako inokedy dva plamienky i uspokojil sa, pomaly prikladal na oheň čečinu, aby plameň

vyšlahol vysoko, aby zazrel trochu i obrysy medveďa a nielen svietivé oči.

Bavil sa takto veľmi dlho, prichodila mu zábavka, akoby sa s medveďom rozprával, lenže medveď mal nekonečnú trpezlivosť a Jozefa Maka skôr prevládal sen, ako sa hra mohla dokončiť.

Do rána nedeľa sa vtiahla aj do hory. Sviatočná tichosť rozložila sa po všetkom naokolo. Nenadávali chlapi, furmani v doline nevykrikovali, i zvonce stád sa kdesi stratili, i slnko sa tichšie kĺzalo po zažltnutéj tráve a Jozef Mak mal zdanie, že i sám dnešný deň prišiel nehlučne, ani prebudiť ho nechcel a nechal ho spať pridlho. Nuž akoby bol niečo zameškal, schytil krhlu a pobral sa po vodu pod rúbanisko. Tam našiel Marušu.

Ružová červeň stuhla jej na tvári, keď pribehol k nej a nemohla sa naozaj ani usmiať, ako nemohol sa jej prihovoriť napochytre ani Jozef Mak. Nepodali si ani ruky, iba nehybne stáli dlhú chvíľu a dívali sa na seba, a obom ovieval tvár ten istý lahodný vetriček, čo vial z hrebeňov, a takto sa prevažoval z doliny, akoby iba z lenivosti. Zružovelá Maruša napokon začala si uhladzovať ručník a ten pohyb uvoľnil i Jozefa Maka, chytil ju za rameno, vzal si ju do náručia a zavše opakoval:

- Maruška, aká si ty... aká si ty...!

Ako sa jeho reč mala končiť, nevedel ani sám, ale Maruša to vycítila a opadal z nej rumenec i strojenosť veľmi chytro. Zažali sa im iba oči a vrátila sa im prostá, obyčajná reč.

- Doma som sa na maliny vybrala, - priznala sa Maruša prosto a dobromyseľne.

Jozef Mak kývol na znak, že si toľko i sám domyslel, keď zazrel plachtičku a v nej krhlu, podvedome hneď inam obrátil reč, aby Maruša nespomínala to, čo nechala doma ona a čo on. Len toľko chcel, aby im ostala iba osamotená, tichá, široká a slnečná nedeľa, a veľmi to chcel, nuž ostala im taká. Nezrúbané jedle osievali sa ako majestátne organy, ticho im čosi húdli ponad hlavu a nehybné chrby vrchov a kopcov vydychovali tajomný a nekonečný pokoj.

Široké tieňe čečiny zvali ich do svojho domu a potom ich nebada-ne obdarúvali rozdychanou vôňou, ale ináč nemiešali sa medzi nich.

Maruša sedela pri samom Jozefovi, a keď sa jej zažiadalo, prosto položila mu ruku na plece, ovinula mu rameno okolo hrdla a nenala-kala sa ničoho, ani ohňa, čo rástol na Makovej tvári.

- Nečakal si ma?

- Nie.

- Ani trošku?

- Celkom nie.

Maruša sa ticho usmiala, ako sa usmievala dnešná nedeľa, a ani krásou nepodobala sa sebe, taká bola, akú ju len Jozef Mak mohol vidieť.

- Len si myslel na mňa, Jožko?

- Len.

- Veľmi zavčasu som sa zobudila.

- A ja som veľmi neskoro zaspal.

Vtedy sa obloha, na ktorej viselo slnko, chytřejšie začala obracať nad nimi, utekala, lebo tak je súdené, aby takáto nedeľa bola krátka.

- Jožko, a teraz som ti taká, že sa ma nič nedotkne, i to najhoršie by som zniesla, lebo si myslím, že toho najhoršieho ani niet.

- A ja začnem tejto zimy stavať chalupu, a už naisto viem, že dost' vystavím, lebo mi ľudia pomôžu. Nájde sa takých dost'.

- Ved'... Ved' nemusí byť ani veľká. Dost' je malých a spracú sa ľudia.

- Tak som si rozhútal i ja.

A obloha čoraz tuhšie utekala s jasom. Kto by ju bol pozoroval?

Nedaleko voňala bláznivá zem jahodoviskom. Vlni mala tu vysokú úrodu, vežové jedle, ale úrodu ľudia pošliapali, nuž toho roku rodila tu jahody, a ony už dozreli, nuž aby aspoň niečo dávala, na červeno zhrdzavela jahodové listy a rozváňala jahodoviskom. A Maruša túlila sa k milému.

Okrásneli zas, zasa tak, ako ľudské oko nevidí, lebo sa takto nikomu neukážu, ved' sa ani sami nevidia. Radi sa mali.

- Jožko, doniesla som ti košelu... novú... Dnes je nedeľa, aby si vedel.

„Nuž Jozef Mak sa díva na kus plátna, postriekaného červenými, žltými, belasými a ešte storakými bavlnami, a hneď je nemotorný, nevie, čo tu treba robiť.

- Aká si ty...

- Obleč si ju.

- Áno, - povie, ale ešte vždy nevie, čo má konať, až napokon rozviaže tkaničku na hrdle tej, čo má oblečenú.

Hej, stiahne zo seba robotu a hneď sa začervená. Pred Marušou sa červenal. Nezbadal, iba ak podvedome cítil, že Marušine teplé oči be-

hajú mu teraz po nahých pleciach, láskajú svaly na ramenách a širokých prsiach, ale sa začervenal trochu.

A Marušin zrak sa kúpala v sile, čo je v ľuďoch tá istá ako v zemi, len v zemi častejšie starne, ale i častejšie mladne, omamuje a rodí.

- Tu si pošarpaný, Jožko, - hladí Maruša lavú stranu prs a dľaň si nemôže viac sňať z mäkkej hladkosti mladého tela.

- Podstavec ma udrel.

- Bolí?

- Nie.

20

Večer, keď vyzliekal sviatočnú košelu, Jozef Mak bol vážny ako svätec a usmieval sa veľmi zdržanlivo. Pomaly zakrúcal plátno, aby mu bol sviatok aj inokedy, ľahučko kýval hlavou, stáby si bol myslel:

- Vyzliekol som nedeľu, hľa, a nik nebude vedieť, že som ju mal, iba ja a Maruša. Keby niekto vedel, nič by sa nestalo, ale takto je najlepšie a nepovedal by som nikomu, ani keby ma išiel zabiť. Či mi nebolo lepšie tu ostat? Či je nie vždy tak najlepšie, ako samo príde...?

I nadul plúca a splna sa rozmumlal v akejsi neurčitej piesni.

- Spievaš si, Jožko?

Jozef Mak sa zvrhol a veľmi mu bolo nepríjemné - čo ani neutajil - že vidí pred sebou pošarpané líce Bialošovo, a zhúžvané je, akoby sa chcelo smiať.

Ani sa ho nespýtal, čo tu hľadá tak zavčasu, keď ostatní chlapi prídu iba ráno.

A Bialoš nečakal mnoho rečí, nepotreboval ich ani sám, hodil vrece do koliby a sadol si neďaleko popola. Veľmi zdĺhavo začal zhladať mechúr s tabakom, vytiahol ho a začal si napchávať fajku.

- Nebolo ti smutno?

- Mne?

- Keď si bol sám.

- Myslel som si, že som u Kubandu, iba jalovina mi chýbala. Aj z ostatných chlapov ide niekto?

- Nevie. Sotva.

- Ráno chodievate.

- Nemal som čo robiť...! V krčme sedieť?

- Uhm.

- Vo vreci mám čerstvý kabáč, choď si odlomiť, ak chceš.

Jozef Mak chvíľu akoby bol rozmýšľal, ale potom rozkýval hlavou.

- Nechcem.

- Tak fľašku tam nájdí.

- Nechce sa mi piť.

- Tak si sa mal dobre, keď sa ti nič nechce.

- No...

- Ale mne sa chce, tak mne podaj fľašu. Mak sa zviechal, neochotne sa chytil obracať Bialošovo vreco, no vykotal fľašku, i mlčky rozriedil lieh vodou, i napil sa prvý, keď mu Bialoš kývol hlavou, čo bolo núkaním. I zmraštil tvár, keď sňal z úst fľašku, a pomaly dľaňou utrel si ústa.

Z nových, ale nejasných príčin chcel sa Bialošovi vyhnúť a začal íverie zbierať na popol, ukladať drobné haluzie a odhodiť po drevo, hoci i pod rukou mal ho dosť. Ale ani takto nemohol sa zbaviť myšlienok, že sa mu Bialoš natíska a že úmyselne prišiel teraz večer, a nie preto, že je mlčanlivý a nerád má ľudí, ani chlapov-rubárov, ani svoj dom a rodinu, ani žart, ani reč, iba ak robotu tuhú, rubársku.

- Jožo, ty si ako tráva: vyrástol by si hocikde a za robotu budú ťa mať radi hocikde, - povedal raz Bialoš nečakane a prežúval akúsi kórku.

- Čo mi máte také veci vyvrávať! - chcel povedať Jozef Mak, ale zamlčal si myšlienku.

A zasa pili.

Nie mnoho, len tak akoby z nudy, ba Jozefovi sa zdalo, že Bialoš vždy vtedy mu podá fľašku, keď sa jemu chce ísť lahnúť.

A dívali sa do vatri.

Prskala zavše, plamene sa kývali sem i ta, mihotavé svetlo behalo po nich, znetvorovalo ich každú chvíľu, čo sa zdalo zavše také, akoby sa aj oni kývali.

Bialoš sa raz zasa nečakane ozval.

- Dnes som ju nevidel, ale minulú nedeľu som sa jej prizeral, a veľmi sa mi zdala Maruša Melošovic. Jozef Mak sa strhol, podvihol hlavu.

- Šumná stvora a robotná. Robieva za celý melošovský dom. Súca žena ti bude.

- A čože?! - spurno vyplňul slovo Jozef Mak, ba nechcel prekážať ani tým, čo sa mu v hrdle zasekli, lebo ho celého premrvil nečakaný a neodôvodnený jed. Hotový bol zahatať, aby sa mu ktokoľvek miešal do vecí, čo si chcel mať pre seba, a od Bialoša zdalo sa mu to celkom príkre.

Lenže Bialoš akoby nebol počul ani svoje, ani jeho slová, dvíhal sa na kolená.

- Podme spať, Jožo!

Jozef Mak nešiel za ním, ba práve teraz sa mu zdalo, že sa mu vôbec nechce spať, a čo takto ležiacky dočiahol, všetko pohádzal na oheň.

21

Ráno bol rád, že ich je tu zasa mnoho.

Chlapi boli síce iba takí, ako bývali vždy spondelka: nevrlí, drsní a mlčanliví, ale Jozef nechcel od nich viac, iba aby tu boli. Zavše pozrel jednou stranou, zavše druhou a privykol už dávno neobzerať sa, keď vykrikujú pred posledným podrezaním stromu, ani na nadávky, keď strom nepadol dobre.

Nuž nevšimal si v skutočnosti ničoho.

Obloha a vrchy boli také ako včera, keď bol sviatok, tak iba oblohu a slnko púšťal do seba.

Neskoro pobadal, že chlapi z druhého konca čosi dovliekli pred kolibu, i stoja tam v hlúčkiku, a že sa aj ostatné sekery zastavili, nezvonia, lebo chlapi hľadia hore ku kolibe, akoby niečo očakávali.

A potom nízky rubár pri kolibe položil si dlane nad ústa a zahúkal:

- Hahoj...!

Hora a doliny mu odpovedali, zastavené sekery mu odpovedali, posadili sa na plecía rubárov a Jozef Mak videl, ako sa z chlapov pohol proti kolibe tu jeden, tu druhý, napokon všetci, i ten, čo stál vedľa neho, hoci mu nik nepovedal, kde a po čo ide.

Pohol sa i Jozef Mak.

A tak zazrel na zodratej pažiti pred kolibou zakrvaveného Gregora Bialoša, zakrvaveného na celom tele: na rukách, prsiach, bruchu i kolenách. Iba tvár mal čistejšiu ako inokedy, žltšiu, že rana na líci väčšmi sa odrážala a obe viečka mal nehybné, napolo privreté, iba v kúti-

koch pri bielkach akoby mu bol niekto po kvapke krvi nakvapkal. Z nosných dierok už zaschli dva červené pramienky ako i z jedného kútika úst. Tenký Litera vyhrabúval zem z vyvrátenej dlane.

Jozef Mak sa zatriasol celý.

Prehol sa komusi cez plece, díval sa chvíľu na Bialošove nehybné prsia, potom pobehal mu zrak po tvárach rubárov.

Vysoký, tenký chlap stál vedľa Jozefa Maka, všimol si ho a chcel práve povedať:

- Jožo, dorazilo ti *otca*.

Ale v poslednú chvíľu poopálalo sa mu tenké hrdlo nad Makovou hlavou a povedal iba toľko:

- No, Jožo, jedným úderom dorazilo ti Bialoša.

Jozef Mak bol ešte hluchý, nepočul, čo mu sused hovorí.

22

Keď si chlapi posadali sem i ta, keď začali hovoriť obyčajné reči a jesť, trochu sa spamätal i Jozef Mak. Nemohol hneď tak lahostajne rozprávať ako ostatní rubári, i jesť sa mu nijako nežiadalo, ale sa premáhal a nasilu kládol jedlo do úst.

Pritom počúval chlapov.

- Hneď ho ponesieme, či ako?

- Príde horár, povie.

- Čože povie? Hrom by ich pobil, aby mali niekomu strhúvať, ak ho poniesie.

- Ktožehovie?

- Ja viem. Pred štyrmi rokmi spod Fabovej niesli sme Čička a škriepiť sme sa museli pri výplate zato, že nás bolo šesť.

- Hrom ich pobil...!

- Čo? Vraj štyria mohli byť dosť.

- Ved' ho iba do doliny treba znieť.

- Aha, keď sú furmani už preč. A kedy dostriehneš na ceste prázdny voz?

- Prikryte ho niečím!

- A hej, treba... Volakde má halenu a vrece. Jožo, nevieš?

Joža akoby posotilo, spravil krok, ale hneď zastal.

- Tak viem ako vy.

A ktosi vyhrabal Bialošovu kabanicu a hodil mu ju na tvár. Ešte dve tri smrečie haluze a Jozefovi odľahlo; keď pozrel v tú stranu, nebelela sa mu pred očami mŕtva otcova tvár.

Potom niektorí siahli zasa za svojimi nástrojmi a rubári začali zasa sa roztrácať, akoby sa nič nebolo stalo. I Jozef Mak vychytil svoju sekeru, lebo sa akosi nalakal, že tu zostane, chcel ísť, ba sa i zavčasu pohol, a jednak zostal a ostatný bol, čo odchádzal za robotou.

Ba akosi ho prekvapilo, že nemyslel na všetko, a na nosidlá mysleli iní chlapi, spravili ich iní, ani nevedel kto, iba zrazu tam sa našli pri kolibe, zhlobnuté z dvoch bielych žrdok, zviazané motúzom a vystlané čečinou.

Ale Mak si jednak opakoval:

- Nebude ho mať kto niesť a ja som bol včera neinakší, ani zhovárať sa mi s ním nechcelo. Všetci sme rovnakí. Večer som mu neprestajne grobianil, i spali sme každý v druhom kúte. A či mi mohol povedať, že mi je...?

Nedokončil si myšlienku, ale pri nosidlách sa zasa zdržal, a keď ich niesol dolu strminami, zasa v duchu nadával na ľudí a pomaly pomeril sa s Gregorom Bialošom; ba keď oddychoval vyše dediny, domyslel si razom všetko a takto si povedal:

- Veď by som ho bol nenávidel vždy, i teraz, len by som ho bol v živote čo len raz videl, že sa s materou rozpráva. Ale to som nikdy nevidel...

Ale upokojil sa nadarmo, lebo keď ho u Melošov uvítala mať, znova prišiel na neho zmätok a nežiadalo sa mu ísť do svetla.

- Čo si prišiel, Jožo? - dávala sa na neho hneď vo dverách mater.

- Čo...? Aha, aj krpec sa mi jeden rozhodí, - fahal sa do tónu a obzeral si krpec, akoby ho tu mal vidieť najlepšie.

- Zato si prišiel?

- Aj Bialoša, Gregora Bialoša sme doniesli, strom ho prigniavil. Zraz bol mŕtvy.

Zdalo sa mu, že mater trochu trhlo a trochu sa jej zachvel ustatý zrak.

I nechal ju na prahu stáť a sám sa ponáhlal do chyže, hoci nerád chodieval k stolu, kde sedával krstný otec, Meloš. Zazrel ho i teraz, aj oči mal také, ako inokedy mával, a najradšej by sa bol hneď na prahu obrátil.

- Načo čakať, pokým ma bude vyháňať? - myslel si Jozef Mak, no

vrátiť sa nedalo, nuž iba zneochotneli mu nohy a ticho chcel odložiť klobúk na lavicu. Ani hneď nepobadal, že medzi prítomnými Maruše niet. Malá lampa nad stolom žmurkala, iba kde-tu hodila kus svetla, ledva sa dali Melošove dorastajúce deti rozoznať, ktoré je ktoré.

- Aha, Jožo! - vykrikol jeden z chlapcov a Meloš hneď zdvihol hlavu.

Jozef Mak videl, ako mu ostali pootvorené ústa, ale potom ho Meloš prekvapil.

Takto ho vítal:

- Ty si, Jožko?

Áno, tak.

Nikdy dosiaľ ho statočne neoslovil, nikdy, okrem vtedy, keď niečo chcel, a Jozefa Maka víťanie nepotešilo. Kyslota chyže obľiala ho teraz citeľne, celkom ho podráždilo, že sa sem dostal, a nemotorne sa začal kývať konča jednej lavice.

- Kde si sa tu vzal, dávno si tu nebol...! - prihováral sa ďalej Meloš a Jozef Mak až s hrôzou zisťoval, že Meloš nie je dnes ani opitý, a jednak je sladký ako opité ženy.

- Nie je dačo dobre, - pomyslel si Mak, - lepšie by bolo, keby klial.

Ale darmo si lámal hlavu, Jozef Mak nemohol uhádnuť, čo by Meloš chcel, lebo ináč nespomínal, iba sa chcel čo najčastejšie Jozefovi prihovárať, ba i do krčmy chcel poslať, vari uctiť Jozefa, nuž musel si Mak častejšie opakovať:

- Dačo je veľmi zle...

A mrzelo ho ešte i to, že tu Marušu nik nespomínal, sám sa dozvedať na ňu nechcel, hoci by sa tomu nik nebol divil, až napokon zutekal Melošovi a šiel hľadať mater.

Sedela na prahu trpká a suchá ako vždy.

Nebola inakšia ani o vlas.

Nad susednou šindľovou strechou tisol sa dohora temný jas, predzvesť mesiaca, a do záhrady padali hranaté tiene pokrývanej strechy. Odkiaľsi prichodili potrhané hlasy a smiech, a na druhom rade dráždil niekto psa.

Jozef sa oprel o zárub a díval sa na štít strechy, ako sa dívala i mater na zelenožlté svetlo. V duchu chystal si otázku, ba už sa chcel na Marušu i opýtať, ale ozvala sa mať zasa tak sucho a nejasne ako vždy.

- Zajtra bude zasa čas. Dobre tak. Maruša šla do horárov na Prielazky sušiť a budú mať súci čas. Nech len majú, treba ľuďom...

Vtom vrzli dvere, a hneď im stál za chrbtom Meloš.

Jozef sa mu vystúpil z dverí, myslel si, že ide na dvor, ale Meloš usadil sa na prah do druhého kúta a hneď takto začínal:

- Nuž ako skonala Bialoša? Ako rubár, ako rubár. Ba hej, u Bialoša vždy bolo nešťastie, raz od Panny Márie až po Dušičky vylihoval na nohu, i kameň ho mal zabiť a strom ho zabil. Taký chlap! Súci bol. Už ho aspoň žena nebude kliat'. Či sa ho dost' nenakliala, a koľkú dobrotu mala pri ňom. Spolu by sme boli vojenčili, keby nás boli vzali. Vtedy málo brali. No, už je na Božom súde. Koľko si mohol ešte požiť, čo?

Ani Jozef Mak, ani jeho mať nepovedali slova, a Meloš neprestával hovoriť ani tak. Spomínal všeličo, zavše sa zas vrátil k Bialošovi, opakoval nejednu vec a opieral sa alebo o kolená, alebo o zárub. Mesačné svetlo padlo mu na tvár a na vlasy, čiernu jamu mu robilo do úst.

Odvrátila sa Makovka, odvrátil sa i Jozef, ale odísť sa mu nechcelo, lebo zbadal, že mater sedí na prahu tuho, akoby čakala, pokým sa mesiac vznesie vysoko. Zavše si pomaly stierala svetlo z chudých líc a pozrela na syna.

Meloš neprestával v rozprávaní, a keď sa mu tu i tam minuli reči, znovu spomínal Bialoša a znovu nadával na zápach konopnísk, ktorý donášal sem nebadateľný severný vánok.

- Mamo, krpce by ste mi mohli nejaké nájsť, - pretrhol ho raz Jozef Mak, a Melošov hlas ožil, akoby sa mu do pľúc natislo inakšieho vzduchu.

- Nemáš krpce? Ono sa to derie, pravdaže. V robote človek rozmyká, pravdaže, na rúbaní sa derú, ani čo by ich niekto v noci obhrýzal. Eva, nože mu skoč do komory, mám ja tam jedny, na jar sú plátané. Len ty skoč, Eva...!

Ale Makovka sa nehla, a Jozef Mak začal spomínať inšie a to, že i svoje má niekde, a Melošova nečakaná štedrota zasa na užšie mu stisla obočie. Dlho nevydržal, zrazu sa vychytil a rozbehol do stajne, kde vždy bolo dost' handár, na ktorých sa dalo spať.

- Aký je Meloš. Oškľivý je, - hovoril si a horeznačky s otvorenými očami načúval, ako pomaly usína dedina.

Cez odchýlené dvere ťahal sa do stajne úzky pás mesačného svitu, prevliekal sa po rebrách drevenej steny a naraz sa strácal akoby v širokých ústach tmy. Keď krava ohnala sa chvostom, šibla práve do mesačného pásu, a vtedy akoby sa pás celý bol rozkýval. Zďaleka, azda priam z druhého konca dediny, zaskočili k nemu rozsekané hlasy

harmoniky a zavše šuchlo sa k nemu ponad prah trochu vône novej rosy.

V dome stíchlo všetko, Meloš dávno prestal hovoriť, azda už kdesi chrápal, iba materin krok akoby zavše ešte počul.

Hej.

A keď prišla k nemu, nuž ju skoro nezbadal.

- Neplaš sa pre mňa, Jožko, - začínala hneď konča dosák, na ktorých ležal.

- Neplaš sa ty pre mňa, ja som ti už privyknutá a všetko vydržím... Ja som ti už ako kameň, mňa sa nič nechytí a lepšie je, keď neschodíš z rúbania. Oj, lepšie. Ale Meloš je nie zlý, veď sám vidíš, a keď mu fľaša rozum obráti, to si nesmieš pripúšťať. Ojoj! Veď si krásne zarobíš do zimy, a ja všetko pretrpím, i keby som trpieť musela. Ale veď v dome je nikto nie zlý, a krpce ti do nedele nejaké nájdem, aj ti ich od Literu pošlem a iste ich budeš na pondelok mať. Aj si viac oddýchneš, keď si tam...

Jozef Mak spustil nohy z dosák a zakýval sa v celom hornom tele a tak si prisvieďčal i hlavou i srdcom.

- Mater ma vyháňa najväčšmi... Keď ma druhý nie, vtedy ma mater. Veď ja sa nebudem natískať, ale či ma mater musí vyháňať? Aby som sa svetu neukázal na oči... Mater, há, a načo ste ma na svet doniesli? Zavadziam vám? Načo ma nechcete do domu púšťať, keď ja ani sám nechcem prísť? Či vám to mám povedať?

Ale Jozef Mak nepovedal ani slova, iba odplul a mlčky prevalil sa na dosky.

Pod líca naliala sa mu krv ako vždy, keď sa zahanbil pred sebou. Teraz sa stalo tak preto, lebo mu prišlo na um, že niesol Bialoša, a zaraz sa mu to zdalo ponížením. Uvedomil si, že nemalo sa tak stať: až sa ľudia preberú z hrôzy, budú sa mu smiať. Vychytil ho nečakaný hnev, že ho mater hneď pri prvom slove neokríkla, nenaučila, čo sa patrí. Zrazu znenávidel v nej i chorobu, suchotu, nekonečnú poddajnosť, slabosť i silu, čo viac unesie ako kôň, večnú pokoru, i lásku materinskú, i nárek, i jej hriech, i seba.

A vo všetkom tom nebolo nijaké zlo, lebo Jozef Mak v skutočnosti mrzel sa iba na Prielazky, kde dnes i zajtra Maruša bude sušiť seno a nebude vedieť, že tu ležal a myslel na ňu ako vo sne, i keď mal oči roztvorené.

Ešte pred svitaním ušiel.

Dusil ho celý dom, s nikým sa nechcel stretnúť, a keď ho chlad zobudil, vyskočil a vracal sa do hory. Vyše dediny bol zasa taký, ako vždy býval, akosi hanblivo otáčal tvár rannej vlahe a dlho sa borcoval so svojimi myšlienkami, až ho napokon zmohli a uznával si vinu:

- Zaklial som si mater tejto noci... A či som musel? Azda ma naozaj ani nevyháňala, iba niečo musí byť zle, veľmi zle... Veď sa ja viac nevrátim. Či musím?

Oprel krok o prvý briežok, a krok mu bol tu strmší ako na rovnom chodníku, stáby sa mu tu lepšie chodilo. O chvíľu zmizol pomedzi nížke kričky mladej bučiny, ba hneď bol i vo vysokej hore, čo si aj všimol, lebo akoby bol vošiel do inej chyže ozrutnej chalupy-doliny. Zavalila ho studená hora a často sa mu zatrblietali kvapky uplakanej rosy, keď sa rozkolembali na konároch v rodiacom sa vetre a rodiacom sa dni. Vtáctvo sa vari navzájom budilo, čosi si povrávalo, azda zavše aj o Jozefovi Makovi, že si trúfa rušať hore chodníkom, hoci Makov krok bol tichý, lebo zem bola ešte ospalá, vlhká a nedunela mu na nej chôdza. Tu i tu zasypal ho strieborný prach neviditeľnej rannej hmly a rozvoňaný vzduch lial sa mu do pľúc až po samé dno.

Na jednej čistine poplašila sa srna so srnčatom, hneď aj zmizla a Makovi narovnal sa trochu čelo, zastal na chvíľu a pomyslel si:

- Zameškala si, neskoro ideš k potoku! Načo ta ideš, keď hneď bude deň...!

Rád mal srny, pokladal ich vždy za dobré znamenie, a preto, keď vyšiel na prvý kopec, odrazu sa polohlasne rozosmial a povedal si:

- Ako bude Marušu mrziť, keď sa dopyčuje, že som bol v dedine, a ona nebola doma... Veď mi o tom povie!

I rozosmial sa aj nahlas, lebo mu bolo dobre vedieť, že Maruša teraz akiste vstáva veselá, ale doma sa čosi dozvie, čo ju bude mrziť.

A Maruša ozaj v ten čas vstávala na Prielazkoch, ale sa neusmievala. Nebola smutná, ale nemala príčinu, aby sa usmiala nóvému dňu. Zimomravejších zavčasu prebúdzala zima, zavše odznelo

slovo-dve, hoci ospalé ešte, ale duté a hlboké, čo ľahko spretrhalo sen. Zobudila sa, skrčila ešte plecica, akoby sa chcela schúliti do seba, a neotvorila oči. Makovka jej prišla na um, lebo i večer na ňu myslela, hoci opakovala si v mysli iba to, čo večer.

- Nepovedala mi, ale ma ťažko púšťala z domu. Bezo mňa jej je horšie, i bude ma čakať, kedy sa vrátim. Či sa len obráni...?

Tu trochu hlbšie sa jej sklzli obrvy na pritvorené viečka, stáby ju boli zaboľeli, a pery sa jej poplašili, stiahli sa na užšie, ale domyslela si celkom, čo si začala.

- Náš otec je ošklivý... Zavše by som ho rozmykala, taký je ošklivý. Koľko nás je v dome a všetci sme pri materi navykli nestarať sa, čo otec vyčfňa, a teraz je najhoršie. Oj, mater, či sa v hrobe neobraciatae?

Lebo keď Hana Melošová napochytre umrela, osprostel celý dom a nik sa v ňom viac nevyznal tak ako ona. Melošovi zo dňa na deň väčšmi začali červenieť oči, predkladal, že mu je za Hanou veľký žiaľ a opíjal sa častejšie ako predtým. Tvrdil, že nemôže spať, Hana chodíva ho budiť každú noc, lebo vraj pre Makovie nepodarka nemá v hrobe pokoja: truhla ju omína a on vraj musí raz vyjsť na cintorín a vyhrabať Hanu. Hej, takú bude mať vraj raz robotu, lebo ako by mal ináč pokoj. A Joza Maka musí zahrdúsiť. Nuž často sa prihodilo, že si sadal na prah, nadával, sliny mu z úst prskali a ruky hrozili, a Makovka nesmela sa mu ukázať na oči.

- Zdochýnaš, Eva, ale to sa len pretvaruješ, - vykrikoval, i keď Evy Makovky nikde nebolo a keď mu prišla na um len tak z ničoho. - Nie ti je ani čert, ale to len tak, aby si sa mohla poľahky požívať. Myslíš si, že som sprostý? A veď nikdy nič poriadne v tebe nebolo, ľala, iba Bialošov keby si mala plnú posteľ. Ej, ty...!

Maruša zavše nemohla počúvať, ušla, alebo, ak bol otec prislabý, vovliekla ho do kuchyne, sotila do kúta a zatínala zuby. Odprosovala Makovku, keď sa odtratila, išla ju hľadať, zavše iba nariekala pred Makovkou od zlosti a zavše sa hnevala i na ňu, lebo od istého času suchá Makovka iba prikyvovala hlavou a opakovala i vo tri razy:

- Netráp sa ty, Maruša, pre mňa, dobre je vtedy, keď otec nadáva. A hej, potom začala tomu rozumieť.

Zahanbila sa Maruša na celom tele, keď zbadala, ako veci stoja. Podlomený svet v Makovkiných očiach ju celú ubil, nezmohla sa povedať ani slova, iba nepozrela viac na otca, ba zavše odháňala od seba i samé tušenie, lenže to nadarmo. Neradila sa s Makovkou, ale bola ra-

da, keď Makovka sa raz pridružila k nej spávať v nevelkej šopke, a namyslela si, že tak to malo byť už dávno.

A hej, potom otec prestal piť, prestal nadávať, a keď obedovali, za vše neobyčajne vykrikol:

- Eva, a kdeže si? Teba človek nevidí pri stole... Veď sa len môžeš s nami poriadne najesť! Aj by sa človek poradil, a teba niet. Maruša, akože sa to staráš o tetku?

Ale onedlho i tomu porozumela.

Raz sa prebudila a nemohla Makovku nahmatať vedľa seba.

- Kdeže sa podela? - tísila si namáhavo otázku do rozospatých myšlienok a čosi ju nútilo, aby ostala sedieť a čakať. Sedela dlho, azda i driemala medzitým, ale šuchot za šopkou na tej strane, čo bola do polu, jednak zbadala a prebehol ju mráz.

Štvornožky priťahla sa k dvierkam, strhla sa trochu zas, keď našla dvierka iba prichýlené, ale zároveň vošla do nej istota, i postavila sa na rovné nohy. Vyšla na záhumnie rozochvená. Vyšla z tmy, tak jej tu bola iba polotma, videla, kde sa černejú brázdy v konopniskách a kde zadné podstrešia chalúp. Studený chodník nepobadala, ale akoby nacistu, pustila sa dolu popri chalupách a hneď poniže susedných chlievov našla Makovku. Makovka vzlykala.

- Čo tu robíte, preboha? - chytala ju Maruša, pološeptom hovorila, ale nebola by vedela povedať príčinu, prečo tak rozpráva.

Makovka ju chytila akoby išla spadnúť, iba vzlykať prestala.

- Čo tu robíte?

- Čuš...

- Akože?

- Radšej sa vráť, - šeptala Makovka, no držala ju i ďalej.

- Akože?

- Čuš...! Ešte je kdesi vo dvore. Nešiel ani na povalu, ani do chyže.

- Otec...?

Makovka neodpovedala, neodporovala, ani neprisvedčila. Maruši i tak začali sa triasť nohy. Hoci sa tu knísali iba ako tiene, sklopila Maruša oči, sťaby ju Makovka bola čistou hanbou zaliala, srdce jej začalo žalostne biť, a hej, hanbila sa v polotme, sťaby celý svet tu stál na konopniskách a ukazoval prstom na ošklivého otca. Zabudla si ústa potvorené, o máčik tuhšie chytila Makovku, sťaby ju odprosovala, i dlho nemohla nič povedať, iba zopakovať zbytočnú otázku:

- Otec...?

A nečakala už odpoveď.

- Choď si ľahnúť, ja počkám ešte chvíľu.

Nuž poslúchla, vrátila sa do šopy, sadla si na lôžko a nehybná sa dívala na doštenú stenu, rozdelenú po špárach temným svetlom noci. Špáry boli neuveriteľne pravidelné. Maruša dívala sa na ne dlho, dlho a bezradne. Zavše stisla zuby a zdvihla si päste na sluchy, pritisla ich tuho, ale temné špáry vždy rovnako sa jej písali pred oči a nič jej neporadili.

I zdvihla sa napokon ako z ťažkého sna, tackavo sa postavila, spravila krok-dva, až sa celkom rozchodila a vyšla do dvora.

Najprv poprechodila dvor len tak neurčito, sťaby bez cieľa, ale čím ďalej, tým väčšmi v nej tvrdo povedomie nevyhýbať ničomu, a čoraz strmsšie začala obchodiť kúty, čoraz hlučnejšie chodila podstením, tu i tu pevno pristúpila doštené schôdky, aby čím najväčšmi zavrzgali, často niečím zhrmotala, sťaby naschvál a nazrela všade.

- Otec, kde ste? - vyslovila celkom zreteľne, ale neozval sa nik, iba keď bola raz pri chlievcoch, počula, ako ktosi polohlasne zakľal vo dvore, schôdky vrzgli a dvere na chalupe tiež.

25

- Podťe spať! - zavolala vtedy raz do konopniska a nebola by viacej volala, taká bola rozhodná, ale Makovka bola už v šopke. Zavrela Maruša vchod aj do dvora a mlčky si ľahla.

Spať jej nedalo, lenže sa neprezradila, ležala nehybná a mlkva, rozmotávala v duchu všetky posledné udalosti, a zato sa jej tým väčšmi plietli, a vracala sa určito iba k jednej veci:

- Otec ušiel predom mnou, nedočkal ma, hanbil sa alebo sa bál...

A zato vstala ráno pevná ako oceľ, pevná ako mater domu, rozhodná a nezdržanlivá, prísna a vedomá si sily, že celá chalupa zosypala sa jej do hrsti a musí ju niešť. Hlasno vošla do chyže a prvého otca Meloša potriasla za plece.

- Otec, choďte do Plevov, či by nám nešli zviezť hrby spoza Hájnice. Ale hneď.

Meloš vypleštil oči, zažmurkal, utrel si ústa, aj ich otvoril, ale zachuchval sa mu hlas a iba bokom pozrel na dievku, ba i tak mu hneď inde utiekol zrak.

- Ved' chytro, Plevovci nebudú doma sedieť a na vás čakať!

Drсно hádzala slová, Meloš nestačil si túto noc zopakovať a podľahol dievkinej rozhodnosti.

- Však pôjdem. A čo...

V otázke chcel mať spurnosť, lenže mu ušla spod jazyka; habkavé bolo Melošovo zapieranie hneď na začiatku.

- A nech sa Plevovci nevyhovárajú, už rok sú nám dlžní fúru, aby ste im povedali.

- Ved'...

A zasa najradšej by bol zakľial, bol by nejako zaprel naozaj do svojej dievky, ale Maruša nečakala, bola už v kuchyni a Makovke rozkazovala:

- Pôjdete za Hájnicu rozhodiť naše hĺbky, azda sa presušia, pokým Plevovci prídu. Chleba si odkrojte poriadne, aby som vám ho posielat nemusela, i tvarohu dosť; nečakajte, aby vás človek večne vynukoval, ved' kto robí, nech je!

Makovka oprela na ňu prevrapené oči, ale bez slova sa obrátila a hlboko zakrojila do chleba, lebo Maruša ostala stáť na prostriedku kuchyne a dívala sa jej na ruky.

Maruša díva sa prismo aj na otca cez celý deň, nevyhla mu ani raz, ostro ho okríkla, keď si nebral na Hájnicu vidly. Meloš sa i zvrtol, ale vždy vytušil, že Maruša hľadá iba príležitosť, aby mu čosi tvrdé povedala, čo nebude môcť odraziť, nuž zakaždým sa v ňom niečo zháčilo, iba odplul a šiel ďalej.

I vládla Maruša u Melošov, i vstávala a líhala vo večnom trpnutí, lebo vedela, že vláda dlho nevytrvá, a horšie bude všetko, ako bolo.

Iba zavše, keď nebolo okolo nej človeka, ovisli jej ruky, zadívala sa do letnej oblohy, zmäkli jej oči, líca a pery a usmiala sa čomusi v sebe a okolo seba, čomu nikdy nedávala meno, ba nebola by slovo ani našla, keby to bola chcela pomenovať.

Keď bola Maruša slabá, vtedy sa vykradla na povalu šopky, načúvala najprv na všetky strany, sľaby to muselo byť, potom vyťahla spod hrady handry a dala sa Jozefovi košelu vyšívat. Dlhé riasy sa jej predĺžili pri robote, hlboko zaclonili zrenice a pokoj v nich, ktorý sa jej v zraku pri robote zakaždým rozhostil. Pracovávala pilne,

plná akéhosi tajomstva, a bola by sa v takýchto chvíľach vyrovnala hocí aj s celým svetom. Iba zavše jej klesli ruky do lona, akoby radosti mnoho mala v sebe a v prežívaní bolo by treba zavše si oddýchnuť.

Takto sedela tu raz, keď do šopky vošla Makovka.

Maruša oprela si hlavu o doštenú stenu, zadívala sa na Makovku zhora a mala v túto chvíľu Makovku veľmi rada. Preblesklo jej hlavou všetko, čo všetko Makovka znáša a všetko znáša za Jozefa, za jej, Marušinho Jozefa, aby mal v dedine trochu miesta z milosti, lebo je všade tesno, vo všetkých chalupách je tesno a nikde nepotrebujú cudziu Makovku a cudzieho Jozefa Maka. Všade sa boja choreho človeka, a o Makovke ktosi rozchýril, že dlho bude ležať, pokým raz umrie.

A mala Maruša Makovku rada, lebo o svojej biede nikdy nerozprávala Jozefovi, synovi.

Ale tu zhrmotali dverce odo dvorca a vošiel do šopky i Meloš.

- Tu si, Eva...? - začal akosi rozpačito, zastal a začal pozerat' po kútoch, akoby niečo hľadal, iba kedy-tedy hodil okom na Makovku, i to len tak popod obrvy. Makovka sa pohla, azda chcela odísť, ale Meloš sa strhol a postavil sa medzi ňu a dvere.

Popravde nestalo sa nič, ale Maruši všetka krv vbehla do tváre, hlava jej oľarbavela, sama sa jej tísila o dosky, nemohla ju zdvihnúť, ani zrak inde obrátiť.

- Eva, a čože...? - zachripel Melošov hlas, lebo ho chcel stíšiť, - ...čože chodíš okolo mňa iba na sto honov? Nuž a či som ja taký...? Posledný...? Či som ti už nič dobré nevykonal?

Prikročil k nej celkom nečakane, až sa teraz Makovka zakolísala.

- Len ma tak obchádzaš na sto honov a zato, že ti ešte lepšie chcem. No... a... ved' som ti už všelijaké slovo povedal... a...

Teraz naozaj stíšil hlas, alebo ho iba Maruša nepočula. Videla otcovu ruku, ako sa načiahla, ako sa pod ňou zatriasla suchá Makovka, nuž ju vtom čosi šľahlo cez oči a uši, odsuchla sa od dosák, spravila dva-tri kroky ako mačka a zasa ostala stáť.

Počula ešte akúsi vravu, Makovka čosi hovorila, ale nepočúvala, nedalo jej, lebo ju pochytila ošklivosť: videla v duchu pred sebou obe zúverené tváre, i otcovu i Makovkinu, a otcove červené oči akoby sa boli v túto chvíľu zaslínili i zapálili väčšmi, Makovka ohľúpla, že si Maruša zrazu začala o nej takto šepkať:

- Stone, stone... ako stone...

A osprostela aj Maruša.

Ohlušil ju nevelký šum zdola, lebo si domyslela, ako otec objíma Makovku.

Pohla sa Maruša zas, pohla sa ako slepá, a možno iba náhodou posotila dosku, čo bola opretá o hradu. Doska zhrmotala, potom tupo pleskla na zaprášenú povalu.

Maruša sa zachvela, stáby jej ktosi nožom preoral srdce, zasa ju zavalil hnus, ale napokon zvíťazil jed, čo patrilo Makovke tak ako otcovi. Jed rozpaľoval jej líca, mykal jej ruky, nevedomky vychytávala drúčiky, čo sa tu sušili, búchala a stískala zuby, lebo cítila, že plač je hneď na konci jedu.

- Nijakej hanby, nijakej, - pištalo v Marušinej hrudi, - ohó...! Prečo Makovka nekričí? Prečo nevykrikla...?

A nesmierne sa Maruša hanbila, keď schodila z povaly, nechcela sa s nikým stretnúť, ani sa s nikým nestretla, ale otec, Meloš, opil sa toho dňa znova, a opil sa len preto, aby mohol Marušu zbiť.

Do rána Makovka zmizla a Maruša mala veľkú robotu, pokým ju našla v dvoroch na hornom konci, kde hľadala prístrešie, ba i plakať musela, pokým ju nahovorila vracat' sa do domu. Ale pozreli si ešte kedy-tedy do očí a bolo, ako bolo, i keď nebolo najlepšie.

Ale keď sa Maruša vrátila z Prielazkov, pozrela do Makovkiných ustatých očí iba raz a potom sa znenazdania začervenala, odbehla do komory, kde bola tma a tam si polohlasne prehrýzala slová:

- Neubránila sa, nie...! Božičku...!

27

Cesty, čo vedú z vrchov, hoci sú hlboko vryté do tvrdej prsti, nevyhrabali ľudia. Na jar, keď vrchy začnú striasať sneh, poplašné mrazy sa utopia a zákerne vližu sa do tvrdých úbočí, pomstia sa na úteku, zahryznú do kameňa a hliny, a ľudia si namyslia o takýchto štrbinách, že sú to cesty. Tadeto sa pachtia hore, keď idú niečo na bralách brať, a tadeto sa trmácajú, lomia, keď znášajú, čo nabrali. Na okraji úvozov je trnie, čoho sa v úzkostiach neraz lapajú, a pod trnmi užučký pásik hliny, pásik, čo je nič, lebo ak urodí chlpa trávy, tak každá koza si ho môže odtrhnúť a každá žena si ho môže vykosiť, aby mala čo do válova vysypať.

Ale dobrý-vďačný pásik, ohó, vďačnejší, ako čo majú „boháci“ na deväť krokov šírky a dvadsaťosem dĺžky. A dno úvozu je pohostinná posteľ: tu sa najpohodlnejšie a najdlhšie vyvaľuje blato a tu umiera posledný špinavý sneh. Sneh navála sa sem rád, i keď je čistý, navála sa ho mnoho, veď čo mu do toho, že ho toľké množstvo bude na veľkú prekážku Jozefovi Makovi, keď bude sťahovať brvná?

- Jožo, ale si ty sprostý! Ký čert ti posvietil strepať sa do úvozu s ľar-chou? Veď si vedel, že tu bude nakýdaného snehu vyše chlapa! Hrom aby ťa zabil, hneď tu na mieste!

Jožo Mak nepovie ani slova.

Leží vedľa brvna a rozmyšľa, kde má nohu. Dychčí, z čela stekajú mu celé potoky do očí, nuž mnoho ani nevidí ešte, vydychuje celé oblaky teplej pary, ktorá potom sadá na baranicu a mrzne. Už má Mak celý predok baranice biely.

- Doráňaš mi statok, znivočíš, a hovoril som ti doma dobre, že čas je nie súci sťahovať kláty!

Jozef Mak sa nehne, ešte nič nehovorí, iba päť si hlbšie ponorí do snehu, stáby bolo v ňom teplejšie, a pomaly zmeriava strašnú únavu, ktorú chcel zmôcť, ale teraz, keď ho sem hodilo pod brvno, sekla sa v ňom ustatosť, neuveriteľne mocne ho drží v pazúroch, že sa nemôže ani vystrieť.

- A či si celý, Jožo? - opytuje sa mu nad hlavou chlap, čo je majetný, lebo má hento chudého koňa, čo sa prvý hodil do boku úvozu a teraz prská zavše, mece hlavou, lebo sa mu sneh tisne až do nozdier.

Počuje slová Jozef Mak, a vďačnosť nezabila v ňom ani únava, nuž odpovedá:

- Ešte neviem, ako je, neviem, kde mám pravú nohu. Ale ma drevo neudrelo. Ani koňa neudrelo. Len mi za chrbtom trochu odhrabte...

- Parom ťa páral, Jožo! - nadáva chlap, čo má koňa-majetok, húpa do snehu a uvažuje ešte chvíľu, koho ratovať prv: koňa alebo Jozefa Maka. A nie je to dobre, lebo na Jozefa zasa sa valí hrozná únava, telo mu trpne, pot na čele sa schladí, ostáva z neho lepkavá špina na očiach, lícach, koža okolo úst bledne a špina je čoraz černejšia, dolu chrbtom ide mu akási studená dlaň, napuchnuté žily stáby sa na olovo premieňali, ťažšie sú čoraz, i hlava akoby mala centy, a už-už by najradšej iba toľko zavolať spoločníkovi: „Odhrabte trochu, ale len toľko, čo ma jama prikryje...!“ - Alebo takto: „Zabite ma, zabite! Veď je toto ťažká, preťažká robota, vidím, že ju nezvládnem, a keď si nepostavím

chalupu, tak načo som na svete?“ Ale čo? Takto bolo včera, ani zajtra nebude ináč. Tma mu bude pred očami, keď sa vyvlečie spod brvna, bude sa vliecť závozím ako dolámaný, spretrhaný pes, no jednak sa vyvlečie a v Melošovie stajni bude zdochýnať na doskách, bude sa biť, biť s únavou, bude chrápať, a keď sa prebudí, jednak si ľahšiu myšlienku pomyslí:

- Čože už teraz...? Keď sa roztopí sneh, ľahko poprosím hocikoho: Pod' mi odviezť dva-tri kláty, ved' sú iba tu v závozí za dedinou. - A ľudia už nebudú veľmi nadávať, vďačnejšie pôjdu, a ja nezdochnem. Či nebude tak...?

28

Aj na malú chalupu treba mnoho brván. A brvná sú ťažké. Zavše cicajú ľudské špiky, zavše zožerú človeka celkom. Jozefa Maku zmorili iba dopoly. Doráňali ho, vycivel, zbledol, ale Maruša si zavše priklakla k nemu na stajňových doskách, vracala mu stratenú polovicu, lebo zahľadila vlasy na čele a povedala:

- Jožko...

Viac nevravela, lebo viac nemohla. Azda nevedomky vytušila, že v tom jedinom slovíčku najlepšie je poprataná veľká láska i takáto výčitka:

- Pri brvnách zabúdaš i na mňa, či nie? Nezabúdaj, Jožko, lebo teraz je náš čas: ja bývam v tebe a ty vo mne a nad nami je iba nebo, neďelná obloha, čo nás má rada. Radšej zabudni niekedy na klát a pomysli si na mňa. Polož si ruku okolo môjho pása, a ja sa ti budem do očí dívať. Nevieš, čo sa okolo teba robí, lenže ti to nepovieme, ani ja, ani mater, a keby si mal niečo vedieť, čo netreba, tak ti priclónim zrak a budeš sa dívať iba do mojich zreníc. Či nezabudneš?

Ale aj na malú chalupu treba mnoho pálenky.

- Jezu! - závratne mnoho pálenky treba, ved' sám krstný otec Meloš koľko jej popije, no Jozef Mak sa usmieva a stíska zuby.

- Maruša, ved' mi nezazlievaj, že zavše zabudnem na teba, ale musím vypýtať od farára aj posledné groše, chlapom treba pálenky, aj sa musím naučiť prosiť, aby mi niekde požičali. Vidíš, sám musím najtuhšie robiť, lebo chlapom, čo mi prídu pomáhať, nemôžem rozkazovať, aby sa ponáhľali.

Tak si myslel - azda - Jozef Mak.

Keď chlapi postávali, stúľil hlavu, aby nevidel, aká je darovaná pomoc. Veru, lepšie je pod brvnom ležať, ako dívať sa na zmláttené sekery a na slimákov-robotníkov.

Oho, to sú muky!

Ale Maruša teplučko ti dýchne do tváre.

- Jožko...!

Nuž čo si zlé počneš?

Pojmeš ju okolo pása, zavedieš na domovisko a spýtaš sa jej:

- Maruša, či ty ozaj veríš, že tento zrub som ja nastáhoval z vrchov, že som ja postavil biely voňavý múr? Lebo ja si neverím...

Ktovie, či by Maruša uverila?

Ale prídu ľudia vážni, zastavia sa, kyvkajú hlavou, naozaj kyvkajú a hovoria mu:

- Jožo, súci si. Máš domec ako klietku, veru ťa robota ctí. Do jesene sa aj vyplatíš.

Tak musí to byť pravda.

Ľudí klamať nemožno.

Nuž váľa Jozef Mak vysočizné smreky, váľa za troch chlapov po cele leto, ramená vyťahujú sa mu od roboty z kĺbov, vari ich má už dlhšie, ako ich mal, zavše sa mu večermi ani rozprávať nechce, a keď ho prinútiť, nuž rozpráva o palácoch, a pred očami má vtedy nový, biely zrub, čo by si klobúkom mohol prikryť.

No hej.

Od vetry chytia sa mu horieť aj oči. Ved' pred adventom upchaté budú špáry a on vezme dláto, poobzerá sa, či sa nepríde nik dívať, a vtedy na prostrednú hradu vyseká: Tento dom vystavil Jozef Mak... I križ vyseká. A mater okríkne:

- Podťte domov bývať...! Čo už nejdete?

A...

A keď to chcel vykonať, vtedy prišiel richtár sám, jedom mal podliate oči, diablovina mu nadúvala ústa, pekelný úšklabok mu mykal spodnú gambu.

Prišiel zarevať na Jozefa Maku:

- Čože sa už neberieš, há?

- Mám sa brat? A kde?

- Vari si zabudol, že ťa na jar odasentovali?

- Čože...? Ba viem... ale, tuto... Ved' musím strechu dohotoviť, ma-

ter nech mi doma umrie, a začože ja mám vojenčiť? Čože so mnou chcú? O mňa sa dosiaľ nik nestaral, a ja...

- Chytró, Jožo! Vozy už stoja pred križom. Už regrúti si začínajú sadať, vyspevujú, a ty si ako zmoknutá kvočka. Na...!

Áno, vtisol mu do rúk, čo mu od obce patrilo za tri a polročnú vojenskú službu: liter pálenky a dve zlatovky. Áno, Jozef Mak držal služné v rukách, bezradne sa díval okolo seba, ale mater a Maruša nariekali, nuž iste všetko bola pravda, čo richtár hovoril.

A hej, Jozefa Maka napolo odumretého vliekli na vojenskú parádu, lebo chalupa prirástla mu k životu, a teraz mu túto polovicu odštiepili.

29

Jozefa Maka odviezli veľmi ďaleko. Tak ďaleko, že sa to nedá ani vypovedať. Ktohovie, koľko dní to trvalo, pokým sa dostal vo Viedni pred ozrutánsky dom-kasáreň, cez ktorú išla ulica, lebo by ju bolo treba obchádzať ako doma chotár. Dnes už niet tejto ozruty, lebo ju porúcali, zavadzala aj samým majiteľom, ale vtedy bola taká, lebo viedenská moc bola veľká a mnoho mala takých služobníkov ako Jozef Mak, ktorý najprv trochu postál pred nekonečnými múrmi a pred videním ticho vyriekol:

- Tu sa ja zo sveta prepadnem...

Lenže Makovi ináč bolo súdené, a keď ho budovisko po pol štvrtá roku vysotilo, nešťastnejší bol Jozef Mak ako kedykoľvek. Obzrel sa na sivé múry a zovrela, stvrdla mu päst. Stál tu bezradný, opustený, zúverený, trpký a hlúpy. Obzrel sa na múry, rozpamätával sa, či sú to ozajtie, čo pred pol štvrtá rokom hlavou chcel rozvárať.

- Vyhodili ma, no... Mňa všade vyhadzujú. Kde sa teraz podiet? Či ľahko tým, čo môžu ísť domov. Kdeže mne domov...?

Tak hútal Jozef Mak.

Pred pol štvrtá rokom okrikovali ho tu za múrmi v neznámej reči, z ktorej ani litery nerozumel. Ale na všetko bola tu správa, jednak sa aj od neho dozvedeli, že je rubár, a týžde obracali ho na širočizných dvoroch, zvrátili ho, cvičili, kliali mu mater i otca. Potom prišiel ohromujúci rozkaz, a Jozefovi Makovi zakrútila sa hlava.

V nedeľu pretackal sa do tretieho dvora toho istého domu, a na druhom poschodí zastal si pred dvermi číslo 11.

Stál tam dlho, a keď niekto vyšiel dvermi, nuž zavše koho-toho oslovil:

- Či je doma Michal Matuščák?

Stál tam dlho, a keď niekto vyšiel dvermi, nuž Jozef Mak čakal, až pokým nevyšiel aj sám Matuščák.

- Tu si, Jožo?

- Tu.

- Dávno si tu?

- Kdeže... teraz idem.

Vtedy sa Trenčan Matuščák, vysoký a široký chlap ako rebrina, usmial na jeden fúz a suchol dlaňou na Makovo plece.

- List chceš, Jožo?

Jozef Mak prikývol a Matuščák písal list Makovke, aby len zašla do kostola k Panne Márii, aby sa zaň pomodlila, lebo sa už domov nikdy nevráti. Prišiel rozkaz, pôjde o jeden svet ďalej, kdesi za more do Hercegoviny „festungy“ a „werky“ stavať. Kde je to, to sám Boh vie, tu je hrozitánsky mnoho ľudí a nik nevie, aký je tam svet. Bohvie, či tam bude nejaký Trenčan, čo napíše chýr, tak aj doma škoda krpce opatrovať, nech ich mater radšej predá, akoby ich mala plesň zožrať. A doma do chalupy nech príde kňaz, darmo s posviackou čakať, pokým sa on vrátí, a pod odkvap na chalupe treba ešte dve dosky pribiť, čo za dobré slovo hociktorý chlap vykoná.

A potom už Jozef Mak spokojnejší šiel do druhého sveta. Poslúchal, lebo bol človek-milión, lebo páni, čo sú jeden alebo dvaja, rozkazovali mu ísť „festungy“ stavať na hercegovinské bralá.

Jozef Mak vyvaloval oči na nekonečnú vodu, čudoval sa, čo ľudia chcú za splitskými bralami, ale poslúchal. Verne odnášal tých, čo v horúčke mrelí, hľadal kaluže a tešil sa smradľavej vode. Krútil hlavou, keď mu dali štipec na vretenice, lebo nechápal, načo vretenice kántrit, keď tu majú dom, keď sú bralá iba pre vretenice, ako nechápal ani hrôzu mnohých, čo sa vreteníc oškľivili, keďže on v službe u Kubandu spriatelil sa s nimi dokonale.

Ale poslúchal.

Zabíjal vretenice, v horúčavách vliekol sa na vrcholce bralísk, vliekol, čo mal vliecť, a verne kresal strechy na malé pevnosti. Naučil sa, že Čiernohorci strieľajú znamenite a hocikedy, ale jednak sú ľudia a predávajú znamenitý dohán. Nuž pašoval dohán. Nevedel veľmi, že je to zakázaná vec, nuž ho nikdy neprichytili, a zato mal mnoho me-

dených peňazí. Ba i tu našiel istého Trenčana, čo písal listy domov, do dediny pod Hájnica. „Bál som sa ja toho sveta, ale tu by bolo ako u nás, vrchy sú akurát také, len by smrekov bolo. Dvanásť grajciarov mi dávajú na deň, nuž len hádam prídem raz domov, a neprídem s prázdnu rukou. Boh vás opatruj a Marušin list si dám prečítať, keď dakoho nájdem. Nech mi len pošle aj druhý.“

Nuž nebolo na hercegovinských „werkoch“ tak najhoršie.

Nebolo zle rok.

Po roku prišiel čas, keď mal prísť list, keď na Jozefa Maka sadol nepokoj.

A list neprišiel.

Trenčan ho všelijako súril, ale dedina pod Hájnica načisto oнемela pre Jozefa Maka. Čakal trpezlivo celý rok, ale keď sa minul rok, prestal Jozef spievať, najradšej sa vyvalil horeznačky a díval sa na oblačky. Niekedy prešli celé týždne, čo sa ani jediný neukázal, lenže Jozefa to neznudilo, hľadel do oblohy vytrvalo a v duchu takto písal listy na širočizný belasý papier. Písmo jeho bolo neznáme, ani adresát nebol istý, či písmo majú čítať tam hore, alebo mu majú rozumieť tu na zemi.

A keď sa dostal dolu do doliny, do kamennej dediny, vyhľadal krčmu v najužšej uličke a vypil hrozne mnoho červeného vína.

Aby nebol sám, pojal si vojaka, račľavého Nemca z Dolných Rakús, s ktorým sa najmenej mohol dohovoriť i po nemecky, a jemu potom mnoho rozprával v materčine, lebo Nemeц sa zavčasu opil.

– Ved' ja už viem, ako je, kamarát...! Akože mi má prísť list? Mater mi umrela. Nik mi o tom nehovoril, ale je to isté. A čože? Kamarát, každá mater musí umrieť. Nik nie je večný. Suchá stvora bola, ale čože jej bolo umrieť? Chalupu som jej postavil, nuž iste ťažko neumierala. – Nech jej svieta svetlo večné! – Hádaš, kde ju pochovali? Ej, za kostolom miesta dosť. Možno i kríž jej niekto sklepol... Kamarát, možno lepšie jej je pod hlinou. Ak raz prídem domov... Čo myslíš, kamarát, či sa dlho trápila? Ved' ja už o všetkom viem!

A Jozef Mak ešte viac červeného moku naliel do seba, kamarát-Nemeц ani viečka nevládal dvíhať, rozpleštili sa mu lakte na stole a plul pred seba ako prasa. Jozef Mak zavše ho musel pomykať za rukáv, aby celkom neumrel.

– Kamarát!

Čierny krčmár vtedy vstal, poodnášal všetky krčahy, zastal si trochu nad nimi, ale o chvíľu vyplul cigaretu, zahasil svetlo a odišiel spať.

Jozefa Maka prekvapila tma.

Hádzal pred seba všelijaké spretrhané otázky, volal na krčmára a potom dlho rozmýšľal. Napokon vyviekol Nemca do úzkej uličky, aby ho videl aspoň trošku, a začal sa s ním zhovárať.

– Kamarát, materi je už lepšie ako mne, mater som už na werkoch dosť ozelel, ale... či rozumieš, čo ti hovorím? Ale Maruša... Ved' ja už všetko viem, ako je.

I pohol sa uličkou, potkýnal sa, tackal, a keď sa mu začalo čkať, myslel si, že sa rozplakal. Oprel sa čelom o múr a ticho udieral päťou na kameň.

– Ved' ja viem, čo mi nik ani litery nenapíše!

A chcelo sa mu ešte piť, nuž prišiel mu na um zanechaný Nemeц, vrátil sa poň, nahmatal ho pred krčmou, po mnohej námahe hodil si ho na plece ako klát, potil sa, stonal pod ťarchou, klátil sa, fučal, ba až chrčal zavše, ale vliekol kamaráta a vyplúval reč:

– Takto je dobre, takto...! Jožo, nepopusť! Len ho nes, len ho nes. Ťažký je ako medveď. Žily ti praštia, dobre praštia, ale radšej tu skap, Jožo, radšej zdochni, ale ho neopusť.

Áno, taký mocný vojak bol Jozef Mak.

Bál sa iba času, že sa chytré minie, a odvrátil sa, keď ostatní začali spomínať, že v splitskom prístave onedlho zastane loď, čo ich pozvie. Vyzvanie, kto chce ostať dobrovoľne na dva mesiace, aby zaučal nových, prišlo ako dar boží.

Jozef Mak ostal, a tí, čo museli ostať, nadávali mu, lenže on neďbal. Ba keď sa dva mesiace preťahovali, že boli čoraz dlhšie, Jozef Mak si neraz myslel: niekde vedia všetko o mne a zato všetko predlžujú. Azda ma neposlú domov nikdy. Tak veril, i keď prišla do Spalata jeho loď.

Ale v ozrutnej kasárni vyhrabali mu kdesi od myší rozsekané a splensnivené handry, musel si ich obliecť a musel ísť oškľbaný, deravý a bezradný.

– Jožo, čo sa obzeráš! Páni sa už o teba starali, teraz sa už nebudú, tak choď domov.

– Akože mám ísť?

– Sám sa staraj. Ktože by ťa držal na pamäti, keď si nevieš rady. Páni majú veľkú moc, ale času málo, aby sa aspoň zavše zamiešali do materiných vecí a ostatných všelijakých sprostých daromnic.

– Ale ved' sa chyba vo mne stala!

- Jožo, čuš! Treba poslúchať, tak nech ťa čerti berú!

Nuž Jozef Mak poslúchal, v Komárne vláčil vrecia na dunajské lode, mnoho peňazí zarobil, čisté, strieborné peniaze, čo sa mu blyštali na dlani, i prizeral sa im, prikyvoval hlavou, stiahol si klobúk na oči a zadíval sa na masné klasy, ktoré tu rástli dovysoka, stáby v tomto kraji väčšie mali ľudia ústa ako v dedinách pod Kráľovou hoľou a v hercegovinských bralách. Obracal mince na dlani, slnko skákalo po nich, a Jozef si hovoril:

- Vidíš, veď robiť viem, i bližšie som k Hájnici, ako k werku numero sedem a som človek len taký ako ostatní. I poručeno Pánu Bohu...

A pomáhal v Ostrihome rozbíjať pltníkom plte.

30

Do bohatého Brezna prišiel Jozef Mak vtedy, keď najpravdiviešia bola pieseň:

*Tašli lúke za klobúke
a role za parazóle...*

Ale domy mali ešte okrúhle brány a lavičky na podstení. Jozef Mak ich rozoznával, ale nevedel, načo sú lavice v noci, i dlho sa túlal, pokým našiel jednu, čo nebola prázdna, a tak sa naučil, že lavice sú aj v noci súce pre ľudí. Na jednej z lavíc kluckal do hĺby polámaný človek-pán. Jožo sa zahútal, i sadol si vedľa neho. Stáby sám ináč neuhádol, prizrel sa na suseda, ako to robí, potom ovesil hlavu a veril sa, že tu bude nocovať. A samopašná teplá noc štedro sypala na nich, čo mala poruke: chladnú, drobnú rosu, temný šumot rozcválaného Hrona a výpary jedličia. Čerstvota zvlhnutého sena tísila sa Makovi do nosa, Jozef Mak sa tichučko usmial, akoby mu išiel starodávny známy v ústrety, popustil hlavu a zvalili sa do jednej hĺby človek-pán a Jozef Mak.

A keď bol svit, nuž sa Mak naširoko rozrehotal do rannej riedkej hmly, až sa mu oči vydúvali, a vykrikol:

- Imro!

No áno, Imro to bol, Cigán Imro Harvan.

Ani o mak sa nezmenil, lenže zdal sa inakší, lebo nemal na sebe

roztrhaný dlhý kabát až po zem, čo nosieval kedysi, keď pásol ovce a spieval Makovi na Jame. Panské šaty mal teraz a panskú bielu košeľu, ale zuby cigánske a vlasy kučeravé.

I spôsoby staré.

- Ty si Jožo Mak, čo? - striasol sa od zimy, vyrovnal si hnáty a nečudoval sa ničomu. Vyhrnul si golier na tmavom kabáte, oprášil si nohavice veľmi hlučne, akoby mu plieskať sa po kolenách robilo pôžitok. I na Maka sa prizrel kde-tu a potom sa z ničoho nič nahlas rozosmial.

- Ale som jej dal! - povedal. - Už ma dva týždne dožierala, chodila za mnou ako voš, a keď večer vzala husle, zavesil som jej sláčik na krk a mykal som ju, mykal, pišťala ako sliepka, a tak som ju zbil. Už jej odkedy hovorím: Nechodievaj za mnou, zle pochodíš, a ona nič. Tu máš! Teraz nezabudne, bude sa pamätať. Ako mi len prišlo na um zavesiť jej na krk prelomený sláčik! - Potvora, husle nepopustila, lenže nech si ich má. Mal som jej dať aj po ústach, vidíš - hrom do toho - to som zabudol. - Tu sa Imro celkom rozjedoval, hádzal rukami, nohami i hlavou.

- Po pysku som jej mal dať...!

- Komuže to, Imro?

- Čo... čo tu hľadáš, Jožo?

- Z vojenčiny idem. Domov.

- Uhm. Akurát. A koho by ja mohol biť. Terezu, len Terezu. Veď mi je žena, vieš.

- Nevie, - priznal sa Jozef Mak celkom úprimne a zbytočne, ale Imro si to nevšimol.

- Pokým som hrával sedliakom, tak bolo dobre, lebo sedliaci málo platia, lenže teraz je tu na doline mnoho pánov, a ja som prvý muzikant. Tereza si myslí, že Róza z Hronca chodí za mnou, nuž vždy čaká pred krčmou, a už je taká škaredá, čo sa neriadi. Róza chodí za barborášom, a keď mi povie, že ani barboráš nemá také kučeravé vlasy, ako mám ja, nuž čo ma do toho? Veď čože je barboráš bezo mňa, aj to je pravda, ale Róza má aspoň žlté šaty.

Zasa sa naširoko rozchechtal. Bolo vidieť, že požíva si svoj smiech, i zopakoval ho násilne dva-tri razy.

- Len si myslí, ako Tereza behala po Brezne celú túto noc, iste zahuchala do každého kúta, ha-ha... Nemáš cigaru?

- Nemám.

- Zato nič, keď nemáš. Nuž keď začali k nám štreku stavať...

- Či ju stavajú?
 - Vari nevieš?
 - Nie.
 - Zato nič, keď nevieš. Tak keď začali železnicu stavať, hneď sa zarobilo pekne, a zamiloval som si Terezu. Peňazí ako pliev, nuž i ľudia zbadali, že som nie hocijaký človek.

- Domov chodievaš?

- Čo? Kde?

- Domov, k nám.

- Ako ty nič nevieš o svete, Jožo! Ale zato nič. Veď ma idú roztrhať na všetky strany. Imro, hraj! Imro, hraj! Koč posielajú po mňa, keď chcú, aby som prišiel k nám hrať. Tereza a Róza len tak vyvalujú oči. Tam sú pán nový krčmár u nás, pán Bánóci, a kadejakí inžinieri chodia k nim, a ja hrám. Čože, keď nemám husle? Teraz nabijem Terezu, a večer mi páni husle kúpia.

- Marušu Meľošovie poznáš?

Imro sa striasol, zasa si ponaprával golier.

- Tú, čo umrela?

- Umrela?! - zachvel sa Jozef Mak.

- Uhm, neumrela - ale zato nič - veď sa ti za brata vydala, tak ako by som ju nepoznal?

Makoví ostrý mráz nabehol na lícne kosti, vypleštil oči, dlho sa ani nezakýval. Imro mohol hovoriť, čo len chcel a koľko chcel. Veď Imro ani neprestal. No na Makovom mozgu rozplasel sa Janov obraz ako nečakané blato, zmútil sa mu svet, lebo všetko mal premyslené dobre, aj že sa Maruša vydala, ale - nebol v tom brat Jano. To ho zakývalo a osprostel.

- Imro, či sa Maruša naozaj vydala za nášho Jana?

- Čože? A kto im hral? Vtedy som ešte hrával sedliakom, ale som už bol prvý muzikant, a Literov parobok prebil na svadbe Janovi čelo a mňa pichol do pleca. Či neviem? Teraz je Litera u pána Bánóciho za kočiša, a keď ma vezie, dávam mu obhorky. Na, keď si ma pichol! No, tak už poďme, Jožo! Už mi je zima.

Jozef Mak sa poobzeral, či Imro nevolá niekoho iného, ale on sa volal Jožo, i zima mu bola, pobadal ju teraz, nuž pohol sa s Imrom. Imro si za mestom vyzul topánky, vyzliekol košeľu, skrútil ju, aby sa zachovala, rozprával neuveriteľne mnoho, a Jozef Mak sa ho nespúšťal, nenačúval, no čím ďalej, tým väčšmi si sťahoval klobúk na oči.

- Každú ženu treba biť, - vytiahol Imro nožík, otvoril ho a chytil ho do ruky ako šidlo. - Tento nôž som ukázal Róze a povedal som jej, ak ma s barborášom oklame, tak jej beda. Na ženy len ostro, čo?

- Uhm.

- Ak budeš mať frajerku, nebude ti dobrá, pokým ju nenabiješ. Či vieš?

- Uhm.

- Veď zato nič. Pán Bánóci všetko vedia, nedávno hovorili, že tu u nás bude teraz chleba a chleba. Coburg každú svoju mašu povýši o dva štoky, a v každej dedine bude veľká pília, len by chlapov bolo dost. To je pravda! Teraz si všelijaká háved' mäso len tak kupuje. Páni v sudoch nosia peniaze.

Jozef Mak už dve hodiny kráčal s Imrom, díval sa na rozkopanú dolinu, na žltú hlinu a ľudí, čo sa prtili po nej ako mravce. Dobre mu padlo, že je aj dolina inakšia. Videl, že slnko čoraz smelšie nazerá do doliny. Hron sa vlečie ako ustatý had, jeho nik nemohol zahatať, ale dolina je jednak ako veličizný cintorín. Samá doska a samá hlina. Krik, hluk, vrava, vízganie.

- Však by si sa nevyznal, Jožo?

- Musel by som sa dobre obzerať.

- Zato nič. Mašina bude hvízdať, keď sa poveziem. Pán Bánóci hovorili, že nám Coburg vystaví aj novú školu, a tá bude maďarská. Magyarul, teremtette, húzd meg, Imro! Tak. Starý rektor už aj umrel, lebo v takej škole, čo Coburg postaví, ako by mohol učiť! Csak egy kis laaaaány van a világoon... Tak! Jožo, či vieš, včera celú noc som musel do ucha hrať pánu slúžnemu: Csicsó néni káposztát főz... No?

- Uhm.

- Tak zbohom! - odbočil naraz Imro pod hôrku a Jozef Mak sa celý poplašil.

- Kde ideš, Imro?

- Nikde. Veď musím niekedy aj spať. Tu mi bude dobre, aj Tereza pôjde tadeto. Veď ju musím naučiť na móres...!

Jozef Mak ostal sám i hútal, nevie, ako sa dostal až sem a či sa teraz treba vrátiť, ísť kdesi nazad. Ale nehútal tuho, lebo už ne-

bolo treba, rovnako mu bolo, či sem, či ta. Jednotvárný Imrov hlas ukolím bal všetko, sťa by zavše zahúdol Makovi:

- Jožo, sprostý nemusíš byť, veď je to jednaké, či sa Maruša vydala za iného alebo za Jana.

Nuž Jozef Mak kýval hlavou akoby prisviedčal, a kráčal ďalej.

Napoludnie stál pred svojou chalupou a díval sa, že je už taká začernená ako všetky ostatné. Pod odkvap nik nepribil posledné dve dosky, no cez križovú dieru na štíte trčala zhrdzavená kosa, ako všade inde na domoch, a niekto jednak sklepal aký-taký plot a vráta, niekto v dome býva.

Na zarastenom dvore prevažujú sa húsatá-oneskoroky, na podstení leží nahnuté korytko s deckom a vo dverách na prahu sedí špatná, vy-chudnutá, neogabaná žena.

- Pánboh ti daj, Maruša...!

Maruša zdvihne rapavú tvár, krv jej uteká do líc, ale všade nedobehne, lebo rapaviny ostávajú biele i ďalej. Chytré položí si dlaň na ústa a vtedy začne blednúť, ale rapaviny sa zasa nehnú, ostávajú i teraz strakavé.

- Vari ma nepoznáš? - chce Jozef Mak povedať, ale všetko mu zaviazne v hrdle, ostáva mlčky a nehybný ako peň, iba akýsi strach mu zasťasie všetky vnútornosti.

Maruša sa ani nehne.

Až kedysi-čosi sníme si pomaly ruku z úst, položí ju zasa do lona. Vystreté obrvy priclonia sa jej nad oči, ako obyčajne bývajú, a ľavý kútik úst opadne jej trochu, ako ho máva inokedy.

- Jezu môj! - zhučí v Makových vnútornostiach, keď sa jej prizerá takto zblízka. Rád by si odvrátil tvár, ale mu nedá, a do prs ho bije, bije, bije akýsi záhadný žiaľ.

- Tak si predsa prišiel, a všetci hovorili, že neprídeš. Ale ja som Janovi vždy dobre predpovedala. „Huš! Ale ho ideš! Huša, huša, huš!“ - rozkričala sa nenazdajky na húsatá a hádzala rukami dovysoka, pričom sa z prahu ani nepodvihla. - Potvory. Každú chvíľu mi ujdú z dvora a musím ich zháňať.

Nuž Jozef Mak zasa nevedel, čo povedať, hoci bol rád, že sú tu húsatá. Obzrel sa po nich, ba len že sa zdržal, a nemykol rukou, aby ich zavracať.

- Huš, skazy! Budem vás hľadať...!

- Ako sa máte, Maruša?

Maruša akoby si vzdych rozplašila novým rozhadzovaním rúk, azda naschvál, azda iba náhodou, a potom sa chytré a nahlas rozvravela, sťa by sa teraz bola prebudila a náhlila by sa odčiniť, čo zameškala.

- Máme sa, máme. Roboty teraz hockde, Jana aj na tri miesta volajú razom. Ale máme dievča, aha, také nie najsúcejšie. Hovorí, že nám umrie. Ako, koľko múch naň sadá, však sú ošklivé, nestačím ich odháňať, aby trochu spalo. Hádám aj k doktorovi pôjdeme, ale ženy vravia, že mu nepomôže. Ktožehovie? „Huš, huš, bodaj vás! Ale vás radšej pobijem a nebudem sa zjedať!“ Nuž tak sa ti my máme.

Napokon spustila hlas ako rezačka na sečku, keď zastáva, a umrelo jej všetko svalstvo na tvári, hrudník akoby jej bol oplasol a tenké ruky, holé až po lakty, bezvládne zrútili sa jej zasa do lona. Tupo, neprítomne sa dívala na korytko, zasadané muchami. Sťa by ich sem niekto náročky nazosýpal.

- Huša, huša...! Veď prejdi ďalej... Jožo...

Jozef Mak šiel za ňou.

Dusnota inokedy bola by ho ovanula príjemne, v závane bol by poznal staré rozpomienky, ale teraz nestačil na všetko myslieť. Dost, keď toľko videl, že v izbe je tak ako v každej inej. Medzi obločkami stojí truhla, natretá skoro na červeno, a na nej biele litery: MeLOš MARUŠA.

Na truhle biela lurská Panna Mária, ovenčená červenými papierovými kvetmi. Pod hradou obraz s rozpuknutým sklom. V kúte lavice a stól. Pri peci posteľ, nad posteľou žrdka a na nej kožuch a handry. Na obločnej doske lampa a kladivo. Kôrka chleba, muchy, hrebeň, zhúžvaný ručník, pijačka. Na klinčeku pátričky a v kúte palica.

- Sto rokov tu bývajú ľudia, - hučí v Makovej hlave. Ako by veril, že je doma?

Skoro nescelo sníma klobúk a hľadá v obločke miesto, kde by ho položil.

Nuž sa len díva, obzerá, hľadá.

Keď Marušu nevidí, iba počúva, chytré obráti k nej hlavu, lebo keď ju nemá pred očami, akoby sa jej terajší hlas ponášal trochu na ten starý.

A po dlhom čase kradmo pozrie na prostrednú hradu, kde by malo byť: Dom tento vybudoval z pomoci Božej Jozef Mak...

No na hrade ničo ani najmenšieho znaku. Nuž akože by ho bol bu- doval? Horkýže bu doval!

- Jozef Mak, neodkladaj si tu svoje handry! Parom ťa sem naháňal,

že si sa tu chcel zobzerať, ale teraz ťa už môže čert vziať. Kdeže sa tu chceš rozkladať? Vidíš, všetko je plné a začerneté.

- Veď vidím.

- Ak chceš, podaj Maruši ruku, veď ste si ju dosiaľ nepodali, potom vystriehni, kedy pôjde Janova Maruša do šopky na konci dvorca, a ty vtedy chod! Hore cesta, dolu cesta!

- Veď... Či ja hovorím, že nepôjdem...? Ale ešte tak a to... Na mater sa musím vypýtať.

- Čože sa budeš vypytovať...?

Spozna pece vytiahlo sa mača, vyšlo na dve piade, zastalo, predné labky vystrčilo pred seba, ako len mohlo, zadné nazad, krútilo hlavou, vyťahovalo sa, zamraučalo.

- Huľa, huľa! - bolo počuť pod dvorným oblôčikom a Jozef Mak priklonil sa ku sklu ako zlodej.

Videl Marušu suchú, bledú, zohavenú na tvári do nepoznania. Videl ju tupú, bezcitnú, polomŕtvu, hluchú ako drevo.

- Ej, Jožo Mak, čo sa dívaš! Aká je, taká je, ani ťa neprívitála.

- Nie, - priznáva Jožo cez zuby a dusí sa mu dych.

- Jožo, počúvni! Čo chceš ešte vidieť? Otupela tá ako kameň!

Ale Mak nevie si rozkázať, tisne sa do obloka, vyvaľuje oči.

Zrazu sa zatrasie, odmykne hlavu.

- Huľa... huľa! - volala Maruša na dvore, lenže nenazdajky padli jej ruky, zachvela sa, zastala, ostala stáť ako stĺp, ako kôl, trochu pokývala hlavou a dolu lícami začali jej tiecť slzy.

Slzy veľké ako letný dážď.

A Jozef Mak sa schúlil ako veľký vinník, kýva perami, šúcha si bradu a ťažko vydychuje do dusnoty:

Jezu! Jezu! Načo som sem prišiel!

32

Za stolom sedel Jozef Mak a Ján Mak.

Pre Jozefa bol stôl veľký, lebo sa Jozef krčil za ním, a pre Jana bol stôl malý a nízky, lebo Jano bol vysoký, široký chlap a laktami zavalil stôl až dopoly. Keď sa Jozef naň prizrel, zdalo sa mu, že Jano narástol, alebo chlapskejší je ako ho pred siedmimi rokmi videl, iba vlasy mu zredli nad čelom, gamby sa mu trochu naduli a krvnatejšiu mal tvár.

Do drobných, hlboko zasadených očí sa mu svetlo malej lampy ani nedostalo, a Jozef mohol si myslieť, že Jano má v očiach mrzutosť.

- Keď si prišiel, krivda sa ti nestane, - hovoril Jano Mak. - Ja ti nezatajím, že máš na chalupu trochu práva. Robil si, staval si, musíš aj mať. Maruša, hej!

Maruša bola kdesi na podstení, a keď Jano skríkol, ozvali sa kroky pod oblokom a v kuchyni. Maruša vstrčila hlavu cez odchýlené dvere.

- No?

- Povedz, Maruša, či som ti vždy nehovoril, že Jožkovi prepustím polovicu chalupy, keď sa vráti?

Maruša azda prisvedčila, azda nie a zasa zmizla. Nevšimol si to veľmi ani Ján, ani Jozef.

- Nuž tak, polovicu tu máš. Pravda, na fare máš ešte dlžobu, či si nezabudol?

- Osemnásť zlatých.

- Uhm, tak mi hovorila mať. A mať som sám pochoval v najhorších časoch. Vyše štyroch zlatých som potrovil na pohreb, a groša nebolo.

- Kedy umreli?

- Mať? Počkaj. Marušaá...!

Maruša zasa zbuchotala.

- Kedy mi umreli mať, či vieš? Maruša nehútala mnoho.

- Po Martine v ten utorok budú už štyri roky.

- Uhm, akurát. Ja som prišiel domov po žatvách a mater mali dečko. Ale ho nemali a na Martina umreli. Bieda bola ukrutná, zo sveta som prišiel holý, nemal ma kto ratovať. Ani neviem, ako sa mi žilo. Keď Maruša vyzdravela, tak som si ju vzal.

- A či bola chorá?

Ján Mak pošuchol veľké päste na stole a trochu pozornejšie sa prizrel na Jozefa Maka.

- Vari nevieš, že bola?

- Nedožvedel sa tam človek nič.

- Uhm, akurát. Pravdaže bola. Taká choroba chodila vtedy po ľudoch, vari od biedy, nuž aj na Marušu prišla. Orapavela, ošpatnela, ale som si ju zato vzal. Čože si človek navyberá? Ale som si mohol vyberať, biedy mám s ňou dosť. Hneď má dečko. Už nám jedno umrelo a toto vraj tiež nevydrží. No bieda. A kde pôjdeš robiť?

- Neviem. Hockde, - odpovedal Jozef Mak pomaly, neisto. Ani sa mu nesnívalo teraz o robote, skôr cítil sa tak, akoby ho Jano v svojich

ozrutných hrstiach miesil, obracal na všetky strany a páckal vždy tam, kde ani najmenej neočakával.

- Horkýže hockde! Do hory pôjdeš. Rubárom je teraz najlepšie. Všetko sa hrnie na bližšiu robotu a do hory nemá kto chodiť. Dobre platia. I ja chodím, len som teraz musel u Švábov odrábať. Ale chodím do hory. Drevo budú teraz po mašine voziť, tak im ho veľa treba. Veď čo sa ti tu teraz robí! Zajtra ťa pripoviem za rubára, čo?

- Dobre.

- Nového ferštra máme, mladý chlap. Nemec. Neviem veru, ako sa volá; my ho voláme Alzo, lebo to slovo ti aj sto ráz povie za chvíľu. Maruša...! Marušaá...! Kdeže ťa čerti nosia?

Maruša búcha na podstení, nie ani tak, ako keď sa človek ponáhľa.

- Marušaá...?

- Tak čože? Veď som tu. Hanu zobudíš...

- Akože zobudím? - stíšil nečakane Jano Mak, čo mu nijako neprišlo, ba zaraz bol smiešny, lebo keď pri hlasnom hovore rozprával celkom obyčajne, v tomto tichom musel sa namáhať, potkýnal sa mu jazyk a smiešne šiplal.

- Netmol sa inde, tak nebudem vykrikovať, a vedz, že sme sa s Jozefom podelili. Tuto od stola až po dvere bude Jožova polovica, - vyskočil Ján Mak a prefaľ chyžu širokou dlaňou. - Či vieš, Maruša?

Maruša kývla.

Jozef Mak ohľušený hľadel na brata, v prvú chvíľu sa mu vari zdalo, že za Janovým sekutím dlaňou ostala na dlážke jama, lebo ju premeral zrakom od stola až po dvere.

Ale prikývol aj on.

- Tak. Už si každý vieme, na čom sme, a poďme spať! - rozkazoval Ján Mak, ešte vyššie si podvihol hlavu, zazíval, až sa tak zatriasla celá chalupa, prihol sa k vysokonohej posteli na kolená a ospalo sa začal križovať pred modlitbou.

Maruša mu mlčky vytiahla spod zložených rúk pásikavý vankúš, zanesla ho do kúta za stolom, kde bola Jozefova čiastka, a tam postlala druhému Makovi. Z obyčajného zvyku udrela aj na tento vankúš dvätri razy dlaňami.

Zarazila sa na chvíľu, ale hneď sa pohla rozhodne a sfúkla malú lampu.

Jozef Mak už ležal, ale ešte dlho cítil, ako sa v temnote rozteká ostrý zápach pohoreného oleja a knôtu, lebo zostrili sa mu všetky zmysly a po-

čul i videl, ako v chalupe dýchajú ľudia. Vycítil, ako Maruša zastala na prostriedku izby, dlho tam stála, zavše zašuchotala, akoby sa vyzliekala.

Potom si kľakla konča postele, modlila sa, alebo sa len chcela. Neuveriteľne dlho kľačala. Jozef Mak si myslel, že nikdy viac nevstane. Dieťa s korytkom bolo zavesené medzi dve hrady, zamrvalo sa i po tri razy, ale mater sa mu nepohla od modlitby.

Jano Mak hrubo, zázračne zdravo a pokojne začal chrápať a zvonku vietor začal poklepávať na obloky.

A Maruša sa ešte nehla.

Hlásnik prvý raz obišiel všetky kúty, už aj po druhý raz začal vytrubovať, a Maruša sa modliť neprestávala.

Maruša bola omnoho mocnejšia ako Jozef Mak, ľahla si k mužovi, Janovi Makovi, až vtedy, keď Jozef Mak zaspal.

33

Na druhý deň po obede, keď ani Ján Mak, ani Jozef Mak nebol doma, čudnú vec vykonala Maruša.

Prihla sa na korytko, v ktorom mala dieťa, a bola nežná ako opravdivá mater. Priložila líce o líce, v hrdle sa jej čosi uvoľnilo tak, akoby sa jej chcelo spievať. Opravdivo nahlas a zreteľne vyspevovať.

Spiže mi, spi...!

Pred chvíľou okúpala dieťa a bola si vedomá, že vykonala dobre. Teraz vyhrabala v truhle riedku, ľahkú šatku, poodháňala muchy a prikryla si dcéru.

- Či som to už nemohla tak dávno vykonať? - hovorila si celkom nahlas. Keď išla na dvor, v kuchynských dverách priam tisla sa jej na jazyk obyčklá reč: Huľa, huľa...! Ale zavčasu sa spamätala, neokríkla húsatá, iba okraje zástery pochytila, ovievala zásterou a tak hnala húsatá na druhý koniec. Potom pod šopkou navytahovala niekoľko odpadkov z dosák a založila diery na vrátkach.

- Aká som sprostá! Či tu doštičky včera neboli...?

O chvíľu začervenala sa po uši.

Skoro sa rozbehla do chyže a všetko, čo tam bolo, začala nosiť na dvor. Handry, obuv a lavice. Pátričky, lampu, hlavnice.

- Či mi netreba riadiť...? Pred Turícami som nestihla, na Veľkú noc som ležala... Riadiť mi treba.

Rozohnala sa, rozpálila, vyviekla stôl a na podstení rozložila posteľ. Chystala sa ísť po vodu, aby mala čo postaviť na ohnisko.

- Čo robíš, Maruša? - nahla sa do dvora cez nízke vrátka Mara Kláčová z dolného rohu.

- Čo?

- Riadiš?

- Aha. O Veľkej noci som ležala...

- Veď tak. A vraj Jozef prišiel domov, hovoria.

- Prišiel. Včera.

- No... Raz každý príde domov. A či je chlap? To Maruša vôbec nevedela, nuž nemohla odpovedať. Iba nechápavý zrak hodila na Kláčovku.

- Či je zdravý?

- Prečo by nebol?

- Veď hej, že je chlap ako svieca, hovorili.

Ani to nevedela Maruša a bola rada, že sa Mara Kláčovie poberá ďalej.

Mara Kláčová išla ďalej. Pretiahla si ľavým ukazovákom cez tenké pery a kykala hlavou, akoby sa s niekým zhovárala. Obyčajná žena bola Mara Kláčová, viac dobrá ako zla mohol od nej očakávať svet, a nič, nič zlé si nemyslela, keď o štyri domy vyššie opýtali sa jej ľudia:

- Čo nového, Mara?

Ba musela chvíľu hútať, pokým vymyslela sprostosť.

- Čo nového...? Nuž, že aj krivá koza nôžkou spreberá, keď zazrie starodávneho frajera.

- Ba? A to ako?

- Hen Maruša sa riadi u Makov.

Ženy sa zasmiali, azda hneď aj zabudli na Kláčovkinu novinu. Maruša nepočula slovíčka z týchto rečí, ani zo smiechu hláska, ale keď Kláčovka odišla spreď vrátok, razom opadli jej robotné ruky, stáby ich niekto odronil.

Vošla do prázdnej chyže, motala sa z kúta do kúta, akoby niečo hľadala a silou-mocou chcela to nájsť, postupne spomalili sa jej pohyby, zleniveli, až napokon chytila sa obločnej dosky, oprela sa celým chrbtom o stenu a zvolala nahlas do dunivej prázdnoty chyže:

- Čo sa Kláčovka do mňa starie... čo sa starie...?

Opakovala si to, opakovala, čoraz tichšie a spretrhanejšie, až ju napokon myklo a vyrval sa z nej mocný nárek, otriasol ňou, ohýbal ju ako vietor jelšový prút, keď sa mu postaví do cesty.

Tak bolo zato, lebo Maruša nebola vždy mocnejšia od Jozefa Maka a vôbec nie vtedy, keď bola sama.

- Jano je už nie taký, ako bol, - myslel si po prvom ráne Jozef Mak. Dosiaľ si vôbec nevedel predstaviť, že by sa Jano mohol oženiť, mať truhlu a lavicu, žiť trochu poriadne a dávať niekomu niečo, hoci by to bola žena. Ráno bol síce zasa smiešny, keď pozrel do korytka na dieťa, lebo mu hlava pritom vbehla medzi pleciami, hlas sa mu zasa stal šiplavým. Veľkú dľaň opovážil sa iba nad korytko zdvihnúť a ničoho sa nedotknúť. Ale jednak si to o ňom pomyslel.

Keby Jozef Mak cez celý deň bol hútal o Janovi Makovi, bol by videl veci ináč. Ale takto ostala v ňom prvá myšlienka a nezapodieval sa ňou viacej. Poslušne šiel s bratom k lesnému správcovi, prihlásil sa za rubára, videl, aký je feršter Alzo, a nijako sa nečudoval, že nejdú ihneď rúbať, ba sa ani nedozvedel, načo idú do Hankovej stodoly.

Iba stodola ho trochu prekvapila.

Ľudí bolo v nej viac ako o mlatbe, lenže nikde nebolo ani zrno, ani slama. Ba tu stoly, tu lavice, pod stolmi kaluže. Vráta odložené, vyvalené a na dvore zasa stoly a zasa lavice. Na dvornej strane stodoly kus bielej dosky a na doske neokrôchané litery: Krčma. Tu i tam sedia dva-ja-traja neznámi a známi ľudia. Jedni pijú, druhí jedia, poniektorí spia. Najširšie rozvalený je Imro. Havranie vlasy má rozhodené až do pol stola; ani by sa nehli, keby ich vietor nerozduchoval. Spí. Pri ňom sedí širokolica Cigánka, sedí pevne ako kameň, ani prstom nekývne, až by sa Jozef Mak skoro usmial. Dom je murovaný, dlhý a lomený. Po celej dĺžke má nízku pavlač, iba takú na jeden schodík, a v kolene pavlače na schodíku sedí starý Hanka. Taký je už iba ako tóna, chudý a vyblednutý. Kolená vo vysokých kapcoch sú mu zhrbenému až po samé čelo a na prvý pohľad sa zdá, akoby tu boli postavené iba kapce a na ne položená baranica. Sedí pokojne a neukazuje nijaký záujem, čo sa na jeho dvore robí. Nad hlavou mu vykrikuje polotučný človek, rozkazuje ženám a chlapom, čo stoja na pavlači.

Jozef Mak húta, kto by to mohol byť.

Ale krčmár niekoľko ráz sa musí zjaviť, pokým Jozefovi príde na um:

- Aha, Baniar!

- Ba on je, pán Bánóci, - prisvedčí Jano Mak a klepe na stôl, aby ich tu zbadali.

- Čože takto Baniar? A ovce?

Jano Mak hodil rukou, že to už dávno bolo. Nechcel o tom hovoriť, ba veď málokto sa už na ovce pamätal. Toľko vedeli ľudia, že kedysi bol Baniar sluhom na slúžnovskom dome, ale raz, keď mali ísť gazdovia do Banátu po ovce, vybral sa s nimi a doniesol ich o peniaze. No nik nevedel, kde sa od tých čias túlal, až pred rokom, keď sa začali ľudia s lopatami a čakanmi hrnúť do doliny, v tretej dedine odtiaľto postavil si búdu zo štyroch dosák a začal predávať chlieb. V noci ho z Brezna nosil a cez deň predával. O chvíľu predával všetko a predával po celej doline. Najaté mal vozy. Pred Vianocami prišiel k Hankovi, vložil na stôl peniaze, spočítané a čisté. Prenajal celý Hankov dom, nabíj koly do zeme nízke a vyššie, na lavice a na stoly. V Tisovci vyhladal dobrú kuchárku, vzal si ju za ženu a úradnými písmami dokázal, že sa teraz volá Bánóci. - Pán Bánóci, - doložili mu ľudia. Hej, teraz už neskoro stačil pobadať, že pri stole sedí Ján Mak a Jozef Mak, lebo vysielal poslov na všetky strany, čo budú pri robote predávať. Jozef Mak aspoň tušil, čo všetko sa tu stalo, a zahútal sa nad tým.

- Akí mocní sú poniektorí ľudia. Všetci sú mocnejší... - myslel si pomaličky Jozef Mak, a ako ho Ján Mak ponúkal, tak pil.

Mnoho pil.

Ján Mak pil ešte viac, omnoho viac, ale to nepobadal. Mnoho ľudí sa tu premlelo, ne jeden sa pri nich zastavil. Storakí ľudia prišli, čo pili, jedli a spali. Na mrkaní stoly ani nestačili. Miesili sa ľudia, knísali, klátili, vraveli, vraveli a Jozefovi Makovi hučala hlava.

- Jedol som? Spal som? Spal som, - uvedomoval si zavše Jozef Mak. Snažil sa roztvoriť oči doširoka a pozrieť na brata, čo ten a ako ten.

Jano Mak sedel vedľa neho ako na obed, ako ráno, a on nevedel uhádnuť, čo by mu mohlo byť, lebo nenašiel teraz slova na Janov kriklavý hlas a šiplanie. Ani mu nebol smiešny. Videl, že Jano pije, grgá sa mu, ale zato pije, neprestajne rozpráva seba a iným, zaslzia mu zavše malé oči, zavše rozťahnu sa mu líca a ukáže zuby, akoby sa im chcelo smiať. Cigán Imro nespí pri plote, ale rozvalený je tu pri nich a nemá už ani kabát, iba vestu na holom tele.

Iba Cigánka sedí na svojom mieste, otázka, či od rána a či zas.

Jozef Mak sa rozepamätáva. Na obed hovoril bratovi:

- Jano, poďme!

A Jano mu niečo rozprával a nešli.

Teraz mu hovorí zas:

- Jano, poďme!

- Čože? - piští ozrutný Jano.

- Domov poďme!

- Čert pójde! Maruša musí prísť. Veď vieš, Maruša vždy príde, a čo že dnes nejde? Há...? Vždy príde, a keď neprišla, tak nemusíme ísť.

- Musíme, Jano!

- Čože? Akurát! Nech príde, nech je tu! Veď sa jej spýtam, prečo neprišla! Maruša vždy príde... Veď mi je žena!

Jozefa Maka vtedy čosi po prvý raz heglo. Zažmurkal, ba si aj pretrel oči, akoby nevidel dobre Jána Maka. V hlave sa mu motalo, prelievalo ťažké slovo ako cent. Nadrapoval si mozog, chcel si silou-mocou zapamätať, čo povedal Jano Mak, ale hlava mu neprestajne hučala, myšlienky sa tratili, hoci sa hmýrili iba okolo neho, jednako zdreveneli mu plecica, nemohol rukami hnúť, nahmatať ich alebo prasknúť na stôl.

Iba jediná myšlienka ho neopúšťala celkom: že tu treba niečo konať.

Ona sa mu spolu vovrútila do mozgu, plazila sa sem i ta po celom človeku, všade jej bolo dosť, sťaby sa všade húževnato bránila, aby bola sama jediná. Lenže naokolo bolo mnoho ľudí, vrava hučala zo stodoly a cez dvor ako ozrutná riava a Jozefa akoby dusila, zavše podvihol hlavu, vyvalil oči, zdvihol ruku.

Ale ruka mu vždy rovnako padla na holý krk Cigána Imra a Imro vždy rovnako vyceril zuby, ako kto je pokojný, kto nič neobyčajné nevidí okolo seba.

To mýlilo Jozefa Maka.

Dlho sa borcoval.

Hádal, čo rozpráva sám a čo vravia iní. Zavše sa mu žiadalo rozkriknuť sa: Po jednom hovorte! - ale nevládal si vec domyslieť až do samého konca, nuž mnoho ráz ju začal a nedokončil ani raz.

Až raz Jano Mak zakliakal a buchol na dosku:

- Ancikrista jej...! Tak prečo nejde, há? Či žena nemá prísť po muža, há? Maruša musí tu byť...! Vtedy Jozefa Maka mocne posotilo na lavici, prehol sa, sťaby mu hlava išla odletieť, hneď ho aj hodilo napred, oťažkavel, rozduhli sa mu plúca, a keď sa hodil na dosku, čo bola pod stolom, zaštrngotalo sklo a doska zaprašala. Pred Jozefovým zra-

kom rozplasila sa Janova tvár, roztancovala sa, poskočila hore a dolu, raz ich videl napravo tri, hneď zľava i sedem a všetky boli navlas rovnaké.

Tancovať, hmýriť sa neprestávali Janove hlavy. Keď Jozef Mak udrel fľašou medzi oči jednej, všetky hneď skrvaveli a všetky rovnako rozzevené ústa rovnako chrčali. Jozef chcel ich vidieť všetky a chcel sa rehoť diabolsky, ale pred oči tislo sa mu tisíc a tisíc rúk, zastrelili mu celý svet, mykali ho, socali, teplou krvou oblievali a nezrozumiteľne hučali. Veru Jozef nevidel, že sa Jano pod ťažkým úderom iba trochu poknúsil, ale ani len z lavice sa nezošuchol.

35

Neskoro v noci, keď mesiac už tuho svietil do chalupy, Jozef Mak sa prebudil, suché a boľavé mal ústa, ustaté oči, musel sa namáhať, pokým sa rozhladel po chyži.

A potom si myslel, že sa od včerajška nič nestalo.

Maruša kľáčala pred oblokom od ulice a modlila sa nehybne ako včera. Díval sa na ňu najsamprv tak ako na príznak, potom dlho a ťažko hútal, prehrabúval sa v dnešných udalostiach a prisahal sa zasa dlho a ťažko, že dnes pil naposledy.

Nechcel nič hovoriť, ale boľavé a suché ústa pohýbali sa mu samy:

- Maruša...

Maruša tíško a pokojne vstala, prišla k nemu, zastala si pri samej lavici.

Nalakal sa Jozef Mak, prižmúril oči a nechcel ich viac otvoriť, ale cítil, že Maruša stojí vedľa neho, ani sa nehýbe, azda ani nedýcha. Pridržoval si aj svoj dych, lenže to išlo ťažko a v hlave neprestávalo mu hučať ani tak.

Ba rozboleli ho všetky údy v nehybnosti, ktorú si rozkazoval, a nechcel sa hnúť, ani nič nechcel hovoriť, no ruka sa mu sama zdvihla a sama hneď našla ruku Marušinu.

- Zabil som ho, Maruša?

- Koho?

- Jana či som zabil?

Počul nad hlavou nedobre utajený dych.

- Či som ho...?

- Jana len o polnoci donesú, - počul Jozef Mak, - a ešte nie je polnoc.

- Odkiaľ ho donesú, Maruša?

- Odkiaľ... Vždy ho o polnoci dovedú z krčmy. Už som ospalá a ešte musím čakať. Bola som v krčme, povedala som chlapom, nuž ho dovedú. Mozog Jozefa Maka až zapraštal. Celý sa pomrivil na lavici a tu ho stisol Marušinu ruku. Potom v chyži ostalo ticho.

Čušali hrady, povaly, čušali steny, hoci páchlo z nich vápno, azda sa tmavé škrvny všelijakých vecí aj pohýbali, jednako všetko žilo a dýchalo tu teraz strašne bezhlučne a vzduch hustol, hustol, líhal si na človeka, dlávil, dusil. Azda priam povala sa pohla a nepočuteľné začala sadať dolu, aby pridlávila Jozefa Maka. Marušu nie.

- Podaj mi vody... - šepkal Jozef Mak, ale keď sa pohla, ulakaný mocnejšie prichytil jej ruku, aby mu neušla.

A čušali zas.

Čušala chyža a vápno.

I povala ostala kdesi v polceste visieť, nehýbala sa ďalej. Vonku čušala noc ako nemé strašidlo, tu dnu čupela chyža ako ustrašené decko.

Jozefova ruka držala ruku Marušinu.

- Či ťa Jano sám bil a či ťa aj iní? - ozvala sa Maruša po dlhom mlčaní. Ale Mak jej neodpovedal, lebo nevedel naisto, iba si tak myslel, že ho bili všetci, čo tam boli. Bil ho Jano, bil ho Imro, i krčmár, i všelijakí chlapi, i ženy, celý svet. Či nie?

- Podám ti vody, - vykĺzla sa raz po dlhočiznom mlčaní Marušina ruka, a Jozef Mak nestačil ani pobadať, že si zhlboka vzdychla.

Díval sa za ňou, ako mizne v tme dverí, počul, ako prešla cez kuchyňu, ako vrzli vonkajšie dvere, a vedel, že na prahu zastala. Sľaby videl cez múry, tak ju mal pred očami, ako tam stojí, ba vedel i to, kedy si sadla na prah.

A bol jej povďačný, že sa viac nevrátila.

36

Jozef Mak a Ján Mak mlčky odchodili z domu, keď išli rubáriť.

Jozefa Maka zaujali staré známosti, ktoré ho tu za dedinou od ro-

kov nezmenené očakávali. Napchávali mu pľúca, hlavu a ústa. Jána Maka držala ešte noc, hoci nebol by vedel povedať, že sa dosť nenaspal.

Kráčali neisto hore chodníkmi: ani sa nevliekli, ani sa neponáhľali. Ráno bolo chladné a nehybné, stáby sa vôbec nechcelo prebúdzat! I vánok, čo sa plazieva iba ponad trávu, i ten kdesi čupel, ani ináč nebolo nikde vidieť alebo badať živej duše. Jozefa Maka ukolísalo chladné povetrie, ustálil si, že v chalupe na lavici spávať je až hriech, ale i hovoriť je hriech.

No jedno pobadal i Jozef Mak.

Videl, že čím ďalej kráčajú, tým väčšmi sa vyjasnieva Janova zamračená tvár, a už nezájdu ďaleko, Jano sa rozhovorí, ani viac neprestane. Potiahol krok a chcel mu zutekať.

I musel privykať Jozef Mak, že nikdy dosiaľ nepoznal Jána Maka.

Nikdy by si nebol pomyslel, že je Jano taký veselý človek, že tu v horách, v rubárskej kolibe dostáva inú tvár, iné oči a ruky, i dlane inakšie, reč teplejšiu, i dušu novú a širokú. Na zrenice nevinné plamienky, ako mávajú decká, a na gamby smiech, ako mávajú dobrí ľudia. Rozprestrie zavše veľké nemotorné ruky, akoby chcel objat všetky vrchy a jedliny, a zavše naširoko sa zasmeje nad hrcnom medzi kolenami, rukávom poutiera si spotené čelo a vykrične:

- Podťte, chlapi, ktorí ste sa ešte nenažrali, veď ja už nevládzem!

Áno, pravda to bola.

I srnča oratoval Jano Mak.

Chytili ho pri potoku medzi drevom, lebo malo odlomenú prednú pravú nôžku pod kolenom a zradilo sa samo, lebo žalostne bľačalo. Chlapi kládli naň svoje veľké dlane, vyťahovali nože, ale Jano Mak ho oratoval. Zhúkol nad hlavami rubárov a vzal im srnča. Odrezal kožu, na ktorej sa odlomená kosť combálala, obviazal okyptenú nohu a začal stavať pre srnča košiar. Keď odložil sekeru, choval srnča a také laskavé slová vymýšľal preň, ako len vedel.

Áno.

Nelenilo sa mu trojakej vody doniesť z doliny, aby srnča mohlo piť, z ktorej chcelo, a vymýšľal podivné histórie z Písma svätého, kde bola reč o zvieratách, ktoré sú viac hodny ako človek.

Videl to dobre všetko Jozef Mak.

Videl, ako sa Jano Mak rozkračuje pod pňami, oháňa sekerou za troch chlapov, a keď sa večerí, odhadzuje oceľ ako páperie i hovorí:

- Chytró ušiel deň, no...!

Zavše musel sa naň dívať.

A v sobotu, keď išli dolu chodníkmi, videl, ako sa Janova tvár mení na mrzutú, ako sa mu vťahujú oči do jamôk, ako mu pomaly ustáva a klesá hlava.

Pred Teplicou mal ju už sklonenú celkom napred, akoby sa proti vetru opieral, a ledva mu rozumel Jozef Mak, keď prepúšťal slová cez zuby:

- Musím ju nabiť. Čože si inšie počnem...?

- Koho to chceš nabiť, Jano? - otváral oči Jozef Mak.

Jano sa zastavil na chvíľočku, čudoval sa, ale neodpovedal. Zaryl hlavu do vzduchu, mykol klobúk na oči a ponáhľal sa domov.

A nabil Marušu i teraz, i zakaždým, keď sa vracal z hôr.

37

Dlho uvažoval o týchto veciach Jozef Mak.

I v boží deň ostával v rubárskej kolibe, nechcelo sa mu ísť do dediny, hútal tvrdo a každé hútanie skončilo rovnako.

- Neverím! Jano mi darmo rozpráva, a darmo mi rozpráva svet.

Ba znova znenávidel Jana a rozhodol sa neraz, že pôjde robiť k „červíkom“. Červíkmi volal tých, čo popri Hrone rozkopávali zem, lebo nemal k nim nijakú lásku. Mnoho cudzích a všelijakých ľudí hrnulo sa hore dolinou, a Jozefovi Makovi pozdávali sa ako červíky. Ako pažravé červíky. Zažrali sa do doliny a idú ju celú zjesť.

Nechcelo sa mu medzi nich.

Ale zunovalo sa mu na Jana Maka hnevať, nuž zašiel raz k doštenej búdam pri Hrone a ostal tam. Dostal trochu slamy pri doštenej stene, poličku na dlaň širokú a klinec pod ňou. Dostal čakan a lopatu, aby mohol rúbať zem a odmetávať ju, aby nezavadzala novému svetu, čo ide hore dolinou. I hneval sa celý týždeň na túto robotu, nedôverčivo sa obzeral po známych, ale keď zistil, že všetci známi naozaj rúbu zem, nuž robil ďalej a v sobotu otfčal dlaň pri výplate. Potom si kúpil biely chlieb, aký v ten čas začali tu predávať, a jedol ho, jedol, jedol. Nazdal sa Jozef Mak, že inej starosti nemá na tomto svete, iba jesť, a že mu mnoho treba jesť.

Jesť a dívať sa.

Dívať sa napríklad na hradskú, ako sa belie na dne doliny, na belasý Hron, ako sa prepletá pomedzi skaly, vrby a jelše. Na ľudí, ako sa zvrátajú okolo krátkych klasov. Na senné vozy, čo sa kolíšu dolu stráňami.

Napríklad na dievky, čo sa pochabia po lúkach, vykrikujú, húkajú, lebo vedia, že neďaleko je hŕba chlapov, mnoho parobkov, i jeden parobok.

Na robotníkov, čo nemajú ani pol chalupy ako on, Jozef Mak, ani nijakú dedinu, ani voskovú Pannu Máriu, ani smútok, ani nevlastného brata Jana. Čo si vešajú klobúk na klinec pod poličkou, krájajú slaninu zavše, najmä v pondelok. Čo si v stredu požičiavajú, klajú a smejú sa. Díval sa na nich, a keď kliali, mimovoľne si prikyvoval, a keď sa smiali, usmial sa aj on.

Čo inšie mal robiť Jozef Mak?

Nuž všetkým ľuďom a vo všetkom dával za pravdu. Ale ak ľudia veľmi kliali, odšuchol sa ďalej, ak sa veľmi smiali, krútil nad nimi hlavou, lebo ani jedno nemal rád, ani jedno nechápal, ba vari sa teraz oboje ho bál.

Ale díval sa aj na ženské, čo do doštených domov prichodili predávať všelijaké drobnosti a seba, zavše díval sa na ne lačnými očami, ale za hriechne a ošklivé pokladal i ženské, čo chodili s robotníkmi bez domova, a keď sa díval na pytačky pána Kádára v Pohorelej, to mu nesmierne imponovalo.

Pán Kádár bol pohorelský pán Bánóci, len o tom nik nevedel, či sa tak volal od narodenia, alebo mal príčinu, aby sa tak volal iba teraz. Lenže mocnejší a krvnatejší bol ako Bánóci, aj obchodovať vedel, kde-ko vtedy rozprával, že robotníci, tí, čo v utorok klajú, nanosili mu už plnú pivnicu grajciarov; na voze ich odváža do Brezna.

A zato mal také hrdé pytačky.

Zabávali sa páni, a Jozef Mak, učupený pri obloku, díval sa vyjavenny. Čudoval sa najprv, že je pánov tak mnoho, – veď kde sa vzali? – čudoval sa, kto všetko je pán, a díval sa na Imra, na prvého muzikanta. Neobdivoval na ňom košeľu, nie, ale tú chvíľu, keď sa Imro lúčil s očami na Jame, keď v horách vycítil, že strýcove husle bude treba ukradnúť a treba ísť, lebo prídu časy, keď v Pohorelej budú i páni a budú potrebovať prvého muzikanta.

Vytušil, že pán Kádár bude raz na svete a bude mať pytačky na ta-nečnej zábave. Naprostriedku bude stáť ružová, sladká a hanblivá Elena a staviteľ Hahn okríkne Imra:

– Hraj, Imro, lebo chcem tancovať s Elenou, a ak mi dobre zahráš, desiatku dostaneš!

Jozef Mak lepšie sa pritisol k stene, vyvaloval oči na desiatku, na Hahna, na Imra, kýval hlavou a ľuďom, čo boli naokolo, hovoril:

– Hí, hí...!

Áno.

Vtedy sa pán Kádár prihol až k samej zemi pred krásnou Elenou, objal ju okolo nôh a vydvihol ju, postavil na stól.

– Počkaj, Imro! – kričal, – najprv sa musíme s pánom Hahnom pojednať, či bude tancovať on a či budem tancovať ja.

Keď vyslovoval to „ja“, vtedy bol ešte mocnejší a krvnatejší, a doložil potom:

– Ak mi dobre zahráš, Imro, dostaneš stovku...! Jozef Mak, hoci ho naokolo nepočúvali, prihovárал sa ľuďom a hovoril takto:

– Ejha, ej...!

A díval sa bez pohoršenia, iba s veľkým obdivom, ako išla jednačka, až pokým nevyrástla na osem tisícok, pokým nezvítazil Kádár. Na osem opravdivých tisícok, ktoré Jozef Mak videl vlastnými očami, lebo ľudia naokolo sa i dva razy opýtal, či je to pravda, či sú tisícky tisíckami, a či je on, Jozef Mak, pri dobrom rozume. A nepohoršoval sa tu nik, i „pánom“ sa tak ligotali oči ako Jozefovi Makovi, azda také isté reči hovorili ako on, ba veď i hanblivá Elena usmievala sa celkom blažene na gavaliera Kádára, hoci ho dnes večer videla prvý raz, nezvýskla, keď ju popýtal o ruku, ani keď ju zasa objal, aby ju postavil opäť na dlážku.

Tak načo sa mal Jozef Mak zhroziť...?

Dost, že v doštenom dome, keď si líhal na slamu, ešte raz pokrútil hlavou a vykrikoval v duchu:

– Ale, Imro! Imro, aká skaza! Potvora prekliata cigánska! Tristo sa mu...! Ani okom nemihol, keď mu toľký majetok hádzali! Hral, skaza, hral... Ako mohol hrať...? Díval som sa, a sláčik sa mu netriasol. Skaza...! Hej...! Či je len pri ňom Róza alebo Tereza, alebo ako sa tam doparoma volá! Veď od zajtrajška nemusí Imro ani prstom kývnuť. Híha...! A zavesil klobúk na svoj klinec.

Potom spal tvrdo, azda sa mu ani nesnívalo, ale ráno žiadal si vidieť bohatého Imra. Vedel, že ho dnes sotva uvidí, jednako sa mu to žiadalo a dlho sedel nad cestou. Sviatok bol, nemal inej roboty, tak si priclónil oči klobúkom a díval sa, na čo sa mohol dívať. Nechcel ísť domov ani po modlitbu, ani po košeľu, ale ponad dolinu rozprestrel sa

veľké, priezračné oblaky, strniská a lúky boli prázdne, cesta bola tichá, hoci chodili po nej ľudia i hore, i dolu. A medzi mnohými nevidel známych, nuž razom sa mu zazdalo, že je v cudzom svete, že je sám a nevzná sa tu ani vo vrbach, ani v jedličnatých úbočinách.

- Ved' sa sám odhadzujem od svojich! Či nie...? - súdil Jozef Mak a zašiel si po vrece do koliby.

Nahmatal ho v polotmavom kúte, poutriasal, aby bolo krajšie, a keď bolo krajšie, vtedy mu zastali na chvíľu ruky a chcel sa začervenať Jozef Mak. No napoludnie jednak sa opálal pred chalupou, ktorú kedysi staval.

Obzeral ju a zisťoval, že je predsa len nie taká očerňená, ako sú ostatné staršie, a vyplatilo by sa pribriť i tie dve dosky, čo chýbajú pod odkvapom.

Húsat nebolo teraz na dvore, ani husto vyrastený tmavozelený myšací chvost nebol teraz zošliapaný, ale na prahu sedela žena i teraz, i korytko s dieťaťom ležalo vedľa nej, a hoc bolo prikryté, aby muchy nemohli dobiedzať, Jozefovi sa zdalo, že je všetko tak, ako bolo vtedy, keď po návrate prvý raz vkročil do dvora.

I slnko tak padalo na drevenú stenu ako vtedy.

Len žena na prahu sa mu bránila teraz väčšmi, ručník mala ďaleko potiahnutý nad oči a neukázala, akú má tvár.

Jozef Mak zastal si ticho vedľa nej, oprel sa vrecom o stenu a ozval sa až potom.

- Čo robíš, Jula?

- Prišiel si?

- No.

- Zriedka chodíš.

- A načo mám?

- Aspoňže si ty prišiel, Jano ostal v horách.

- No?

Tu strhla Jula ručník, ako že je dievke hanba, keď má ručník na hlave.

Nebola omnoho krajšia ani takto a umdlené, akési zatrpknuté oči musela si na chvíľu brániť pred slnečnými lúčmi. I preto si ich musela zacloniť, aby mohla pozrieť na Jozefa Maka.

- Neskoro si sa pohol...

- Neskoro... A ty opatruješ, Jula?

- Nuž, keď mám čas.

- A Maruša?

Najprv pozrela naň, potom ponorila unavený zrak do dvora a len zatým odpovedala:

- Maruša má dnes deň, nuž prišla som zavarovať.

Jozef Mak premeral zrakom celú Julu, pomaly začal odväzovať z pliec vrece, lebo odnechcelo sa mu ísť do chalupy.

Aj ho odviazal, postavil pod stenu, začal si utierať čelo, akoby ho mal spotené. A ešte všeličo robil, preťahoval čas, až napokon utrúpil sa celý a po dlhom mlčaní vyriekol:

- Nie je to dobre!

Jula mu rozumela, kývla hlavou.

- Nie je veru.

- A či často?

Jula pokrčila plecami, z čoho Jozef Mak málo rozumel.

- Ľudia najprv hovorili, že je to mrcha choroba, a možno i je. Minulý týždeň vyhúťali ženy, že ju chodí mora cicať, a zato tak slabne niekedy a nemá ani mlieka, či vieš o more?

- Málo.

- No tak, že mora chodíeva o polnoci za mladými ženami, všetky vnútornosti si necháva pred dvermi a vycicia ženu do poslednej kvapky. Však Marušu naozaj počuli ľudia stonať, i ja som ju počula, a minulý týždeň vykadili ženy chalupu, i nože hádzali o polnoci do dverí.

- Hm.

- Čože...? Niečo muselo byť, lebo ani jeden nôž sa nezapichol do prahu. A o chvíľu tichšie dodala Jula:

- Ale nič jej to nepomohlo.

Jozef Mak mlčky potriasol hlavou, sám nevedel, či prisviedča alebo nie, a medzitým húťal, čím sa Jule prihovoriť, ak sama nezačne rozprávať.

- Dnu nejdeš?

- Ba. Idem, - akosi chytro odpovedal a bez príčiny začal natriasať vrecem.

I nechlapsky, okúňavo vošiel do chyže.

Maruša nebola v izbe.

Nebolo v izbe ani ducha.

Jozef Mak sa dlho obzeral, pokým odhodil vrece do kúta, do svojho kúta za dvere, ale potom mu odľahlo, ba zacítil aj únavu, keď si sadol za stôl. I díval sa, ako prechodia ľudia popod obloky, načúval, ako hlasno sa rozprávajú, ale nechcelo sa mu zvedieť, čo si hovoria, ani prečo sa smejú a prečo pokrikujú. Mrzelo ho, že prišiel domov, ba nevedel uhádnuť, načo prišiel a čo by povedal, keby sa ho na to niekto opýtal.

- Všetci sa mi ani košelu nechce preťahovať, a kde by som sa podel, keby som si ju obliekol?

Nuž sedel a dlhá mu bola chvíľa.

Keď sa raz obzrel, stála pri ňom nízka Jula s utrápenými očami, s výrazom, akoby išla bedákať, ba i rukami hádzala tak, akoby ich zalamovala nad akousi hrôzou.

- Vidíš, Jožko, ja len sedím a nepríde mi, sprstej, na um, že tebe treba vody doniesť na umytie. Prečo si mi nekázal?

- A či ti mám kázať, Jula?

Nuž Jula sa úprimne začudovala, že mohol by byť niekto na svete, čo by jej nerozkazoval, ba ústa jej ostali trochu pootvorené a zvedavé, či sa Jozef Mak nevysmieva.

Lebo taká bola Jula.

Doma všetky tri vydaté sestry držali ju len tak na milosti, keďže mala ľavú ruku suchú od pleca až po lakeť, a ešte bola malá, keď vyriekli nad ňou súd, že sa vydávať nikdy nebude a treba ju trom uživiť nejako do smrti. Keď bola väčšia, sama sa držala toho súdu, pokladala ho za zrejmý, poslúchala všetkých, čo jej rozkazovali, a rozkazovali jej mnohí. Varovala všetky deti troch sestár, zavše robila až za troch, ale tu bol súd, nuž všetci, i sama verila, že vykonala roboty iba za pol zdravej ruky.

- Donesiem ti ja vody, Jožko, ak chceš.

- Veď len dones...

Nuž utekala Jula, čosi-kamsi bola zasa v izbe, a keby nebola taká udychčaná, bola by ho odprosila, že prišla tak neskoro.

Lebo taká bola Jula.

Keď sa Jozef Mak oriadil, naozaj zalomila rukami a splašená sa dívala naň, ako sa uliala naň vybielená košeľa a ako mu svietia vlasy, keď si ich mokré začesal.

- Jožko, a teraz čo?

Jozef Mak jej chcel odvrknúť, že má zasa otázku, ale nerozumel jej, čo chce, iba pozrel jej mlčky ponad hlavu.

- Mal by si jesť, a Maruša ešte dnes nevarila...

- Už som ja jedol, len sa nestar, radšej počúvaj, Hana plače na podstení!

Nízka Jula sa zvrtila a utekala von.

A Jozef Mak o chvíľu skrotol; zastavil sa na prahu pri Jule, ba si na chvíľu i sadol, ale zadíval sa na susedovie čierny odkvap, a ten sa mu celý šklabil do očí:

- Jozef Mak, čo sa mrzíš...? Veď si sa zaprisahal, že sa mrziť nebudeš! Len sa dobre prizri na Julu, uvidíš, aká je sprostá a dobromyselná, nemusíš otáľať a môžeš sa jej rovno opýtať, kde je Maruša, keď jej v izbe niet. Alebo sa rozbehni sám po dome a dvore... Jožo, načo sa darmo prisahať? Lahko uhádnuť, prečo si prišiel domov, nuž načo sa pretvarovať...? Chod' len!

A Jozef Mak vstal, knísal sa, akoby hlina na podstení bola mokrá a viazli by mu v nej nohy. Spravil krok-dva, obzrel sa na Julu, stáby ju prosil, aby ho zastavila, ale Jula mala tvár bezvýraznú, ktorá mu nekázala ísť, ani zastať.

Nuž hanbil sa a ďalej neotáľal.

Marušu našiel pod šopkou v ostružinách na zemi, i priklakol si k nej.

Popolavá bola, ba až zelenkavá, akoby už od vekov ležala tu, akoby bola splsnivela. Vidieť bolo: ramená má tak rozhodené, ako jej samy padli, keď sa zrútila na zem. Oči a ústa dopoly otvorené a zmeravené. Mráz mu prebehol chrbtom, keď si povšimol mŕtvy, ale neprikrytý zrak, a ovalil ho tuhý zápach pálenky, ktorý vydychovala.

Ešte nikdy nevidel s otvorenými očami spať človeka, a keď sa znova prizrel na sklený zrak Marušin, pozabudol, že Maruša dýcha, že žije, a nevdojak prihol sa lepšie.

Zblízka sivozelenkavá tvár bola ošklivejšia, zdala sa priezračná, skoro taká, ako riedky papier miestami zarastený.

Jozef Mak jednako nemohol odvrátiť tvár.

Poplašenosť, ktorá ho tu prvá polapila, pomaly ho opúšťala, ale neznáma ťažoba vovliekla sa mu do prs, spotilo sa mu čelo, stískal zuby a veľmi neskoro pobadal, že ho rozboleli, lebo ich stískal tak tuho.

Možno, že Jozef Mak plakal.

Keď Mak vchodil do chalupy, Jula sa pomkla na prahu celkom prestrašená, pritisla sa o zárub, hneď jej bolo o polovicu menej, ba akoby mu celá chcela zmiznúť z cesty, lebo sa Jozef opálal, sľaby sa bol opil Marušiným dychom. Sľaby sa bol odučil od Maruše spať s otvorenými očami, tak sa vyvalil na lavicu a tak spal. V tomto spánku spurno sa díval na hrady pod povalou, zázračne ttriezvo hútal o všetkom, čo sa s ním stalo od tých čias, ako ho doniesla mater na svet.

Iba prvý raz ho podráždilo do hnevu, keď Jula vošla do chyže po prstoch, lebo sa mu zdala oškľivá v nekonečnom ponížení a služobníctve, a chcel ju opluť a okríknuť:

- Jula, vystri sa! Nemotaj sa tu ako mátoha, akoby si podošvy nemala. Alebo vykračuj poriadne, aby sa chalupa triasla, alebo nech ťa parom sem neženie. Ja som nie decko, aby ma bolo treba po prstoch obchádzať. Strať sa, aby som ťa nevidel, lebo sa po druhý raz nezdržím. Nad hlavou mi visí valaška, vidíš, hodím ju do teba...

Jula iste zacítila i tak bez reči, čo jej chcel povedať.

Opatrnejšie išla cez izbu, i zhrbila sa vari väčšmi, azda ani nedýchala.

A pokým prišla druhý raz, Jozef Mak ďaleko bol v spaní a myšlienkach, pozabudol si všimnúť valašku i Julin krok. Iba na to dbal, aby sa nepohol, aby naozaj spal. Ináč zlé veci si myslel iba o ľuďoch, čo sa tmolili ulicou, a nevedno prečo, obviňoval ich za podivný a neznámy nepokoj, ktorý ho začal opanúvať, ktorý mu nedovoľoval vstať, hoc vedel, že hlúpa vec je z koliby sem prísť a tu sa váľať, a nedovoľoval mu ani naozaj spať, hoci bol presvedčený, že to by bolo jediné múdre, čo by mohol vykonať.

A jednak mäkol Jozef Mak.

Azda to Jula vycítila. Na súmraku, keď zavesila korytko s deckom na povrazy, čo viseli z hrady, hoc plachá, jednak sa zastavila celkom blízko pri Jozefovi.

- Ani neviem, či spíš a či nie, Jožko.

Neodpovedal jej, pravda, ale sa ani nepohneval, že hovorí tak ticho, skoro šeptom.

- Musíš byť hladný, večer je tu...

Jozef pohl trochu viečkami, lebo súmrak pobadal len teraz. Tak

bolo i preto, lebo sa mu Jula zdala slnkom ohriata, iba teraz čerstvé teplo sálalo od nej, a nijaký súmrak.

- Rozložila by som oheň, ak by si niečo chcel.

- Čo...? - prebúdza sa Jozef Mak a nevdojak skízla sa mu ruka na Julin pás.

Zachvel sa trochu, keď to pobadal, no ruku jednak nesňal.

Jula najprv vyvalila naň oči.

Dľaň Jozefa Maka padla jej na pás ako ťarcha, až ju posotila trochu, priviazala až k samej lavici, obrala o dych, aj o všetok život a smeľ pohnúť sa čo len o vlas.

Potom sa zachvela, ale hneď zasa zdrevenela, lebo dľaň Jozefa Maka na páse zdala sa jej neuveriteľne mocná a rozhodná.

- Čo mi hovoríš, Jula? - ozval sa zas a nepobadal, že stíšil hlas tak, že keby sa Jula neopierala o lavicu a o neho, keby nebola blízko, ani by ho nepočula.

Makova ťažká a mocná dľaň kížala sa jej hore chrptom, vychodila z nej horúčava, čo ju dusila a oslepila. Nevidela viac nič.

Hranatý oblôčik zamihotal sa jej pred očami iba ako neurčitá jasná škvrna.

A zvalila sa k nohám lavice bezvládna.

Prižmúrila oči, vyšklbla z prs čo-to z utajeného dychu a iba tušila, že sa Jozef Mak priklzol k nej na zem.

Zošklivil sa Makovi svet, keď vstával zo zeme; Julu by bol odsotil, no bezradné mal ruky, i neposlušné, lebo nevykonávali to, čo si myslel. Držali Julu, ale nevedeli prečo, hoc prostá vec to bola, zato ich zavládla bezradnosť, lebo vytratila sa z nich i horúčava, i sila a ostala v nich iba ťarcha.

Ale darmo ho držala nevôľa, dlho trvalo, pokým sa oslobodil a zvrhol k dverám, aby vyšiel von, preč.

Na podstení postretol najprv svetlo, ktorého bolo tu vonku ešte dost, a potom postretol nevysokú ženu, ktorá mierila do chalupy.

Jozef Mak sa striasol, keď ju zazrel, i krv šibla mu do čela, lebo žena, čo prichodila, bola Julina sestra.

- Doma si, Jožko...?

Mak prikývol.

- Kedyže si? Napoludnie ťa nebolo.

- Ani sám neviem.

- A naša Jula je tu?

- Nie, - povedal Jozef Mak bez uvažovania. Zasa sa mu trochu zafarbilo čelo. Zafarbilo sa mu, lebo hneď po odpovedi vychytil ho jed, že odpovedal tak, ako odpovedal, a nijako si to nemohol ospravedlniť.

- Veď bola tu!

- Bola...

- A ja idem po ňu.

Mak chvíľu váhal, rozhodol sa, že už nepovie nič o Jule, ale jazyk sa mu pohol sám a hovoril, čo chcel.

- Bola, ale pred chvíľou sa pobrala hore do Eliášov, už bude tam.

Odpľul ostro, pozrel na Julinu sestru, akoby jej chcel zrazu grobianiť, lenže nedozvedala sa ďalej na Julu, začala spomínať veci obyčajné a onedlho sa pobrala preč.

Pokojná, ľahostajná odchodila z dvora, nechala tam Jozefa s rozochveným podráždením, a keď tak ostal stáť sám, nevedno prečo, padli mu obrvy nižšie nad oči a začervenal sa ako pivónia.

Pozrel hore i dolu dvorom, na vrátka i na šopku a potom sa zvrtol, aby vošiel zasa do chalupy.

Ale na prahu stála Jula.

Kedy prišla sem, nezbadal, iba ju tu zazrel ako farebný tieň v ustatom svetle.

Nebola krajšia ako inokedy, i pokora a služobníctvo bolo na nej, a jednak bola inakšia: podivne svietilo jej čelo, prehĺbil sa jej zrak, dostal farbu, na líkach triasol sa jej neutajený rumenec a na perách vlhký dych. Dívala sa na Jozefa celým zrakom a v pokornom pohľade mala čosi zázračne príťažlivé a mocné.

Jozef Mak nestačil lúštiť záhadu.

Čosi mu rozkazovalo, nuž stvrdli mu ruky, priskočil k nej, vychytil ju ako páper a vniesol do chalupy. Jula tíško zastenala od bolesti, lebo tak ju objímal, že hltala vzduch, keď si na chvíľu vyslobodila ústa a zbierala všetky sily, aby mu mohla rukami ovinúť krk.

Ale ťažko to šlo.

- Jula! - volal Jozef. A ona nemohla odpovedať.

- Ty si ma i predošlú nedelu čakala, čo?

Snažila sa, svet by bola darovala, aby mohla odpovedať, ale v hrdle jej čosi prekážalo a v srdci zaboľelo, že je taká nemohúca.

- Ty ma vždy čakáš...?

Načo sa to spýtal?

A prečo nebol jasný deň?

Bol by jej mohol nazrieť do tváre a mal by odpovedť.

Azda ju mal i tak predsa.

Azda sa nejak spytovali a odpovedali si nejak a videli sa azda, hoc vytratil sa z chyže i posledné svetielko.

Nebadali, ako uteká čas.

Ale v korytke na povrazoch sa rozplakalo trochu decko, a keď sa obzreli na korytko, zabelel sa pri ňom veľký biely tieň a korytko sa rozkývalo pravidelne a tíško, iba obrúčky na hrade zavše trochu zaškripali.

Jozef Mak pocítil, ako veľmi sa zatriasla Jula v jeho objatí, a z toho poplašeného záchvevu ulepilo sa i naň, sľaby ho bolo niečo udrelo do prs.

Otváral oči, chcel nimi prebodnúť tmu a ohmatať zrakom biely tieň pri korytke.

No nič určité nevidel, ba ani nepobadal, kedy sa mu Jula vykĺzla z náručia, iba začul, že stojí už naprostriedku izby a placho sa ospravedľňuje:

- Maruša, veď sa netráp. Zavarujem... Dosiaľ Hana ani nemrnkla, dobre spala...

Ale Maruša neodpovedala.

Akoby ani nedýchala, ani nežila, ani sa nehýbala, iba mátožila pri korytke a rozkazovala mu kývať sa.

41

Kedy odišla Jula, Jozef Mak nepobadal veľmi.

Odvrátil hlavu a zadíval sa na protíľahý oblôčik a počúval, ako sa korytko kýva. Malá Hana už neplakala, už dávno neplakala, ale korytko sa neprestalo kolísať a obrúčky na klincoch zavše temno zapišali, rozvraveli sa popod povalu, akoby izba bola úplne prázdna, iba pod povalou bolo by kus učupeného života.

Jozef Mak rátal dlhé chvíle a čakal, kedy sa Maruša ozve.

Nebolo to hneď, pokým sa ozvala.

Najprv si nahlas vzdychla, potom sa prevliekla k stolu na lavicu, sťahy bola v tme spuchla a oťažkavela, i oprela sa o stôl, až zaprašťal.

- Popoludní si prišiel. Dobre. Jula je vďačná stvora.

Lepšiu by si ani nenašiel.

Jozefovi žiadala sa reč, ale mlčal. A chcelo sa mu, aby takto ani Maruša nepokračovala. Poznal jej hlas, ba v skutočnosti hlas poznal jej najlepšie, lebo kedysi stretávali sa najviac v takom čase, keď iba z hlasu musel hádať, aký má zrak, aké srdce a akú lásku. A teraz mala taký hlas, v ktorom sa rozhostil nesmierny pokoj, pokoj ako železo: tvrdý a chladný, ale pod ním iba slabé podklady, iba z pavučinových vláken.

- Vďačnejšiu ženu nenájdeš, Jožko.

Slová pekne vychodili jej z úst, ale v tme otlkli sa hneď na drsno a suché klepkali na Jozefove sluchy. Skoro ho socali, postrkovali k stene, skoro ho obviňovali a nenachodil spôsob, aby sa bránil.

- Jule ešte každý ukrivdil, kto sa mal s ňou na reči, či to bola mater, či brat. Ani prašivá keby bola. A každému sa dobrým odplatila. I mne sa neraz. Keď ide skaza na mňa, málokto ma zratuje tak ako ona. Pánboh jej zaplať...

Aj o svojej skaze hovorila tak, že sa jej hlas nezatriasol od hanby, ani od ľútosti.

Jozef Mak si to všimol, alebo vypočítavo povedala to tak, aby si všimol. A začal vyhrabúvať zo seba ľútosť, vyhrabúvať až zúfale, ale vec sa mu nedarila ani len trochu, ani len tak, aby sa ozval a odvrátil reč inde.

- Dobrú ženu budeš mať, Jožko. Len jej sám povedz, kedy budete mať svadbu, lebo sa ti sama neopýta.

Vzdychol i Jozef Mak.

- Noc je, musím už ísť.

- Len choď, lepšie sa ti pôjde ako na svitaní. A či je ťažká robota, Jožko?

- Všade na svete rovnaká.

- Veď je tak.

Tu Jozef Mak až chamtavo začal sťahovať nedeľnú košeľu.

Akosi neobyčajne chytro nahmatal v tme svoje vrece a vykročil z dvora, akoby ho naháňali alebo by sa mal ponáhľať, aby čosi nezmeškal.

- Čože sa ponáhľam? - pripomenul si aj sám, ale nezmenil krok. - Či ma vyhnala? A či ma zdržiavala... ?

Ani som sa nespýtal, kde je Jano a ako je? Ani sama ho nespomenula. Voľačo som sa len mal spýtať. Hej, veď sme sa ani nezhovárali.

A ponáhľal sa ďalej.

Za dedinou zbadal, aká je dedina hlučná, lebo tu sa to dalo lepšie badať, i postál na chvíľu, obzrel sa, ale potom vystrel krok zasa po starom a šiel.

I povedal si:

- Musím ísť.

Triezvo a chladno si to povedal.

Odvrátil sa od dediny a razom zaostala za ním i Maruša, i Jula. Vlhký, zaparený vzduch rozťahol mu trochu nozdry, zacítil zožatú sviežu slamu v snopoch, na chvíľočku prebudil sa v ňom praotec, nevydedený z brázdy, keď mal ešte každý právo na brázdu; na chvíľočku prebudila sa v ňom závišť, že nemá právo ohmatať nové snopy a kríže, ale hneď sa vystrel a v duchu si zopakoval:

- Musím ísť. Taký je zákon sveta. Nevieť, prečo je taký, ale kto by ma nachoval?

A Hron hučal vedľa cesty. Čierne hory sa opálali pri každom kroku, na oblohe a na stranách triasli sa ohníky, kdesi ďaleko za vrchmi sa blýskalo na suchotu, a zo zeme tísila sa vlaha, sťahy nebola žatva, ale jar, keď všetkému treba pridať života.

A Hron hučal.

Musel sa tĺcť po zvariakoch, musel ísť.

Mocný je Hron, mocnejší ako Jozef Mak, ale musí ísť, a Jozef Mak mohol by sa vrátiť, keby sa mu zachcelo.

Mohol by si sadnúť na kameň a povedať:

- Mne sa nechce jesť, a kto mi rozkáže, aby sa mi chcelo?

A Hron hučal.

Ani Jozef Mak sa nevzpieral.

Tahal sa hore cestou skoro ľahostajne, a keď sa takto poddával, práve vtedy káral v duchu Julu:

- Prečo je taká, akoby bola každému podnož...?

A začal sa ponáhľať zas.

Našiel v tme kolibu a dvere na nej.

Ovanul ho zápach polozhnitej slamy a cibule, čo bol obvyklý znak všetkých chalúp, a hneď pri dverách zakľal mu niekto, lebo do koho si kopol.

Nevšimol si kriku Jozef Mak.

Ohmatával veci nohami a vliekol sa ďalej.

Zasa zobudil iného druhu, ktorý nebol opitý a ostrejšie zakľal ako

predošlý. Vtedy sa zastavil na chvíľu a odpovedal. Odpovedal, ako ho oslovili, i vystrel sa pri odpovedi, i päste stisol, ale strhol sa krik, nadávali vo všetkých kútoch, nuž darmo sa búril.

Okríknutý zastal si pred svojou poličkou.

Hej.

Stál tam hodnú chvíľu.

Napokon nahmatal svoj klinec a zavesil si naň klobúk i vrece.

Sadol si podeň na slamu, zahútal sa a netrvalo dlho, vytratil sa mu z nozdier i zápach slamy, i zápach cibule. Nepočul chrápanie, ani šum neďalekého Hrona. Bol sám. Bol suchý, triezvy. Hútal si:

- Je to jedno, či tak, či onak... Vezmem si Julu, a bude. Na budúcu nedeľu jej aj poviem. Azda je i dobre, že je taká, aká je...

42

Azda by si Jozef Mak nikdy nebol vzal za ženu Julu Petriskovú, ale v nasledujúcu nedeľu Jula ani nenakukla do chalupy a po obede vlietla jej sestra do dvora taká, že nebol by ju pobral na sedem vozov.

- Jožo, a či ty máš za zbla svedomia!?

Jozefa trochu obliala červeň.

- Jula nepovedala ani slova, neboj sa, tá sa nepochváli s takou vecou, ale od Maruše viem všetko. Vraj mládenec v rozume, a nám by si išiel posmech vystrájať. Jožo, nech ťa Boh chráni! Vedz, zbila som ju na čierno, aby si zapamätala, kedy jej prichodí pochabstvá vystrájať.

- Čože vám vykonala? - heglo Jozefa Maka a navreli mu trochu ústa.

- Veď, aby ešte vykonala! Ale my máme trestu božieho dost, a ona ho má dvojnásobne. A ty jej daj pokoj, Jožo!

- Ja si to urobím, čo chcem.

- A myslíš, že dobre robíš? A...

- Dievka je a nemá na chrbte napísané, že sa vydať nesmie. Vydá sa za mňa.

- Jožo...! Veď mi to isté povedala Maruša, a ja viem, že to len po-smech a...

- Aký posmech?

- Jožo, veď vari vieš, že je Jula žobrák, a...

- Viem.

Zastavila sa trochu v prúde rečí, ktorých mala ešte mnoho, lebo Jozef Mak rozprával prasto a nie tak, ako očakávala. Ale zastavila sa v rečiach i preto, aby bola drsnejšia, aby ďalej nespomínala hanbu a svedomie, ale to, čo mala na dne myšlienok.

- Jožo, a myslíš si, že sme my dakedy mysleli, že príde hlúpy, čo kúpi, a chystali Jule truhlu?

- Nik vám nekázal.

- Akurát je tak! Ale o týždeň budeš vykrikovať: Jula, ty žobrák, ani plachtu si si nepriniesla! A kde my máme plachty nabrat? Druhým je dnes hej, ale chováme ju od malička a...

- Zadarmo sa nenajedla ani deň.

- Ty to akurát vieš!

- Viem. A o truhlu sa nestarajte.

- Čože?

- Aby ste čušali.

- Čože? Myslíš si, že tá škvarka kapustníska, čo nám ostala po materi, naveky bude trvať?

- Nemyslím si.

- Aha, reči sa vravia... A pred tromi rokmi dvanásť zlatých sme platili v Brezne doktorovi za Julu, keď sa jej palec zbieral.

- Odrátali ste si už.

- Prečo by sme si nie, a škvarka...

- Nechajte si ju, nepôjdem z nej odhryznúť.

- Pred svedkami povedz, Jožo, keď chceš mať všetko po svojom.

- Zavolajte ich, poviem.

- Čože? A bývať budeš kde? Myslíš si, že tu máš pol chalupy? Máš, pokým sa Jano neopije. A potom čo? Nás je v dome toľko...

- Nepôjdem vám predo dvere, nebojte sa.

- Nepôjdeš? - jedovala sa Petriská, až jej tak sliny frkali od úst. - Ani nepríd, Jožo, lebo by si darmo prišiel, a nezabudni to ani Jule povedať, však jej ja nezabudnem...!

Nuž keď boli takéto prekážky, musel sa rozhodnúť.

Maruša, ktorá mlčky stála pri stene, dívala sa dolu dvorom do vrb pri potoku a nepočúvala, čo hovorí Petriská, iba keď jej nebolo vo dvore a keď Jozef Mak zamračení dlho hútal, vtedy sa mu prihovorila:

- Dobre si si vyvolil, Jožo, nech vás Boh zachová. To bolo jediné

požehnanie a Jozef Mak sa akosi hanbil i za to jediné. Utnel si čelo a chcel sa stratíť, ale Marušin hlas ho zastavil.

- Len aby sa mnoho nepilo na svadbe, Jožko.

Podvihol trochu obrvy, lebo mu bolo divné, čo hovorila.

- Ak sa bude mnoho piť, i na mňa príde skaza, nezdržím sa.

Už mal na jazyku, že povie, nik jej nebude rozkazovať, aby sa zdržala, ale prizrel sa jej na omdleté líca, nuž nepreriekol slovo, zahanbil sa ešte raz a vošiel do domu. Omdleté líca išli za ním, a keď v izbe zastal, postavili sa mu znova pred oči a prizrel sa im dôkladnejšie.

Ani tak neuhádol, čo je podivné na nich, no podvedome zacítil hrozné utrpenie, ktoré nechcelo byť na líkach napísané, a jednako bolo tam. Nechcelo sa zradiť, ale jednako nevedelo sa načisto skryť, iba tak, aby ho Jozef Mak vedome nepobadal.

43

Zastal si pred Petriskovie plotom, pozrel do dvora a zvolal:

- Julia!

Chvíľu dočkal a zvolal znova:

- Julia, poď von!

Z chalupy išla vrava, mohol si myslieť, že ho tam dnu nepočuje nik, ale počul, kto nemal, a vyšla Julina sestra.

- Jožo, ja som ti už povedala...

- Julia, poď von! - opakoval Jozef Mak, na Petriskovku ani nepozrel, sťaby tu bol iba on a plot.

- Nik ti z nás neverí, a zavádzať žobráka...

- Julia! - buchol zľahka na plot a začal mu tvrduť krk.

Petriskovka zvierkala.

Ale v chalupe počul i ten, kto mal počuť. Pohýbala sa Julia, zoberala sa na všetkých a zmizla na chvíľu. Dnes je| už mnoho húdli o tom, čo stál teraz pri plote. Najstaršia sestra slúbila jej dnes, že ju ovalí, ak sa pohne z domu, a ostatné dve neboli inakšie. I pochytila ju lútosť, keď sa po všetkých zoberala, pochytil ju i strach, keď počula sestru na dvore vykrikovať, hlas od plota bol čoraz vyšší a zreteľnejší.

- Julia!

Julia sa strhla, zhrbila, a pokým sa stačili spamätať, ako premohla seba, vykročila a zastala iba pri plote.

- Pod', Julia! - pochytil ju za rukávec Jozef Mak. Odpadol z nej kameň, hoc jej nepovedal, kde má ísť.

Ale vliekol ju mocne, cítila tiaž jeho ruky, nuž šla s ním v akejsi zahubenej, no v ulavujúcej radosti, kráčala vedľa neho a nepozrela naň. Nepozrela ani na chalupy, ani na ľudí, ani na tých, ktorých zanechala.

Prešli naproti cez dvor, na šedivé lúky, popri krdľoch husí a oviec, a nežiadalo sa im hovoriť.

Jule nežiadalo sa ani hútať.

Keď sa zúžil chodník, šla za Makom ako psík, kedy-tedy pohladila vrakom prázdne strniská, sťaby len preto, aby mohla pozrieť aj na široké výšivky kožuška na Jozefovom chrbte.

A zamieňali sa úzke, oholené brázdy, ba tu i tu stál už i osamelý smriečok.

- Kam ideme, Jožko? - niesla na jazyku už dávno, no vedela, že sa nepýta naozaj, i keby prešli sedem chotárov.

- Sem ideme, - povedal raz Jozef Mak, sťaby o jej otázke dávno bol vedel, a sadol si na úzku podhorskú lúčku, spasenú, nahú ako dľaň, vydobenú iba fialovými hlávkami jesienok.

- Sem ideme, tu sme. Sadni si. A to ti poviem, ak by si si od Petriskov doniesla truhlu, rozsekal by som ju hneď na márne kúsky. Rozumieš?

- Veď mi ju nebudú dávať, - kyvkala hlavou tíško.

- Tak!

A nepozreli na seba ani raz, keď prvý raz hovorili o svadbe a truhle, keď sa takto zaslubovali.

Okolo nich na strniskách sedela únava a nekonečná triezvota. Fialové jesienky majú iba krátke stonky, aby sa nevtierali do očí pestré hlavy, aby nenarušovali veľkú pravdu a veľkú reč štrkovitej zeme, ktorá jeho odvráva: Rodila som, rodila, ako vedela, ako som mohla, ako som vládala, ale unavilo ma leto.

A zošediveli i jedle na úbočiach, i keď sa nechceli k tomu priznávať, roztratené duby sa červeneli, sťaby sa hanbili, že sa zamiešali medzi ihličie, priživovali sa v lete na cudzom a teraz by sa pýrili pred blížiacim príchodom nahoty.

Victor, ktorý sa vláčil kdesi nad vrcholcami vrchov, nebol samopašný. Letné, penavé oblaky neroznášal na ľahkej dlani, ale porozmazával ich na šedivo do dlhých vodorovných čmár.

Kamenčie, poukrývané v lete všeličím, beľelo sa na všetky strany pevne a triezvo ležalo na roliach a brázdach, neutajovalo, že žatva nebola tu bohatá. Iba nenačaté zemiačnická sa odrážali trochu od ostatných vecí, no ponáhľali sa žltnúť i ony a uprášené boli ako všetko ostatné.

I slnečné svetlo padalo iba tak ako násilný smiech.

A vtedy sa mlčky zasluboval druhý raz Jozef Mak.

Jozef Mak tak, že ani živý červň šípok nepobadal, a rozrýpaná zem okolo násypov budúcej železnice ho nevyrušila, lebo teraz všetko malo hlinastú farbu, nuž i násypy zdali sa prirodzené.

A Julu Petriskovú, i keby nebola plachá, i vtedy by ju zmiatlo všetko to, čo sa v nej teraz prebúdzalo, lebo protivilo sa farbe strnisk, ale jednako rástlo, rástlo, mocnelo a ustarostená Julia darmo potláčala, zmohtnelo a začalo jej rozkazovať.

Obrátila a prihla sa k nemu, dlane položila si mu na kolená a zašepkala:

- Jožko!

Tuho sa hned začervenala, ale dívala sa naň a nemohla sa zastaviť.

- Vieš, čo mi doma naši Petriskovci povedali? Povedali, že ma ty nikdy nevidieš nikdy nebudeš. Že ty aj teraz iba na Marušu myslíš.

Strhol sa Jozef Mak, ostro sa jej zadíval na ústa, ale ani len nechcel odpovedať.

- A ja som im povedala, že o tom dobre viem. O všetkom viem. A Maruša vie, sama mi spomínala nie raz, to ti chcem povedať, že ja Marušu radšej znesiem ako sestru alebo hádam i mater, keby som mala. Veď každý vie, že sa na Marušu dobrota nevalí, a povedz, či sa treba od takého odhadzovať, na koho prišlo zlo? Jano, i keď ubije, nie je zlý, ale Jano pri ničom nevydrží mnoho a len ho svet ťahá, a ty by si... a keby Maruša... a, vieš, mne je ani trošku nie ľúto, že ty Marušu návidíš.

Ani nezbadala, že si zhlboka vzdychla.

Nevšimol si to ani Jozef Mak.

- Len mi ver, Jožko! - vravela mu a hľadela do očí, - veď mňa dávno mo plašia, ja viem, aký si ty, i keď ma návidieš nebudeš. Maruša mne dávno spomínala... - Zasekla sa a nedokončila, čo jej spomínala Maruša. A Jozef Mak tuhšie si zaprel podpätky do zeme, aby sa prevládal, aby sa nespýtal, čo spomínala Maruša dávno, no mocný bol dnes, ani sa neozval, iba klobúk si pritiahol hlbšie na oči a meravo sa zahľadel na žltý pás machu pod Hájnicou. - Ja ti nič nebudem zazlievať, Jožko, ale pôjdem k vám, i keď je chalupa Petriskovie moja.

- Tvoja? - opýtal sa v duchu Jozef Mak, ale zasa zaprel podkovice, aby sa nahlas neozval.

A Julia pokračovala.

- Naši sú teraz nahnevaní, a zato povravia i také veci, ktoré mi dosiaľ nepovraveli. Nadávali na farára, že si vraj od farára navdaný.

- Ja? - začudoval sa Jozef teraz aj nahlas a nevedomky hodil okom na Julu.

- Vraj ti farár vyradil, že môj otec spravil u neho písmo, že je chalupa moja, lebo ostatných povyplácal. Vraveli mu, vraj sa nikdy nevydáš, tak mi nechal dom a majú ma opatrovať až do smrti. Zato sú takí. A ja o ničom neviem, iba ty vraj vieš.

- Ani nebudem vedieť.

- A ja budem rada, keď vyjdem cez vráta... Mala som vraj už dávno umrieť, a neumrela som. A keď sa s Marušou rozprávame...

- Daj už pokoj, Julia!

- Ako chceš, - prikývla a zamlčala sa.

Práve vtedy ich zašiel prvý tieň, lebo slnko padalo za strapaté vrcholce Hájnice, a tieň sa chytro natahoval, utekal po strniskách a lúčkach ako čierny, živý jazyk.

Julia sa zachvela, keď jej vybehol hore chrbtom, a Jozef celkom otvoril oči.

Azda zato, že nemohla povedať všetko, čo chcela, zatrhol sa v nej neukojený cit, alebo že nemusela viac hovoriť, ani rozmyšľať, iba sa dívať na neho, rodila sa v nej túžba: aspoň jednou rukou sa načiahnúť a chytiť mu líce do dlane.

Lenže Jozef Mak sedel ako neprítomný.

Zavše si pohýbal klobúk, zatisol ho hore alebo dolu na čelo a zavše napolo priclónil oči, akoby slnko ešte svietilo, hoc z neho o chvíľu ostala iba žltá žiara nad Hájnicou, ba sa i pohasínala chytro a na strniská začal sa ukladať fialový chlad.

- Julia, aj to si zapamätaj, že u mňa psom nebudeš! - rozkríkol sa zrazu Jozef Mak, a keď sa pobadal, že kričať nebolo treba, stvrdol zas.

Julia hned nepovedala nič, až o chvíľu zašepkala:

- Viem, Jožko.

Ale Mak nepočul, či mu niečo hovorí, či nie, skamenel zas, akoby chcel počúvať iba to, ako začne padať súmrak, ako sa začne rodiť rosa a ako si budú počínať strniská, keď bude prichodiť noc. Akoby ho bolo upútalo, že dosiaľ nebolo sem počuť hučanie Hrona, a zrazu roz-

šumel sa hlasnejšie a hlasnejšie. I husi a ovce dávno zmizli, nebelelo sa už nič, ba z tenkých komínov začali sa vytláčať úzke obláčiky dymu a pod kostolom zatriaslo sa žeravé očko akéhosi oblôčika, lebo v chalupe zažali svetlo.

- Zima mi je, Jožko, - povedala Jula.

I Jozef Mak sa zatriasol.

Potom chvíľu akoby váhal, rozložil trochu ruky, ale keď sa Jula najmä menej nazdala, strhol ju k sebe a pritisol, že skoro vykrikla. Potom ju pustil na chvíľu, zmykol zo seba kožuštek, navliekol ho na Julu a zas ju mocne objal. Akoby ho bol vymenil, tak sa nečakane zmenil Jozef Mak, prihol sa k Jule, túlil, zmäkol a rozhovoril sa polohlasno, akoby chcel zahnať dlhé mlčanie a zároveň rešpektovať tichosť, ktorej prichádzalo právo.

- Jula, ty málo rozumieš, ako sa veci majú. Mne bolo vo svete dobre, ani mi už tak nikdy nebude, ale mi prišiel na rozum dom, reku, nebude ho mať kto opatriť, a na starosť žobrať nepôjdem, aby som nikde nepatril. A to je to! Musím sa starať, veď vieš... A čože ma do Maruše? Bolo, čo bolo, ale v kostole sa stalo ináč, nuž musíme mať pokoj. Len povedz Maruši, aby nič nespomínala, musíme sa tak mať, ako Boh prikázal, a vašim doma povedz, že nech sa nestarajú, či ťa budem návštevovať dieťa alebo nie. Keď prídem pod oblok, načúvaj, a keď ťa zavolám, tak vyjdi.

- Dobre.

- Ak ti budú ubližovať, tak mi povedz. Potom vojdem aj do domu. Alebo sa odnes k nám. Maruša sa zavše iba tmlí, i tak sa jej pomoc zbláde, a ak príde Jano, môžeš mu povedať, že i ja kupujem múku a soľ. Či vieš?

- Dobre, Jožko.

- Tak!

A dolu dolinou začal podúvať vietor, prehrabujúc sa až samým dnom, akoby sa mu nad vrchmi chodiť v noci nechcelo.

A Jula okriala a osmelila sa, vymohla si lavicu a chytila do dlane Makovu bradu.

Po nedeliach pred adventom sa ženy pohoršovali trochu, lebo sa dozvedeli, že Jula Petriskovie naozaj sa ide vzpierať proti verejnému rozsudku, ktorý dedina vyriekla na jej hlavu už dávno. Na dedine býva to tak, že napolo každému upletú osud vopred, neraz v detstve prisúdia, kto bude múdry, a potom musí byť múdry, alebo prisúdia opak. Obvyčajne prisúdia dedičstvo po otcoch, a keď otec kradol alepkky, musí sa syn veľmi obracať, aby nepodľahol všeobecnej žiadosti a aby nekradol aj on. Nuž prečo netajila Jula, že sa ide vydávať? Ženy držali s Petriskovcami a po nedeliach pred adventom kárili Julu. Ale Jula nezapierala ani potom, nuž verejná mienka pred kostolom ostala by v hanbe, keby sa plachtami prikryté hlavy nezhlúkli múdro dovedna.

V posledné nedele pred adventom takto sa rozprávali pred kostolom:

- Ani si človek nevšímne, ako utekajú roky. Hen nedávno Julu nebolo badať od zeme, a teraz bude mať sobáš.

- Vraj že ju nikdy nevydajú, a skôr sa vydá ako iná.

- No, naraz sa vysušila ako kura po daždi, ani ju nepoznáš skoro! Ak sa jej prizrieš, nuž uvidíš, že je súca; ani jedna taká nebola z Petriskovie dievok.

- Nie ver'! Na všetky sa pamätám.

- Ale čo budú robiť, ak ich z domu pošle? Dom je jej.

- Ozaj! Veď je chalupa Julina...

- Akože, veď o tom vieme.

- Ktože vedel dosiaľ...?

- Kto nechcel, ten nevedel, ale načo by sme boli dosiaľ vedeli?

- Veď je tak.

A Petriskovci mali sa zle.

Obrátená mienka rozpamätala sa na všetko, i na to, čo zlé Petriskovie nevykonali, a po dve nedele pred svadbou Jula Petriskovie mohla stáť uprostriedku medzi dievkami, nik ju nepotisol, aby si zastala na kraj.

I stála.

A všetky lúče, čo sa pretisli cez obloky, padali na Julu; rozohrialo sa vnútro Julino, rozochvelo, ale Jula sa ani len nehla, lebo kdesi nad hlavou visel jej ukrutný príkaz, že sa hýbať nesluší, nesluší sa takej, ktorá sa iba z milosti dostala sem.

Iba raz sa obzrela trochu, pohľadala zrakom Jozefa Maka, ale chytro odvrátila tvár, lebo od Jozefa vial chlad. Akoby vôbec nemal oči, tak sa díval na voskovú, doráňanú Pannu Máriu a nepobadal, kedy sa im má stretnúť zrak. Kamenné líca mal, kamenné ústa mal, ktoré ani neprosili na svätom mieste, ani neďakovali, ani nehrešili, ani sa neomodlili.

Chytro odvrátila tvár.

Ale si zapamätala, aký bol, lebo zavše nemožno na takéto chvíle zabudnúť.

I zato si zapamätala, lebo videla ho takého ešte raz.

Na svadbe bol zavše taký.

Lenže tu nebolo voskovej Panny, nuž díval sa na Marušu, a keď sa na ňu prizrel, vtedy vždy popolavá Maruša obledla o vlas a prestala sa knísať.

Jozef Mak videl i to, že si Maruša v takýto čas tuho zahryzla do peria, ale nevystrekla jej krv, lebo dnes nijakej krvi nemala. Iba sily musela mať nekonečne mnoho, keďže neopadávali jej ruky, neopálala hlavou a nerozťahovala slová, keď hovorila.

- O čom húta Maruša, o čom húta?! - myslel si Jozef Mak a pozabudol, že je dnes mladým zaťom. - O niečom húta, lebo je inakšia ako inokedy, lebo je dnes taká, ako keď človek zvierá ovalí a nechce si to povšimnúť. O čom hútaš, Maruša?

A kamenný bol Jozef Mak.

Ale raz zazrel v Marušiných ústach bublinky slín, a vtedy ho zamrazilo, zatriaslo. Na chvíľočku sa mu pozdalo, že Maruša teraz spí, iba oči má otvorené ako vtedy, keď je s ňou zle.

No to bola len chvíľa, hneď sa presvedčil o tom, že Maruši naviečnej raju žily na hrdle, a keby sa neborcovala s nimi, odpadla by ako klát.

Zachvel sa Jozef Mak v neznámej hrôze, všimol si ešte raz bublinky v kútikoch úst, a vychýlila ho taká lútosť, že sa naširoko poopálal a vstal.

V slinách poznal, čo je.

Polapil plnú skleničku a skoro surovo tisol ju do Marušinej hrsti.

- Pi, Maruša! Veď nepiješ...!

Maruša sa zľakla, ale bola dnes mocná, lebo chcela byť mocná.

- Pi!

- Nechaj ty mňa...

- Pi!

- Nie ti ja, Jožko...

A stretli sa im oči.

Marušine hovorili:

- Sebe by som si hej, ale tebe hanbu robiť nebudem...

Porozumel im Mak a zdivil, aby ľudia mohli povedať, že sa strhal na svojej svadbe na handru, trieskal, pokým bolo iba trochu vlády, a Julia v svadobnú noc musela ho opatrovať chorého, aby sa plnil osud, že stvorená je strážiť nad biedou iných.

45

Potom nasledovalo sedem ťažkých zím.

V dedine Jozefa Maka popravde každá zima je ťažká, i tie, čo boli, i tie, čo budú, lebo tu inakšia zima ani nemôže byť. Na strechy napadne ťažký a hrubý sneh. Taký hrubý a taký ťažký, že sa na strechy ani nepoprače, rozkysne sa a ovisne na odkvapoch ako napuchnuté cesto.

Ľudia vychodia z chalúp zavše iba preto, aby si poobzerali sneh, a všimol si ho aj Jozef Mak.

- Dreva som málo nachystal, - myslel si zavše. - Ale či som vedel, že budem ženatý?

A nebolo ďaleko od Troch kráľov, brat Jano prihovril sa mu i takto:

- Jožo, hádam by si zlatovku aj našiel, keby si mi chcel požičať... Jar sa bude zavčasu otvárať, sneh chytro sadne a zarobím zas.

- Nemám.

- Nuž...

- Na svadbe som sa vytrovil.

- Veď... ale tebe hocikde dajú... no!

Odvrátil sa Jozef Mak a nepočúval. Nechcel počúvať, ale Janove malé oči chodili za ním všade. Videl, ako sa Jano osieva po celom dome, nemôže si nájsť miesto, ani robotu. Vyvaluje sa, fučí, zavše chytá sa do všeličoho, ale hneď ustane a sadá si za stôl, aby sa zadrapil do Maruše, už či mu niečo odpovie alebo nie. Keby nebol triezvy, zbil by Marušu, a úzkostlivo striehne, kedy príde na Marušu zlo, lebo by zavše nebadal, aby prišlo. Maruša niekde v handrách bude mať grajciare, a ak ich naozaj má, príde na ňu zlo a vtedy ich vytiahne.

Ale Maruša mlčala a zachovala sa neobyčajne dlho. Zavše spolupodala a tarbavejšia sa knísała po dome, ale mlčala ako hrob.

- Maruša, ty si ták! - počul Jozef pridusený, piskľavý Janov hlas, keď boli v izbe iba Maruša a Jano a keď on stál pod oblokom. - Zahlušiť ťa treba! Či nemáš hubu, há...? Neradím ti dobre, há? Jula je inakšia ako Jožo. Keď jej povieš, požičia... Ale ty si ako hrčavý peň, do teba len rúbať, a ani ostrie ťa nechytí...

Neraz počul Jozef Mak i tupé údery a vtedy potisol baranicu hlbšie na oči, vychytil sa drevo kálat alebo zutekal z dvora. Ba videl i Juline poplašené oči a tenučké jarčeky od kútikov úst dolu cez bradu, i vedel, čo znamenajú, ale sa ani raz nespýtal, čo by mu chcela povedať.

Zutekal pred ňou, aby sa trápila sama, keď sa hovoriť neopováži.

Ale raz bledá a uzímená čakala ho na podstení. Videl Jozef Mak, že sa muselo stať čosi neobyčajné, i to, že ho občakúvala dlho. Ale ukrotený bol i teraz, neprihovoril sa tak, ako sa mal, neprihovoril sa nijako, až pokým sa Juline jarčeky nerozochveli.

- Jožko...

- Stalo sa ti niečo?

Jula kývla a ťahala ho z dvora na preddomie.

- Čo ma ťaháš? Povedz nahlas, čo chceš, veď sme doma. Spravodlivá vec sa môže nahlas povedať.

A Jula sa poplašila ešte väčšmi.

- Tak čo?

- Peniaze...

- No?

- Naše peniaze nám skapali.

- Čože? - sekol hlavou Jozef Mak a šlahol ju zrakom.

- Skapali... Ráno som ich pozerala, boli...

- A teraz sú nie?

- Prekutala som všetku slamu v posteli.

Jozef Mak sa zahľadel na chvíľu pred nohy na zmrznutú zem. Na lach začali sa mu robiť jamy a zrak mu černel.

- Prehrabala som celú posteľ, a ty si mi kázal šatôčku do postele dať.

- Pravdaže som kázal, - odsekol Jozef zrejme preto, aby nerozprávala viac.

Jula sa ani neopovážila viac, lebo hlas mu zhvižďal ako vietor, zaťal do vzduchu ako ostrie noža a celý človek akoby bol zmeravel. Neviedla ho ešte takého tvrdého. Z nevysvetliteľných príčin nikdy sa nelakala u ľudí sily, iba hnevu, a mužovu tvrdosť si nevedomovala tak ako chmáry, čo mu liezli na tvár.

- Kde je Jano?

- Jano?

- Veď sa ťa spytujem!

- V chalupe... sedí pri obloku.

Jozef Mak kývol hlavou, štaby si sám niečo prisvedčoval, zvrtol sa a vošiel do dvora. Neponáhľal sa, ale strmo ukladal kroky a Jula - v nečakanom tušení - rozbehla sa za ním.

- Radšej Janovi nehovor...! Pozriem v slame ešte raz, - šepkala mu, ale Mak, akoby bol hluchý, kráčal ďalej, ani neodpovedal, ani sa neobzrel.

Ani do chalupy nevošiel.

Kráčal celým podstením, pod šopkou zohol sa pri pníku a zdvihol úzku sekeru s dlhým poriskom, ktorou rúbavali haluzinu.

Jula zvýskla, hodila sa na muža, ale sňal ju zo seba ako pavučinu, odtisol ako pierko, hoc mal iba jednu ruku voľnú. A potom len toľko videla, že je biely v tvári ako papier a že sa mu trasú pery. Privrela oči, tuho stískala viečka, aby nič nevidela, aby bola slepá, a taká slepá utekala za ním, taká polomŕtva sa potkýnala za ním, kráčala popamäti, ako cítila pred sebou jeho tuhý krok.

Keď otvorila oči, našla sa v izbe.

V kúte za stolom sedel Jano Mak akoby nič, opálal trochu hlavou a díval sa na ňu akoby nič. Naprostriedku izby stála Maruša, v ruke mala uzlík s peniazmi a podávala ho Jozefovi Makovi. Jozef Mak sa díval na Marušu tak, akoby sa práve teraz bol zobudil z tuhého sna, ako si žmurkal, čosi prehltnúval a nebol si istý v postoji, opálal sa sem i ta, a sekera ukazovala najlepšie, ako sa mu trasie ruka.

Nuž ohľúpla Jula a ticho začala spínať ruky pred ústami, aby si ich umlčala a nevykríkla pri zázraku, ktorý sa jej zdal pred očami.

I dlhú chvíľu tu stáli všetci ako zdrevenení.

Ale potom zdunel Jozefov hlas:

- Zatvor dvere, Jula...! Ideš posledná a dvere nepritvoríš za sebou! Vari máme zbytočného dreva?

A šatôčku s peniazmi hodil na posteľ, akoby mu šatôčka bola popáčila prsty.

Maruša ticho, bezfarebne ešte raz zopakovala, že šatôčku zazrela pri postelnej nohe a zdvihla ju, ale Jozef Mak nepočul, čo hovorí.

Jozef Mak mal teraz v srdci jedovatý jed a chcel úžasne vykriknúť: - Maruša, a čo sa ty staráš do vecí? Čo sa miešaš, čo sa pletieš...?!

Myslíš, že som sprostý? Myslíš, neviem: striehla si na Jana. Vedela si vopred, čo Jano vyvedie, a dávala si naň pozor. Vzala si mi šatôčku a chcela si ju vopchať na miesto, aby nik nezvedel, čo sa malo stať. Vidím to na tebe, Maruša. Ale nemala si kedy... Načo sa miešaš do Janových vecí? Raz sa musíme porátať... Dlho nevydržíme takto, a teraz by si bol svet myslel, že sme sa pre peniaze bili. Ešte si neskapala, Maruša, ale už nežiješ, nuž nemiešaj sa medzi nás.

A Maruša ani o vlas nevzrušená chodila po chyži, vliekla sa z kúta do kúta ako vždy, ani sa viac neobzrela na Jozefa Maka. Sťahy nikoho nebolo v chalupe, tak sa opálala, hoci dobre vedela, že Jozef Mak sa teraz i na ňu hnevá, že navlas všetko uhádol, a väčšmi sa hnevá, ako keby bol videl ju, Marušu, vyťahovať peniaze zo slamy.

Lenivo si sadla pod praslicu, a keď pobadala, že jej pomykáva prsty, vreteno neisto stojí jej medzi nimi, tak neisto, že by to mohli zbadat aj iní, nechytla sa priasť.

Pustila teraz ruky do lona a povedala:

- Na takúto tuhú zimu sa vraj ľudia ani nepamätajú. I Teplica o chvíľu zamrzne, a to bude zázrak.

Nuž týmito rečami jednako oklamala i Jozefa Maka, nezniezol totiž ľahostajnosť, vychytil sa, zutekal z chyže a stratil sa v dvorci. Dĺžil sneh, bez príčiny ohmatával žrdky plota, oblámaval niekoľko zmrznutých prútov na starých vrbach pri potoku, ale i tak ho zima premrvila, nuž vykotal pod šopkou sekeru a začal párať štiepy na latky, aké bývajú na parádnejších plotoch.

Tu ho našla Jula.

Zbadal ju, že ide, ale netrúfal si prizrieť sa jej, alebo vedel, že teraz si zasa našla príčinu na poburujúcu pokoru, a takú ju nenávidel.

Všetkému, čo nasledovalo, chcel sa vyhnúť, a preto sa ozval prvý:

- Do Rusnákov ťa boli ohlásiť, aby si išla traky pliesť.

- Veď idem.

- Tak len choď, za tmy nepôjdeš.

- Hneď som ja tam!

Ale stála a nepohla sa.

- Či nepočuješ? - srdil sa Jozef Mak a páral drevo, akoby sa musel ponáhľať.

- Veď...

Obzrela sa trochu, no čakala i ďalej.

Zaumienila si, že sa ničím nedá odohnať.

A dobre vystriehla, kedy zastanú na chvíľu mužove ruky, a vtedy ho zajala. Hej, Jozef Mak ju chcel striasť, odsotiť, ale chytila sa pevne, ne-našiel si napochytre rady.

- Jožko, veď ma len zbi! Ty ma nikdy nezbiješ...

- Čože?

- Nikdy...

- Táraš dačo..!

- Aká som hlúpa, a ty nič.

- Však si hlúpa.

- Nevieam, čo by som si vykonala, keby som si mohla.

- Ako?

- Aké nešťastie som mohla porobiť zato, že som sprostá. Bol by si Janovi nevinne ublížil, a ja...

- No, vidíš.

- Veď ma zbi!

- Do Rusnákov utekaj!

- Ale keď mi ty ani zlého slova nepovieš...

Tu sa jej i nechtiac prizrel, odpor ho popustil a nevzopieral ruky, aby sa jej zbavil násilne.

- Ľudia ani neveria, že sme muž a žena.

Pozrel jej ponad hlavu, zadíval sa na starú podnož z kolovratu, čo visela na hrade, a zaumienil si obdarit Julu. Rozhútal si, ako sa jej zbaví najrýchlejšie, ba Jula bude mu aj vďačná, i obzrel starú podnož, ako by takú vec nikdy nebol videl, a tak rozkazoval Jule:

- Vypýtaj sa Maruše, či im treba soľ alebo múka, a potom...

- A potom?

- Za zlatovku im kúp, čo treba, veď jesť musia.

A očakával, že Jula poskočí, bude sa ponáhľať, o chvíľu jej tu nebude, on bude mať pokoj a nebude musieť odvracať hlavu.

Aj zasvietili Juline oči, pravda je, ale neponáhľala sa nikde. Tam ostala visieť a mlčať, a na Jozefovej duši dvíhal sa strach, že sa už neubrání pred sebou, ak sa Jula nepoponáhľa zmiznúť. Pochytil ho odpor, ba zmenil sa tak, že sa mu bude Jula oškľiviť, a v duchu vyberal si pomaly surové slová, aby ktorési z nich povedal skôr, ako ho vychytí opravdivý hnev. Často i teraz myslel si tak, že nevydrží s Julou pod jednou strechou a že to jednak nemôže povedať ani jej, ani nikomu. Vymýšľal spôsoby, ako ju nevidieť, keď sa mu nechce na ňu hľadieť, a strašne sa bál, že ju raz udrie v taký čas, keď to bude Jula najmenej očakávať.

A nešťastná Jula nehla sa teraz.

Prekvapila tým Jozefa Maka, lebo neposlúchala, keď jej dával úlohu, ba ani nepovedala:

- Dobre, Jožko!

I nechtiac prizrel sa jej a videl, čo nikdy dosiaľ.

Jula plakala.

Pokorná Jula nikdy neplakala cez slzy, iba spopolavela, ak bolo veľmi zle, ale slz nemala vari od detstva, a Jozef Mak prvý raz videl Julu s vlhkými mihalnicami.

- Čože ti, Jula?

Chcela si tvár schovať, ale nenašla miesta.

- To... Začni sa soplíť! To... Akurát... to potrebujem.

Jula všelikde kládla si tvár, ale všade bolo rovnako ťažko, nuž napokon sa nečakane zvrtila a odbehla, aby Jozef Mak nikdy nezvedel, prečo sa vie Jula rozplakať, Jula, ktorá nikdy neplače na dúšok, lebo narieka po kúsku, ustavične.

- Hrom sa ti...! Teraz ešte aby sa naučila soplíť. Na mňa vždy musí prísť nejaký kríž.

A začal párať štiepu nie na lavy, čo treba vykonávať veľmi pozorne a premyslene, ale na márne triesočky, akoby ich nebolo naokolo dost rozfrkaných.

Keď si takúto robotu pobadal, zahodil sekeru a bezhlasne zakľal.

A neprehovoril k žene jediné slovo toho dňa.

Iba večer, keď sa Jula vtiahla k nemu do postele na svoje miesto, a keď si myslel, že už tuho spí, prikryl ju opatrne, aby sa nezobudila, keď chyža vychladne.

Nuž Jula sa ani vtedy nehla, vedela, že tak je lepšie, keď bude naoko spať. Iba toho sa ľakala, že Jozef Mak začuje, čo sa v nej roztrepotalo, a bude sa mrzieť. Ale Jozef Mak nevyčítal nič, a Jula mohla si v duchu opakovať:

- Načo mi ľudia vraveli, že ma návidieť nikdy nebude? Či ma nie? A načo by mi to ukazoval? Len jediná viem, aký je on...

Druhá zima bola ťažšia.

Preto bola ťažšia, lebo Ján Mak nechystal sa na ňu vôbec a Jozef

Mak sa nestačil. Vtedy, keď sa najtuhšie rúbalo, zavolali Jozefa Maka do Komárna a dlho ho tam zdržali. V kasárni vedľa neho spával výrečný človek, Ivan Pietor, ktorý mnoho vedel hovoriť či ráno, či večer, ba i vtedy, keď sa ostatným od únavy ani dýchať nechcelo. Ivan Pietor nemal šaržu, ale rezervisti ho volali frajtrom a nehneval sa zato. Neskôršie sa Jozef Mak od samého Pietra dozvedel, že nevolajú ho tak len zo samého posmechu. A vtedy sa naň Pietor aj osopil:

- Čo si myslíš, že som taká trúba, ako si ty? Mal som hviezdičku, a keď ju nemám, neplačem. Nie som ti ja zato sprostější ani o vlas. Ani inakší nebudem, iba taký, ako mám byť. Odtiaľto pôjdem zasa rovno do súdu, a čert ma nevezme, neboj sa.

Jozef Mak skonfundovaný pozrel na suseda. Niežby sa mu bol najako spríkril človek, čo má robotu so súdom, ale nevedel si predstaviť, ako by mohol Ivan Pietor položiť ruku na cudziu vec. Lebo súd Jozef Mak predstavoval si iba tak.

Ale vypomohol mu sám Pietor.

- Nemysli si, že som kradol, hoci ani to nie je zlé remeslo, ale zato ma súdiavajú, že zavše vykričím, ako kradnú iní. Onedlho i tebe ukradnú otca-mať, ba ani sám sa im priznávať nebudeš. Či je tak?

Mak neprikývol, lebo nerozumel, čo Pietor hovorí, a vyzvedať sa nestačil. Prišiel opravdivý frajter a hnal ich poučiť sa o novej puške, ktorú za onoho času v Hercegovine nemali. Rezervisti akiste ju nechceli mať ani teraz, lebo pri poučných rečiach driemali alebo dívali sa ponad hlavu desiatnikovu a ukrutne zívali. I mlčky načúvali, ako im ľarže nadávajú do volov a iných všelijakých hlúpych zvierat. Azda to z rezervistov nik ani nepočul. Iste. Pozastavil sa na tejto obyčajnej veci iba Ivan Pietor.

- Mne nenadávejte, ani odo mňa nič nechcete, lebo ja som vám nerozumel ani zbla. Po maďarsky neviem, a ak mi po slovensky poviete - poručeno pánu bohu...!

- Veď je tak! - zahučalo niekoľko ospalých hlasov.

Jozef Mak nič nezahučal, iba ospalosť sa mu trochu prebrala, lebo nechápal, ako si tu môže niekto trúfať protiveň robiť. A nebol mu Pietor ani len trochu sympatický.

Zahútal sa trochu bývalý infanterist Jozef Mak, že on ani vo Viedni, ani na werkoch v Hercegovine nerozumel, čo všetko mu rozprávajú, a dosiaľ za prirodzené pokladal, že ani tu nie je múdrejší honvéd Jozef Mak, ale protesty neprišli mu nikdy na um. Veď niekto vždy musí

byť taký na svete, čo rozkazuje, ináč ľudia nikdy poslúchať nebudú. A či je nie jedno, kto rozkazuje? – Frajter Pietor je priechny, a zato mu chodí papuľa. Doma iní odrúbajú horu, Alzo povypláca iným a... Čože mne kto zoberie?

A na chlieb myslel Jozef Mak, lebo to je najprvšia vec na svete. Ak nezarobí teraz, keď je robota najcennejšia, v advente bude úzko. A čo od adventu po jar?

I nepúšťal sa viac so susedom do reči, lebo sprostosť je driapať sa o kadejakú pušku, keď sami vojenski páni ulahčia človeku: tak rozprávajú, aby ani zbla nerozumel.

A keď sa takto vyhneval, myslel si, že je všetko v poriadku. Poslúchal dobre, zvrátil sa, vyskakoval a hádzal sa na zem, vždy tak, ako rozkazovali, a večer rátal dni, ktoré sa majú takto nemilobohu minúť, i dlhú cestu hore Hronom až po Hájnicu. A pravda je, míňali sa dni, večer ich bolo vždy menej a ráno ho nezarmútilo ani jedno, keď pozrel na sever, či sa doma drží čas. Ak sa zadaždí...

– Jozef, nepozerať, ak darmo pozeráš, bude ti len ľúto. Nevieš, že je na svete i taká kasáreň, kde je namiesto pušiek mnoho papierov a kde sú také výložky a šarže, v akých sa ty nevyznáš. Ty nevieš, ako sa reparuje česť armády Františka Jozefa, lebo si dosiaľ slúžil cisárovi Františkovi Jozefovi, a to je veľký rozdiel. Cisár mal starú armádu s vyľešteným menom, a kráľ má iba nových honvédov. Či nevieš, že nový remeň tvrdsie drží...? Hej, a pisár Klein veru už píše i tvoje meno do hustého písma: Mák József, tartalékos...

Či vieš, čo to znamená?

– Ešte mám tri dni, – rátal záložník Mak a veselý šiel, kde ho viedli. Všetko vykonal navlas, ako rozkázali: útoky robil, kopal, pucoval, s ozechom sa bil, gombíky leštil, plátal, salutoval, na stráži stál, olovených panákov odstreloval, päť ráz presne podľa predpisu prestrelil papierovú plachtu na strelníci, nuž prečo by nebol veselý!

A prečo by sa vzpierať ísť hoci aj na kraj sveta, keď sa o tri dni všetko skončí?

Že sa nevyznal v čudných šaržiach, to ho mylilo iba na chvíľu.

– Vy ste honvéd Mák József?

Áno, na rozkaz, infanterist Jozef Mak.

Šarže sa významne poobzerali a Jozef Mak im to uznal, i mrzelo ho, že sa pomýlil, že sa nazval infanteristom, keď je už štyri týždne honvédom.

I zaumienil si, že si dá pozor.

– Poznáte Ivana Pietra?

– Poznám.

– Rozprávál vám mnoho o Slovákoch?

– Dosť!

– Radi ste ho počúvali?

– Veď vždy pravdu rozpráva.

– Hm! – povedali páni so zlatými golierni a pisári sa až nosom dotýkali papierov, tak horlivo písali.

– Jána Bánóciho poznáte?

– Akože by som nepoznal pána Bánóciho!

Tak povedal: pán Bánóci, lebo všetko na svete sa vžije, i úcta zavše rastie tak ako vrba. Nenazdajky ulepí sa kdesi kúsok a potom vyrastie až po nebo, ak ju neoblamujú.

– Nepopierate, že ste mu povedali, že si zašpinil otcovské meno a hubu, lebo si oboje zmenil?

Najprv sa akosi zahanbil, že tu všetko tak zopakovali, ako to raz doma podnapitý povedal. Potom sa čudoval, odkiaľ to všetko vedia, ale tu vedeli viac ako on sám. Vedeli, že tej jari jednak nabil vlastného brata, a to bez príčiny, lebo vtedy mu nevyťahol peniaze zo slamy. Vedeli, že toho leta menej robotníkov robilo na násypoch novej železnice, lebo násypy boli skoro hotové, a začali znižovať platy. Aj akási bitka bola, o ktorej ani on nevedel. I to vyčítali kdesi, čo farár zavše rozpráva, ale ako to môže Jozef Mak potvrdiť, keď sa s farárom na reč neschodí? A keby aj, ako by si zapamätal pletky o akomsi slovenskom sneme, či čo? – Hej, knihy by čítal, keby... No, keby mal času na daromnice. O žalúdok sa treba starať. Každý rok prídu Vianoce a zemliaky sa z jamy chytro vynosia. Pravda, Jula mnoho nezje, ale už i Marušino dievča behá a má ústa, treba mu niečo do nich dať aj o Vianociach.

Všetko povedal Jozef Mak tak, ako si najlepšie myslel, a myslel si, že sa ho to netýka, keď vpisujú do písma:

– Záložník Jozef Mak politizoval v čase služby u III. práporu, čo podľa služobného poriadku číslo I. §...

Jozef, veď je s tebou zle!

Ale Mak neveril, na nikoho sa nerozhneval, iba toho nízkeho vojaka, čo ho viedol do cely č. 31, iba toho búšil do prs.

Mnoho ľudí si myslí i teraz, že je len jedna pravda na svete a len jeden súd. Tak si myslel aj Mak. Ale skúsil, že je všelijakých súdov strašne mnoho, nuž prestal veriť i v jednu pravdu. Veru skúsil, že i kapitán Kalocsai je súd, i strážmajster Nosák. Že jesto divízny súd, civilný politický súd a najstrašnejší súd v Prešporoku. Tam sedí akýsi jedovatý, fúzatý, šedivý major, okolo okrúhlych očí má zvráskavenú kožu celkom na obrúčku, celkom také oko má ako pohnevaný pes, i šteká na každého človeka.

Aj na Maka hľadí vypúlenými očami, akoby ho chcel zožrať. Šťastie, že sa mnoho nevyptuje.

Alebo je to už teraz jedno?

Akiste.

Veď sa od tých čias pominula doma chudobná žatva, rubári sa zospali do dediny, na železnicu napadal sneh, ani nevidieť, že tu ľudia čosi poprplali.

Raz i jemu, Makovi, dali chlieb a polievku na večeru namiesto čiernej kávy, lebo je vraj Štedrý večer.

Nuž otlčie sa človek a zamíknje.

I privykne na všetko.

Najmä na to, že prešporský strašný súd začína sa tak ako všetky súdy dosiaľ.

- Vy ste záložník Jozef Mak?

Bože, koľko rás sa ho to budú ešte opytovať!

Nuž celkom ľahostajne kývne hlavou a prisvedčí.

- Čo?! - reve pán sudca.

- Na rozkaz, Jozef Mak.

- Vy ste nie Jozef Mak, ale hovädo numero prvé, lebo ste sa dali odsúdiť.

Mak narovná trochu krk, skoro tak, akoby mu dobre padlo, že je tento človek trochu inakší ako ostatní, hoci je iba v surovosti vyberanejší.

- Hovädo numero dve je ten, kto vás odsúdil, a hovädo numero tri bol by som ja, keby som sa tu s vami ešte babral. Marš...!

A hovädo numero I. ani plecóm nehne, ľahostajne sa obráti a veru si nevšíma, prečo sa mu červenovlasý pisár tohto súdu usmieva do tváre a prečo mu poklepal po pleci. A nikdy nebude o tom vedieť. Napo-

kon - kto býva päť mesiacov po celách, odnaučí sa i myslieť, i všímať si ľudí a vecí, lebo rozmyšľajú iní namiesto neho: ukážu mu, kde si sadnúť, kde stáť, čo vypiť a čo žrať.

Ani sa len nespýtal, kde ho vedú, keď zanechávali Prešporok. Zháčil sa iba na breznianskom námestí, lebo mu bolo známe.

Čože si scitlivel, Jozef Mak, že sa ti nechce na strážnici nocovať?

A či tu doma mám tak nocovať ako zlodej?

Nemudruj! Navykol si inde, dobre ti bude i tu. I noc je, zimy všade dosť, a strážnici si všade dobre prikladajú do pece. Túto poslednú noc vydržíš!

Nevydržím, oko nezažmúrim...

Hej, taký hlavatý sa stal zrazu Mak a rád bol, že na strážnicu dovliekli opitého človeka, čo bol na polceste z rozumu, lebo nebol spitý natoľko, aby zaspal, a nebol triezvy, aby mlčal. Nuž mohol sa baviť tvrdohlavý Mak skoro celú noc. Aj sa bavil a zato dlho spal, až pokým mu nepovedali, že už páni dávno poprichodili do kancelárie a odkazujú mu, aby šiel, kade sa mu zachce, lebo je všetkým súdom koniec.

Nuž hej, takto sa všetko naraz zmenilo.

Aj u pánov, aj na nebi a zemi.

Hľa, večer bol všade vysoký sneh a v noci sa pustil doň dážď. Pravda, často býva takto po Hromniciach, no Maka jednak prekvapila čliapkanica, keď vyšiel von a keď sa dobre poobzeral, či naozaj nik nejde za ním. Ale nik nešiel, nuž pobadal, že snehu už ani niet, iba na povrchu sedí ešte akási špinavobiela kôra, ale pod povrchom je vody až vyše členkov. Keď položí nohu do snehu, ostane tam čierna, mokrá stopa a špinavý sneh rozfrkne sa na všetky strany. Ošpliechané a špinavé sú domy, na oblohe visia žlté zdrapy a plašia chladom a vodou. Zvonica na námestí je mokrá, dnes ani neuschne.

A Jozef Mak nevie cestu.

Spraví niekoľko krokov a zasa sa zastaví.

Už ho aj oziaba v nohy, celkom tak, ako by oziabalo hocikoho, hoci si zaumienil cez dlhé mesiace, že potom, keď ho vypustia, nebude mu horúčava, ani oziabať ho nebude. Čo, nebudem viac človekom; keď sa mi zachce, koho stretnem, toho zahrúsim. Len tak - položím mu prsty na krk, a bude! Niečo si len tak obzriem, či je dosť mocné, a potom to dolámem. Kde zazriem viac ľudí, pôjdem medzi nich, rozložím si lakty, a ak mi niekto slovo povie... Niečo musím vykonať. Niečo sa musí stať, lebo by ináč ani Boha nebolo na nebi. Vosková Mária sa mi zjavila

v cele číslo 18 a ubiedenejšia bola, ako keď je v kostole, a ja som si ráno rozhútal, že doma dobre nebude. Bože, ako sa volal ten papľuh frajter, čo ma do nešťastia doniesol... Ale keď ma vypustia, niečo sa stane.

A nič sa nestalo.

Rozmľáčkal sa sneh a studená voda chladila ho na nohy. Ľudia chodili schúlení do kabátov, domy šklabali sa naň každú chvíľu, iba keď sa im lepšie prizrel, vtedy sa pretvarovali akoby nič. Iba dušu rozmykávali mu besní psi, vrhali sa na každý zdrap, až sa im tak penili papule v žltej, špinavej sline.

Vtedy, keď mu bolo najťažšie, keď si sám priznal, že nevie cestu, pojala ho za rukáv slabá ľudská ruka.

- Jožko!

Hej, naozaj ho niekto oslovil.

Naozaj to bola nízka žena s deckom na ruke v plachtičke, pokorná Jula, s ústami polootvorenými, ohlušená veľkou radosťou a veľkým plačom, ktorý sa v slzách nikdy nevysype.

- Jožko, Jožko...!

Tak vbehol doň ten hlas ako ostrý nôž.

48

Pozrel Jozef Mak na ženu, na plachtičku, na blato pod nohami, na domy a ticho vyriekol:

- Podme.

A šli.

Za mestom bola hradská vodavá, ale čistejšia, lebo ľudia nepošpinili natoľko sneh. I klzkejšia bola, zavše sa buchli, lebo kráčali blízko seba, a zavše sa navzájom ostriekali, kde bolo viac vody pod snehom. A v mokrom snehu zle sa chodí i človeku bez ťarchy. Človek s ťarchou spotí sa chytro. Unaví sa, vzdychne, vystrie trochu chrbát a rád by zastal, keby chceli zastať i nohy.

Ťažkú ťarchu nesie Jozef Mak, i čaká, kedy sa znaví slabá Jula, kedy vzdychne, aby mohli zastať.

Veď to musí prísť.

I prišlo.

- Toto som bola po jedenásty raz... Maruša ma aj kľiala, že idem, - zavzdychala Jula.

(106)

Hej, tak prosto to povedala Jula Maková.

Jozefa to myklo a nechcel zastať, nie, takéto reči nechcel počúvať, ale zastali mu nohy a besní psi začali mu žuvať srdce.

- Jedenásty raz...

- Bože, zahrdúsím niekoho! - vyli psy a Mak chytil nenazdajky Julu za ramená.

Prvý raz jej pozrel do očí a videl najsamprv, aká je Jula nesmierne čistá. Potom to, že priclouhuje trochu oči a viečka má biele, priezračné, i celú pleť takú jasnú, čistú, hladkú a bielu, a nevedel, iba tak cítil, že táto jasnota pochodí od troch vecí: od materstva, od únavy a od radosti.

Hej, nepekná Jula bola takáto zázračne krásna.

A umná, dobrotivá.

Skoro celkom priclouhla oči mihalnicami, aby nepomýlila Jozefa Maka, keď sa cez srdce díva na ňu. Nech sa len díva...

A čím viac sa díva Jozef Mak, tým väčšmi sa mu duša mračí, lebo nevie, ako povedať Jule aspoň jediné láskavé slovo, ako sa k nej prihnúť aspoň trochu, ako sa jej aspoň nejakým úškľabkom poďakovať za obsah plachtičky, čo vlečie pred sebou, a za jedenásť ciest. Nič nevie Jozef Mak, iba hlavu by si vedel rozťasť.

Pomôž mi, Jula!

Ó, Jula vďačne, veď je na to stvorená na svet.

Odvráti tvár a sucho pokračuje:

- Sedem ráz som bola, pokým sa Jožko narodil, a od tých čias toto štvrtý raz. Či sa hneváš, že sme ho na Jozefa krstili? Nehnevaj sa, nemohol si mi poradiť. Pán farár mi ho nechceli na Jozefa pokrstiť, ale som ich pekne prosila a... Už nevládzem, Jožko, - dokončila Jula.

Mak, zato, že nerozmyšľal, priskočil a sňal jej plachtičku, ba i Julu pojal za ruku, nevedomky, tak, ako robievajú ľudia, čo sa radi majú. A kráčali.

Áno, Jozef Mak už neuvažoval, a zato vedel sa vďačiť, dary rozdávať, takto rozprávať:

- V Zemušnej sa niekde zastavíme a ukážeš mi chlapca.

- Jožka?

- Jožka.

(107)

Nesvedčilo by sa, aby Mak povedal svojej žene, že sa mu syn páči, nuž nepovedal jej nič, keď syna v zemušnianskej úzkej krčme vykrútila, iba sa tešil, že je krčma prázdna a teplá aspoň trochu. Ale pozabudol sa trochu zas, lebo sa díval na Julu i vtedy, keď sa raz začervenala, keď prstami vyňala ľavý prsník, aby sa syn najedol.

- Julia, a mali ste vy tejto zimy čo jesť? - oslovil ju zrazu a neobyčajne hlasite.

- Či sme mali? Nuž... pravdaže sme mali. Zemiakov som vykopala hojne, a keď som len sama jedla, čože mi bolo treba?

- Peňazí som málo nechal.

- Dost', Jožko. Na krst mi dali z fary, že vraj odrobím, a nevolali ma riadiť ešte ani raz. Pán farár...

- No?

- Pán farár vždy mi hovorili, že si ty nie nijaký burič.

- Čože?

- Ved' by som sa i ja v kostole zaprisahala, že si nie.

- A kto hovoril, že som?

- Ja neviem, Jožko. Ale na rok, či kedy to, bude vraj v Pešti paráda - pán farár hovorili - voláka tisícročná, a že sa zato teraz do každého človeka chytajú, či ako to, ja neviem.

- Ani ja som nepočul.

- Ale aj richtár vie. Keď sme boli, hovoril nám tak isto.

- Boli ste u richtára?

- Boli. Žandári tam boli, ako čo by si bol niekoho zabil. A Jano bol opitý.

Zamyslel sa Jozef Mak, i hlavou si na niečo prikývol a nedozvedal sa ďalej.

- Ani si sa ma nespýtala, Julia, čo som pokonal?

- Však ja i tak viem.

- Vieš?

- Viem, že si nič nepokonal.

Tak prosto a isto to povedala, že Jozef Mak vyvalil oči.

- Ako môžeš vedieť, Julia? Zadarmo ľudí nezatvárajú...

- Ale teba zadarmo, - odsekla Julia rozhodne a neostalo Makovi najmenších pochybností, že by v to, čo hovorí, neverila.

I nadával jej nadarmo, i presviedčal ju nadarmo, i zúril by nadar

mo, verila by iba to svoje, a verila by svoje, i keby niekoho zabil. Nuž stšíl hlas a vyplul zo seba i to, čo nechcel povedať, s čím sa moril najväčšmi. Ved' čože mu bola Julia? A čo mu je i teraz, hoc je biela? Ale...

- Čo povedia ľudia, Julia...? Ty si hlúpa, ale ľudia...

Nuž tu nevedela odpovedať a v neveľkej krčme nastala veľká hlučota. Tá ho omrzela, lebo pripomínala i miesta, na ktorých hútal, čo si s ľuďmi počať, keď im rozprávať nemôže. Za chvíľu vykapalo z neho všetko prívetivejšie, čo od Brezna sa mu natislo do mysle, a oťarbavala mu hlava.

- Čo len Maruša povie, keď ťa vovediem? - usmiala sa na pol úst Julia. - Darmo som sa nemodlila na holých kolenách, a... Čo povie Maruša?

Ale Mak nevidel úsmev, nepočul hlas.

- Kliala ma i dnes, a hádam by si ani nebol prišiel, keby som ťa nedoviedla.

To len tak povedala, lebo sa jej ľahko hovorilo, a ani najmenej netušila, akú ukrutnú pravdu hovorí. No neprisvedčil jej ani Jozef.

- Maruša už nepíja často. Pokým som bola s Jožkom, riadila nás ako oko v hlave, až som ju musela sama núkať, lebo spolovela ako vždy, keď sa premáha, i prsty sa jej triasli a vždy mi bola hrôza, čo som sa bála, či jej Jožko nevypadne. Keď vojdeme do dvora...

- Poďme už!

Julie sa zatriasli mihalnice, tak drsno to povedal.

Pozrela naň a videla, že neznáme sily vymenili jej muža, nie je taký, ako bol pred chvíľou, i stiahli sa jej ústa na najmenšie.

- Hneď ideme, - dala sa skrúcať plachtičku.

- Len vstávaj!

Ale jednak nešli.

Dvere sa otvorili, vošiel nízky, veľmi červený starec v dlhej širici, čo sa skôr podobala kaftanu i strihom, i farbou.

Starec najprv odfúkol, lebo sa mu zašiel dych, potom si ohmatal drevenú debničku, tu i tu plechom obitú, čo mal na chrbte, prežehnal sa a zasa vyfúkol. Potom sa rozkýval na všetky strany, hádzal rukami, akoby žehnal Jozefa Maku a Julu.

I začal zachrípnutým, ledva počutelným hlasom:

- Pokoj tebe, Jozef, verný manžel, i tebe, Júlia, verná manželka, i vášmu dieťaťu, neviniatku, aké ...žiš v svojej nebeskej záhrade vy-

chováva, Blahoslavená opatruje, pokojným ľuďom do daru dáva. Pokoj i tomuto domu, aby nevyšlo z neho pohoršenie, hoci je tu krčma, a pokoj mne, znamenitému hodinárovi a lekárovi. Amen.

Tu znamenitý hodinár zasa ťažko vydýchol a odvrátiac sa od verných manželov, začal skladať debničku, ktorú nosieval na bruchu. Hlboko sa sklonil, aby pozorne sňal baranicu, v ktorej na dne nahrubo mal ovčej vlny, lebo bol plešivý ako koleno.

- My už ideme, Aduš! - ozval sa úsečné Mak a hodil okom na hodinárovu plešinu.

- ...žiš a Pán i nehodnému Adušovi tú istú cestu vymeral ako tebe, posielala ho do domu navštíveného Jána. Neodriekaj sa spoločníka, lebo dobre je, keď má kto posilniť pocestného na duchu i na tele.

Jozef spýtavo pozrel na Julu, ktorá sa trochu zmiatla.

- Veď som ti všetko ešte nestačila povedať, že Jano polihuje už po tretí mesiac. U Kláčov na zabíjačke sa mu niečo stalo.

- A čože?

Jula pokrčila plecom.

- Pil a zmrzol.

- Nevie, Jožko.

- Ožral sa...

- Pokoj tebe, Jozef, o chorom takú reč maj ako o mŕtvom: spomeň to lepšie a duša sa ti očistí! - prevracal oči Aduš.

Mak zazrel naň s opovrhnutím.

Potom chvíľu hútal a riekol:

- Aspoň Marušu netíkol za ten čas. Poďme...!

Červený Aduš neprotestoval, sadol si a zabúchal na latky šenku, aby ho počul krčmár.

Treba povedať, že Jule sa nechcelo ísť. Bola by sa tu rozprávala s mužom hoci aj do večera, a Adušovi sa najsamprv tešila a teraz sa ho bála. Nebála sa ho veľmi, ale by bola radšej, keby bol Jozef rozkázal ostať a čakať. Starého Aduša pozná, pravda, ale nie si je istá, či je Aduš naozaj blázon, a či jeho reči nemajú i moc. Dnes treba radšej obísť i zlé slovo, nieto človeka, ktorý si vie prevrátiť aj oči a hľadiet do seba. A zariekať vie... Jožko neverí, ani ona neverí, ale i Janovu chorobu nechávala na koniec a... čo by sa stalo, keby ešte chvíľu ostali, pokým si Aduš vypýta soli na chlieb?

No muž rozkazuje:

- Poďme!

- Pokoj ti na ceste, čo máš pred sebou, Jozef, znelo za nimi podivne clivo.

- Azda sa to iba Jule zdalo tak.

50

Cestou hovorili málo.

Brodili sa v snehovej kaši, Jozefovi roztúlali sa myšlienky sem i ta a Jula striehla, kedy príde nejaké zlo.

Predbežne neprišlo, hoci už zachodia za prvý dom v dedine. Jule zvalí sa kameň zo srdca a skoro pozabudne, že muž nesie syna Jožka, ono zaumienila si, že mu ho pred dedinou vezme.

- Chlapovi sa nesvedčí, Jožko...! Načo takú vec povedať Makovi?

- Vezmú ťa v reč.

- Čo?

- Podaj mi ho.

- Načo ti chodia ústa, há?! - okríkol ju, ale hneď odvrátil tvár, lebo mu udrelo do nej trochu krvi. Lebo práve mali stretnúť akéhosi chlapa, a jednak sa za plachtičku hanbil.

A či sa hanbil za inšie?

Jule zasa pobehol okolo úst onen bojzlivý úsmev, lebo aj okríknuť jej prebehlo jej umom:

- Čo povie Maruša, keď ho vovediem...?

Veď keby Jozef Mak nebol taký ukrutný, zavolala by do každého dvora: Ľudia, prečo ste mi hovorili, že sa nevráti, že darmo mi je tehotnej umoriť sa cestami oproti nemu, že je sneh ťažší od olova, keď sa na ustaté nohy nalepí, že sa vietor po Troch kráľoch do kosti vovrta, že od plušte na smrť ochladne človek, načo? Veď si ho viem...!

Ale Jozef Mak je ukrutný, vzdorovito vlečie i drobný život v plachtičke a mrzutý by vošiel do chalupy, neprizrel by sa vopred ani na obľôčik, ani na štít, lenže...

- Pokoj tebe, Jozef, verný manžel, i tebe, Júlia, verná manželka, i dieťatku ...žiš a Pán nech milosť udeliť ráči. A pokoj každému, kto do tohto domu, ťažko navštíveného ...žišom a Pánom...

Áno, Jozef pozrel na Julu a Jula na Jozefa a obaja zastali pred prahom. No lekár Aduš všetko si dohodovil, čo chcel, dôstojne povedal i svoj „amen“ a šiel do dvorca, ako kto je tu už dávno. Nestaral sa, či sa Ma-

kovci niečomu čudujú, ani mu na um neprišlo, aby im vysvetľoval, že sa sem dostal na voze. A vládol aj v chalupe.

Prvé, čo Jozef videl, bola známa Adušova debnička, postavená teraz na stole a roztvorená. Celý bok boli dvierka, dnu štyri poličky a na poličkách tisíc vecí: handričky, doštičky, drôt, kliešte, pilníky, obvazy, pozlátka, škatuľky a flaštičky, tisíc vecí, čo Aduš pre svoje remeslá potreboval.

A len za debničkou prišiel vychudnutý brat Ján Mak, sediac za stolom v kúte, vedľa neho dievča s veľkými očami, vyrastená Hana, ktorú Mak skoro nepoznával, a len potom zdanlivo bezfarebný úsmev Marušin.

- Aduš nám hovoril, že ideš... A vidíš, my sa liečime. Nám len taký doktor. Ale nech pomáha, ak vie. Julia ťa vymodlila. Aká osoba! Vari mala znamenie, že treba ísť, a ja som ju zavše kliala... Nuž vitaj! Aduš, dočkajte!

- Pokoj tebe, Maruša, verná manželka, Aduša zavše obdarí ...žiš a Pán, vie poslúchať. Keď kážeš, ja poslúchnem a pravím ti, trpezlivosť je brána k dobrým skutkom. Aduš, čakaj, Aduš dočká! Nevšímaj si ho nik, iba Jozef Mak hodil naň okom, akoby ho chcel z chalupy vystrčiť. Ale ani Jozef nedbal oň dlho, obzeral sa po domácich znova, a všetko sa mu zdalo v prekúrenej izbe, od ktorej odvykol, všetko ufažkané, zdĺhavé, polomŕtve a sivé. Celá izba bola akási unavená, utmácaná, i tmavá, akoby tu žilo a svietilo iba jediné miesto.

Miesto, kde stála Julia.

Jozef Mak rád by bol pozrel, ale Julia tak nesmierne a nemilosrdne odrážala sa od všetkého a od všetkých, že nemohol mať o tom nijaké pochybnosti. A musel sa premáhať, aby ho nepodráždila. Zachmúrilo sa mu čelo, keď si pomyslel, že dnes trochu zmäkol v Juliných očiach. A načo...? Julu neslobodno veľmi pripúšťať, potom by bola neznesiteľná, rozplývala by sa, škerila, a načo sa tu komu smiať?

Vonku kaša, v dome nerest, a vyobliekala sa...

- Pocestný je ako ...žiš a Pán. Každý dom prijmi ho s láskou bez hraničnou. Otvor komoru svoju...

Ó, túto reč nepovedal Aduš za seba, krivdiť alebo upodozrievať ho, to sa nesmie, veď svätý podomový hodinár, posledný potomok tohto cechu, nevyžieral ľudí, pracoval lacno i z lásky a jedával iba chlieb a soľ, ale tým, čo sa rozhovorili, chcel pripomenúť, že hladní ľudia vošli pod strechu.

Julia si myslela, že pripomína iba jej, chytro položila dlane na bo-

lavé stehná, aby únavu utišila, a pobrala sa von. Zastala si pred ohníkom, zalomila rukami, stáby išla na ňu nejaká úzkosť, ono ten polosmiech obohral jej ústa, a hneď jej prišlo na um, že klobásku, čo poslali od Kláčov, má ešte schovanú, a že Jozef Mak má rád upraženú slaninu, zaliatu vajcom a krájanou klobáskou.

Maruša nedbá, ale Jano sa bude dívať... Jano sa díva na každú skyvu. A on mi nepovie nič. Či je nie vtedy najlepšie, keď mi nič nepovie...?

A ten poloušmev behal jej po všetkých žilách.

Aduš v izbe práve vtedy začal odriekať Otčenáš bez akejkoľvek príčiny a úvodu. Často robieval veci, ktoré nik nečakal, a i to bol jeden zo spôsobov, ako si nakláňal ľudí.

Lenže dojem mu pokazil Ján Mak.

- Choď dolu, chytro! - rozkričal sa na malú Hanu, bol by ju vari sotil z lavice, keby ju Maruša nebola zachytila.

Začal sa na lavicu ukladať a chrčať:

- Už je to zasa tu! Už ide na mňa...!

Jozef Mak stŕpol. Nečakaný, chrchlavý Adušov Otčenáš po Janovom krikú zavrtal sa doň, akoby tieto dve veci patrili dovedna, a prvý raz uznával Janovu chorobu. Trochu sa až divil, že Maruša ani len nepozrie na muža, sadá si ľahostajne s Hanou v lone.

I ľahostajne hovorí:

- Teraz je už lepšie. Krč príde zriedka, a to ľahší...

- Milč, Maruša, verná manželka, a keď chceš slovo užiť, pravím ti, začínaj menom ...žiša a Pána, a ak sa navštívenie zmenšilo, povedz, že je jeho milosť.

Ale Maruša sucho pokračovala, ani nevyčkala, aby Aduš svoje dokončil.

- Aduš chcel hneď liečiť, ale sme čakali na teba, Jožko. Keď vraj ideš...

- Čože ja?

- V lete si chcel kúpiť kozu a na povale máš trochu výžinkov. Julia mohla aj predať, ale nepredala, a Aduš hovorí, že tam sa nájde byľa so siedmimi očkami.

- Ani nepoznám, nikdy som nepočul, - zdvihol plece Jozef Mak a zazlieval v duchu Julie, že výžinky nepredala, hoci ju mal chváliť.

- Nik nepozná - ktože by poznal? - Ale Aduš hovorí, že treba mi iba vziať chĺpok z výžinkov zo suchého miesta, a také bylie sa v chĺpku iste nájde.

- Aduš si nepoškrvni jazyk nepravdou, ...žiš a Pán... - zamrmlal Aduš.

- Vybehni, Jožko, pokým sa nezotmí, nech mu je po vôli, sito ti vynesiem. Či to musí byť sito, Aduš?

- Aduš si nepoškrvni jazyk...

Nuž Jozef Mak vstal, pomaly a pochybovačne, ale na povale už vážne hútal, kde potlačil výžinky z najsuchšieho miesta.

Prišla i Maruša so sitom, i klakli si na jednom mieste a začali zaprášené seno prehrabávať.

- Tu musíme nájsť, - hovoril Jozef, - ktoré bude krátke, to je iste sponad Studničky. Tam dlhé nenarastie.

A Maruša prehrabúvala.

Ani na ume nemala, aby sa Jozefa dotkla, lenže stalo sa tak nenazdajky, a vtedy Jozefa akoby prútom udrel naraz po celom tele.

Ani na ume nemal, aby Marušu objal, a nemohol za to, že sa tak stalo, no a keď ju pocítil v rukách, zdivila v ňom krv.

51

- Jožko, teraz nám bude ešte horšie, - povedala Maruša chladno, triezvo a múdro, a keď sa jej Jozef Mak prizrel, zdalo sa mu, že má krvavé oči. Krvavé oči, že sa jej trasú, bezkrvné pery že sa jej trasú a že jej uschol dych.

Na Jozefa Maka začala sa valiť hrôza. Zošediveli mu líca, prsty nevedomky mrvili suché seno a chladli.

A prišla mu na um Jula.

Ó, a keby bola prišla tak, ako chodievala, tak, aby podráždila v ňom nevlhu, keby bola prišla pokorná alebo s výčitkou, ale prišla len tak, že do ničoho sa nedalo zadrapiť, nič sa na nej nedalo vidieť, ani cítiť, ani počuť. Taká prišla Jula, akú ju nikdy nevidel, taká čudná, zázračná ako hmla. Nedalo sa v skutočnosti povedať, že bola by tu, aby mu prifažila myseľ, a jednako ju prifažila a bola tu strašne skutočná a neodbytná.

Keby sa bol mohol rozzúriť. Keby sa bol mohol...!

- Ťažšie nám bude... - kývla Maruša, ten chl p sena, ktorý jej prišiel práve pod ruku, hodila do sita a poberala sa k obloku a rebríku.

A ty, Jozef Mak, si biedny, vyvaluješ oči na Marušu a mlčky hučíš do seba:

(114)

- Ako vie držať sito, ako vie kráčať!? Vie, kde je rebrík...! Veď ja sa neviem ani hnúť!

Neskoro je, Jozef Mak, i keby si Aduša zabil, že ťa sem poslal. I keby si Julu zabil, že sa postavila vedľa teba v ťažkom živote. I keby si seba zabil - i to by bolo neskoro. Len sa rozpamätaj, ako vstala Maruša, tak vstaň i ty a choď, lebo tu ti sedieť nemožno. Komín hreje, to je pravda (počuť, že ktosi podkladá triesky pod trojnožku, lebo triesky praskajú, pekne praskocú), ale nemožno tu sedieť donekonečna, ba ani nepotrebné dlho nie. Cez senný oblok vanie chlad. Či hovoríš, že je chlad dobrý...? Ha-ha, Jožko, len ty vstaň!

- Veď vstávam, - hútal Jozef Mak, a to mala byť odpoveď.

Vstal, doknísal sa k obloku a pozrel na podstenie.

Tam stála pri rebríku Jula.

Práve taká tam stála ako pred chvíľou, keď sa mu zjavila iba v duchu.

- Našli ste, Jožko?

Zaknísal sa zas, vystrel ruku a chytil sa zárubu obloka. Vie, že má odpovedať, vie, že mohlo by to byť hocičo, lebo Jule na veci nezáleží, ale plúca, hrdlo a jazyk vypovedajú službu.

- Či ste našli, há?

- Čože? - rúti sa schrchvaný vzduch z Makových plúc.

- Voda už hneď zvrie na zeliny.

- Že si vraj mohla seno predať, a si nepredala!

- Čože to! Teraz bude väčšia tvrdza o krm, lepšie predáš.

To je pravda, Jozef Mak, tak prečo chceš byť surový? Rád by si bol, keby ti Jula povedala: Nehnevaj sa, Jožko! Ale, vidíš, Jula je zavše i takáto, že ti pravdu povie, a nič také nevyriekne, aby si sa mohol rozzúriť a kliat. Keby bola teraz pokorná, hlúpa... Napokon...? Čo ťa po všetkom, Jozef Mak. Odtiaľto odhora deväť stupiek je na rebríku po Julu, dva, tri, štyri... deväť. Jedna je prelomená, treba dávať pozor. Choď!

A šiel.

Zišiel, aby pri tanieri narobil Jule žiaľ.

Raz položil do úst, a keď pocítil v ústach vypečenú slaninu, vajce a klobásku, stislo sa mu hrdlo a nemohol prežierať. Azda len preto, aby Jule za niečo bol žiaľ. A bol jej žiaľ naozaj, pichlo ju rovno do srdca, zbehli sa jej ústa od potajeného ľaku, ale v srdci mala preohromnú silu a vynútila takúto myšlienku:

- Ja hlúpa, ako som hneď neuhádla, že ho odvykli od takéhoto jedla cez toľký čas.

(115)

No, a že jej samej nechutilo, hoci ju neodvykali cez dlhé mesiace, bližšie si pritiahla k sebe Marušinu Hanu a núkala ju často:

- Na, Hanka, nože ešte jedz!

- ...žiš a Pán vzal k sebe maličkých a...

- Čuš už, Aduš! - okríkol ho Jozef, ale Aduš akoby nič, pokračoval v svojom odrickaní, a keď skončil o deťoch a Ježišovi, o milosti nebeskej, iba vyfúkol na chvíľu, aby ho nezadusilo, a hneď pokračoval:

- Pokoj tebe, Jozef, verný manžel, lebo máš v sebe pohoršenie. Hnev ti znečisťuje dušu a hnev má príčiny, a príčiny pochodia z pokušenia a pokušenie je v človeku. Ak môžeš, buď silný, vyhod' zo seba pokušenie, a nebude príčin, a...

Ha-ha, Jozef Mak!

Ak môžeš, buď silný!

52

Keď matka chytí prsník medzi prsty a podá ho synovi, ani sama by nevedela povedať, na čo myslí. Jedna myšlienka je iste sy
nova, ale čie sú tie ostatné, nevedela by povedať.

Jula Maková háda to i sama a nevie sa vynajst'.

Hľadá na Jana Maka, ako drieme medzi oblokmi, hľadá na Aduša, ktorý je v dome už druhý týždeň, lebo Jana ešte nevyliečil celkom, a mnoho všelijakých pletiek mu nosia zreparovať, ale ani Aduša nevidí, ani hlineného sv. Jozefa, ktorého má Aduš zlepit' pre Bošelov, lebo Bošelovie deti odrazili mu ruku. Ved' sa už ani malá Hana nebojí Adušových vzdychov a inštrumentov, nuž možno nemá si Aduša všimnúť ani ona.

Hľadá na Marušu, mala by ju aspoň v duchu hrešiť, že je po tieto dni taká trpká, ako zriedka býva, ale ani tejto myšlienke sa neoddáva celkom. Mohla by sa i pohoršiť, lebo Maruša ani mihalnicou nepohne, keď Ján hovorí:

- Dnes mi je zasa lepšie. Od svitania som čakal krč a ešte neprišiel, azda dnes ani nepríde.

I zato, že včera bez hanby popila, čo Adušovi poprinášali ľudia.

Ale ani táto myšlienka nie je trváca.

Mala by si Marušu i pochváliť, hľa, pred niekoľkými dňami pora

(116)

dila jej dobre: Jula, nože prejdi po dedine. Či by sa niekde nenašla robota pre Jozefa. Robota mu chýba, a zato je taký...

Nuž tri dni chodila ukradomky, ale vytrvale. Keď odchodila z domu, Jozef ležal na lavici a díval sa do povaly. Keď prišla domov, Jozef ležal na tom istom mieste, a ak nehládel do povaly, tak mal prižmúrené oči. Ani hlavu neobrátil nikdy, ale akoby jej hovoril:

- Už vieš, Jula, čo si ľudia o mne myslia? Ani robota sa hockomu neulezne.

A dnes by mu od rána mohla povedať: Keby si chcel, v urbárskom hotujú siahovinu, mohol by si ísť. Dávajú len drevo za výplatu, ale i drevo je niečo. No akosi obáva sa mu to povedať hneď, keď jej príde na um, a o chvíľu myšlienka je inde.

Všetky myšlienky sa rozplývajú, roztečú a miznú, miznú ako rozšklbané a rozfúkané pavučiny. Ak sa niektorej chceš dotknúť, pretrhne sa, pomaly odpláva, ani nevieš, kde sa podela.

- Tichosť je pokoj, pokoj je blahoslavenstvo a štedrá príležitosť uvážiť o svojom hriechu a o velebe ...žiša a Pána, - vlečie sa Adušov šepot po izbe.

Pokornej Jule, čo nikoho neposudzuje, je hlas Adušov nepríjemný. Chvíľu uvažuje, či sú Aduš a jeho reči nie na príčine, že sa jej všetko zmotáva v hlave. Rozhodne priťažil i teraz a čosi jej z duše vyplašil. Čo to bolo? Čo to len bolo?!

Uhm, čosi má v sebe, niečo také ako Janov krč, lenže krč nesedí v žalúdku, ale moce sa okolo srdca, straší, a ktohovie, kedy ju vychytí. Iste je to krč. Už ho cíti v sebe niekoľko dní, tmolí sa jej po celom tele, zastiera jej všetky myšlienky a raz šklbne tu, raz tam. Raz sa vyrúti celý, začne ju dusiť a nebude vedieť o svete. Iste je to krč.

Ved' nemyslí naň, nie, ale ostatné myšlienky sú ako spretrhané pavučiny...

Ako dobre, že sa otvárajú dvere!

A dvere sa otvárajú doširoka. Vysoké sú dost' i pre Jana Maka, ale kto vchodí, prihne sa cez ne, lebo nevošiel by ináč. Myslel by si, že obor, a uveríš to i vtedy, keď vidíš vystretého chlapa až po povalu so širočnými plecami sta truhla, a len keď sa ozve, zbadáš, že je to Joťko Hiriačok. Keď sa pohne, vidíš, že je on, lebo komu môže, tomu udrie na plece a povie: Hha...!

- Joťko je v dobrej vóli, - myslí si Jula.

- Blahoslavení chudobní duchom, pravil ...žiš a Pán, - chripí Aduš.

(117)

- Hha-hha, zasa mr-mr-mraziť, aj na Vv-veľ-kú noc bb-bude mm-mraziť.

- Tebe varí nemraziť, Joťko, veď si si nedávno oblok vyvalil, aby ti horúco nebolo, - naráža naň Ján Mak a trochu sa usmeje i Jula, lebo vie, kde mieri Jano. Joťko mal pred niekoľkými dňami zúrivú chvíľu, mater ho chcela privrieť do chalupy, do izby, kde nič nemohol polámať, lebo už dávno nič nepolámané nemajú, nuž vtedy vyvalil Joťko oblok aj so zárubom. Zárub bol spráchnivený, nedal mu veľkú námaľu, a šiesti chlapi, čo ho o takomto čase zmôžu, neboli poruke, bola omša a boli v kostole. Ženy sa ho boja, najmä mladé, nuž mohol vyvaliť oblok, dokrvaviť sa, odviezli ho do obecnej kutice iba napoludnie, keď sa mať Hiriačka už na smrť strachovala.

- A či ťa už pustili, Joťko?

- Mm-mať ma nn-nahnevali, aa jj-ja som chcel šesták...

- Pravím vám, chudobný duchom je ako dieťa, kto ho pohorší, od toho odvráti sa slnko, lebo znevážil miláčika ...žiša a Pána.

- Hha, Aduš, či vv-vieš spraviť kk-knihu? - oťčal Joťko starú modlitebnú knihu s mosadzným obitím, ktoré mal Aduš naprávať, a ostrihanou ranavou hlavou ometá hradu.

Dobre, že je tu. Dobre, že za Adušom chodia ľudia, aspoň Julu nemátoží tak onen kŕč.

Škoda, že sa Hiriačok nepobaví dlho, chvíľu bude hľadiť roztečeným pohľadom po kútoch a potom sa naraz vychytí a bez slova vybehne z chyže.

Ba už aj skláňa hlavu.

- Neutekaj, Joťko...! - volajú za ním.

- Hha, mm-musím, tt-treba strýcovi Melošovi vody podať.

A nik by azda ani nevedel, čo povedal Hiriačok, keby sa nebola ozvala Maruša. Najmä, že sa ozvala prosto, že ani nezamihala, že sa jej nepohol jediný sval na tvári, a všetky zraky, čo sa na ňu opreli, vydržala ako mŕtvy kameň.

Maruša zavolala za Hiriačkom toto:

- Len si posed', Joťko, ja som už vody podala.

Nič by na tom nebolo, veď vody podať niekomu je nie nijaká neobvyčajná vec, a najmä nie, keď dcéra podá vody otcovi, keď Maruša podá vody Melošovi, ktorému treba vody podávať.

Ale treba vedieť, že Maruša od tých čias, ako ju Ján Mak vyviedol z domu, nevkróčila do rodnej chalupy. Ťažko sa zakliala, že nevkróči,

lenže bolo to dávno, ľudia by boli zabudli na slovo, ale Maruša sa ho držala a nezradila ho. Otec Meloš, keď sa opil na hornom konci, šiel popri Makovie chalupe a nezabudol sa zastaviť ani raz pod oblokom, už či bola Maruša doma alebo nie. A tu vykrikoval špatné reči, aby vraj doň nedobiedzala, sama sa vraj zháňala za chlapmi, a nie je pravda, že ju on, otec Meloš, prepil u Jana Maka. Hej, tak táral, klial seba i Marušu, i Jána Maka, ktorému je už teraz ani na slovo nie hoden, iba vtedy bol, keď mu dievku chcel. - Ale Maruša ani raz nevyšla pred dom, aby zaviedla otca o tri chalupy ďalej. Nepustila poriadok robiť ani muža, Jána Maka. Držala sa kliatby, hoc jej ženy-susedy prišli povedať, že otec ide predať kravu, že bolo by treba oradiť trochu rodný dom, lebo sestra Mara Melošovie na všetko nestačí a Juro, brat, čím väčšmi dorastá, tým tuhšie sa škriepi s otcom. Nepovedala nič, keď sa dozvedela, že Juro ušiel do Ameriky s akýmisi Tisovčanmi, ba už písal, že mu je dobre za morom. Neobzrela si melošovskú chalupu, keď išla vedľa nej, sťaby predsavzatie iba tvrdlo. Sestra Mara sama ju zastavila pri potoku, nariekala, že otec nad všetko zlo tratí i zrak, haluz nerozštiepi, lebo nedovídí pred sebou penku. Ešte ďaleko pred mrkaním vydriape sa na pec a volá: Mara, ty prekliata, ty si ma zariekla, zato mi je takto. Kydala si na mňa všetko zlo, keď som ťa trochu zmóresil. A či mi aj Maruša vždy nehovorila, aby som oslepol, aby som do skleničky nevidel? Také mám dievky! Mara, a či mi nevieš vody prihotoviť, aby som mal čo piť?

- Taký začínal byť Meloš. A raz sa dopočuľa, že ani za dňa z pece neschodí, ale - nešuchla sa k obloku, či je naozaj tak, - Maruša, ty si ako bralo, - hovorili susedy, - ani hlas neostane v tebe, i ten sa odrazí. No Maruša pokrčila plecom, a ak začala, začala o inom hovoriť. V Makovie chalupe mali právo, aby sa teraz divili.

- Ozaj si bola? - ušla nevdojak otázka z Juliných úst.

A Maruša naozaj prikývla.

- Teraz, keď Mara slúži, tak ti prichodí, - odobrovala Jula, hoci sa jej vec zdala neuveriteľná, lebo i sama by bola šla Meloša opatriť, keby jej bolo prišlo na um, že teraz na deň ostáva v chalupe sám, lebo Mara dostala službu u ferštrov a chodievala domov iba na noc.

Lenže myšlienky má dnes Jula ako spretrhané pavučiny, prišiel by čo najmenší závan a pavučina by odplávala. Odplávala by i taká veľká novina, ako je Marušino obrátenie sa. Krútila by hlavou nad novinou, krútila by dlho, dlho, i keby už nemyslela na slepého Meloša, ale neudržala by sa pri ničom dlho.

Iba ak si pozrie do lona a vidí, ako zaspal Jožko s otvorenými ústami a ako sa mu v kútikoch úst belie mlieko, ktoré neoblizol. Iba ak vtedy sa stíši okolo nej všetko, lebo takéto mliečne ústa bývajú ohromne mocné a prevládzu zavše i to, čo sto dospelých neprevládalo.

No krč, potvora, sprobuj, čo zmôžeš vtedy, keď si Jula pozrie do lona na uspatého syna...!

A vtedy oslovila Maruša Jozefa Maku:

- Jožko, u našich, u Meľošov, padá válov a podmostnice sa prevaľujú. Voľakedy si ich naprával, nuž mohol by si ich i teraz.

A Jula vtedy skoro nahlas vykrikla.

Aj ústa sa jej rozhybali, iba zázrakom sa stalo, že nevydala hlas, pritla si dlaňou hrud' a bezhlasne si hovorila:

- Už je tu! Tu! Už prišlo na mňa...! Jaj...

Pritla i syna, že sa hneď rozplakal, pobledla a srdce sa jej chvelo, lebo Julin krč bol zákerný: keď sa najmenej nazdala, vtedy ju vychytil a priam srdce jej začal skrúcať sem i ta.

Jula! Ale či ty blaznieš...?

Či sa ti rozum obracia? Nuž, čože je na tom, že sa u Meľošov prevaľujú podmostiny? - Len si priznaj, že si hlúpa. U Meľošov prehnije kúsok dreva, a ty tak bledneš, sľaby ti išli hlavu odrezať. Aký je to rozum? Tvoj Jozef sa tam dobre vyzná, ba Meľošovie chalupa ho kedysi, keď bolo najhoršie, pritúlila, nuž mal by vyskočiť z lavice a povedať:

- Hneď idem, lebo sa mi patrí!

Jula, čo sa tak dívaš na Jozefa? Či si smiešna, že sa na dne srdca tešíš, keď Jozef iba pomaly, neprítomne obracia hlavu. Čo ťa do toho, čo Jozef Mak na túto prirodzenú vec odpovie?

- Válov bude treba podoprieť... - hovorí Maruša.

- U vás?

Maruša prisvedčila hlavou.

- A to dnes?

- Dnes... hockedy.

Pokým Jozef Mak váha, to je dlhá a ukrutná chvíľa.

- Ved' môžem ísť, stačím. Na druhý týždeň pôjdem...

Jula by vykrikla zas, keby smela.

Keby smela Jozefovi Makovi aspoň pošepnúť:

- Jožko, ved' si ty dobrotivý! Aký kameň si mi sňal zo srdca! Ja som hlúpa, neviem, aký to bol kameň, ale razom sa mi privalil, a stoniem ešte i teraz, hoci znášam iba stopu. Ale i stopa je ťažká... Ved' válov u Meľo-

šov teraz nepotrebnú, choď len o týždeň, - tak ťa pekne prosím! - alebo choď len o dva... Jožko, múdre ženy hovoria, že materino mlieko nesmie strpknúť, a mňa teraz čosi mátoží. Keby som sa mala koho poradiť. Ako je to, Jožko, ako, že si teraz nemôžem od Maruše rady pýtať?

- Bože dobrotivý, ved' je to strašné, že sa teraz nemôžem s Marušou rozprávať...!

Jozef Mak už minulú nedeľu by bol šiel do kostola, ale Jule prišla na um nerozumná reč, ktorej sa skoro nahlas tešila. Pokladala myšlienku za vnuknutie Božie, a len čo začali v dome vstávať, začala pripomínať mužovi, že je pôst, a že je pôst na to, aby sa človek trochu rozpamätal na Boha. Priamo, pravda, netrúfala si to Jozefovi povedať, ale opakovala, ako to hovorievala kedysi nebohá matka sestram a zaťom, hoc Mak hocktorú chvíľu mohol jej povedať: Jula, ako sa na to môžeš pamätať? Bola by sa prestrašila a umkla. Ale Jozef Mak nepovedal nič, nuž sa osmelila spomínať i sposed', a uľahčilo sa jej, keď túto otázku dokončila, sľaby od nej nič ďalšie nemala očakávať. No Mak zasa nič nepovedal, ale do kostola nešiel.

A Jula vedela, prečo nešiel.

I dnes si myslela, že ostal doma, i modlila sa zaň, skláňala hlavu až po kamennú dlážku, a keď dvíhala oči na sviece, sochy a pozlátky, div jej duša sama nevyletela dohora v úpenlivej prosbe, veľkej prosbe, ktorá skutočný obsah nemala, lebo Jula Maková sama nevedela, o čo prosí.

A nezmiloval sa nik, čo len náhodou, aby jej to vyzradil. Sviece, pozlátky a sochy sa až zúfalo namáhali, aby jej pomohli, ale pozlátky a sochy nesmú prehovoriť, ani sa hnúť, lebo čas zázrakov už dávno pominul, nuž Jula Maková nezvedela, že k pravým laviciam dotisol sa Jozef Mak.

Dotisol sa trochu vzdorovitý, zastal si pri plnej lavici, nevediac napochytre, čo má robiť, či si hneď kláknúť, alebo ostať stáť. No na kraji sedel Augustín Bošela, ten, čo bude onedlho richtárom, a ten sa šuchol trochu v lavici, aby Jozefovi spravil miesto. Hej. I kývol trochu hlavou a pod lavicou podal mu ruku. Navlas sa tak stalo, a potom obaja rovnako sklonili hlavy, keď kňaz kropil. - Prišiel si...?

Jozef Mak prikývol skoro nebadateľne, ako sa v kostole patrí, a zrazu sa mu i samému tak zdalo, akoby len teraz prišiel domov...

Celkom tak.

Aha, veď sú tu rady dievok a mládencov, rovné ako brázda, pevné ako požeňaná pšenica. Tu sú kvetované stĺpy – výbežky múrov, akých inde niet. I vyšedivená červená zástava s popukaným obrazom sv. Michala, čo nosieva Eliáš, je jedine tu. Smutní anjelici na oltári sú tu. Veď bol aj v iných kostoloch, pravda, ale nikde inde nevidel taký trnavý obraz nad oltárom, takého umučeného Krista, no ani Máriu nie, Máriu z vosku s podivným úsmevom a bielymi očami bez zreníc, s korunou na hlave.

Či toto všetko našiel by inde na svete?

Múdre je, že v kostole po roky a roky nič nepohýbu, lebo veď ako by sa potom ľudia v tom vynašli? Ako by mohol prísť domov Jozef Mak? Ba dobre je, že všetky kostoly sú staré. Nový? – Nový kostol ani nie je kostol. Najprv musí ostarnúť, aby sa mohli ľudia v ňom modliť. Otčenáš je starý, veľmi starý, azda sa ho modlil už prvý človek a ťažko by ho bolo dôstojne odriekať v novom chráme. Vymeniť poplátané lavice – ľudia by sa cítili ako v cudzom, museli by privykať, hľadali by sa, obzerali po susedoch, či sú známi. A Jozef Mak by si neopakoval.

– Prišiel som... A tu sme všetci. Latinák vyčnieva o hlavu v tretej lavici, na svojom mieste, farár kladie hlavu trochu nabok, keď sa obracia, Oravkinke trasie sa hlas, keď spieva, Rusnák, ako vždy, pretiahne pieseň o slabiku ďalej. Organ mumle, a keď rektor prestane hrať, bude fučať a každý môže počuť, ako klepne kľuka mechov, keď ju starý Bronda pridrávi nohou až po kameň.

– Veď som teraz doma! – Bánóciho žena sa omeškala – aké by bolo divné, keby prišla včas! – sadá, sadá si ku kostolníkovi za nízkou kazateľnicou. A miništranti podkasávajú si sukne, lebo sa im pletú nohy do nich.

– Drahí veriaci! – začína prichodiť hlas z kancla.

– To sa i mne prihovára, – šepne čosi Jozefovi Makovi a príjemný mráz mu prechodí chrbtom. – Ktože sa mi dosiaľ prihovoriť? Nik. Nik nerozpráva o tom, čo rozpráva kňaz. Nik, nik. Nik nespomína také veci ako kňaz. Povie ti, čo je v tebe dobré a zlé. Ťažké, boľavé, nejasné. Ľudia mnoho rozprávajú, alebo veľmi chvália, alebo hania, ale kňaz ti to povie ešte tvrdšie, a hnev za slovom nevycítiš. Sťaby ti hovoril: Všetci sme hriešni, i ja, i Litera, Bronda, i ty, Jozef Mak. Káram seba i te

ba, rovnako, spravodlivo, lebo rovnako znášame biedy sveta. Teraz máš biedu ty, Jozef Mak, o chvíľu ju budú mať iní. Pozri na rad klasov – hláv pred sebou, každý už mal nejakú biedu, alebo nevieš, o akej rozmýšľa teraz. Ťažko je o všetkom vedieť. Chcel si mať zdravie? Máš ho. I sekeru podvihneš, ako vysoko chceš. Kus strechy sa ti ušlo – chválil si sa ňou tým, čo nemajú ani kus. Chcel si sa oženiť, oženil si sa, nik ti v tom nerozkazoval a žena ti jedenásť ráz išla naproti. Ženy, čo navštevujú Aduša, hovoria ti: Jožo, Jula ti takého syna doniesla, sťaby ho bola nosila rok. Kto by sa bol nazdal, že Jula môže doniesť takého silného chlapca. Onedlho si ho postavíš na kolená a spravíš mu bič... (Štefan Hančín, keď natrafil na rovné bôrovčie v hore, vždy vytiahol nôž a odrezal prút. – Malý Jano doma bude sa tešiť, – hovorieval, keď bielil prút.) Ako drevo pôjde... Či kňaz nehovorí o dreve? Ba – o dreve hovorí. Možno spomína inšie, ale vyznieva to tak, akoby o dreve rozprával. O hore, o smrekoch a jedliach. Rozpráva, že brázdy v chotári, lanoviská, kapustníská a zemiaky sú iba naoko. Iba nato, aby ženy mali čo robiť. Opravdivý klas rastie v horách, drevo je chlieb, drevo je mlieko, drevo je život. Sfúkni búrka hory a dívaj sa na strach prázdnych rúk. Pováľaj víchor smrek a žasni, koľko úst ostane prázdnych. Zemiakov sa nenaje nik. Drevo jeme ráno a večer, i kňaz sa teraz iste, iste za drevo modlí, aby nikdy neprišiel víchor, čo by do brala vbil drevený klas. Až na veky vekov – amen... A plamienky sviec na oltári rovnako horia, rovnako sa zakníšu, napravo alebo naľavo. Rovnako žijú, hoci jedna dohára väčšmi a druhá má tenší knôt. Chlapci pred oltárom zacengajú a rovnako sa skláňajú a dvíhajú hlavy, hoci je jedna vyššia, druhá strieborná a tretia vzdorovitá. – Jozef, ani teba tu nik nebadá, že si Mak. Všetko sa tu urovná, keď sa rozleje ťahavá pieseň ponad hlavy, takí sú všetci ako ty, taký si ty, ako sú všetci. Tu sme ako hora: strom pri strome, a len to má význam, čo všetky korene ovlaží rovnako a rovnako rozkolíše všetky vrcholce. Ty si nie Jozef Mak, ale celá dedina je v tebe. Všetci sa tu rovnako boria, rovnako rodia a mrú. Tak majú radi strechu nad sebou ako ty. Jedávajú drevo ako ty, a čo na tom, že Bánóci klame svet? Klamal by iný, cudzí. Baniar patrí do dediny, do hory. Ukrivdil mi? Sebe si pomáha. Tak si pomáha, ako vie. Aj Baniar je dedina, i keď je Bánóci. Trestaný bol za mladi, nedostal by máč licenciu. Drevo rúbať sa nenaučil, nuž čo s takým biednym človekom, čo sa nenaučí stínať horu...? A Jula...? Kto by našiel krivé slovo, aby ho s čistým svedomím mohol vypustiť z úst? Čo zlého mne vy-

konala? Či nie Jula mi chráni strechu nad hlavou? Jula ma čakala a čakáva jediná. Ja mám len Julu a nikoho iného. Maruša... Maruša má melošovskú krv. Božia ruka jej dala znamenie, azda sa ho i drží, a ja som... Baránok boží, ktorý snímaš hriechy sveta..."

Vari je už koniec?

Ani som sa neprežehnal, - myslí si Jozef Mak a ťažko sa pohýna z la-vice.

Azda by nedbal, keby kňaz znova začal kázať, keby organ neprestal hučať, ale brázdya a ľudské múry sa pohli, otvorili sa vráta a hora začína odtekať. Červený Aduš láme sa pred každým obrazom ako trieska, do každej misky nasype trochu mincí z tých, čo mu ľudia cez týždeň nanosili lebo vždy tak robieva, rozkladá ruky ako kňaz, a jednak je teraz nie smiešny, ako je zavše smiešny v chalupe, kde sa kníše takisto.

Aduš končí, tak je koniec.

- Doma si, Jožo? - drží ho ktosi pred dvermi.

- Ba že som prišiel! - odpovedá Jozef Mak a celkom sa tak cíti, sľaby v živote iba teraz prišiel naozaj do dediny. Obzrie sa do vrát, - či naozaj ostali tam ťarchy, či i cela č. 31. A len potom si všimne, že ho drgal Adam Bronda-Lipták, ten, čo furmančí, lebo mávajú krmu na dva páry koní.

- Dlho si vojakoval, hockto sa im tak nepáči.

- Hockto nie.

- My si hovoríme, keď sme počuli, kde sa to v Jožovi nabralo?

- A čo?

- Ľaľa, tichá voda... I kňaz sa čudoval, a ten o každom vie.

- Čože sa mal? - ide na Jozefa Maka nevôla.

Rád by sa obzrel ešte raz na kostolné vráta a ponáhľal sa domov. Ale obklopí ho ešte niekoľko chlapov. I takých, s ktorými nebol na reči vari nikdy.

- Pľuhy, sú čo deň horšie, vraj už ani bibliu sa nebudú učiť deti po našom, - počuje Mak a vzomáha sa v ňom nechuf, lebo zjavuje sa mu pred očami frajter Pietor.

- Čože ma do biblie teraz?... - húta.

- V Bystrici budú súdiť teraz tridsaťpäť Slovákov.

- Čo mňa do bystrického súdu? - otvára oči Jozef a rád je, že sa z-astávajú bližší známi a prestáva reč o biblii a škole. Ale i tak nedôver-čivo hľadí na chlapov, čo začali veci spomínať; má dojem, že mu niečo chcú vziať, že ho chcú do niečoho vovliecť, do čoho sa mu nechce, čo-

mu sa nerozumie, čo nemohol pochopiť, ani keď o tom hútal veľa mnoho. Čo nenávidí, hej, čo sa naučil nenávidieť vari, lebo visia na tom rozpomienky prázdnych stien, na ktoré darmo tľkol pästami, nič z nich nevytľkol. A dnes je dobrá nedela, taká, ako prorokovala Jula..

Smutnú pieseň spievali speváci, ale, hľa, tu vonku rozlieva sa slzko. Leje sa na kostolnú bielu stenu, po stene na zem, na zvyšky snehu. Koľko sa ho roztopilo, pokým sa v chráme prežehnával! Dolu kostolným vrškom tečie mnoho jarčiekov takých ako roztopené striebro. A deti sú úprimné, naschvál vkročia do striebra, keďže sa im tak chce a neodopru si to ako starí.

- Jula, dočkaj!

Až sa začervenal, keď takto zavolať na ženu. Nevedel, či naozaj chcel zavolať. Ešte chvíľu postál, nevedel, či sa má naozaj hnúť, ale potom sa pohli aj ostatní chlapi, i vybočil z krdla.

Jula čakala nerozhodná; nevedela, čo si myslieť, že ju Jozef Ma oslovil. Veď ako? Dnes sa jej ešte ani neprihovoril a netrúfala si ho osloviť ani sama. Ráno mlčky zjedol polievku, potom sa laktami opieral o stôl, Janovi čosi rozprával a malú Hanu vyhrešil, lebo dlho plakala, keď ju mať česala.

- Vykára ma pred ľuďmi, že som mu nevychystala šaty, - prebehlo Julu umom. - Keby som bola vedela...

- Kdeže si bola toľko? Myslel som si, že si už dávno doma.

Jule odľahne.

Padá z nej veľký balvan.

Jozefovi Makovi zvoní hlas, sľaby spieval, a pokoj má na tvári. Jula sa mu chce prizrieť nenazdajky, ale pozabudne sa jej zrak a nemôže ho hneď odtrhnúť. Bože, aký je... Mocný, krásny.

Taký je súci, že to Julu Makovú až zabolí. Pravdaže, nemal by byť taký, ale - teraz nemožno na tieto veci myslieť.

- Vari si posledná šla?

- Kdeže...

- Aj som vyhladol.

- Aj, - čuduje sa nechtiac Jula Maková, lebo Jozef Mak už dávno nebol hladný.

- Veď som navarila, Maruša iste prihrieva.

- Veď dobre. A čo ti je? - zastavuje sa na chvíľu Mak a prizera sa na Juline oči.

Jula odvracia tvár, rada by si skryť oči, hoci je už neskoro, lebo J

zef pobadal, že plakala. – Už videl! A ja som vždy neumná, vždy niččo vykonám, čo nemám, nuž akože ma má návidieť? Či som musela práve teraz? Či som sa nazdala, že bude tu? Veď má pravdu, ak sa namrzí. Nikde ja nebudem plakať, ani keď budem sama ako prst.

– Plakali ženy okolo mňa a...

– Nuž chcela si im pomôcť, – smeje sa nasilu Jozef Mak. – A aký je dnes deň! Akoby už aj zem páchla. Len sa ta. Podvečer by som šiel k ferštrovi.

– V hore bude plušte aj po kolená, Jožko.

– A čože mne plušte!

A to je pravda, čože sú jemu plušte! Takému! – cíti Julia a najradšej by ho chytila za tvrdé rameno a tak zopakovala: čože je tebe plušť?

– Ponevierať sa mám? Už som sa dost. A aby som Melošovie chalupu išiel reparovať. Vari som sa málo natáhal pri nej? Janovi nepríde ani na um, a už mu je nie ani parom. Azda mu iba to chyba, aby dačo robil. Sedí pri Adušovi, prple sa ako Aduš – nebodaj sa už naučil reparovať hodiny – a pije Adušovu pálenku. O poludní má oči ako sliepka, no... Mňa v Melošovie dvore nik neuvidí.

Julie Makovej radosť zastavila dych. Práve prišli pred chalupu a Julia sa chytro chytila plota. Celá hrud' sa jej rozbúchala, až teraz zacítila, koľko všeličoho a hrozného sa ta natislo.

Zatackala sa, keď otvárala vrátka. A keď vládala vydýchnuť, keď vykročila na podstenu, jednak len pochytila za rameno Jozefa Maku.

Mak hodil hlavou, akoby čakal, že mu ide niečo povedať, i Julia cítila, že by mala niečo povedať, ale keď je hovoriť ťažká vec.

– No?

– Ja... Hej. Či náš Jožko neplače, bude hladný.

Ponáhľala sa Julia usmievať a dať mu prsník.

– Na, syn môj, jedz, jedz! Mater sa ti nadarmo nemodlila v kostole. Strašne ťažké mala prsníky, keďže trpké mlieko je ťažké i pre mater i pre syna, ale nebesá sa neuzatvorili. Stal sa zázrak, prišlo nečakané čaro, len sa toľko dotklo prsníkov, ako vetrik ruže, a materino mlieko osladlo. Musí byť dobré, sladulinké... na, syn môj, len jedz, jedz, jedz. A čo mi srdce vyťaháš, aj tak bude veľmi dobre...!

V Makovie chalupe všetci sa nazdali, že Bošeľa a Ďumbier idú za Adušom, vopred sa nachystali povedať im, že Aduš sa z kostola nevrátil, že ho niet. Ktosi ho pochytil, odvedol a bude v niektorej chalupe statok okiadať. Hodiny nenapráva, ani lieky nedáva, lebo truhličku má tu v obluku. Ani neškodí, že je na chvíľku z domu, lebo v posledné dni sa mnoho modlí a každú chvíľu chrapľavo spiští:

... žiš a Pán, zmiluj sa! Viem, že sú mi dni spočítané, ale dožiť mi ľahkú smrť, lebo to je najväčší dar človeku smrteľnému.

Nepočúva sa to príjemne, i keď človek akokoľvek prívykne.

Nuž a Bošeľa a Ďumbier sa po Adušovi vôbec nepýtali. Len tak prišli, sadli si a začali sa zhovárať. Aj o tom, aj o inom. O železnici, že toho leta azda už nebude nikomu chleba dávať, iba ak brať, lebo furmani nebudú mať čo vozíť. Drevo všetko stojí od roka, čaká na železnicu, a furmani budú onedlho záprahy odpredávať. Mašina za deň odvečie brozne mnoho. Len či sa ľudia budú vozit? Budú. Navyknú ako inde. Urbáre dávali drevo za štiepanie, a teraz ľutujú. Ale nech sa poživí i chudobnejší... Že bude mať i statok väčšiu cenu? Môže to byť, veď na mašine odvezú i statok. Ale kolári narobia menej kolies, to je pravda.

Ale na Aduša sa nevyptujú.

– Náš Aduš je nie doma, – chce Julia priniesť rozhovor ta, kde má byť, ale darmo sa diví, nezaujímajú sa o Aduša.

Iba čo Ďumbier tak mimochodom poznamená:

– Čože Adušovi, ten je všade doma, netreba sa oň trápiť. Ale hovorme, že pri Ipli zasa majú vody dost. Ešte sa ani topiť nezačalo, a už povodeň. Tu som kdesi čítal, – vyťahuje Ďumbier noviny, prevracia ich a kladie na stôl. – Tu to bude niekde. Aha, Julia vám to potom prečíta.

Julia sa začervená, že sa jej dostáva takáto úloha, a na nič zlého nemyslí. Načiahne sa za papierom, začne čítať, kde sa jej práve oči zabodli, lenže Ďumbier začne spomínať aj akési voľby a že by mali Slováci pri voľbách spolu držať. Bánoci si iste zasa zarobí, bude kortešovať: dávať, koľko sa mu bude chcieť, a písať, koľko krieda chytí. Ľudí budú prehánnať, jedných trestať, druhým odpúšťať. Ľuďom sa zdá, že chcú školu zoštátniť, menej bude obecných výdavkov, a ono škola je škola, niekto na ňu platiť musí, a nebude to cudzí, iba zasa obec. Väčšinu chcú maďarizovať. Aha, práve aj v novinách o tom píšu!

Julia položila noviny, sľaby ju popálili.

zef pobadal, že plakala. – Už videl! A ja som vždy neumná, vždy niečo vykonám, čo nemám, nuž akože ma má návidieť? Či som musela práve teraz? Či som sa nazdala, že bude tu? Veď má pravdu, ak sa namrzí. Nikde ja nebudem plakať, ani keď budem sama ako prst.

– Plakali ženy okolo mňa a...

– Nuž chcela si im pomôcť, – smeje sa nasilu Jozef Mak. – A aký je dnes deň! Akoby už aj zem páchla. Len sa ta. Podvečer by som šiel k ferštrovi.

– V hore bude plušte aj po kolená, Jožko.

– A čože mne plušte!

A to je pravda, čože sú jemu plušte! Takému! – cíti Julia a najradšej by ho chytila za tvrdé rameno a tak zopakovala: čože je tebe plušte?

– Ponevierať sa mám? Už som sa dost. A aby som Melošovie chalupu išiel reparovať. Vari som sa málo natahal pri nej? Janovi nepríde ani na um, a už mu je nie ani parom. Azda mu iba to chýba, aby dačo robil. Sedí pri Adušovi, prple sa ako Aduš – nebudaj sa už naučil reparovať hodiny – a pije Adušovu pálenku. O poludní má oči ako sliepka, no... Mňa v Melošovie dvore nik neuvidí.

Jule Makovej radosť zastavila dych. Práve prišli pred chalupu a Julia sa chytro chytila plota. Celá hrud' sa jej rozbúchala, až teraz zacítila, koľko všeličoho a hrozného sa ta natislo.

Zatackala sa, keď otvárala vrátka. A keď vládala vydýchnuť, keď vy kročila na podstenie, jednak len pochytila za rameno Jozefa Maka.

Mak hodil hlavou, akoby čakal, že mu ide niečo povedať, i Julia cítila, že by mala niečo povedať, ale keď je hovoriť ťažká vec.

– No?

– Ja... Hej. Či náš Jožko neplače, bude hladný.

Ponáhlala sa Julia usmievať a dať mu prsník.

– Na, syn môj, jedz, jedz! Mater sa ti nardarmo nemodlila v kostole. Strašne ťažké mala prsníky, keďže trpké mlieko je ťažké i pre mater i pre syna, ale nebesá sa neuzatvorili. Stal sa zázrak, prišlo nečakané čaro, len sa toľko dotklo prsníkov, ako vetrík ruže, a materino mlieko osladlo. Musí byť dobré, sladulinké... na, syn môj, len jedz, jedz, jedz. A čo mi srdce vytaháš, aj tak bude veľmi dobre...!

V Makovie chalupe všetci sa nazdali, že Bošeľa a Ďumbier idú za Adušom, vopred sa nachystali povedať im, že Aduš sa z kostola nevrátil, že ho niet. Ktosi ho pochytil, odviezol a bude v niektorej chalupe statok okiadať. Hodiny nenapráva, ani lieky nedáva, lebo truhličku má tu v obluku. Ani neškodí, že je na chvíľku z domu, lebo v posledné dni sa mnoho modlí a každú chvíľu chrapľavo spiští:

... žiš a Pán, zmiluj sa! Viem, že sú mi dni spočítané, ale dožiť mi ľahkú smrť, lebo to je najväčší dar človeku smrteľnému.

Nepočúva sa to príjemne, i keď človek akokoľvek privykne.

Nuž a Bošeľa a Ďumbier sa po Adušovi vôbec nepýtali. Len tak prišli, sadli si a začali sa zhovárať. Aj o tom, aj o inom. O železnici, že toho leta azda už nebude nikomu chleba dávať, iba ak brat, lebo furmani nebudú mať čo voziť. Drevo všetko stojí od roka, čaká na železnicu, a furmani budú onedlho záprahy odpredávať. Mašina za deň odviečie brozne mnoho. Len či sa ľudia budú vozit? Budú. Navyknú ako inde. Urbáre dávali drevo za štiepanie, a teraz lutujú. Ale nech sa poživí i chudobnejší... Že bude mať i statok väčšiu cenu? Môže to byť, veď na mašine odvezú i statok. Ale kolári narobia menej kolies, to je pravda.

Ale na Aduša sa nevyptujú.

– Náš Aduš je nie doma, – chce Julia priniesť rozhovor ta, kde má byť, ale darmo sa diví, nezaujímajú sa o Aduša.

Iba čo Ďumbier tak mimochodom poznamená:

– Čože Adušovi, ten je všade doma, netreba sa oň trápiť. Ale hovorím, že pri Ipli zasa majú vody dost. Ešte sa ani topiť nezačalo, a už povodeň. Tu som kdesi čítal, – vyťahuje Ďumbier noviny, prevracia ich a kladie na stôl. – Tu to bude niekde. Aha, Julia vám to potom prečíta.

Julia sa začervená, že sa jej dostáva takáto úloha, a na nič zlého nemyslí. Načiahne sa za papierom, začne čítať, kde sa jej práve oči zabodli, lenže Ďumbier začne spomínať aj akési voľby a že by mali Slováci pri voľbách spolu držať. Bánóci si iste zasa zarobí, bude kortešovať: dávať, koľko sa mu bude chcieť, a písať, koľko krieda chytí. Ľudí budú preháňať, jedných trestať, druhým odpúšťať. Ľuďom sa zdá, že chcú školu zoštátniť, menej bude obecných výdavkov, a ono škola je škola, niekto na ňu platiť musí, a nebude to cudzí, iba zasa obec. Väčšmi chcú maďarizovať. Aha, práve aj v novinách o tom píšu!

Julia položila noviny, stáby ju popálili.

I Jozefa Maka zamrazilo, podivil sa najmä tomu, že i tu sú Pietrovci a že ich v duchu môže narátať dosť. Vedel o nich? Niečo vedel každý v dedine, vedel aj Jozef Mak. Vedel o čítacom spolku, ktorý dávno zakapal, najmä keď zavreli Ondreja Piarga a keď bol z toho i smiech, lebo Piarg čítať nevedel, počul o ružencovej knižnici, ktorú prezerali žandári, počul o všeličom, ale nikdy o tom nevedel mnoho, ba pokladal to za veci, o ktoré sa netreba starať, lebo ich pokladal za prirodzené, a dedina Jozefa Maka bola ďaleko vo vrchoch, aby sa jej citelnejšie dotýkali maďarizačné otázky. Ale celý ho naučili, že jednak len budú mať taký význam, o akom sa nenazdala. I počúval Ďumbiera a Bošelu.

Nie inak, iba tak, ako keď je dobrá nedela a keď si ľudia všeličo porozprávajú, aby to v pondelok zabudli.

- Jožko, radšej sa ty s Ďumbierom nezdávaj! - potichu starostila sa Jula, keď chlapi odišli. - Ďumbier je veľmi statočný človek, ale on ešte neskúsil...

Jozef Mak sa smial, lebo nedela bola dobrá.

- Ja už viem, čo chcú. Ľudia sa budú podpisovať za starú školu na fare a u Bánóciho sa vraj už podpisujú za novú.

Jozef Mak sa smial, lebo sa mu zdalo, že Jula má i teraz biele líca a veľké oči.

- Všetko sú daromnice! - povedal Ján Mak.

- Sama by som tak povedala.

- Akurát, uhm. Čo páni chcú, to spravia, a čo sa náš farár rozdrapí. Veď ho za pána ani nemajú. Musel by medzi nich chodiť, tak je to. Bánóci sa už za väčšieho vyučil a hockedy preskočí nášho farára.

- Ty, Jano, tak vidím, už si sa krčmárovi aj podpísal, - ušklábil sa Jozef Mak.

Jano Mak trhol plecóm, akoby ho niečo šklblo, ale neodpovedal hneď.

- Nuž... akurát. Akurát je tak, ako hovorím, čo sa ty aj za farárom budeš držať. A ja, ak chcem, i krčmárovi môžem podpísať. Komu chcem, tomu môžem.

- Veď je tak!

- Čože by nebolo? Len by si sa aj ty skôr nepožil z krčmára ako z farára.

- Veď je tak, vo sväteničke je iba voda, i tá slaná.

- A či viete, že voľakde na Dolniakoch hrom naraz zabil sedem kráv, - vmiešala sa do rozhovoru Jula tak násilne, že sa Jozef Mak na

hlas rozosmial. Ale čože Jula dbala? Veď by bola schopná hocičo povedať, aby pretrhla rozhovor, ešte šťastie, že jej prišli na um kravy a hrom.

Pod oblokmi na ulicu práve vtedy sa zastavil krdeľ mládencov a každú chvíľu vybuchli v krátkom smiechu, ako to robievajú vždy. V chalupe všetci sa zahľadeli von oblokom a Jula poznamenala:

- Joťka majú v robote. No. Budú ho dojsť, pokým sa daktorému neulezne.

- Či sa ho ešte vždy bojíš, Jula? - ozval sa Jozef Mak.

- Bojím-nebojím, len sa ja poobzerám, keď idem popred dom.

- Ha-ha...

- Veď vieme, čo vykonal Agate Matiašovej.

- Ba vieme. Agata by vari nebola dbala, keby takto naozaj, nuž povedala, že ju naháňal.

- Ale ty... Ja len veru utekám, keď ho vidím. Zavše mi až mráz chodí chrbtom. A kde je náš Aduš?

- Uhm, akurát. O chvíľu tma...

- Aby si ho išiel vari hľadať, Jano, - poznamenal Jozef Mak celkom zlomyseľne, lebo si myslel, že Aduša niekde častujú.

- A ver ho obzriem, - odpovedal Ján Mak celkom nevinne, lebo si bol istý, že sa Adušovi dobre vodí, a škoda by bolo príležitosť zameškať. Aj šiel.

Jule odľahlo, ako jej vždy bolo ľahšie, keď bratia neboli vedno, a keď vyšiel, pošuchla sa bližšie k mužovi, aby sa im dotýkali plecía. Dalej sa nedostala.

Naproti bola Marušina posteľ a Maruša sedela na nej v prostriedku medzi pokrkváňmi hlavnícami. Nohy jej nesiahali až po zem, lebo posteľ bola vysoká, ruky mala do lona pustené a v polotme tohto kúta sa zdalo, akoby namiesto tváre mala iba belavú škrvnu bez akýchkoľvek črt. Sedela nehybná, akoby chcela v perinách zmiznúť, ale z miesta, kde majú byť oči, bijú do July Makovej dva pichľavé plamienky, ostré, zelené, ako máva v zraku mačka pri temnom svetle.

- Zasa dačo popila, - pomyslela si Jula, a div, nebola by si trúfala priľchnúť sa k mužovi ešte bližšie, keby sa nebol pritiahol sám a nechytal ju okolo pása.

- Na Jozefa sa díva... Čože? - hýtala Jula a dodala nahlas:

- Večerou by sme mohli prihriať, Maruša!

Maruša hodila plecóm a neodpovedala. - Vari donesiem triesky...? - Nechod! - rozkázal ticho Jozef a tuhšie pridržal ruku na páse.

Hej, tak.

Ó, a vďačne sa takémuto rozkazu vyhovie, ó, vďačne! Veď sa ani ne pamätá, či jej Jozef Mak rozkazoval takto niekedy, no keby jej rozkázal nehybať sa až neviem dokedy, poslúchala by ho ľahko, ale... Ale prečo sa Maruša neprevráti na hlavnicu, prečo sa díva, ak sa naozaj niečoho napíla...! A iste sa, iste, iste! Veď sa pamätá: malá Hana sa jej pred chvíľou vydiapala na kolená, ale hneď sa spustila zasa na zem – od tých čias búcha hen na lavicu – a to je istý znak. Hana nemá rada zápach. Lenže oči má ako mačka!

A či to kľč okolo srdca večne bude mátožiť a nikdy viac sa naozaj nepominie, iba na chvíľu sa schová, ani to nie na dlhú?

Nuž – hádať je ťažko.

A načo hádať, Julia, v pokojnú nedeľu? Zavše sa treba tešiť aspoň trochu.

55

Keď sa už všetkým tak zdalo, že mládenci zmizli spopod oblokov, vtedy čosi treslo o obločný rám a dve tabličky zbrinkotali. Popukalo sa ich aj viac.

Všetci sa v izbe strhli, malá Hana zvýskla, i Makov syn zamrčnal a Jule roztrepotalo sa srdce.

Až o chvíľu vládala hovoriť.

– Povedala som... Hiriačkovi nedali pokoj a teraz reve. Kameň hodil.

– Vari, – povedal Jozef Mak a vstal. – Doktorému chlapčiskovi treba priložiť.

– Radšej...

– Doktorému treba, – bral sa von dvermi, a Julia by bola utekala, ale syn sa jej rozplakal.

Pravda, nebavila sa so synom dlho, iba čo mu odhodila šatôčku z tváre a čo trochu rozhodjala plachtičku, a za tú chvíľu postávalo sa všeličo.

Za tú chvíľu rozjedoval sa Mak.

Obzeral sa za samopašnými chalanmi, ale poruke nebolo ani jedného. I na okríknutie boli ďaleko, ani nedalo sa hneď vedieť, ktorí to mohli byť, lebo i z chalúp povychodili ľudia a pred každou bránkou stál niekto.

(130)

A kričal iba úbohý Jotko Hiriačok, naširoko rozkročený, každú chvíľu zohol sa po iný mokrý kameň a bil sa ním po prsiach. Vyplúval zo seba nesúvislé slabiky, aby sa jedni zhrozili a druhí sa smiali. Nejedoval sa nik, nuž nemal sa ani Jozef Mak. Mal sa zhroziť alebo smiať, ale nie zvoláť:

– Jožo, nože sa prac domov, lebo...!

Nuž nie.

Hiriačkovi spenili sa jachtavé ústa, vydrapil spod nôh kameň veľký ako pol hlavy a Julia práve vtedy vybehla, keď Jozef Mak ani trochu nebol múdry, lebo chcel dočkať obra s kameňom. V sprostom vzdore zaviazli mu nohy do zeme, necúvol ani o pol kroka, sťa by bol vedel, že bude nasledovať zázrak.

A čo by to inšie mohlo byť?

Veď nik nezbadal, kde sa tu vzala Maruša: či vyrástla zo zeme alebo zo strechy spadla, ale naraz tam bola pred Jozefom Makom, a keď divý Hiriačok doletel, vypadol mu kameň z hrsti.

Len tak prosto mu vypadol z hrsti a kotúľal sa po zemi asi krok.

– Vari ma chceš udrieť, Jotko? – hovorila Maruša, ak ozaj niečo povedala, lebo strpnuté uši nepočujú, a možno, že si to ľudia iba potom vymysleli.

No zázrak sa stal a nemožno ho odtajiť.

Maruša chytila Hiriačka za rameno, čosi mu ozaj povedala a divý Hiriačok ju poslúchal sťa baránok. Zaviedla ho až do Melošovie dvorca, do otcovskej chalupy a ostalo ticho.

Ani Jozef Mak nekľial veľmi, keď dvíhal tie väčšie kusy skla z vybitých tabličiek.

– Maruša je čudák, ani čo by porábať vedela! – hovorili si ľudia na sklonku tejto nedele a iste na nejednom mieste mysleli to celkom naozaj, lebo ani v Makovie chalupe sa nik neopýtal Maruše, akou mocou mohla skrotiť Hiriačka Jotka, keď ho zavše ani sedmoro chlapeckých rúk neskrotí?

No – stalo sa.

A bolo by sa o tom hovorilo i viac, ale na túto nedeľu vydelená bola i druhá neobyčajná vec, nuž i tá sa musela spomínať. Totiž to sa prihodilo ešte, že v túto nedeľu zmizol Aduš, a nik nevedel kde a ako. Opravdive Aduš vždy iba zmizol, neodobral sa od nikoho, ani nevyzradil nikomu, kde ide, ale jednak teraz stal sa div, lebo dosiaľ Aduš nikdy nezmizol bez truhličky, a teraz ostala truhlička u Makov v obluku.

(131)

Áno. Tam stála truhlička s celým záračným a tajomným obsahom a Aduša k nej nebolo nikde. Možno niekomu je to ani nie divné, ale kto vie, že niet v dedine takého starého človeka, ktorý by sa vedel rozprávať, či videl Aduša bez tejto istej truhličky alebo či videl truhličku bez Aduša. Po roky, ktoré sa nedajú ani spočítať, nerozlúčili sa Aduša a truhlička na viac ako dve hodiny. I v noci sa zobudil Aduš aspoň dvakrát, aby ohmatal svoju spoločnicu a vyriekol:

- Pokoj tebe, Aduš, veľký dobrodinca...

Ako mohol opustiť truhličku navždy?

I to je záhada, o ktorej treba hovoriť, lebo nič sa na svete nestane bez príčiny, a príčiny pochodia z pokušenia, a pokušenie je v človeku. Človeče, vyhoď zo seba pokušenie a nebudeš mať príčin...

56

Človek je najľahkovernejší tvor na svete.

Kto neverí, dokáže mu túto pravdu hociktorý deň. Hľa, celá dolina sa tak nazdávala: keď raz začali železnicu stavať, nuž budú ju stavať navesky. Čakany a lopaty nikdy neprestanú klepať, hlinu bude treba urovnávať pod latky, čo inžinieri nastavujú, a inžinieri neprestanú do trojnožky pozeráť. A v sobotu budú vyvolávať mená a vyplácať. No hej! Ak by sa aj stalo, že by železnica bola po Lomanovú hotová, nuž začnú ju predlžovať, vymeriavať ďalej a ešte ďalej a vždy ďalej, veď - nemusí mať ani konca. Páni síce môžu hovoriť, že sa všetko skončí v Lomanovej, ale - len tak z ničoho nevyšla by zvesť, že budú kopať i ďalej. A keď sa zvesť raz uchyťí...

- Vraj zato nevyzradia, aby ľudia pozemky nedržali vysoko. Veď vieš, že ľudu nemá kto dožičiť.

- Čerta ti tam pozemky! Vezmú, zaplatia, čo chcú, a už je po paráde. Vari sa u nás dakoho veľa spytovali? S tebou si dajú ľahkú radu, ale Coburg!

- A čože Coburg!

- Coburg nedovolí ďalej.

- Ba?

- Pokade má hory, potade mašina, a dost. Hja, nadarmo je nie cár bulharský.

- A nie je to pravda jediná!

(132)

- No?

- Zabudol si, že dnes má hory po Lomanovú a zajtra môže mať až hen...

- Uhm. To môže.

Nuž keď môže, tak prečo by nemal? Dá sa to ľahko uveriť, najmä keď viera je zásterkou pred rodiacim sa strachom. Nuž verili ľudia. Dívajú sa na tých, na cudzích, čo cez zimy usalašili sa v dedinách, či sa nehýbu inde do sveta, ešte raz i druhý raz sa o tom rozprávali, či sa Mária Hrušková ozaj vydala za Poliaka, Agata z Klátov za Taliana-kamenára a horárova dievka za Nemca.

A nevercov bolo málo.

Ale po Veľkej noci bubnovali, že robotnícku budú na Mlynoch za lacný groš možno kúpiť, lebo už nebude treba robotníkom.

- Ale to tú, kde som šesť týždňov spával?

- Veď je na Mlynoch len jedna.

- Ale veď som šesť týždňov v nej spával!

- No, a ja?

Hej, takéto neuveriteľné veci sa stávali.

Imro Cigán kde sa vzal, tam sa vzal, ale začal nazerať do chalúp, už je vrah po pôste, a ak by bola niekde svadba, prišiel by vďačne, hoc aj zo samej známosti, a nie pre zárobok. Peňazí by mal dosť, keby Róza nebola zmizla s nimi, a niekde ju i nájde a zasa bude mať dosť, ale keby bola svadba alebo tanec... Bánóci vymýšľa nepochopiteľné veci: na stodolu zasa dáva vešať vráta, aby stodola bola stodola, na dvore vytrhávajú stoly a v panskej krčme stolár zbíja pulty a police. Bánóci ide si zvelaďiť obchod, bude i tkanice predávať, i stužky a farbisté bavlny.

Celkom tak ide vyvolávať ako žid:

- Hana, u mňa kúpiš lacnejšie!

No, a keď vchodí Imro, tak sa ho spýta:

- Čo chceš, Imro?

Ale či sa ho nedávno spytoval?

A utrápená Julia ticho sa prihovarila mužovi:

- Už si bol druhý raz u ferštra?

- Bol som. Chodia ta ľudia ani na jarmok. Už je vrah viac nahotoveného dreva, ako malo byť. Železnica mala byť hotová už minulú jesennú, a keby bola odviezla hotové drevo, nuž rubači by nemuseli doma sedieť. Toho roku vrah sotva bude dačo.

- Hm, - zamyslela sa Julia Maková.

(133)

- Pri železnici ani myslieť, - pokračoval Jozef Mak.
 - A železo?
 - Kúty. A každý kút plný.
 - Poniektorí po nebo chválili časy.
 - A či sa stala niekomu krivda? Komu sa chcelo, zarobil. Keby som bol prišiel domov skôr... I tak dobre, no. Na svadbách sa každý dom za dlžil a ja som zarobil, že mi stačilo.
 - Ved'.
 - Kol'ki si oriadili chalupu, ak neodniesli Baniarovi. Baniarovi ostalo.
 - Ved'.
 - A čože sa strachuješ?
 - Ja?
 - Večne sa strachuješ. Či si už hladovala, keď som bol doma?
 - Ach, čože by som ja... Ako budeš ty, tak budem i ja. Pre Jožka to ho leta hockde môžem ísť, ved' ženské roboty budú.
 Jozef Mak chvíľu rozmýšľal.
 - Do liptovských hôr pôjdem, - povedal, akoby si staršiu myšlienku iba opakoval.
 Jula neodpovedala nič.
 Ved' sa vyberajú ľudia až za Košice, i za Ipel' a ešte na sto strán, no a Liptov je iba tu v druhej doline za Vápenicou. Nech len ku Komárnu nejde. Tam musí byť strašný kraj. Nech si Jozef rozpráva, čo chce. Keď sú inakšie domy, inakšie vozy, i ľudia musia byť inakší. A to nielen tí, čo sú v kasárňach. Liptovské hory sú široké, dlhé, no jednak len majú koniec, a keby sa vybrala do hôr hľadať človeka, našla by ho skôr ako kdekolvek inde. Čo lepšie si mohol Jozef vybrať? Nuž nemohla mu odporovať, a chváliť načo? Jednak len nebude doma. Či sú na svete i také kraje, kde nik nemusí z dediny do sveta? Kde neostávajú matky so synmi bez otca? Azda takých krajov ani niet. - Keby železnicu nikdy neprestali stavať... Pred železnicou museli odchodiť, poniektorí chlapi už po železnici, nuž musia odchodiť zas.
 - Budem sama v celom dome.
 - Akože budeš sama?
 - Maruša mi včera spomínala, že pôjde do otcovského. Aj zeme treba opatrit', aj otca.
 - Uhm.
 - Ved' len to bude mať, o čo sa sama postará. Jano sa nebude sužo-

- vať. Za robotou nikdy neutekal a vraj je div, že toľký čas vydržal v dedine. Sprvoti sa ešte držal, ale teraz...
 - Ved' keď melošovské zagazduje Maruša, zimu vydrží.
 - Sama by ešte lepšie zagazdovala.
 - Nech si robia, čo chcú.
 - Ved'.
 - Ešte ti bude lepšie, keď budeš v chalupe sama.
 - Nuž...
 - Ja veru nedbám.
 Jula pozrela na muža a nevedela si naisto rozhútať, čo by bolo lepšie: či keby sa Maruša vrátila naozaj do otcovho domu, alebo keby ostala spolu. Ráno by bolo komu povedať: Vari sa rozodnieva na dobrú chvíľu. A večer: Nemôžem si ani chrbát vystrieť, taká je suchá zem na okopávačke. - A nadovšetko: Jožkovi pribudol zasa zub. A ako sa už vzpiera na nohy...!
 Ale keď príde muž domov...
 - Ved' my len nejako budeme doma.
 - A ja nebudem?
 - Ktožehovie, ako budeš.
 - Ved' ti na Jakuba poviem. Prídem.
 Jula zasa pozrela na Jozefa Maka a pousmiala sa skoro neviditeľne, lebo Jakuba je strašne ďaleko a do tých čias dá sa zabudnúť sľub i najvernejšiemu, a ináč sa v Makovej dedine nesľubuje, ani sa nemôže, ba i po takomto sľube ostane ticho, nik sľub neopakuje, lebo nevie, či vôbec bude Jakuba, a nik sa sľubu naozaj neteší, lebo mnoho Jakubov sa nesplnilo v dedine a mnoho sa ich nesplní. Nuž ostane ticho po sľube a myšlienky oťažkavejú, stáby zolovelí. To zato, lebo všeličo treba prehútať vopred, i všeličo by sa malo vyzozprávať vopred na dlhé časy, a ťažko je hádať, čo by všetko malo byť.
 Ťažko je vedieť, čo sa bude žiadať povedať zajtra, napozajtre.
 Ťažko je po kúsku zhladávať veci a klásť ich na lavicu vedľa seba a vždy znova porátať, či už je všetko tu, čo bude Jozef Mak potrebovať na cestu.
 Hej.
 Mnoho mu nemožno naprikladať, lebo môže byť cesta ďaleká, vrece by sa vrezalo do pliec.
 A málo nemožno nachystať, lebo cesta môže byť zasa ďaleká, bude treba na nej všeličo.

No a najhoršie je to, že niektorú vec držiš v ruke, a jednak ju hľa dáš i na lavici, i pod lavicou.

Jozef Mak, mal by si byť aspoň ty veselší, i keby ti to nešlo od srdca. Mal by si trochu ukazovať, že cesta nie je ozaj taká slepá neistota. Mal by si viac rozprávať, a keď sa ťa Jula spýta, či ti bude dosť soli vo vrecúšku, nuž mal by si povedať, že málo alebo veľa, nie tu iba plecom hodiť a nevedieť, či bude tak, či onak. Ej, Jozef, veď ty budeš vedieť ako a čo, ale Jula ostane doma a bohvie dokedy sa bude trápiť, či vrecúško vychystala dobre. A zavše zopakuj, i keď sa ti nechce:

- Po Jakube začnú sa u nás sená, potom žatva. Niektorí chlapi budú sa brať k svojej robote, azda dakde budem treba. Železnicu do tých čias pustia a ktohovie, ako bude v našich horách?

Ale Jozef Mak nevraví nič, nuž sa Jule ťažko kráča vedľa neho hore Vápenicou. A nie zato sa jej kráča ťažko, lebo na chrbte nesie Jozefovo vrece, hoci aj to je ťažké, že pred sebou nesie v plachtičke syna, ale len zato sa jej kráča ťažko, že Jozef Mak málo rozpráva.

Málo rozpráva a o chvíľu na sedle jej povie:

- Jula, vráť sa, už si ma dosť odprevadila.

Či nepovie?

- Jula, daj mi vrece, ťažké ti je.

- Nechaj, Jožko, veď sa ho ešte dosť nanesieš, - vzpiera sa Jula a nedala by si vrece sňať z chrbta, čo by ho priam posledným dychom vyniesla na sedlo.

- Jula, - ozve sa neskôršie Jozef Mak trochu tichšie a nedopovie hned'.

Žena sa mu najprv spýtavo musí prizrieť.

- Chlapca mi daj aspoň.

Toho mu dá, lebo sa ho Jozef Mak nenanosí dosť, ani málo. A stíska jej čosi hrud', keď mu ho dáva.

Ono, hľa, tu je sedlo.

Chodník tu ešte neuschol od zimy, tráva je ešte bledá, akoby sa v chlade ešte chvela, akoby si netrúfala byť úprimne zelená. Na smrečkoch nazachytávané suché bylie viator ešte nepootriasal, tam visí kadekde, ako kde - čo voda zaniesla. Smreký šumia, hýbu sa, pomaly, lenivo opálajú sa na všetky strany, iba sivý kríž s plechovou siluetou Krista stojí neživý a naklonený napred, ako bol vlani. Ale na kameni pod krížom je čisto.

- Nieкто už šiel...

- Iste.

A vetry azda naschvál zmyli z plechu Kristovu tvár, aby nevidel, ako ťažko sa tu vyciedzajú slová cez hrdlo u ľudí, ktorí sa majú lúčiť.

- Keď bude prudký dážď, pozri na povalu, či dakde nepreteká cez strechu.

- Áno.

- U žida som bol, dá ti groš, ak budeš v súre.

Jula nepovie nič.

- K Baniarovi nechod'.

- Dobre.

- Vo vrátkach nemáme kľúč.

- Založím žrdkou.

- A čakaj ma...

Čo tu povedať?

Nič.

- Jožko, veď... veď ja ťa rada...

A Jozef Mak musí byť chlap, po týchto slovách musí sa zvrtnúť, chytrou vychýliť sekeru a dlhým krokom sa pustiť dolu druhou stranou. Hej. Po chodníčku by hned' nezmizol, nuž odskočí radšej medzi smreký, aby Jule pri kríži bolo ľahšie.

Jozef Mak musí byť chlap a nesmie preťahovať chvíľu, ktorá má určený koniec. Čím kratšie, tým lepšie. Jula nezbadá, že plechový Kristus nemá tvár, bude sa mu prihovárať, bude prosiť.

Uľaví sa jej, keď sa vyzhovára.

- A nenariekaj, Jula. Chodníky sú na to, aby ľudia po nich chodili. Kdesi rastie na nich chlieb, celý peceň alebo iba kúsok, a sú ľudia, čo ho musia ísť zdvihnúť. Mnoho chodníkov je a mnoho ľudí pôjde ešte po nich. Mnoho takých, čo nebudú vedieť, kde má chodník koniec. - Ako povieš ľuďom, kde je Jozef Mak? - O to sa netráp, priučení sú, nebudú sa ťa veľmi spytovať. Ako budeš vedieť, kde ti majú myšlienky letieť? - Nuž pozri hen na belasú dolinu, na belasé vrchy, na belasé hory, a ostanú ti v mysli, dokedy budeš chcieť. V belasej hmle zatopilo sa už mnoho ciest a mnoho myšlienok, nuž zatopia sa i tvoje.

A poteš sa, Jula.

I Makovia si nesú svoje ťarchy do belasých dialok. Napríklad Jozef Mak obzrel sa zo dna doliny hore na sedlo a kývol hlavou:

- Či som si nemal syna lepšie pozhnať...? Veď som sa pred ženou

nemusel hanbiť. Azda mi ho Jula opatrí. Iste. Len som jej mal povedať, ak by bolo zle, nenahnevám sa, ani keď pôjde do Petriskov. Čože sa mám naveky hnevať...?

57

Ťažko by bolo napochytre vypočítať, koľko ľudí žije z biedy. A koľko sa ich živí veľmi dobre. Koľko je takých ľudí, čo natŕčajú uši, na ktorej strane stene svet, a potom idú sa ta živiť.

Sú na svete všelijaké zvieratá, čo dovysoka dvíhajú nozdry, oňuchávajú vzduch, a ak vietor odniekade doveje zápach zdochliny, tak oňuchávajú závan ešte raz, hlboko vtahujú do seba vzduch, vytiahnu si všetky hnáty akoby v rozkoši, zavyjú a poberú sa proti vetru.

A sú i takí ľudia.

Ludia, čo sa živia z biedy.

Jula Maková dlho nevedela, že sa Ján Mak živí z ľudskej biedy. Vlastne - netreba Janovi krivdiť, lebo sa iba priživoval, nemal nozdry také, aby oňuchával povetrie, ani nevedel, nerozoznával naisto, či je bieda naozaj bieda, veď nepoznal si ani svoju, a dojedal iba to, čo iní roztrúsili. A Jula sa o tom neskoro dozvedela. Videla iba toľko, že Ján Mak nehúta ani o jednom chodníku, nemýli ho ani železnica, ani k ferštrovi nechodí na výzvedy, či by v horách nebol potrebný ešte jeden chlap s mocnými rukami, ani s Marušou sa hockedy nevadí a deň po deň vracia sa domov so žmurkavými očami.

- Kdeže ti Jano chodieva, Maruša?

- Čože ma po ňom. Spýtaj sa ho, ak chceš.

- Musí byť pri groši.

- U mňa neodkladá. Nech si láme krky, ako chce. Ak sa brat Jano nevráti, ani sa mu neprihovorím. Odídem do otcovského.

- Vezmi mu, keď zbadáš. Vlni si tak...

- Nevezmem.

- Nuž...

- Nebudem sa starať. Budem mať pokoj, nebude ma nik mlátiť.

I dosiaľ som bola hlúpa, že som sa dala.

Jula nepokračovala, veď radiť i tak nevedela a teraz prichodí jej iba čušať. Tak je v dome ako na cudzom, keď Jozefa niet doma; Jano

(138)

si môže hocičo namyslieť, a keby ju vyhnal, musela by ísť. A ak by ešte sama mala s ním ostať, nech radšej Boh zachráni.

A raz, keď prišla Jula domov, našla za stolom sedieť dvoch pánov s Jánom Makom.

Iste neboli bratia títo dvaja, jednak sa veľmi podobali hneď na prvý pohľad, hoci jeden mal plešivú hlavu a druhý kučeravú, čiernu a mladšiu aspoň o desať rokov, jeden má zlatý zub, čo mu svieti ako oko v ústach, lebo mu gambu potrháva, akoby sa každú chvíľu išiel uškľabiť, a druhý má fialovú škvrnu na nose.

Ale jednako sú vo vysokých golieroch ako rodní bratia.

Veď sú, Jula, bratia sú v tom, že sa dobre živia z ľudskej biedy. Nikdy nebudeš vedieť, ako sa to dá, ale prizri sa im dobre, aby si vedela, aké sú nozdry, čo sa vyznajú v závanoch.

Ono Jula radšej počúva.

- Aj Latinák z Matejovho dvora by mohol ísť, veď doma nezarobí ani na zemiak, - hovorí Ján Mak. - I naučený je do sveta chodiť, len si ho napíšete.

- Koľko má rokov?

- Koľko? Jula, koľko môže mať Latinák od Matejov rokov?

- A či ja viem, - hodí plecom Jula, preplnená nedôverou nielen k cudzincom, ale i k Janovi.

- Ty tiež nič nevieš, no, najviac ak má tridsaťšesť.

- Mocný?

- Čože, uhm, akurát, chlap ako vól.

A ten so zlatým zubom už píše. Akýsi je ospalý, ale ruka mu uteká v písme azda i sama, azda i keď sa do papiera ani nedíva. No, hej! Píše a podáva Hane obrázok, kde je namalovaná loď s červeným pásom, troma komínmi, z ktorých sa valí dym. Hana obracia obrázok sem i ta, nikdy nebude vedieť, čo je na ňom, a ten so zlatým zubom sa tomu smeje.

- Veď je to šíf, Hana! - vybočí trochu z húťania Ján Mak, a hneď si zasa nevšíma, že malá Hana i ďalej sa tak nechápavo díva na obrázok, stáby jej bol povedal, že na obrázku je kráľ Šalamún.

- Aj Galbavý Matúš by mohol ísť. Majetku niečo má, ale je to taký žujo na groš, keď sa dozvie, koľko zarobí v Amerike, nedá sa dlho nahovárať.

Julu Makovú celkom zaujalo slovo Amerika a celkom ju poplašilo. Ešte raz ostrejšie sa poprizerala na oboch hostí, nosila zrak z jedného

(139)

na druhého, i hlavu pozdvihla vyššie. – Teda toto sú tí ľudia, čo zdávajú do Ameriky? V posledné dni počula o nich a raz si celkom nahlas vydýchla: – Dobre, že je Jozef...

Nedokončila celkom, čo si myslela, lebo nie je dobre ani menšie zlo schvalovať proti väčšiemu zlu. A teraz sa jej razom zazdalo, že ten so zlatým zubom má iba ten jediný zub, ostatné ústa má prázdne, no s jediným zubom škibe do ľudí ako starý, prašivý pes na pazderi, čo už havkať pre starobu nevládze, iba tak chrapľavo, nečisto a dýchavične. A jeho brat spýtal sa tak neúčastne, sľaby v obchode, celkom obyčajnom, išlo o váhu tovaru:

– Koľko má Galbavý rokov?

– Ten veru ani dvadsaťosem nebude mať! – odpovedal ochotne a vážne Ján Mak.

– Zdravý?

– Že či! Húžva človek. Azda sám si ťahá aj pluh, lebo ani statku nedožičí. Chudý, ale samá žila. Inakší chlap ako ja. Veď zjídeme k nemu a uvidia. A na tom rade by bol ešte Paľo Minciar. Akurát! Ten má bratanca už v Amerike a Paľo vie najlepšie, ako sa mu tam dobre vodí.

– Mocný...? Zdravý...? Mladý...?

Tak padajú neprestajne vždy tie isté krátke otázky.

Ján Mak už privykol na ne, zavše odpovedá vopred, Marušu vari nezaujímajú, dávnejšie odbehla, ale Julu akosi udrie každá znova a znova, a jednako ich počúva znova a znova a hľadá na Jána Maka ako na diabla v predpeklí. Ešte nevie naisto, čo Jano vykonáva, iba tak cíti, že Jano chytá za krk nič netušiacich ľudí a podáva ich dvom svojim spoločníkom, aby ich posotili do akejsi priepasti. Ešte nevie, čo Jano stvára – nevie to ani sám – ale spríkri sa jej každé slovo, čo Jano povie. Zoškliví sa jej človek tak, že musí odvrátiť hlavu.

I dozvedieť sa ho dozvedala iba na druhý deň:

– A kedy to budú odchodiť do Ameriky?

– Po Michale v ten utorok budú sadáť na šíf.

– Ba?

– Uhm, už ne jeden podpísal. Veď doma bude čoraz tvrdsie.

– Mladý? Zdravý? Mocný? – hučia otázky v Julinej hlave a borcuje sa s nimi. Pokladá ich za strašne bezcitné a nespravodlivé. Nuž a či sa netreba spýtať, kto bude za chlapom nariekať: či mater, či žena, či milá, či dcéra jedna alebo tri? Či by nebolo treba niekde zapísať, s kým sa

bude chlap lúčiť a ktoré životy sú s ním spriahnuté? Pre kohože má byť mladý, zdravý a mocný? A komu ostane starý, chorý a slabý?

Aké strašné veci sú na svete!

Prostá Jula ich nepozná, ani ich nikdy nebude znať, ale zato, že má rada Jozefa Maka, nuž vycíti odľahlé lodenice, kde sa robotníci hádžu do mora alebo len tak od slabosti padajú do bezodnej vody, uhoľné bane, ešte ani nepomenované v nepomenovaných krajoch, odkiaľ nemôžno ujsť, ani do mora skočiť, lebo je more ďaleko; nové plantáže v divočinách, kde sa robí za trochu jedla.

Veď tak. Do dobrej Ameriky netreba nahovárať, tam sa ľudí nájde dosť. Ale tá istá, kde tuho nahovárajú...?

– Jano, a ty kedy pôjdeš?

– Ja? – diví sa Ján Mak otázke, akoby nikdy nebol na ňu myslel.

– Vari aj ty pôjdeš?

– Ešte skôr pôjdem ako ostatní.

Jula ho zmeria a nepovie nič.

– Len choď, keď je v Amerike tak dobre.

– Akurát! Teraz tam na jednom mieste stavajú tri železnice, jednu celkom vedľa druhej, nuž zárobkov je hrúza. To tam jedna železnica nestačí a u nás i tá jediná bude prázdna behať.

– Len choď.

– Ak si zaopatrim groš...

– A či ťa zadarmo tí páni neodvezú?

– No... odvezú.

– A tí páni kedy pôjdu do Ameriky?

Ján Mak sa tu celkom rozhneval.

– Veď sa len opytuješ všelijaké sprostosti! Dobre, že ženy nevolajú, aké sprostosti by sa opytovali! Chlap sa takú vec ani jeden nespýtal.

Nuž hlúpa Jula Maková nepýta sa viac ani slova, iba sa zobzerá, sľaby hľadala niekde okolo seba belasú hmlu, aby jej povedala celkom rozhodne:

– Radšej ty, Jožko, ani na Jakuba nepríď domov, radšej len po Michale. Radšej... Ak chceš, ja ti aj v kostole pred oltárom sľubím, že nepozriem ti do dlane, keď sa vrátiš, či máš dľaň plnú alebo si nedoniesol v nej nič. Veď ja budem tak tuho robiť, aby ma hockde vďačne zavolali hrabať a okopávať. Azda som aj rada, že si nie teraz doma.

Vo veži v prostriedku je veľký zvon, nevinný, vážny, seriózny zvon s hrubým, dôstojným hlasom, ktorý nevyvádza nijaké žarty, a keď sa ozve, to akoby ded zvolal na vnúčatá. Ťažko sa rozkolíše a ťažko sa upokojí po rozhovore. Keď si ľudia myslia, že už všetko dopovedal, veru si sám pre seba ešte dlho mumle, akoby mu nebolo po vôli, že ho vyrušili. Ved' ho ani nevyrušujú hocikedy.

Z pravej strany visí zvon prostredný, ktorý by sa rád podobal veľkému, vždy sa rozkýva vážne ako zvon-ded, ale v reči sa pozabudne, nemôže sa načas zastaviť, a skoro vždy povie ešte slovo-dve, keď by už mal byť ticho. Obyčajne sa v takomto prípade zahanbí a zmlkne potom bez priechodu.

Z ľavej strany visí zvon najmenší, dobrák, ako predošlé dva, lenže bez ambície na dôstojnosť, krasorečník, a neraz veľmi nepozorný a nespoločenský druh, ktorý nevyčkáva na svoj čas, ale mieša sa do reči, i keď sa to ešte nepatrí, a neraz popletie nôtu. Neraz robí dojem, akoby sa zajakával, ale to je len dojem povrchný; ak by sa čosi také prihodilo, o chvíľu dohoní, čo zameškal.

A celkom osobitne, akoby nepatril do spoločnosti, akoby bol večne na úteku, visí až v samom obloku malý zvonček, ktorý sa nikdy nezamieša do rozhovoru ostatných troch. To je zvon sám pre seba. Živý, drsný, kriklúň, azda i zlomyseľný trochu. Ak nie, nuž bezcitný, nemilosrdný je celkom iste. Kostolník-zvonár neraz dlho váha, pokým sa dotkne povrázka, a on hneď hotový kričať.

- Bim, bim, bim, - bim, bim. Bim, bim, - bim, bim, bim!

Kto počuje, zdvihne hlavu a sníme klobúk.

Ak má koho, osloví:

- Komuže umieračik pomáha na druhý svet?

- Bim, bim, bim, - bim, bim...!

Aspoň by povedal, či starého, či mladého odprevádza, ale nemá cit ani pre svoje remeslo, nevyzradí nič, iba si svoje odbije a naraz - dost. Keby sa aspoň na konci nejako pomýlil, povedal by nejakú neprístojnú slabiku, ale zakončiť celú históriu len tak ako hodiny, čo povedia... jeedenásť, dvanásť a za ten svet ani o jednu viac.

Jula Maková jamkovala a naraz oprela motyky.

- Umieračik! - zvolala.

Ženy načúvali a prežehnali sa.

- Umieračik, - prisvedčili.

- Ktože sa vybral?

- Starý Oravkin?

- Možno.

- Aj Kulichov mládenec, že bol vraj zle.

- Umiera už od Veľkej noci.

- Práve sme boli takto v poli, keď moja mať umreli, ani sme sa ne-nazdali.

- No, pamätám sa.

- Oravkin to bude...

- Pôjdem chlapca nachovať, dozviem sa.

I robili ďalej jamky pre novú úrodu.

Potom dobehol Sedmákovkin chlapec celý zadychčaný, ba nedočkal ani, aby dobehol až k materi, zďaleka kričal:

- Farár umrel...! Pán farár umrel.

Ženy chytro poopierali motyky, nie azda zato, že by farár bol nesmrtelný človek, ani nie zato, že najmenej mysleli na farára, možno iba pre sám ten umieračik. Vari by sa predsa len mal trochu ináč hompáľať. Oravkin a Kulich sú obyčajní ľudia a odspievať i farárovi tak, akoby to im - nemalo by to vari byť.

Opreli motyky a prežehnali sa znova.

- Iste vieš, há? - okríkli chlapca potom, keď sa trochu zmohli z prekvapenia a pohoršenia.

Lenže chlapec vedel smrť naisto.

A možno nebolo príčin pohoršovať sa nad umieračikom, možno by bol umieračik povedal, že nie je vôbec zvláštna a vážna vec, že farár umrel.

Mohol by povedať.

Nie je dôležité, že umrel napochytre, keď smrť sám neočakával. Nie je dôležité, že zhrklo sa do fary mnoho kňazov, že zvony mávali dlhú reč, že ľudia nariekali, že na fare všetko pozamkýnali. Ani to, že isté noviny mali krásny a pravdivý nekrológ, že staré hodiny s alabastrovými stĺpkami ostali stať, lebo nik ich nevedel natiahnuť, iba farár sám.

Dôležité je, že niekoľko hárkov popísaného papiera s tvrdými a ťažkými podpismi ostalo nedotknutých v zásuvke ošúchaného modlitebného stupňa. Ďumbier najlepšie poznal tieto papiere, on ich aj prvý zhladúval u nového administrátora, ale darmo prehľadali celú kanceláriu, podpisov nebolo.

- Musia sa nájsť, ináč je zle.
- Celý večer som hľadal, v matrike som list za listom poprevracal, i ponachodil som všeličo, ale vaše hárky nikde.
- Moje hárky? Nie sú to len moje, celá dedina je na nich, ba aj vaše by mohli byť, pán administrátor.
- Veď som tu iba deň-dva.
- Čože o to, ale z Liptova ste, a v Liptove je nie Debrecín. Viete, že nám chcú naložiť štátnu školu?
- Počul som už niečo.
- Najprv len tak, aby sme prepustili našu starú školu pre novú štátnu. Potom bola stará škola malá, keď sme si ju nechceli dať. Potom bola nízka. Keď sme ju chceli zvýšiť, tak bola mokrá. Hej. Od tých čias nám i zeme dali do vyššej klasy, aby porcií bolo viac. Iba Baniar nás vraj oratoval. Podpísali sme sa, aby nám nechali starú školu, a nech nás tu nemaďarčia.

- Hm, veď je pre novú i miesto.
- Viem, i plány som videl. Ale keď obec nechce...!
- Štát je štát.

Ďumbier pozrel na administrátora, díval sa mu chvíľu do očí, chcel mu niečo povedať, ale naraz utrel si ústa opakom dlane, pomaly sa obrátil, odhundurá pozdrav a odišiel.

Nuž to je tá dôležitá vec.

- Chlapi, nový farár je nie starý farár, - povedal Ďumbier a chlapi mlčali.

Dlho mlčali, až napokon ktorýsi povedal:

- Nech len začnú stavať!

- Ukážeme im aj bez farára!

- Myslíš, že ukážeme?

- Ak nič nedokážeme, tak nech nás čert poberie!

- Tak je! - prikývli chlapi. Niektorí nahlas, niektorí len tak mlčky, no nebol v tom nijaký rozdiel. A kto zvedel o tomto rozhovore chlapov, alebo pridal slovo-dve, alebo čušal a v duchu obdivoval Ďumbiera, že nebolo mu dosiaľ dosť, čo zaplatil za hnojovku, keďže mu tiekla von dvorom, ako aj iným, ale práve v jeho hnojovke si znečistil topánku pán stoličný fyzikus. A nenaučili ho podobné prípady (každý rok aspoň dva, ak nie viac), aby škripal zubami do vôle a platil pokuty až radosť.

Nezasvätení ďalej ani nemysleli.

Iba Julia Maková pobrala sa chytro domov spoza Teplice, lebo vede-

la, že doma nebude nikoho, chytro popresýpala semiačka, liadok, rasu, klince na misky a do hrnčekov z novinových papierov, ba všetky papiere začala páliť, lebo Julia Maková bola sprostá a rada mala Jozefa Maka.

Julia Maková vycítila, čo sa ide robiť.

Keď nový farár vyhlásil raz z kancelä, aby si rodičia učili samopašných šarvancov na móres, lebo nezbedníci akísi vytrhali kolíky, ktorými bola nová škola vymieraná, Julia sa tak obzrela na susedov, ako sa susedia obzreli na Julu. Ba sa i tešila, že sa vec zviezla na chlapcov.

Keď Bošeľa a Ďumbier v najtuhších časoch hospodára mali vozit' drevo, kameň a vápno na štátnu školu, búrila sa aj Julia v duchu, ale nikomu o tom nepovedala. A keď videla Brondu, Kurnasa, že sa vrátili z robôt, lebo budú mať prácu pri novej budove, myslela Julia aj na Jozefa Maka, lenže by mu o veci nebola odkázala, ani keby vedela, kde je.

No, a keď prišiel rozkaz od richtára, že za Makovie chalupu treba odrobiť pri stavbe tri dni, Julia sa s Jánom Makom dlho neškriepila. Večer si navarila a ráno bola prvá na stavenisku, najvytrvalejšie mlčala, keď iní nadávali.

- Čo tu chceš, Julia?

- Za Makovie chalupu som prišla.

- A Jano?

- Kdeže Jano môže prísť?

- Musí chodiť po pytačkách, čo?

Julia iba plecom hodila a obzrela sa, v čom bude nosiť maltu.

Tak statočne odrobila tri dni, hoci vedela, že na tretiu noc budú školu búrať.

Totíž - mali ju búrať.

Keď Ďumbier vzrušený dobehol na stavenisko, už horelo niekoľko vatier okolo vo dvore i medzi múrmi a rozkladali i nové. Aj sám Ďumbier pochytil najbližšiu dosku, položil na plamene a rozkríkol sa neobyčajne nahlas:

- Už budeme vidieť a hneď budeme v robote!

Vatry sa chytro rozhoreli, dvíhali červené hlavy dovysoka, hrdo sa vypínali a čím ďalej, tým väčší robili z noci žltý a červený polodeň. Osvietili susedné chalupy, najmä komíny na strechách, osvietili neďaleké jasene až po vrcholce, cintorínové kríže na úbočí, Gabuľov plot a celkom dokonale nové múry a polohotovú kostru strechy.

Ďumbier mohol všetko znamenite vidieť.

A keď videl najlepšie, strpili mu nohy.

Nezaviazali mu do ničoho, lebo mal práve kameň pod podošvami, ale, stáby ho ľadovou vodou poliali, ostal stáť a rozhodené ruky mu pomaly klesali.

Ďumbier sa díval.

Videl, že sa poniektorí chlapi vydriapali už hore na múry a začali najú mykať rohy, len tak dočasne latkou alebo dvoma pripevnené.

A začal chlapov rátať:

- Jeden, dva... desať... trinásť, štrnásť... Všetkých spolu štrnásť a ešte piati tu dolu... A kde sú ostatní?! Všetci. Jeden, dva... pätnásť... de-
vätňásť... Kdeže sú? Hej...!

Poobzeral sa do tmy, zdalo sa mu, že tu i tu vidí ešte tvár jednu, tri... Ale kde hodí očami, akoby zdanlivé tváre mizli, ani jednu nevidel druhý raz.

Hej!

Rozbehne sa sem alebo tam, natrafí na nejaké plece, hlavu, ale to alebo nejaký chlapec, alebo žena. Obzrie sa ešte raz na múry, pod múry, lebo kriku je tam viac, ale postáv ani o jednu.

Ani o jedinú!

- A ostatní...?

Zdrevenie Ďumbier, ako oslepnutý hľadá na ohne, zakliakal by, ale napochytre nevie, zaťal by rukami, ale svaly na lícach sa mu nadarmo sťahujú. Čosi mu stíska čeluste, okolo žalúdka akoby mu traslavé kamene nakládol. Po žilách mu rajtuje neznámy tlak, prsty sa mu krčia, zbehávajú na pästi, ale cíti, že nikoho by nevládal nimi udrieť.

Stojí Ďumbier ako prázdny peň, sú chvíle, keď nič necíti okolo seba.

- Hha, hha-ha! - valí sa vedľa neho rehliaca sa ohromná postava, Hiriačok. Ale Ďumbier ho nezbadá.

- Hha-ha, pp-pekná robota! - uteká Hiriačok, akoby mal zvať všetko sám.

A Ďumbierov mozog dlho praští, borcuje sa, zvíja, puká sa, puká, na sluchách tlčie, akoby sa lebka hneď a hneď mala rozvaliť na dvoje, a jednak nie a nie si pomôcť. Ono tu treba si pomáhať hneď, tu nemožno váhať. Tu alebo príde rada nejaká, alebo sa musí lebka rozkydnúť.

- Hej...!

To nebol ešte celý Ďumbier, čo skríkol.

To si iba plúca odpomohli trochu.

I nohy sa mu nevdojak pohli, sám ešte nechcel, a len tak ako spitý, nevedomý sa rozcváľal k stavenisku, pochytil tam prvého buriča - nevedno koho - chytil ho za hrdlo, odsotil a zreval:

- Nechaj! Domov choď...! Ničoho sa nedotkni! Nechaj, strat sa! Kto sa niečoho dotkne, sám ho zabijem. Dolu, chlapi, chydro!

Reval z plného hrdla, až tak chrčal, akoby sa mu malo hrdlo vytrhnúť. Zdal sa v červenom svetle ako satan, hádzal rukami, nohami sťa zlým duchom posadnutý, a koho dočiahol, odsácal ho. Ak nešiel, ťažkou rukou udieral do chrbta, do prs.

Ledva sa mu priznávali tí najbližší.

Nemohli pochopiť, čo sa s Ďumbierom stalo, ba tí na múroch vôbec ho nepokladali za Ďumbiera, i sponáhľali sa niektorí dolu, aby sa prizreli, kto im chce prekážať.

A dobre, že dobehli.

Aspoň ho vymohli z Hiriačkových rúk.

Totíž Ďumbier natrafil na Hiriačka, mykol za plece i toho a o chvíľu ho Hiriačok tak tresol medzi drevá ako hrušku. Ba už mu i priklákol na prsia.

Dobre, že pribehli chlapi.

- Haste vetry a domov! Chydro! Poslúchajte... - chrčal polohlasno Ďumbier, nevstávajúc, pokým ho nezdvihli. - Nie sú tu všetci. Celá dedina. A keď nie všetci, tak ani jeden. Rozožeňte, kto je ešte tu, chlapi... Ja aj sám rozvláčim ohne.

Nemohli mu rozumieť hneď, lebo s Hiriačkom mali dlhú robotu, a keď sa horko-ťažko všetkým rozlahlo, ani tak ho neposúchli celkom.

Ani jediný sa nedotkol hlavni na vatrách, ibaže zastali alebo si posúndali a mlčky hľadeli, ako dohárajú laty a dosky.

- Mal si nás nechať...

- Mal. Koniec bude tak či onak rovnaký.

- Nech Boh sám pobije celú dedinu aj s fundamentom.

- Nemaj o to starosť.

- Nemal si sa už starať, Ďumbier.

Ďumbier sa bez slova roztackal, bez slova zamieril k prvému ohňu, že bude dusiť, ale nohy ho samy odniesli iným smerom.

Zahol do tmy a viac sa neukázal.

Tak redli pomaly všetci, až napokon úplne osireli plamene, pospínali sa ešte kedy-tedy, až pokým nezačali usínať.

Popravde vtedy sa mal ozvať umieračik.

- Bim, bim, bim, - bim, bim...!

Nie preto, že by bol niekto umrel, ale preto, lebo tu naraz mnohí umreli.

Veru by sa mal drsný umieračik ozvať.

Tu odumieralo až v smiešnej situácii posledné zrno, čo neboli farár zaživa sial v dedine Jozefa Maka. Tu sa mali rozmúlať zvony a mal sa postaviť drevený biely kríž. Nie preto, že by tu ležal niekto mŕtvy, ale preto, lebo umierať začal jeden kút prostou smrťou nie od prírody nadelenou, nie ako si nachystal sám, ale ako mu nachystalí najmä tí, čo sa odcudzili.

Či mala dedina svedomie?

Mala.

Celý deň sa dívala na krdle žandárov ako na potopu. Celý deň trpela za tých, ktorých vodili k richtárovi a strkali sem i ta na obecnom dvore. Matej Zúbravec kosil neďaleko cesty, keď podvečer odvážali na vozoch asi tridsať chlapov a množstvo žandárov, nuž ako mohol, tak chytro sa schoval za liesku a díval sa do zeme.

- Otec, budú ich biť? - spýtal sa ho ticho za lieskou syn.

Zúbravec nepozrel na syna, neodpovedal.

Či mu mal rozprávať o tom, ako budú zajatých chlapov biť a biť?

Dedina mala svedomie.

Ale nemala dosť chleba.

A nemala dosť kňazov.

Jeden kňaz nevykoná mnoho, ani keď je oblečený v rúchu posvätnom, aj keď je farárom. A tí, čo mali byť kňazmi - dávno ukazovali chrbát, akže nie päst. Tak bolo tu ako všade: národ sa nikdy nezrádza sám, opúšťali ho tí, čo mali byť kňazmi. Ani jeden národ nepochovával sa sám, pochovávali ho vyvolené ruky. Ďumbierovci smiešne, prostučko si chceli pomôcť, ale pomáhali si, ako mohli. Nik tu nestál pri nich s kňazským slovom:

- Hlúposť by bola zvaliť dve hrady a spáliť niekoľko dosák! S múrmi sa netreba boriť, ale s duchom... Hej! Ďumbier, - jeden, dva... štrnásť - dosť by bolo i štrnásť párov rúk, ale nie sú tu tí, čo nosia na rukách rukavičky. Zaklínaš chalupy? Nezaklínaj. Zúbravec sa aspoň hanbil pred tebou a pred synom, ale sú i takí, čo sa nehanbia. Sú takí, čo ňa budú viazať ako zločince, čo ňa zapíšu do protokolov, čo ňa budú súdiť, hoc by ti mohli byť bratmi. Sú ľudia, Ďumbier, čo chcú iba žrať. Žrať a za-

sa žrať. Mali by byť kňazmi, mali by mať jasné, rovné čelo, ale nemajú nijaké čelo, iba vypúlené oči, vodavé oči, ohromné ústa, zaslinené ústa a mastné prsty. Pred sebou misu alebo len malú mištičku a hľadia, hľadia do nej, či niečo na dno kvapne. Košťalik, oškvarôčka. - Kdeže sa na teba obzerat? Kdeže, keď treba hľadiet do misy. Nezatracuj pisára Šurinu, hoci sa ti zdá veľmi známy, i keď má okuliare, i keď ti nechce rozumieť, čo mu hovoríš, lebo zabudol, ako ho naučila ústa otvárať mať. Prizri sa naň lepšie a uvidíš, aké má ošúchané lakte. Vieš, malú má mištičku a veľmi sa mu ošúchajú lakte, pokým do nej niečo uloví. Musel by si zatracovať veľmi mnohých, aby si bol spravodlivý. Obchodíky, licencie, poľovačky, obchody, tituly, ratovanie pokrivenej cti, pohodlie, chlieb, koláč, karty, cylindre, pergameny, zlato, víno, hlúposť, nadsť, ženské klobúky a pančuchy, cisárske a kráľovské gombičky... Nedá sa všetko pospomínať na dúšok a zamotala by sa ti hlava.

Najmä nezaklínaj dedinu svoju, lebo nemá vinu tu najväčšiu.

Myslia na teba.

Napríklad Jula Maková ani slovičkom nespomenie vec, lebo zdá sa jej taká ukrutná, strašná a mráz jej chodí po chrbte, keď len počuje človeka, čo strmšie kráča, ale - nič zlé si nevie vymyslieť na teba.

I Ján Mak myslí.

- Teraz budú našahovačky dva roky trvať, - hovorí agentom. - Azda budú i viac. Súd bude chodiť do dediny a každý príde na rad. Akurát, ako čo by som to už vopred videl. Ondrej Kubandov iste bude mať prsty v týchto veciach a najlepšie by mu bolo stratíť sa z dediny, ísť do Ameriky.

- Zdravý? Mladý? - sputuje sa monotónne fialový nos.

Po Jakube často sa rozprávala Jula Maková so svojim synom. Čo si hovorili, to nik nevie.

Azda mu o tom rozprávala, že je dar boží takto ďaleko bývať od dediny, keďže ju horár za Skalou najal za hrabačku, lebo sena má veľa, týždne trvá, ba nájde sa aj inej roboty dosť, azda až pokým vňať neuschne na zemiakoch.

Azda mu takto rozpráva:

- Už je po Jakube, a naraz otec s vrecom vchodí do dvora.

- A nikde nikoho.
- Kdeže je Jožko? Nikde.
- Vari musím naň čakať?

Čaká.

- Či len narástol?

Taký je zvedavý.

- Či sa mi zasmeje?

Aby si sa mu zasmial, Jožko!

Azda mu spomína:

- V sobotu pôjdeme pozrieť dom. Bude aj noc, pokým prídeme domov, ale sa budeme ponáhľať. A v obloku zazrieme otcov klobúk. Vždy si ho do obloka kladie... Čo?

- Julia, všade sú zlé zárobky, - bude otec zachmúrený, ako býva častokrát, taká tma mu bude sedieť pod očami.

- Čože?

- Ťažko sa nájde groš.

- Ba veru...! Už nezahynieme... U horára za Skalou mám už dvadsiť zlatých hotových a jedno jahňa čierne a prasa - hodné! - už je ako naše.

Ono ktovie, ako sa naozaj rozprávajú.

Ale s Jozefom Makom sa zviatili ináč. Ani nebolo to hneď, ani nie tak, ako si Julia Maková myslela. Už bolo slnko hodne redšie, už vlnat na zemiakoch začínala žltnúť, keď Julia putovala do dediny, aby vedela, aká je nedľa v dedine. Azda mnoho ani nemyslela na Jozefa Maku. Redšia je podjeseň i taká robota, nuž sa vybrala domov za soboty rána a ťažký jej bol syn. Veru sa nehnevala, že tak oťažkavel cez leto, vďaka ne ho niesla ťažkého, ale nemohla veľmi myslieť na iné veci. Iba čo okom hodila na belasé dialavy. Ustatá bola a ani červenú strechu novej školy veľmi nepobadala z posledného kopca nad dedinou. Tým meno nej mohla pobadať, že pri Makovie chalupe niečo chýba.

Nuž a tam chýbalo.

Vo vrátkach sa zastavila s roztvorenými očami i preto že boli roztvorené, i preto, že dvor bol plný Cigánov, sekier, triesok, hluku a trepotu. A to nie Cigánov známych, akých dosť na vršku vyše dediny, ale Cigánov tulákov. Aspoň tak si myslela Julia Maková, lebo od detstva pokladala korytárov za Cigánov a nemala príčinu zmeniť si mienku.

- Jano predal naše topole! - bodlo Julu Makovú. - Vrchy mali ohořené, ale...

- I lipa je zořatá!

- I vrby!

A ozaj, zvalané bolo všetko pri potoku, iba niekoľko prútov trčalo do neba. Ošarpaný bol temer celý plot, i na chalupe trčalo niekoľko šindlov vymyknutých, nakoľko dočiahli váľajúce sa haluze.

- Bude triesok a haluzín, čo? - ozval sa vedľa July Ján Mak. - Ani som nemyslel, že toho toľko bude. A skoro všetko drevo nechajú tu, čo? Kresat' vedia akurátne. Ja sa im celý deň prizierám.

Julia neodpovedala nič, iba tak cítila, akoby jej kus z tela odšklbol, a hľadela na prázdne miesto pri potoku.

- Jožo najprv klial, veď on vždy tak robí, a potom sa presvedčil, že som dobre predal. Vřba narastie...

- A čo je Jožko doma? - vzpružila sa Julia Maková, ba nečakala na odpoveď.

Nuž Jozef Mak bol doma.

Hej.

Ani kyslý, ani sladký sedel za stolom z jednej strany a z druhej usmiata Maruša. Jozef vstal, zmäkla mu tvár, vystrel i ruku, i povedal:

- Práve som sa zberal, že ti idem naproti.

Ale Julu Makovú jednak bodlo čosi okolo srdca.

Julia, buď múdra, zanechaj strašiakov, dívaj sa iba na muža, a teš sa, že je tu, že je zdravý, iba slnko ho opálilo do vôle.

- A či sa neteším...? Veď ani nechcem myslieť na nič na svete, zabila by som sa, že ma pichlo, lenže čože ja za to môžem? Nemôžem si vnútro vyvrátiť, ba nijakej rady si neviem, keď ma pichne. Či som sa nezmáhala dosť, aby mi dalo pokoj, ale... Maruša sa zhovárala s Jozefom prvšia...

Čo myslíš na takú daromnicu?

- Veď ja nechcem myslieť, ale... Maruša si nedávno aj truhlu odniesla domov, do Meľošov, i poháre s papierovými kvetmi, a zasa je tu!

- Zosypalo sa do dvora týchto čiernych sťa mrákavy, nuž musím reku zavarovať, keď si nie doma, - ospravedľovala sa aj sama Maruša pred Julou, ale Julia nemala poznámky, nemala slova, hoc by mohla povedať: Dobre, že si zavarovala, lenže som už doma, už choď. Prosím ťa pekne, len ty choď. Otec na peci vodu pýta, i keď je hladný, choď mu podať. Alebo ho aj poumývaj, aj sama si založ doma nový čepiec, červený, ale...

- Aj tu spávam teraz, - pokračuje Maruša, - Jano zasa vodí agentov,

večer besedy nemajú konca-kraja, nevyspala by som sa ani na jeden bok.

- Kedy si prišiel, Jožko?
- Práve zvonili do kostola, ráno.
- Nocou si šiel?
- Aj po chodníku sa človek vspí, keď je naučený.
- Ani som netušila.
- A že si za Skalou už dávno. Ved' dobre. Ja som prišiel, že kúpim prasce a kozu, ak sa dobrá trafi. A potom pôjdem nazad, ak sa mi tu netrafi. Bol som v Osadskej doline.

- Pánboh zaplať, - myslela si Jula, lebo sa dohádala, že prišiel s Jozefom i groš.

No jednako sa zdesila, keď ju Jozef Mak nečakane pritisol k sebe, a nevdojak vypleštila oči na Marušu, sťaby to bol hrozný hriech, keď ju muž objíma.

- Či som len neumná! - zhĺkla v duchu. - Ved' si mám iba na muža myslieť. Keby ma vyhrešil...

I zajala mu rukou krk, ale Maruša držala jej zrak i vtedy a Jula Maková nezvládla si myseľ, videla jasne, že na ústach má Maruša zelený úsmev.

60

Jozef Mak spravil chlievec, kúpil prasce a azda pre tie prasce ostal doma, našiel si robotu v dedine. Nie je to smiešna vec, že sa tak stalo, hoci by sa chcel niekto aj usmiať. Ale kto sa tomu rozumie, nuž nech sa aspoň nešklabí. Šklabiť sa je nedôstojná vec, i hlúpa u toho, kto nevie, ako ťažko sa kúpi prasa a čo všeličo sa pri prasati začína. Ale nás sa to teraz netýka, postačí vedieť, že Jozef Mak ostal doma a že šiel raz do Melošov dvora.

- Načo sa mám s ľuďmi hnevať? - myslel si, a keď sa u Maruše vyvedel, kedy nebude doma, vyknišal sa z chalupy, pozrel hore a dolu ulicou a vošiel do Melošov dvora.

Nešlo sa mu ľahko.

Nie.

Skoro tak, akoby sa vo dvore ani nevyznal.

- Ved' Maruša musí byť na litániách, lebo tak vravela, - posmeloval

sa Jozef Mak, i keď vykračoval na schodík, na ktorom sa kedysi dosť nasedel. - Či som tu dávno nebol! A či ma tu teraz treba... ? Ved' mi aj Meloš dosť dobrého vykonal. Mohol ma poslať z domu, keď bolo najhoršie. A ktohovie, či je pravda všetko, čo hovoria, ako utrúpil mater. Nuž - umrie, a nemusím ja mať nepriateľa v hrobe.

- Pánboh daj, strýko! - chcel povedať hneď odo dverí, keďže tak mal nachystanú reč, lenže keď pozrel hore na pec, nuž prešiel mu trochu hlas. Zazrel tam hĺbu, ba iba kôpku, ktorá sa hýbala, ale nedalo sa hneď povedať, že to tu sedí starý Meloš. Musel sa Jozef Mak najprv prizerať. Obelel ako zemiakové kľičky v pivnici, vychudol na triesku, triasla sa mu hlava, sťaby niečomu večne prisviedčal, a ústa nepritváral, lebo tak navykol už dávno. Vraj počuť mu treba aspoň trochu a lepšie sa počuje s otvorenými ústami.

- Pochválen, strýko! - prihovoral sa ticho. - Akože sa držíte?

Meloš zdvihol hlavu, pohlol trochu červenými viečkami, ale neodpovedal.

Hútal a priučený bol neponáhlať sa v ničom.

- Prišiel som vás obzrieť.

Meloš väčší rozkýval hlavou.

- Známy hlas, známy, mladý hlas, ale sa rozpačovať nemôžem. Ešte si tu vari ani nebol.

- Dávno som nebol.

- Ved'.

- Ja som Jožo Mak.

- Jožo? Ale Jožo? - viditeľne sa vzrušil slepý Meloš a obracal tvár za hlasom. - No, že si to ty. Vitaj. Sadni si, keď si prišiel.

- Zriedka som doma...

- Ved' viem. Hana mi zavše povie niečo, ale mnoho nie. Príde neskoro, hodí sa na posteľ a spí ako zarezaná. Ja len tak počúvam a závidím. Alebo sa vo dvore rozprávajú s Ondrejom Baricom. Uhm, s tým.

- Bol som v Liptove, - uvoľňoval sa Makov hlas.

- A čože tam?

- Nuž ako aj u nás, len roboty sa po troche nájde.

- O vzbure u nás si počul?

- Hovorili mi. Ved' ešte i teraz nivočia ľudí.

- Bá? A Maruša mi nehovorila nič. Maruša mi niekedy ani slova nepovie, darmo sa jej spytujem. Tak je to so mnou. Ani neviem, či je Dumbier doma.

- Ešte nie.

- No, no!

- Ani ho vraj nik nespomenul nedávno, keď posviacali novú školu.

- Vidíš, vidíš. Veď ani neviem dobre, ako ju posviacali. Maruša nepovie, iba ak mi cudzí. Ale kde ti cudzí príde, keď je robota. Hiriáčok zavše.

- Joľko?

- No! Lenže ho ťažko rozumiem. Nuž ale som mu rád, aspoň je človek. Keď sa žandárov bojí, tu sa aj vyspí. Zavše ho mater aj za tri dni musí vyvolávať.

Jozef Mak sa zahútal, hľadal v pamäti, čo by mohol Melošovi povedať, ale zjavovali sa mu samé také veci, o ktorých prichodilo čušať. A na pol ucha počúval Meloša, ktorý hockde zastal a hockde pokračoval, akoby sa bál, že sa všetko nevyvíja.

- Vari pôjdem, - povedal raz Jozef Mak a domyslel si, že naozaj musí ísť, lebo v kostole bude koniec a Maruša ho tu nájde.

I vstal.

- Len si posed', Joľko, veď dnes nič nezmeškáš. A ja som povďačný každému. Ani si mi nepovedal, či si sa už vrazil na našej železnici.

- Mal by som ísť, - hútal Mak, pokýval sa trochu, ale mu prišlo na um, že i starému Melošovi treba odpovedať. - Či mám hneď na prvom raze len tak bez poriadku odísť?

- Veru som sa nevrátil, strýko, i málo sa ja navozím. Keby zadarmo vozili, ani tak by som sa veľa nie.

- Veď vari aj zadarmo vozili.

Jozef Mak sa trochu usmial. Prišlo mu na um, čo z celej parády ostalo v ľuďoch a čo spomínali i jemu.

- Veď vozili zadarmo, veď, ešte i teraz sa smejú ľudia.

- No?

- Jedných odviezli hore, ale v Lomanovej si nasadali druhí, nuž že ich vraj veľa muselo sa pešo vracieť. Vraj preklínali celú mašinu.

- No! To tí, čo sa upriamili.

- Tí.

- Aj od nás boli takí?

- Vari boli. Ale zbohom vám.

- Počkajte zamálo. Dávno si nebol...

- To je pravda, - myslel si Jozef Mak, i odôvodňoval si myšlienku ako predošle.

- Hana mi málo povie, Maruša ani toľko, nuž ti ja ani teraz neviem, aké to má Jano remeslo.

- Náš?

- Náš.

- Ani ja sa v ňom nevyznám. Do Ameriky zväzda.

- A za to by mu platili?

- Nespýtal som sa ho.

- A či pôjdu podaktorí?

- Pôjdu.

- A ty?

- Keby som mal na cestu...

- Daj pokoj, i keby si mal.

- Za cudzie nepôjdem, ani zadarmo.

- Veď tak. Nemôže to byť zadarmo. Kdeže zadarmo. Ale Jano...

Nedokončil Meloš, lenže si Jozef Mak domyslel, čo chcel povedať.

- A syna že máš hodného, hovorila Švábková nedávno.

- Mám.

- No...

Meloš hútal, čo sa ešte spýtať, i trpol, aby mu chytro prišlo na um, a Mak trpol zakaždým, keď prešla nejaká žena popod obloky.

- Veď to už idú z kostola! - striehol Jozef Mak, vystrel sa trochu. - Ak ma tu Maruša nájde... Nuž... a... A čo, keď ma nájde? Čo koho do toho! Aby som sa ja pre Julu musel s niekým hnevať, nikde nechodiť?

Kde sa mi chce, ta idem. Aby som striehol pre sprostosti Juline, kedy je Maruša nie doma? Že mi Jula ani slova nepovedala? Pravda. Ale Jula nikdy nerozpráva, iba na tvári jej všetko vidieť. Budem pre Julu Meloša obchádzať, keď mi i dobrého pokonal. Jula je...

- O novom farárovi nehovoria ľudia dobre, či si počul?

- Nuž - nehovoria teraz, budú neskoršie.

Toto Jozef Mak povedal trochu drsno, azda i Meloš pobadal zmenu hlasu, azda nie, Mak zbadal ju sám. A zatvrdol, nestaral sa viac o ženy pod oblakmi. Nesadol si síce, ale hlavatosť už v ňom bola, rozkročil sa naprostriedku chyže, i rozprával, čo mu prišlo na jazyk.

Marušu akoby nebol ani pobadal.

Hrklo v ňom až vtedy, keď stála vedľa neho nie ďalej ako o piad'. Keď pobadal jej zelený úsmev na očiach a prsty ako sa jej všetky rozhybali.

Vtedy sa i naľakal Jozef Mak a zbledol.

Iba myslieť nestačil, lebo sa mu Maruša v nasledujúcu chvíľu hodila na krk, bez slovíčka, azda bez najmenšieho vzdychu objala mu hlavu a pritlačila sa k nemu ako v nekonečnom zúfalstve.

Jozef Mak bol vtedy v najlepšej sile, ale s Marušou nevedel si rady. Nikdy by nebol tušil, aké ukrutne mocné má ruky Maruša-tieň.

Alebo preto oslabil Jozef Mak, že ho vychytila hrôza, lebo v tejto chvíľočke neveril v Melošovu slepotu? Preto, že si myslel, že sa Meloš díva ako vidomý...! Alebo preto, že hovoriť nemohol, lebo mu Maruša dľaňou prikryla ústa, keďže slepý jednak vidí aspoň hlas?

Udychčal sa, zarosilo sa mu čelo, vysilil sa, pokým posadil Marušu na lavicu, a zdalo sa mu, že rozdrapil Marušine ruky, keď si ich strhával z krku.

Nechýbalo mnoho, že Jozef Mak neudrel do tváre Marušu Jána Maku. Veru iba na vlase visel tento úder. Nevedel si Jozef nikdy vysvetliť, prečo chcel vtedy Marušu udrieť, ani to, prečo ju neudrel. Nevedel uhádnuť ani vtedy, keď preklíňal túto chvíľu. Ani vtedy nie, keď sa v duchu červenal pred Melošom, ako lapil dvere, ako ich skoro vytrhol z pántov a utekal sťa bez rozumu.

Iba na ulici sa stačil trochu upokojiť, hoci len na chvíľočku, pokým nezazrel Julu.

Hej.

Vtedy vbehlo doň naraz sedem nožov.

Ó, Julia Maková nepovedala nič. Nie jemu, nie nikomu, stála pred domom s Evou Klanicovie, zhovárala sa, i keď ju bodlo, chcela sa premôcť, ale Eva chytro rozprávala a hneď vymlela:

- Čože si sa tak zmenila razom, Julia?

- Čo? Ba nič... Závrat mi príde zavše... nič. Zbohom, Eva, chlapci som nechala samého.

Tak bolo.

Aj utekala pred Jozefom Makom ako bez ducha a strhla sa k peci, kde nebolo mnoho svetla.

Nespytovala sa, nevyčítala, ani nijakého slova nevyriekla. Sedela a hŕtala, tuho hŕtala, čo by mala kde spraviť, a keď jej prišla akákoľvek maličkosť na um, chytro vstala a išla ju vykonať. Vody doniesť, triesok nachystať, popol odhrabať, pozrieť, či prasce nepodrypali zasa dosku, či Jožka neomína uzol na chrbte, ako sedí priviazaný vo vysokej stoličke.

Tak bolo.

Na líca si vynútila úsmev, keď si myslela, že ta patrí, oťažkala každé slovo, čo mala vypovedať, aby bolo celkom obyčajné, Jožkovi vystrájala komédie, aby sa smial, a jednak...

Jozef Mak jednak ju večer okríkol, keď zažala lampu.

- Julia, pri tebe by človek skapal.

- Ako sa to dívaš?

- ?

- Jožko...

- Dívaš sa, akoby bol celý svet okydaný! Keď hrom do teba udrie, tak si tupá ako peň. Či si našla slovo ku mne celý deň?

- Jožko, nehnevaj sa, - triasla sa prosba v Julinom hrdle, našťastie nedostala sa von. Nuž ako opitá pritackala sa k nemu, položila mu dľaň, dľaň veľmi ustatú na líce a pritlačila mu hlavu o svoju hrud.

Julia!

Počúvaj! Vykonala si to, ako si najlepšie vedela, ale daj si povedať, že chlapi nemajú radi takúto lásku! Nie iní, nie Jozef Mak.

Najmä dnes zaslúžil si lásku inú. Celkom inakšiu, Julia!

Či počuješ... ?

61

Nebolo zima, ale zadaždilo sa zavčasu. - Keby na jar bol padol taký teplý dážď, - hovorili si ľudia. - Čože teraz, zemiak už nežiada, ibaže sa zem rozplacká a ťažšia bude motyka. Ale neskoršie bolo strachu i viac, lebo pršať neprestávalo, a obec začala trápne pozerat' na zemiacniská. - Čo narástlo, zhnije, - starostili sa ľudia, no vysuchlo sa raz slnko v plnej paráde a nedalo sa viac zohnať z oblohy. Lenže mu ľudia neverili a vysypali sa na zemiacniská opreteký. Zem nestačila ani obschnúť, prplali sa v nej, i chválili si ešte, že sa nestalo horšie. Aj do Makov vozili na kolieskach vrecká menšie-väčšie, aj u Makov sa vždy ponáhľali, a ako sa stalo, ako nie, zmizla z domu Adušova truhlička, a nik nevedel naisto - kedy.

Ani Julia, ani Jozef sa nepamätali, či by bola ostala chalupa otvorená alebo či by ju boli našli otvorenú, predsa truhličky nikde nebolo, a čo divnejšie, nič iné z domu neskapalo, iba dedičstvo po Adušovi. Lenže dedičstvo také dôkladné, že zmizli i klieštiky, čo boli položené vedľa truhličky.

Poprevracali celý dom, neverili si, že truhlička bola v izbe, ako ju stále vídávali, no neostalo po nej ani stopy a museli sa diviť.

- Azda si sám Aduš bol po ňu, - súdila Julia.

- Ako Aduš?

- Čudák bol, tam si ho videl, kde si ho nečakal. Vedel, kde mávame kľúč.

- Ľudia by ho boli videli.

Ale Aduša nevidel nik, ani cudzieho vôbec nebadali pri dome, a truhlička zmizla.

- Ja ani nedbám, - povedala Julia, - veď sa mi neraz v noci zdalo, že Aduš si na našej povale hľadá truhličku a že mu ju máme dať.

Povedala, ale nemyslela tak naozaj, lebo záhada iba teraz prišla na Julu, a keby jej začal niekto navrávať, že sa truhlička prepadla, skôr by mu bola uverila, ako nie. Nuž to sa stalo neobyčajné pri zemiakoch, o ktorej veci dozvedel sa každý, koho zaujímala. Ale sa prihodila i taká vec, o ktorej každý nezvedel. Stalo sa, že si Maruša vypožičiavala peniaze a chystala sa kravu kúpiť, lebo že krmu nagazdovala toho leta dosť, otca treba kŕmiť, brat neprichodí a Hana zo služby nechce. A Jozef Mak išiel naprávať podmostnice do Meľošov. Maruša šla s ním do stajne, a keď sa jej rozpálila tvár, iba čo si pozreli do očí. Neobjala ho tak nárúživo ako nedávno, vari nemala toľko sily, ale Jozef Mak nemal moci nijakej, nevzpieral sa, nestrhol zo seba Marušu. Hoci najprv neurčito, nieisto, jednako len zdvihol ruku, položil ju cez Marušin chrbát, aby ju pritúlil i sám.

62

- Hha, hha-ha, - počula i Maruša i Mak známy úškľabok, obaja sa strhli, ale sa im zdalo, že hlas prichodí spoza zrubu.

- Hha, ha-ha-ha, - opakoval sa silný smiech, ale neboli by dbali oň, keby sa Hiriačkova hlava nebola poopálala nad válovom, keby si nebol Hiriačok sadol a ukázal sa jasne i v polotme.

- Ha-ha...

Maruša skamenela na chvíľu, Makovi všetka krv udrela na sluchy, napuchli mu všetky žily, vyskočil, až mu zduneli podmostnice pod nohami, rozohnal sa za Hiriačkom ako divý, ale v polceste hodila sa za ním Maruša a zavesila sa od chrbta na Jozefa Maka.

(158)

- Čo tu robíš? - chrchlal Mak.

- Hha-ha, ha, - smial sa Hiriačok, naširoko opálal a krútil hlavou, a tak, akoby sa nič na svete nedialo, vyložil si nohy z válova.

- Čo tu chceš...?!

Joťko sa teraz rozosmial tak, akoby sa išiel zjásť od smiechu. Vôbec nepočul, že ho oslovujú, celý bol zaujatý iba svojím smiechom, ktorý po výbuchu zasa stíšil, no neumĺchal ani na chvíľu. Akosi zakaždým potrhával ho nepretržitý smiešok a lial sa mu nielen cez ústa, ale i cez oči.

Ukrutný, nemilosrdný smiešok to bol.

Mak sa začal triasť sťa rozcválaný kôň, ktorého v najtuhšom cvale zastavia, alebo to Marušino chvenie prešlo na neho. A rovno obaja bezradní stáli pred Joťkom, i keď sa Maruša pustila Jozefa Maka. Akoby sa už teraz bol zavalil na nich stav celou váhou. Dívali sa na seba, na Hiriačka, na svedka, ktorý má krivý rozum: ak sa zasekne, nevynúti z neho nik ani slova, ale ak sa rozbehne, nik mu nezastaví reč.

- H-ha... hi!

Maruša chytila Maka za rukáv, potiahla ho, aby šli, nechali Hiriačka, ale nevolá Maka tak, aby tomu mohol rozumieť, lebo sama bola nerozhodná. Obrátil sa raz aj sám Mak, ale vtedy mu Maruša stála v ceste, drgol sa do nej a zasa zastal, lebo vôľa bola slabá, neurčovala pevne, či už odísť.

A Joťko sa len chichotal.

Zavše tak, akoby ho dusilo.

- Chod' domov, Joťko, mater ťa hľadá, - začala raz Maruša.

Joťkovi sa začkalo, zmraštil tvár, preľakol sa a nepohol hlavou za chvíľu.

Potom poopálal ňou ešte väčšmi.

- Ňň-nemôžem. Žž-žandári ma zasa hh-hľadajú.

- Už odišli. Už aj Ďumbiera pustili; doma je.

- Ňň-nemôžem, - povedal Joťko Hiriačok a zasa sa vychytil smiať.

Vtedy Maruša zaváhala, no napokon sa rozhodla, prikrčila k Joťkovi celkom blízko a začala mu niečo hovoriť. Jozef Mak sa díval najprv iba s očakávaním, ale pomaly ho ovládala akási nechúť.

- Nechaj ho, Maruša! Ak mu bude huba chodiť...

Hiriačok nepočul, čo hovorí Mak, no nepočúvala ani Maruša, šepkala čosi i ďalej Joťkovi, až sa napokon vytiahol z posadnutého válova celý a šiel proti dverám. Cestou uškľbol Marušu za sukňu, ako si to dovolujú veľmi dôverní ľudia.

(159)

- Maruša, a akože to, že Ťa Hiriačok poslúcha? - mal na jazyku Jozef Mak, lenže sa mu zavčasu spríkrila otázka a nevy povedal ju.

- Ha-ha-ha, hi! - bolo počuť z dvora i cez ťažký zvuk Jofkových krokov.

Jozef, Maruša, už je Hiriačok na ulici, a vy by ste sa mali objasť. Či sa milencom svedčí takto stáť s povráskaným čelom a ovisnutými rukami? Už je i tak jedno, keďže Hiriačok má krivý rozum, a bude tak alebo onak, nič na veci nezmeníte. Teraz sa trápiť - škoda. Na starosti bude ešte dosť času. Jozef, Maruša, nestojte tu, akoby sa vám Hiriačok ešte i teraz rehlil do očí.

- Jožko, mne je už jedno! - sadá si Maruša na dosky a dlane jej padajú do lona, ako keď oslabne a kape z nej život. - Mne je už tak či onak, mne je už jedno, či sa celý svet bude šklabiť na mňa. Nanivočila som sa už v živote dosť. Sprostá som bola, keď som sa vydala, mohol ma otec radšej zabiť. Ale tak to chodilo na mňa... Radšej som sa mohla s Hiriačkom vziať. A nech sa robí teraz, čo chce - ja sa na nikoho nebudem obzerať. Aj sa ti zaklajem, že sa nebudem obzerať. Jožko, ja už nevládzem. Ja pôjdem za tebou, i keď sa celý svet bude dívať. Keď mi príde, nebudem sa premáhať, hockde ťa pohľadám, ak neprídeš sám. Jožko, príď...! Veď vidíš, aká som.

Makovi ľahký mráz chodí po chrbte.

Maruša mu pije oči, nemôže ich odtrhnúť, inde obrátiť. Mráz mu chodí preto, lebo nepoznal Marušu dodnes. Čo Maruša hovorí a ako to hovorí, to hovorí iná Maruša, a nie tá, ktorú poznal do včera. Hej, toto je iná Maruša, trochu strašná Maruša. Keď jej ruky padnú do lona, nie je to od slabosti, iba falošný opak, práve vtedy stvrдне v Maruši nejaké rozhodnutie. Ani popolavá tvár nie je skutočná, iba falošná zástera, keď najdivšie behá krv po žilách a keď Maruša stíska zuby.

- Ak neprídeš, prídem ja. Vyber si, ako ti bude lepšie. Ja nemám otca, brata, nemám muža, nepoznám ja nikoho, a ak sa ty budeš odvracať, nuž ja ti nepoviem, čo sa stane. Teba som poznala prvého a ja si myslím, že som tebe sprisahaná, a nikomu inému na svete. Nazožiera som sa dosť. Ak chceš, zadusím Jana, keď si ku mne prilahne do posteľe, ale ty musíš prísť.

Počul si, Jozef Mak?

Stojíš ako hluchý, ako hlúpy, ako nevedomý, hlava ti duní ako prázdny sud, otváraš hubu, sfaby tade mala vchodiť do teba reč.

- Hha, - ha-ha-ha, - hi...!

Čo neovalíš Jofka Hiriačka, obludu, hovädo sprosté, čo ho neovalíš že sa vracia?! Jofkovi tečie strašný smiech cez ústa i cez oči, nuž npluj mu do smiechu! Zalep mu nejakou ústa a oči, lebo ťa sprostý Hiriačok umučí.

- Ha-ha, - hi!

Tebe sa uskrňa, nad tebou opála hlavou, nuž...

- Pod', Jofko, pomôžeš mi podmostnice vyhadzovať, - kývne hlavou Jozef Mak na Hiriačka a rozpačite sa obzerá za sekerou, kde si ju dal, aby sa naozaj pustil vyvalovať staré podmostnice.

No, Jožko Mak, slabý si ty majster, keď sa sám nevieš chytiť roboty, keď ti pri dvoch-troch podvaloch musí radíť a pomáhať hlúpy Jofko Hiriačok! Akéže to tvoje majstrovstvo, keď ti blázon musí vypomáhať?

Inovať je najnádhhernejší závoj.

Nijakej panne na svete neutkajú takú nádhheru, akú si utká sama príroda, keď sa jej zachce, hoc by to bola panna zo sedemdesiatich kráľovských palácov. Ani príroda-panna si ho nedožičí hocikedy, sťah sa i jej závoj mal podrať, pominiť, a vyberá si ho, oblieka iba vo výnimočných prípadoch. Príroda-panna rada sa parádi cez celý rok, truhla so šatami akoby nemala dna. Azda ani nemá dna naozaj, a čo si na mysli, to je hneď navrchu. A parádniča namýšľa si každú chvíľu inšie a ináč. Kto pozoruje, ten všeličo vystriehne od rána do večera a o večera do rána zasa mnoho. Do roka ešte viac, a keby človek mohol žiť veky, dávno, dávno by nemal slov pre všetky zázraky večne nespokojnej parádniče.

Ale každá parádna panna najkrajšia je pod svadobným závojom.

A mnohí si myslia, že táto panna zasnubuje sa na jar. Nie. Svadba je v prvé dni zimné, na jar začne už rodiť. Svadba je vtedy, keď opadnú listy-šaty, keď vietor skrčí trávu, keď ostane panna nahá. Veď to sa ma najlepšie vie, kedy je hora priezračná, kedy sa ukáže všetko, čo sa v lete vidieť nedalo. Vtedy sa musia zhŕknúť všetci majstri-tkáči a utkať zázrak, pokým trvá poľnoc.

Na svtaní panna chce byť v závoji zo zlatého prachu, zo strieborných pavučín.

I je.

Hanblivá panna je zavitá.

Ale ak chceš vidieť, kde je ružová, nedotkni sa, iba sa pozri na brezový prút a budeš vidieť, ako preteká ružovosť. Ak chceš vidieť oči, nazri do vŕôd a budeš vidieť, aký má panna zasnený zrak pred svadobnou nocou. Pozri na jedličie, i zbadáš, že tkáči museli myslieť aj na zelené vence, hoc ich diskretné prikryli i závojom, aby si nevidel, aby nevidel hocikto, že vence nekorunujú len hlavu, ale ovíjajú i plecica, i prsníky, driek a päty.

Vieš, lebo ľudské oči sú pažravé.

Keby nebolo diskretnosti, zožrali by všetko.

Ba vôbec celý človek je pažravý. Striebro a zlato zato sú tvrdé, aby ich človek nezožral. Keby sa krása dala jesť, už by jej nebolo.

Aj inovat' je zato chladná, aby ju ľudia nepohlтали.

Hej.

Ináč pohltali by ju ľudia skôr, ako by prišiel mladoženích, slnečný lúč. Lenže mladucha je pre ženicha, ubráni sa, aby ho dočkala, a potom - nech sa závoj roztrhá. Nech padá zlato, drahokam, nech sa roztopí striebro, nech sa stane čokoľvek.

Hej, taký div je závoj-inovat', taký má osud.

Ale vidieť ho neporušený - stojí za slovo.

Veď sa zato ukladá najnádhernejší tam, kde ho málokto obzerá, alebo vtedy, keď ho málokto obzerá. Keď Makova dedina vstane - dlhé noci sú vtedy, keď sa panna-príroda zasnubuje - vtedy sa krása tratí, ale aspoň udobří trochu svet. Dobré padne pozrieť von oblokom, nevdojak sa usmeje človeku duša. Rubárom, čo za svitania idú do hôr, čistota a sviežosť sa tisne do pľúc, a keby boli rubári citlivejší, obzreli by si krpce, i videli by, že ich majú postriebrené.

- Azda železnica jednak znamená niečo, - povie rubár, a malo by to znieť veľmi prozaicky, ale v tuhom, ocelovom vzduchu zazvonia i takéto slová.

- Odvláčila chytro tolké drevisko, - odpovedá Jozef Mak. - Nebodaj len by stačili hory rásť a my rúbať, potvora bude stačiť vláčiť.

- To hej!

- Amerikánom bude azda i ľúto, hen Kata Babalová už aj hovorila, že jej muž mohol doma ostať. Roboty sa po troche ukazuje.

- A čo váš Jano, Jožo?

- Mal ísť dávno, mal ísť s ostatnými, ale vybral sa o týždeň neskoršie, ani nevieme kde. Ak sa vraj prezvie, že dochytí loď...

- Dobrá reč, - pretrhol ho rubár, - na loď sa dá zahvízdať ako na furmana.

- ...tak pôjde. Ale že ho volali aj na bystrické píly.

- Píla - ťažká robota pre Jana. Pánom mohol byť, keby sa bol lepšie naučil písať. Čert ho vie, chlap ako hora, završ by aj robil, ale podošvy má nestále, završbia ho, a hybaj! Ešte aj vždy dobre uhádne, kedy ísť. Onedlho by ho ženy Amerikánov vari aj oprali.

- Každý ho pozná, a keď poznám niekoho, nuž potom sa oklamať môžem iba sám.

- No, i to je pravda. A Maruša vari ani nedbá, že šiel.

- Ani ja, - dohútal si Jozef Mak, lebo mu prišlo na um, že Maruša je bezohľadná, a ak by si namyslela, že Jano Mak je v niečom v ceste Jozefovi Makovi, ozaj by ho raz zadusila. Taká strašná sila by jej vošla do rúk, do prstov, prekonala by nimi, čo by len chcela. A nebojí sa Janovej päste, ale bála by sa pozrieť do Janových očí.

Rubár rozprával a Jozef Mak sa začervenal. Zahanbil sa až po žalúdok, celkom tak, akoby chcel zvracať, keďže prišlo mu na um, že zasedol si s Janom piť i po dva razy. Samému sa nechcelo, ale Janovi dal doniesť. Hneď oľutoval, keď poslal, no predsa poslal a počúval potom dlho, naširoko, ako Jano všeličo rozpráva. Ba neraz sa mu zdalo, akoby Jano niečo tušil a o chvíľu presvedčoval sa o opak.

- Keby som sa Maruše nebál...! - pokračoval v svojom Jozef Mak. - Ale veď sa jej bojím! Čo by som si akokoľvek nechcel priznať, jednak sa jej bojím. Taká je ako diabol... Keby som raz nešiel, niečo by sa stalo. A idem ako vŕôd na bitúnok. Celkom tak. Melošovi sa prihovorím, a on mi už ani neodpovie. Či mi odpovie? Už som sa presvedčil, že sa len vtedy prevráti na peci, keď otvorím dvere a potom sa robí, akoby spal. Ak príde druhý, zobudí sa, má reč, len ku mne nemá.

- Ďumbiera bude stáť škoda šesť tisícok, - povráva rubár, zhovorčivý človek, ktorý priveľmi nebadá, že ho spoločník iba na pol ucha počúva.

- A keď sa môže človeku vyhnúť, nuž sa mu vyhne. O tisícokach nikomu nepovedal, ktohovie, či je to pravda, keď to vravia ľudia, že ešte dlho potrvá, pokým bude koniec. Završ dakoho zavolajú. Ty si nebol?

- Nie.

- Poďakuj sa Bohu, že si nebol doma. Ono daktorým ani takým nedajú pokoj. A že je v novej škole teplo. Deti vravia. A ktosi mi hovoril,

že teraz musí všetko zaplatiť obec, keď sa to tak stalo. Vraj dvadsaťštyritisíc. Nepočul si o tom?

- Nie.

- Veru Baniar hovoril v krčme ľuďom, a richtár hádam len preto tajil, aby ľudia hneď nenadávali na Ďumbiera. Baniarisko-brušisko zvie hneď o všetkom. I to je pravda, s pánmi sa ťažko za palce ťahať.

- Doráňať by sa mali všetci!

- Čože?

- Kde je jeden, každému by sa malo obuškom po hlave.

- Ach, čerta by si vykonal. Jedných by si obriadil, druhí by sa hneď nakotili. Panština ti nevyrmie, ani zlá tráva nevykape. A ľudia sú ti takí, už ti nejeden povie, nech sa mu naučí handrkovať decko, bude vraj múdrejšie. A že aj tebe ochorelo prasa?

- Prechorelo, - kývol Jozef Mak, rovnomerne ráňajúc inovat' zo suchej, krátkej trávy.

- Ktohovie, ako to chodí na ošípané, - začal uvažovať rubár, keďže dostal zasa krátku odpoveď.

Nuž nemal spomínať prasce, bol by Mak hovornejší.

Ale s prascami prišla mu na um Julia a zaplietol sa do nových myšlienok. Jedno prasa ozaj prestalo žrať, len-len čo sa rozkývalo k válovu, a Jozef videl, čo sa robí, i čakal, že mu to Julia musí povedať. Ale nič nehovorila. - Iba sa díva na mňa... Keby som jej mohol aspoň povedať, ako sa díva! A či ju mám naozaj zbit? Vari by ani nedbala, keby som ju zbil. Akože už mám vedieť, čo chce...? Keby mi išla do očí, povedal by som jej viac, ako vie. Joža by som jej zavše vymykol z rúk. Či mi ho pódá aspoň raz? S tým sa vie rozprávať hockoľko. Ako mu vie povedať: Jožíčko, poď, ideme pozrieť, prasiatko nám ochorelo. Prečo nepovie mne rovno, či ja o tom nemám vedieť? - Jožíčko, buď dobrý! Ak budeš, pôjdeš so mnou do Lepišov priasť. - Tak. Či mne nemôže povedať, kde ide a načo ide? Nech sa ma spýta, kde idem ja. Iba hľadá, akoby ju na šibenicu ťahali. Prihováram sa, prisadnem si, a ona len hľadá...

- Nedávno som sa stretol v Bystrici s Imrom, čertom cigánskym, a volám naňho, a on, potvora, len sa trochu obzrie, a nič. Akoby ma prvý raz videl v živote. Nuž, ty zázrak, či ma nepoznáš, keď si v panských plundrách? Veď ja len hádam viem, ktorá je vaša búda! A, bodaj ho, ten ti ani slova, len si ďalej kráča. Už bude zasa na mastnejšom, myslím si, ale veď príde na psa mráz. A sme mali doma patáliu, sestriho dievča vopchalo si do nosa hrach...

- Či ja za niečo môžem? - pokračoval svoje Jozef Mak, pokým rubár rozprával o hrachu. - Marušu som chcel aj spíť, ani nie raz, ale nechcela byť ošklivá. Keby Julia naozaj chcela... Taká je, ľa, ako inovat'. Aby si sa jej bál dotknúť, že oprčne. Biela...

Možno bál sa ďalej hovoriť Jozef Mak o inovati. Cez riedke smrečky práve vtedy sa začali prebíjať slnečné lúče, na bledočerveno zafarbili pne a veľmi koso si líhali na strieborný prach na zemi, akoby jemné ružové stuhy natiahol sto a sto vedľa seba. Biela inovat' sa všade rozohorela, len čo sa jej trochu dotkli slnečné lúče, aby závoj bol ešte krajší pred samým roztrhnutím. Ťažko by bolo haniť nádherné rúcho, a prirovnávať k nemu? - aká bláznivosť.

O Jule Makovej treba vyraziť, že asi od tých čias, ako bolo vyberanie zemiakov, chodila na ňu hrôza, kedykoľvek vyšla pred dom alebo len mala vyjsť pred dom. Pobadala, že Jotko Hiriáčok mnoho postáva pred chalupou so založenými rukami na prsiach, prsty pod pazuchami, akoby ho vždy oziabalo na ne. A inde sa nedíval, iba na ňu, či sa obzrela raz alebo dva razy. Už jej bolo tak, keď mala vyjsť na ulicu, najprv pozrela oblokom a len potom sa pobrala. Najradšej vtedy, ak boli aj iní ľudia na ulici. A raz skoro z ňoh spadla, lebo Hiriáčok bol opretý o stenu pri vrátkach, kde ho nemohla vidieť ani z obloka, ani z dvora, iba keď vyšla na ulicu.

- Hha-ha-ha - hi! - uskrňal sa Hiriáčok, začal krútiť hlavou a chichot mu rástol v ústach ako koža na prevarenom mlieku.

Julia si polapala dych, utekala ďalej, ani sa neobzrela, no cítila, že Hiriáčkov smiech ide za ňou až po tretí dom.

A keď bolo tak druhý, tretí raz, zavše sa jej i v izbe zazdalo, že sa Hiriáčok kdesi v kúte rehoce. Strhúvala sa a prebehla zrakom každý kút. Ba neskoršie naučil sa Hiriáčok vopchať si veľkú hlavu do obloka, hľadiť cez tabličky hodnú chvíľu, už či niekoho pobadal v chyži alebo nie.

- Hi-hi! - počula neraz, keď sa nenazdala, keď nepobadala, že sa jeden oblok zatmil, ale keď Hiriáčok najprv pobadal ju.

Spomenula Hiriáčka i Makovi, lenže ju muž strašne vyhrešil, prudšie ju okríkol ako kedykoľvek, nuž chodila na ňu hrôza na samotnú. Iste čas zamkynala i dvere a striehla, kedy vojde do dvora Jozef Mak,

aby na dvere nekľal, no keď raz nedostriehla, keď kopal do nich a keď mu nechcela povedať, prečo sa primkýna, radšej trýpla väčšmi, ale nechávala dvere odomknuté.

A Hiriáčok neprestával sa smiať.

I Jule sa zdalo, že zavše sa mu smiech aj cez oči leje, i presviedčala sa, že netreba sa usmiateho človeka báť, no nevedela si rady.

Sprobúvala všelijako.

Keď bol Jozef Mak doma, dala sa so synom do takéhoto rozhovoru:

- Pekne ma počúvaj, Jožinko, lebo nás bude Hiriáčok zasa plašiť ako včera. Videl si ho včera? Skoro oblok vytisol a tak sa škľabil, a ty si sa naľakal, že som ťa nemohla ani utíšiť. Veď som sa i ja naľakala, skoro si mi z rúk vypadol.

Ale Jozef Mak akoby nepočul.

Akože mohla vedieť, že Makovi nejde do reči, keď sa rozepamätá na Hiriáčkov chichot.

A navela - privykne človek na všetko.

I Jula privykla na svoj strach, lebo jej nepomáhal nik. Navykla na túto hrôzu ako na chlieb i preto, lebo na hrud' privalovala sa hrôza druhá, ťažšia, dovalili sa kŕče a neodchádzali. Už nemátožili, neobchádzali, už sa načisto usalašili a lámali Julu, lámali ráno, večer, každý deň, neprestajne, večne.

Samej sa zdalo, že sa len tak vláči po dome, iba tak ťahá nohy za sebou, ale nekráča.

Tak.

A obchodila ľudí, aby jej nič nepovedali.

Ešte čosi sprobuje, nazbiera dosť odvahy a potom kľakne pred Jozefa Maka, srdce si vyšklbne na dlaň a bude ho prosiť: Jožko, veď ja ťa rada a pre rany Kristove ťa prosím, nechod' viac do Melošovie domu. Pekne ťa prosím... Ja ti hocičo na svete vykonám kvôli, len mi toto jed-
no urob. Nikdy som nič neprosila od teba, ani nebudem, ale mne je Melošov dom ako smrť. Ja ťa neobviňujem, zakľajem sa ti, že na nič zlé nepomyslím, ale ťa pre materinskú pamiatku prosím...

Takto bude hovoriť na holých kolenách pred ním.

Lenže si namyslela, že takáto prosba môže byť iba raz a nikdy viac, nuž odkladala ju zo dňa na deň, aby kľakala, keď bude pravá príležitosť. Lebo ak by ju Mak raz odkopol...

Tak.

- Hi-hí, - rehlil sa do toho Jožko.

V zúfalstve chodia iba samé nemúdre myšlienky.

Jula Maková odkladala prosbu, ktorú si vymyslela sama, i odložila vzdor a jed, ktoré veci jej radili ľudia. Ale nešťastne si vymyslela, že ide do Melošov. Maruša jej v posledné časy temer vôbec nedávala príležitosť, aby sa museli zhovárať, samo sa všetko tak dialo, alebo o to dbali, že sa ani stretnúť nemuseli, a Jula si naraz vymyslela: striehne, keď nebude Maruša doma, a potom pôjde do domu, kde sa jej ky nebola, lebo Maruša sama nešla, a keď šla, nikdy ju nepozvala.

Takto si to vymyslela Jula Maková.

Prečo?

Veď je dosť nevysvetliteľných vecí na svete, nuž či o jednu viac alebo menej, na tom nezáleží. Možno len preto, lebo bola sama-samo ako prst, nepripúšťala k sebe nikoho ani len zo sestár. Azda zato, že sa la hlúpa. Veď jej od malička húdli, že je taká, nuž musela byť a musela si vymyslieť takúto neumnú vec.

Načo to bolo, Jula?

Na závorke Melošovie vrátok je iba taký motúzik ako na každej závorke. Treba ho iba potiahnuť, závorcka klepne a vrátka sa samy otvorí, lebo dolný pánt je hlbšie vbitý. Nevyhovárať sa, že je motúzik kľakavý, že treba priviazať iný. Nebola si svoja a zato si sa pantala v vrátkach a strachovala, že sa ľudia dívajú na teba.

Čo na tom, že Meloš neležal na peci, ale sedel na lavici pri stene. Nemusí všetko tak byť, ako si človek napredstavuje. Meloš sa zaslúžil skníše, najradšej, keď je sám. Mala si nazrieť cez oblok a vrátiť sa k nemu.

- Ty si Jula od Petriskov?

Veď si Jula, tak prečo sa ti rozbúchalo srdce!

- Nestoj, keď si prišla.

- Sadnem si...

A sadla si na samý kraj lavice.

Meloš zrazu zatíchol, a tebe ide horúčava do líc.

- Či si tu?

- Ba tu.

- Ako ticho sedíš!

- Veď...

- Akože vo svete?

- Len tak... Snehu koľko!

- Uhm.

- A či môj muž chodieval sem, to som prišla, - vyrvala Jula zo seba a zasa ju obľiala horúčava.

Melošovi na chvíľu ešte väčšmi odvisla spodná čeľusť, ale hneď pri-vrel zasa ústa, akoby sa mu nechcelo počúvať.

- Môj muž, Jožo Mak.

Meloš pokýval traslavo hlavou.

- Veď viem, koho hovoríš, viem.

- Či chodí?

- Viem, viem.

- A...

- To teraz zvoní, čo?

- Nepočujem, - šepotala Jula.

Niežeby bola počúvala, či ozaj zvoní, ale napínalo sa v nej všetko, akoby od Meloša už teraz viala hrôza.

- Ba zvoní, dievka moja, - stíšil hlas i Meloš a nečakane rozkýva-li sa mu ústa, prihol sa, skoro sa dotkýnal dosky stola, založil ruky. - Otče náš, ktorý si na nebesiach, posväť sa meno Tvoje... neved' nás v pokušenia, ale zbav nás...

Každé slovo osobitne vyložil. Ak ho nepovedal zreteľne, zopakoval ho, a keď sa mu hlava zdvihla, priklonil ju zas.

Z July vytratila sa všetka krv pri tom Otčenáši. Čakala koniec, lenže Melošova modlitba nemala konca.

- Či chodí? - chcela sa raz, dva razy vtisnúť do modlitby, ale Meloš sa modlil ako hluchý stroj.

Čo by bola Jula Maková dala za to, keby bol aspoň raz pokýval hla-vou záporne!

Keby bol povedal:

- Nie, nechodí!

Bola by sa modlila tu pri stole.

Dobre vedela, že Meloš nemôže záporne rozkývať hlavou, ale keby bol...

Sú nevysvetliteľné veci na svete.

Sú veci, ktoré si ľudia vešajú na taký nemožný vlások, ako je Melo-šovo kývnutie hlavou. A keď sa vlások pretrhne, padne ťažké olovo na Julu Makovú. Na hlavu, na plecia, na srdce i na nohy.

Jula Maková zabije si takto poslednú iskrú života v sebe a prestane žiť.

Zbohom, Jožko, nehnevaj sa, ale keď ma vidíš, to som nie ja, to je len môj tieň. To sú nie moje ruky a nohy, ani slovo, čo Jožinkovi dá-vam, ani to nejde zo mňa, lebo vo mne je iba olovo.

Také ťažké - ani som nikdy nemyslela, že môže byť také ťažké - ta-ké ťažké namodlil slepý Meloš do mňa. Len sa nehnevaj, Jožko, veď by som ja rada bola prevládala i Melošovu modlitbu.

I do Makovej dediny nosievajú Vianoce stromček. Ten alebo onen chlap, ba i Jozef Mak vezme sekeru a ide do hory pozrieť, kde vyrástla jedlička do pása vysoká. Potom príde halúzka za každý ob-rázok a jedličku zavesia na klinček pod samou povalou, aby odtiaľ teši-la ľudí. Deti neklamú, že jedličku doniesol Ježiško, veru pred nimi za-vesia na jedličku tri červené medovníky, tri ružové papierové stuhy, tri jablká a tešievajú sa už vtedy, keď tieto veci vešajú. Aký je krásny taký-to stromček, to málokto vie, a najmenej tí, čo zlatom a striebrom zne-tvorí jedlicu Ježiša Krista. Deti zato neklamú, lebo sem Ježiško ne-chodieval, a nechodieval pre rozpaky, keďže nevie, ktorú vec by mal najsamprv darovať.

Dary donáša iba výnimočne, iba ľuďom zázračne pokoreným alebo dobrým.

Jule Makovej doniesli Vianoce dar.

Veľmi dobrý dar: Jula sa v Štedrý deň mohla rozplakať.

Myslíte, že je to málo?

Či viete, ako strašne sa musí olovo rozochvieť, ako strašne bolest-ne, pokým sa rozplače? A či viete, ako sa farchy pomíňajú, ako sa uľah-čia, keď sa roztopia na slzu?

Kto nevie, tomu darmo rozprávať všetkými rečami sveta, nepochopil by ani zbla, ani len zďaleka, aký dar sú slzy, a keď sa rodili na svet, vte-dy stíchlo i nebo, i zem, i hviezdy. Totiž, keď sa rodili slzy, čo uľavujú.

Vianočný Ježiš daroval Jule slzy.

Vyvreli pod priezračnými viečkami a pustili sa po lícach, aby aspoň na chvíľu zmyli mrákavy.

A také boli dobré, že nedali sa ani zastaviť. Aspoň Jula nemala toľ-ko sily, aby ich zastavila, hoci videla, že Jozef ide popod oblok do cha-lupy.

Aj sa odvracala dost, lenže zbadal, čo sa robí.

- Čože... Jula?

Utíerala si ich chytro spodkami dlaní.

- No?

A len sa jej sypali, sypali, keby bola zdvihla zásteru, plná by sa jej bola naperlila.

- Čo sa stalo, há?

Akože mu má povedať? Nezhovárali sa dávno o veciach, čo boľia, ani čo tešia, lebo to sú veci iba medzi dôverných, nuž nenachodila spoločnosť, ako mu povedať, že sa Jožko práve teraz pustil behať, a keď ho videla kráčať od lavice po stôl a počula, ako zvýskol, keď ťapol dlaňami o Marušinu posteľ, zatriaslo sa jej pod srdcom, a už sa slzy sypali.

Vychytila Jožka, bozkávala ho, lenže sa nedal na tvár, nuž bozkávala ho na krk, pod bradou, a Jožko si myslel, že ho štekľí, rozvýskal sa veselo zas, trepotal vo vzduchu nohami, rukami, až sa rozosmiala i Marušina Hana, keďže tá nechce ísť ani spávať za materou.

Nech rozpráva Jozefovi, kto môže. Jula nemôže.

Veď je Jula nemotorná, nanič aj na reči.

Iba nad všetkým sa strachuje zbytočne a sprostou, nuž strachuje sa i teraz. Hovoriť nemôže, ale postavila by Jožka na zem, nech ho vidí otec, ak chce, lenže či Jožko nesklame, či ho nepomyšľila, či nezabudol, či sa mu bude chcieť, či bude vedieť aj pred otcom chodiť.

Ono chlapec je nie Jula. Syn je nie mať. Jožinko sa hneď rozknísal; na ktorú nôžku stúpil, na ten bok letel, hádzal rukami, ale nepadol, hlava ho ťahala za Marušinou posteľou, nuž doletel ta a zas ťapol dlaňami na dosku. Vykrikol od radosti nad úspechom a začal sa natriasať.

Jozef Mak porozumel synovi, aj materi. Nebol kameň, nebol peň, človek bol, nuž nedozvedal sa ďalej na plač, ale si kvokol, aby bol menší, hoci taký malý, ako jej syn.

- Laľa, ako... ako zakladá!

To zato povedal takto Jozef Mak, lebo bol chlap, a chlap musí pokladať za prirodzenú vec, keď sa decko prvý raz rozbehne po chalupu. Veď len nemôže ukazovať, že sa čuduje alebo teší. To je materina vec. Hej. Materiam je všetko ľahšie, i keď sú iba také ako Jula. Rozbehne sa prvý raz malý Jožko a Jula sa môže rozplakať. Čože Jule? - Pravda, je mu nejde na plač, ale keby sa mohol vyrozprávať aspoň trochu. Aj so synom by sa vyrozprával vďačne, lenže - treba to vedieť, treba sa to učiť, a on nevie, nevie.

- Ako zakladá, ako zakladá! - húta Jozef Mak, a ďalej nie a nie sa dostať.

- Jula, veď sa len vynariekaj, len sa teš! - chcel by povedať, ale či by to bolo dobre? Jula si utiera dľaňou mokrú tvár, oči jej visia na deku, striehne ho, strhne sa zakaždým, keď sa chlapec zaklátí, a on je smiešny, že tu kvočí. Jozef Mak sa vystrel.

- Nezabudneme, kedy sa pustil, čo?

Nik mu neodpovedá.

Ale Jozef Mak nezalievá nikomu nemotu, iba na seba sa začne mrzieť a závidieť najmä malej Hane, ako vie vykrikovať, váľať sa po zemi, hovoriť a poskakovať. Vie, že by sa mal pohnúť, prikročiť k chlapcovi a osloviť ho nejako, lenže je presvedčený, že by to nevykonal dobre, a radšej si sadá na lavicu dívať sa, čo sa po chyži robí.

Nie, nesedí sa mu dobre, azda by tu radšej ani nebol, no oprie sa laktom o posteľ, podoprie si bradu a sedí vytrvale a mĺkvo. Niečo vidí, niečo nie. Nevidí všetko, čo je na ľudoch, vôbec nevidí, čo je v ľudoch, ani len netuší, že sa Jula pred chvíľou zhrozila. Naraz si sadla a pozrela na Jozefa Maka. Slzy jej prestali tiecť a zrenice naplnili sa strachom.

- Či mi ozaj? - spýtala sa v duchu Jula a dívala sa na Jozefa Maka. Tak. Zato jej prišla táto otázka, lebo pred chvíľou pochytilo ju vedomie, že jej tu a teraz Jozef Mak prekáža. Áno, taká čudná myšlienka jej prišla, akoby tu Mak vôbec nemusel byť, nemusel tu sedieť, dívať sa, ani sa prihovárať. Nie je tu vôbec treba, keď sa chce tešiť so synom, a keby bol prišiel do chyže o hodinu neskoršie... Skoro mu bola zrazu povďačná, že sa chlapca ani nedotkol. Zhrozila sa nad myšlienkami, pravda, ale nezavrátila z nich ani len jedinú.

- Akože? Či ja viem klamať? Ak sa ma spýta...? Keby sa ma spýtal, nuž by som mu povedala pravdu. Ježišu, veď by ma vyhnal hneď...!

I zhrozila sa a ostala sedieť s roztvorenými očami.

- Ježišu...!

Nijako si nepomohla.

Myšlienky nijako nechceli byť také hrozné, ako ich chcela mať, lebo natisla sa jej do mozgu i taká neumná vec: i keby ju Jozef Mak vyhnal hneď a hneď, ani vtedy by sa nič strašné nestalo. Celkom nič. Zakrútila by Jožka a šla.

Kde?

Nuž a či je to ťažká vec?

Nič ťažké na tom niet. Jožko behá, aha, ako behá, ani si nikdy naožaj nemyslela, že bude behať. Niekde by sa zastavila. Chalupu má. Keby prišla domov do Petriskov a povedala: Pusťte ma do domu, - nemohli by povedať, že ju nepustia. Koľko žien sa dobre vyživí osamote!

Jula, ale Jozef Mak ostal by sám.

Či neviem, že by ostal sám? Veď viem. Ale vo mne už nič niet, už som všetko stratila, už som celkom prázdna. Dodnes mala som v sebe ťažoby, ešte pred chvíľou som ich mala, lenže ich už nemám, už mi neostalo nič a šla by som ľahká. Veď viem, že hen na lavici sedí Jozef Mak. Pravdaže je to Jozef Mak. Ale kto je Jozef Mak, kto?

Jozef Mak ti je muž.

Aha, aha, veď je tak. Ale v peci mám ešte zo dva pagáče, azda už aj pohoreli. Iste už prihoreli. A či je to nejaká strašná vec, keď pagáč zhorí?

Ani to sa nezdalo hrozné Jule Makovej, žene Jozefa Maka.

- Práve o tom hútam, - začal zrazu Mak, - či by sme nemali hneď po sviatkoch zakáľať. Mohli sme aj pred. Zajtra sa spýtam Filipa, či by prišiel pomôcť.

Jula iba plece nadvihla trochu.

- Ak bude mať čas, nech príde. Čo myslíš?

- Ako chceš, tak bude.

Tak odpovedala.

Ani nepobadala, že jej zmocnel hlas, ani si nevšimla, ako trhol Jozef Mak hlavou, sťaby ho jej slová boli udreli, i pozabudol, ako chcel pokračovať.

- Ty máš lepšie vedieť, ako má byť, chystať treba...

- Uhm, treba. Ani sama neviem, čo treba. Pôjdem sa vypýtať k Maruši.

Na nič zlé na svete nemyslela, ba vôbec nehútala, akosi akoby bola pozabudla, že je na svete Jozef Mak, i prasce i Filip, i zakáľačka, ba ani si neuvedomila Marušino meno. Jožko behá, a keď ho pojme za ruku...

- Prečo mi to hovoríš, Jula? - bledne Jozef Mak a strhne si päť na koleno.

- Čože ti hovorím? Aha, Maruša... No, Maruša aj Beniačke dobre poradila, Beniačka mi to sama hovorila, poradí aj mne. Beniačka hovorila, že by sme mohli jedno prasa aj predať.

Jozef Mak sedí a pritíška päť o koleno. Vypleštil oči, až mu ustali,

že musel zažmurkať, hľadí na Julu, ale pravda je pravda, kto rozpráva, je naozaj Jula, a Jula celkom tá istá, čo bola včera. Iba ak by to bol rozdiel, že trochu sviežejšie sa prihne k chlapcovi, vychytí ho zo zeme, bozkáva a že sa väčšími udychčí v námahe podržať syna rozšantovaného, aby sa aspoň za chvíľočku nemetal v materinskom náručí.

A či ohluchla alebo oslepla?

Nie, iba obledla trochu, lenže ani to nebadať teraz, keď ju na životnejšiu potešil syn.

- Čo chceš s Marušou, Jula?

Jula sa obzrie, húta i popríchodí jej všetko na um, ale vytratilo sa z nej aj olovo dnes, nič ju netlačí, nemá nijaké citlivé miesto v sebe, iba rozum čo ju trochu napomína, že Jozef Mak hodil ostrú a hlasitú otázku.

- Čože by som mohla s Marušou chcieť? - húta Jula, ale tak sa jej všetko na svete zdá jednaké, prosté, nevie si rozhútať, čo zlé povedala, i sedí tu nevinná a ani sa jej nesníva, že udrela Jozefa Maka po líci jedným i druhom a pobúrila v ňom niečo, čo je veľmi blízke žľci.

- Ak ešte raz spomenieš Marušu...! - dvíha sa Jozef Mak a päť mu tuhne.

Prečo sa Jula aspoň nestrhla?

Iba stála tu tupá a hrozná, nič netušiacca, chladná a biela. Hja, Vianoce darovali jej dar. Ani sama neverí, že je taká ľahká, alebo sa pozabudne a myslí si to aj o všetkých veciach okolo seba, iba keď sa niečo ho dotkne, vtedy pobadá, že veci majú i váhu a ona málo sily, aby narábala nimi ľahko.

Ale čože to všetko, keď Jožo neprestáva výskať a tackať sa z kúta do kúta?

I Makova päť nečakane vycítila, že udrela by do prázdna, keby udrela, Jula by sa iba obzrela, divila by sa, čo sa robí, alebo zvalila by sa na zem a nebolo by jej viac na svete.

Zhrozil sa Jozef Mak, zatriasol, i zahanbil akosi veľmi podivne.

Vybehol na dvor.

Hej. Taká mocná bola v Štedrý deň Jula Maková, ale sama ešte nič nevedela o svojej sile.

O dva týždne naozaj nabil Jozef Mak Julu Makovú.

Dlho v ňom vrelo, i zdalo sa mu napokon, že si takto uľaví. Vrelo v ňom pre všeličo, i preto, že sa Jula hneď po Štedrom dni naozaj vystrojila do Melošov za Marušou. Tak prosto sa vybrala, akoby do Melošov chodila denne aspoň desať ráz. Nemyslela ani len na to, či ju Jozef vidí alebo nie. Jožka vzala na ruky a šla.

- Akože sa máte...? Aha, ledva som sa dotackala. Chlapčisko ťažké ako klát, ale včera sa mi pustilo na nohy, chvalabohu, a potom sa išlo potrháť po chyži. Veď mi budú pamätné Vianoce. Tak som sa tešila celý večer, ani som ho neuspávala, pokým nechcelo samo. Veď vám Hanna iste hovorila.

- Hovorila, - odpovedala Maruša.

- Akože, iba o tom rozprávala, - dosvedčil Meloš, ktorý sedel pod pecou, - o každom kroku, a keď zakončila, začala znova. Aj v noci som ju počul smiať sa, iste sa tomu smiala.

- No, veď sa aj u nás dosmiala do vôle a ja sama o nič menej. Ale k tebe som prišla, Maruša.

- Vari?

- Ak bude mať Filip kedy, budeme zakáľať po tieto dni, a prišla som po radu.

Hej, takto hladko sa stalo všetko, a čo sa Maruša trochu mračila, čo koho do toho?

Čo teba do toho, Jozef Mak? Puchlo v tebe ako vred, žralo ťa, myslel si si, že hneď zbiješ Julu, len čo sa vráti, i čakal si ju, i dočkal, ale načo si sa jedoval? Bol si ty u Melošov viac ráz ako Jula. Ak sa ti chodí teraz i nechce, Jula nemusí o tom vedieť, ani jej nemôžeš o tom rozprávať. Ozaj, ako by si Jule povedal, že sa ti Maruša zhnusila? Ak by si povedal, znamenalo by to, že sa ti kedysi nehnusila. Teraz išla po radu a nech ťa to nemrzí. Akéže poníženie? Ak si sa sám neponižoval, Jula sa neponižuje. Jula sa nikdy neponížila pred Marušou, aby sa zhovárala o tebe, neponížila sa ani pred tebou, lebo nikdy nespomínala Marušu. Darmo sa zožieraš, Jozef Mak. Ak si mal dost sily a smelosti, mal si jej zakázať túto cestu, veď ti povedala, kam ide! Prečo si si netrúfal, há? Báš si sa, že ti Jula povie: Idem po tvojich cestách. - Nesmelý človek si. Nerovnaký. Nedávno by ti nebolo záležalo na veci. Nebol by si dbal. Čože ti bola Jula? Veď ti je i dnes ničím. Len sa upokoj. No ne

mohol sa upokojiť a o dva týždne nabil Julu. Päsť mu ozaj bila do prázdna, Jula naozaj vyvalila oči, divila sa, rozplakala sa hodne neskorro, ale údery ju neboleli, boleli iba jeho, stáby sa bol zbil sám, a to ani nie raz, ale i na druhý deň i na tretí. Myslel si, že môže zväŕať dom, lebo ho postavil sám. Ale to nebola dobrá rada. Jula bola tupá, nič ju nechytlo, iba strašne pravdivo čo mu raz povedala:

- Jožko, dostala som sa ti na ťarchu. Nebi ma. Sama by som nebola prišla, keby si nebol chcel. Nikdy som ti nehovorila, čo máš robiť a čo nie. Nehovorím ti ani teraz. Ale ma nebi. Zakrútim si chlapca, pôjdem sa pomodliť do kostola k Panne Márii a viac sa nevrátim. Neboj sa, ani zlého slova na teba nikdy nepomyslím, ani nezahyniem. I syna dobre vychovám. Nemysli si, že sa ti teraz vyhrážam. Lenže neviem, prečo ma biješ a či ma chceš vyhnať. Ani ti reči nenarobím, Jožko, ticho odídem.

Každé slovo ako skala.

Jozef Mak cítil, že je každé pevnejšie, i keď ho Jula vyslovuje iba prosto a ticho, ako tie, keď sa zaklínala Maruša. Každé slovo je pravda čistá a pevná, ktorá sa nezmení, ani neodkloní, ani nezľútostí, ani nerozzúri.

A chodil Jozef Mak cez celé týždne ako mračno.

I pokoril sa hlboko.

Naučil sa láskat, hoc nemotorne, jednak sa len zastavil pri Jule a nevyšimľal si, či je tupá, či nie, či mu odpovedá, či nie, či sa smeje na neho, alebo to patrí synovi.

I pokoril sa ešte hlbšie.

- Jula, - začal raz ticho a ťažko, akoby každá myšlienka mala cent, - Jula, never ty, že bude mať Maruša odo mňa decko, never. Maruša je prekliata a nech je prekliata, lebo vymýšľa, aby ma nalákala, a neviem, či ju raz nepochytím za krk. Ty ani nevieš, aká je Maruša oškľivá. Viem, čo ťa trápi; keby si ma obarila, nemohol by som ti slovo povedať, ale never, čo Maruša vyhutuje. Ak ty budeš takáto, tak... Never ty, Jula, že som teraz mnoho pil, to som sa tak len od starosti opil, a vždy mi bolo na ume, ako ti poviem, aby si ničomu neverila. Veď ja len vidím, ako kapeš, a najradšej by som si krk vykrútil, keď ťa vidím, a keď som ťa zbil, tak mi bolo, akoby som si bol mater zbil. Veď vieš, že mi ani jest nedalo za tri dni. Prekliat som ja Melošovie chalupu do gruntu, a nemysli si, že som opitý, a prekliat som aj hodinu, keď ma mať prvý raz do Melošov pritúlila. Zakazoval som ti, aby si na

mňa tak vyčítavo nehľadela, ale ti už nezakazujem, Jula, len ty radšej hľad'...

- Dobre, - povedala Jula, no nerozohrialo sa v nej nič, ba ani sa nehrešila, že je taká bezcitná. Ani sa v ničom nepremáhala. Ale sa cítila ustatá, sadla si na lavicu a sedela a dívala sa neúčastne, neprítomne na pavučinu, čo v noci nasnoval pavúk do kúta za stolom.

A počúvala, ako rozpráva Jozef Mak - napríklad - o hore, o Hercegovíne, o mátohách, alebo o hocičom, až sa Makovi neraz zdalo, že mu odpovedá celkom po starom.

Potom si pomyslel Jozef Mak, že sa nebude starať o nič, a nestaral sa o nič. Robil, chodil, rozprával sa s ľuďmi, s chlapcom sa pobavil, Julu zavše pohrešil, zavše sa rozosmial, ale akýsi vnútorný hlas ho vždy doráňal, keď ho Jula prijímala. Nemohol povedať, či by ho bola odsotila aspoň raz, jednak vycítil hrôzu, čo chodila na ňu v takom čase, cítil chlad, tupotu, neúčasť, i ťažký vzdych, čo sa vydral Jule z prsťa utajený výkrik strachu, nevole, azda i ošklivosti. Hej, tak nejako vzdychla, akoby sama nechcela vzdychnúť, ale akoby jej srdce volalo o ratu v ťažkom položení. Cítil, ako sa Jula trasie sťa v zimnici, počúval, ako zakaždým sa rozvzlyká, trhano a zdĺhavo, no nemo rozna rieka.

- A čože, Jula? - objímal ju neraz.

Nuž, Jozef Mak, načo sa vypytuješ? Myslíš si, Jula niečo o tom vie, že sa jej chveje srdce a všetky údy? Myslíš si, Jula cíti v sebe alebo na sebe nejaký nárek? Zdá sa ti, že Jula utiera si slzy? Mýliš sa, Jula zdnu ka chladne, a ty o tom nevieš, ba keby si aj vedel, nevedel by si si rady, lebo niet takého spôsobu, aby sa do July mohlo nadýchať hoc len trochu tepla, lebo Jula sa uzavrela, striasla zo seba všetko ako panna-zem, keď sa v jeseň vychystá na spánok, a Jula čaká už iba na inovať, aby ju okrášlila, aby ju ovinula závojom, ktorý sa síce chytro potrhá, no i za ten krátky čas, pokým ju bude ovíjať, stane sa s ňou neuveriteľná zmena: Jula bude sa vydávať za ženícha-slnko v bielom plášti.

Jozef Mak, lepšie by si mal priložiť ucho na Julino srdce.

68

Jozef Mak dobre poznal Joťka Hiriačka. Vytušil ho, aký je i tam, kde ho nikto nepoznal. V Melošovie dome málokto poznal Joťka

(176)

Hiriačka, ale poznal ho Jozef Mak, a vtedy sa mu začala Maruša oškli viť. Hiriačok nemal taký rozum, aby si sa všetko mohol dozvedieť od neho, čo chceš, ale pomaly začal všeličo tušiť a znepokojoval ho Hiriačok. I Maruše sa opýtal všeličo, ale nikdy mu rovno neodpovedala, ba kliala sa, sama vraj nevie, prečo ju Hiriačok slúcha.

Nuž neprekvapilo Maka veľmi, keď mu raz Hiriačok sám začal rozprávať, keď sa raz Hiriačok prestal smiať, ba skôr akoby plakal.

- Oklamala m-ma.

- Kto?

- Mm-Maruša.

- Ako?

- Aby som ňň-nikommu nepovedal, a ja poviem.

- Len povedz.

- Klamala ma vždy. Povedala mi, keď ťa bude Maruša mať, tak bude Jula moja.

- Čože? - jednak sa rozpálil Mak.

- Ale teraz mi nehovorí nič. Tak mi povedz ty!

Len-len že sa zdržal Jozef Mak a nezaprel do úbohého Hiriačka.

Lebo taký bol teraz, hrozne sa vedel rozhnevať, keď vytiahol nohu z chalupy. Omrzel ho, komu sa o tom ani nesnívalo, až ľudia začali hovoriť, že je Jozef Mak nespratný, alebo bude sa o chvíľu podobať bratovi Janovi. Stemneli mu oči, keď pozeral na Hiriačka, a dlho trvalo, pokým sa mu začali jasniť, pokým sa odvrátil od neboráka, nepohodiac mu ani slovo-dve, aspoň tak ako almužnu. Rozliezalo sa mu po mozgu, že toto je najošklivejšia vina Marušina, až ofialovel, a keby bol postretol Marušu, bol by ju klial pred celým svetom. Rozpálila sa mu tvár od hanby, zavše hodil okom na všetky strany, sťa by ľudia vedeli, čo mu vyradil Hiriačok. Hegalo ho na zmrznutých hrudách, kížali sa mu nohy a ťažko ho niesli. Hrudy neboli tak tuho zmrznuté, aby sa obuv musela kížať, kde dozrelo slnko, nebola už cesta ani tvrdá, no Jozef Mak vykračoval strmo a na to hrudy neboli ešte síce. I nadával na cestu a nezbadal každého človeka, ktorého mal zbadať.

A tak zašiel až dolu cez hradskú, sťa by sa bol vybral do mlyna, a keď to pobadal, vtedy zaklial. Mal zabočiť napravo už povyš troch domov, lebo chcel ísť pomáhať do Rusnákov okresávať, ba veď aj počul, kde klepú, a jednak šiel, kade ho viedli oči. Nuž zaklial, keď sa pobadal, zvrtol sa a nešiel do Rusnákov. Nešiel, lebo teraz bol taký človek Jozef Mak. Nieкто by mohol povedať, že sa obrátil na šťastie, hoci vracat sa

(177)

z cesty nie je šťastim, ale keď prišiel zasa na hradskú, prešla ho Cigánka, ba i dočkala, aby ju dohonil. Opravdivo nechcel, len mu tak samo od seba prišlo hádať, ktorá je to táto známa Cigánka, a nebol by si lámal hlavu, keby nebol uhádol.

- Ani ma nepoznáš, Mak, čo?

- Čert ťa pozná - Róza, Tereza! - veď spolu nebyvame.

- Aká Róza? Ja som Tereza, Imrova. Kdeže je Róza! Imro by ju zaklal, keby ju dochytil. Ale tak mu treba.

- Groše mu preplákla...

- Aj to. Ale v Bystrici našla si kontráša a už je fuč! Taká osoba. Keby ma teraz Imro nemal...

- Len mu aj ty neujdi.

- Ja? - rehotala sa Tereza, či Róza, keďže Jozef Mak zasa nevedel, ktorá je, hoci mu to pred chvíľou povedala, a že vycerila všetky biele zuby, nechtiac usmial sa aj Jozef Mak. Ba zvíťazila v ňom i poverčivosť a sám si nahútal, že vracia sa mu šťastie.

I taký bol teraz Jozef Mak.

Hiriačok i teraz stál pred chalupou, ruky zastrčené pod pazuchami; i zbadal Jofka zďaleka, ale nevychytil ho hnev. Iba sa sponáhlal do dvora, aby sa s Hiriačkom nezaplietol zasa do reči.

A vo dvore postretol Marušu.

Nezbadal, že je populavá, a že má trochu zmútené oči.

Videl iba toľko, že má pod pazuchami plno šiat, na chrbte kôš, i ten plný handier. Maruša sa akiste poberala k potoku, kde žmurkal nevelký ohník pod kotlom. Z kotla uletovali krátke pary a ešte kratšie zo zvršky, ktorá stála neďaleko ohňa, rozčapená na širokých troch nohách.

Mohol si domyslieť i sám, že Maruša zvéra a donáša sa bližšie k potoku, ale Jozef Mak si nič nedomyslel, hoc sa Maruša zastavila na chvíľu a ukázala sa mu zasa, aká je, keď nemá tvár. Jozef Mak skríkol, pravda, len do vnútra a vbehol do izby. Keby bol dočkal, bol by videl, že sa Maruša obzrela ešte raz na dlhšie a čosi hútala, akoby sa jej chcelo za ním ísť, a pozrela aj na šaty, akoby nevedela o nich a chcela by ich teraz odhodit.

Lenže Jozef Mak sa poponáhlal do izby a nevidel nič.

Nechcel vidieť, nuž nevidel.

- Čo chce Maruša vo dvore? - skríkol na prahu izby, lebo hútať nestačil, či má takto vkročiť alebo nie.

- Čo chce Maruša? Ako to, Jožko? Veď Maruša môže chcieť hocičo v svojom dvore. Dvor tvoj a dvor jej...

- Nemôže! Nič nemôže! - reval Jozef Mak. - Nijaký dvor, iba môj dvor. Každá lata je moja, každý klinec, každý šindel. Nocou som ho robil, nežral som, svojimi pazúrmami som všetko vláčil, nech sa mi tu nik ničoho nedotýka. Každé brvno som z hory vydriapal ja, ja sám a nik iný! Kameň som z popola vyhrabával... To je všetko moje. Hovädo som bol, keď som tu niekoho strpel. Ale už nestrpím. Choď jej povedať zarez, aby sa pratala, lebo ja kyjak nájdem i teraz...! Choď jej povedať, že ju zmlátim. Nech sa viac nikto môjho nedotýka, čo je moje, nech mi nik neberie, nadával som sa dost, zožrali by ma celého, a tú tam rozdriapem na kusy, ak pôjdem von. Vmlátim ju do zeme, pokým jej bude trčať čo len jediný prst. Nech sa mi tu nevláči. Vykopni ju, Julia!

- A začo, Jožko?

Jožko Mak, nekrič, ale počúvaj na túto otázku a odpovedz, ak vieš. Julia nevy povedala ju tak, ako by si ju ty rozumel, ale hodno by ti ju bolo počúvať. Nebledol by si od jedu, zasekol by sa ti rev v hrdle, ďalej by si sa nedostal. A keby si odpovedal, že chceš znivočiť Marušu pre ťažké a nezmeniteľné hriechy, otupená Julia by ti mohla dať ťažšiu otázku.

- Pre ktoré to hriechy, Jožko? - mohla by sa ťa spýtať, až by si sa musel rozpamätať, že niet hriechu na svete, ktorý by páchal človek iba sám. Niečo alebo niekto vždy pomáha zhrešiť, i keď si to človek hneď nevedomí.

Ťažko by odpovedal Jozef Mak, azda lepšie je tak, že nepočuje Julinu otázku. Až si celkom otlčie dlaň o lavicu, potom stíchne.

Asi tak si musela myslieť i Julia. Krik ju nevyrušil, Maruša ju neznepokojovala a pred Makovým príchodom mala na mysli, že si vezme chlapca a pôjde do Kláčov pozrieť Maru, či sa jej bôb ozaj tak zmuškavel, ako včera spomínala; nuž ani po príchode nerozmyslela si ináč. Podvihla si syna najprv na lavicu, požmurkala naň, že sa už schystajú, a vzala ho potom na ruky.

Jozef Mak váfal za ňou ťažké slová ako balvan, lenže Julia nepočúvala, bola by sa cestou iba so synom rozprávala a dávala si pozor na krok, aby sa s ním nepokízlá, pritiahla naň ručník, aby ho chlad veľmi neovial.

Ale predo dvermi stála Maruša, sťaby iba na Julu čakala. Ani teraz nemala tvár, len oči také ako vlčica, keď je veľmi hladná a koristiť má pred sebou iba na siahu, lenže na mieste veľmi nebezpečnom.

- Už ma ideš vyháňať, Julia? - prskla Maruša polohlasno cez zuby.
- Čože...? A čo ma do vás? Ak chceš, zhováraj sa s Jožom, ale hútam, že zvyáraš v dobrý čas, a zajtra sa prichystám zvärať i ja. Budem mať pokoj. Nerada zväram.

Maruša hľadá, zem sa jej trasie pod nohami, popol na tvári tratí i tú nemnohú farbu. Chcelo by sa jej vyceriť zuby, ale práve si namakáva v sebe žľč a zmáča do nej odpoveď, odpoveď na Makov neodkričaný krik, na tupotu Julinu, aby odpoveď bola taká, čo zabije oboch razom. Hneď. Za ten čas, pokým sa prichystá, zadrží tu Julu, zmeria ju vlčím zrakom, najprv čelo, potom líca, tenké plecía, driek, sukne i nohy. Všetko. Ale žľč sa už celá vyzmáčala, i posledná krv už vysiakla z Marušinho srdca, a odpoveď sa predierala hore dutinou prsnou. Ťažká je, jedovatá, namáhavo sa tisne do hrdla.

- Idem pozrieť Maru do Kláčov, vraj zmuškavel sa jej bôb a čo si má s ním poradiť. U nás doma začal raz muškavieť, a už sa nepamätám, čo sme s ním robili. Tak to máš: aj sa ti urodí, a keď ho najviac treba, vtedy začne hynúť... že vraj už poniektorí aj podsýpajú; a či je pravda?

Maruša má už všetko v hrdle, už sa dusí, dusí, ale Kláčovkin bôb...

- Načo podsýpať zavčasu, nevyplatí sa. Z včasného drobizgu nikdy niet úžitku, polovica vyhynie, i keď sa v teplom opatruje. Vyvedieš z chyže na dvor a každý vietor hneď uškodí. Či je nie tak?

Marušina odpoveď puchne v hrdle ešte väčšmi, už sama cíti i blen, ale ak sa ešte chvíľu nepohne, úplne jej dych zastaví a tma sa jej spraví pred očami. Či sa jej už začína robiť? - Zakýva sa Maruša, zažmurká, v pravom kútiku úst potrháva jej pery, ba krč akoby zohavil celé pravé líce a akési trosky chrchlavých zvukov vykĺznu sa cez Marušine ústa.

I tupou Julou prebehne mráz, hoc Julia ani len netuší, že sa práve teraz pohla žľč v Marušinom hrdle, rozplasila a udrela kdesi na mozog.

I Julia badá niečo, zato prestane myslieť na kvočky a díva sa ustrnutým pohľadom, ako sa Maruša obracia, ako sa ťažko obracia, tacká, sľaby mala padnúť pri každom kroku.

- Spila sa zas... Nešťastnica, zasa sa ťažko spila, - myslela si Julia a nedalo jej, aby sa nedívala za ňou, až pokým nepríde k potoku, k ohňu. - Takáto ide zvärať. Akože dozvára?

Tak jej to prebehlo umom, akoby sa mala zastaviť a starať sa trochu, aby Maruša dozvárala. Lenže videla, Maruša sa dotackala k oh-

ňu, postala nad ním trochu, potom pokutala pahrebu, hodila na ňu dve polienka. Keď zdvihla vrchnák na zväрке, za vrchnákom vytiahlo sa kus hustejšej pary, sľaby bola bývala o vrchnák prilepená. Videla Julia ešte i to, ako Maruša odhodila drevený vrchnák, ako sa prehla cez okraj zväřky a načiahla hlboko do dna pravou rukou. Zmizla do pásu vo zväřke, iba ľavý lakeť ostal jej vysoko trčať vo vzduchu, lebo na ľavú ruku sa oprela.

- Spitá je, - pomyslela si Julia ešte raz a pohla sa z dvora za Kláčovkiným bôbom.

Na ulici vzdychla tak nejako ľútostivo, akoby len jednak nebola Julia-tieň, ale nebolo by sa dalo určiť, či vzdychla nad Marušou alebo nad sebou. Nad sebou preto, že tak strašne otupela a nič, nič ju nezabolí, keď pozrie na Marušu.

- Jožinko, schovaj si ruky!

Chlapec hodil hlavou i tri razy, živo, vzdorovito, vytřčal ruky až ponad hlavu, aby mu ich mater nezajala, a veselo vykrikoval na celé hrdlo:

- Nie! Nie! Nedám.

Zapáčilo sa to Jule, potriasla mu jednu päst.

- Nehádz sa, lebo spadneme; veď vidíš, že je klzko!

Chlapecovi to bolo ako rozkaz. Chytil mater okolo hrdla a začal sa natriasať celý.

Áno, tak veselo išli do Kláčov obzerať bôb.

Mara Kláčovka síce nebola doma, ani im nemal kto poukazovať mušky, ba ani sa na ne nedozvedali, ale napokon - bôb je malichernosť, nemusí sa naozaj vidieť. Dobre padne povedať si niekoľko hocijakých slov, či takých, či onakých, ba potrebné je niekomu vyrozprávať, že malý Jožko už aj huncúťstva stvára. Včera sa vtiahol do kutky pod pec, založil sa čižmami a zdesená mater nikde ho nemohla nájsť. Len jej tak srdce trepotalo, lebo ani nemrkol, pokým ho nenašla. Či to kto videl?

Dobre, keď ľudia aspoň počujú.

A spokojná sa vracala Julia Maková i bez muškavého bôbu. Vďačne sa zastavila na slovo pred Makovie vrátkami ešte i s Evou Plevovie, veď i jej možno čo-to povedať.

- A ja pozerám hen na oheň, či vari zväraš, - hovorí Eva.

- To Maruša, veď vidíš, - pozreli obe do dvora a Jule zatrhol sa vtedy zrak. Videla Marušu, prehnutú zasa do zväřky, a razom sa jej zdalo, že ju videla práve takto, i keď odchodila. Prehrabala si pamäť

a celkom sa jej vyjasnilo, že i vtedy nebolo vidieť Marušinu hlavu a ľavý lakeť takto trčal dovyšoka ako i teraz.

Celkom tak.

- Čože? - vykázlo sa jej z úst pološeptom, keďže to bola iba hlasnejšia myšlienka, - veď sa Marušino oplecko netrasie. Netrasie sa, a vtedy sa triaslo...

- Eva, nože pozri, čo Maruša robí!

Eva veru najsamprv pozrela na Julu, keďže sa Jule zrazu zmenil hlas, a len potom na zvárku a Marušu.

- Vari sa nehýbe... Ale čože by pozerala toľko do zvárky, - húpala aj Eva Plevovie, ale nič čudné sa jej na tom nepozdávalo.

- Bola spitá, - doložila Jula a pohla sa do dvora. Eva šla za ňou vďačne, aspoň vidí spitú Marušu a bude mať o čom rozprávať hoci celý tento týždeň. Ťahala ju obyčajná ženská zvedavosť, pozastieraná veľmi priezračnými rečami a posunkami, ktoré si Jula mohla všimnúť, keby si vedela všímať vecí. A v napätej zvedavosti najsamprv hltali jej iba oči, ani sa hneď nezhrozila, keď videla, že je zvárka plná vody až po samý okraj a Marušina hlava ponorená je do nej až po plecica. Najsamprv nasýtli sa jej iba oči všetkým, čo tu bolo, a zbledla len potom.

Maruša visela na okraji zvárky ako prehodená handra, spodná časť tela vonku na vzduchu a horná časť v teplej vode.

- Maruša! - skríkla Jula, ale Maruša sa viac nehla, iba ľavá dlaň sklzála sa z okraja zvárky, ruka vbehla do vody, aby ani ľavý lakeť netrčal do vzduchu.

69

Maruša na uložila

Takto sa stalo, že Jozef Mak bol prvý, čo videl tvár utopenej Maruše. Nechcel ju vidieť, ba ani netušil, o čom je reč, keď vbehla Eva s krikom do izby, že je Maruša ťažká a nevládze ju vytiahnuť, ale dobehla i Jula s rozvrieskaným chlapcom, zastala si pri peci celá rozochvená, nehovorila, ani chlapca neutišovala, nuž vyhnala ho takáto na dvor, aby tým menej rozumel Eviným nesúvislým rečiam.

Takto bol prvý, ktorý videl nehybné, polootvorené Marušine oči, zelenú tvár s belasými žilkami. Žiliek bolo mnoho a akoby ich bol niekto iba teraz popísal. Videl Jozef Mak prvý krvavé škvrnky v nosných dierkach utopenej, či zadusenej a trochu hustých pien na ústach.

(182)

Tak sa to stalo.

Jozefa Maka udrela posledného zmeravená ruka Marušina, keď sa naľakal strašnej tváre a chytró kládol Marušu na zem. Mŕtva ruka sa vtedy poopálala vo vzduchu a udrela Maka cez plece.

Veď to nezabudol, cítil dobre, lebo mŕtva ruka ináč udiera ako živá.

A jednak vyvaloval oči na ľudí, čo sa zbehávali, či je naozaj pravda, že je Maruša mŕtva. Myslel si, že je ľahkoverný, že sú všetci ľudia ľahkoverní a niekto sa nájde, kto bude mať pevný rozum, povie pravdu, že sa Maruša iba pretvaruje na takú, aby postrašila svet. No ľudia sa ponáhľali do dvora, iba posledné kroky zmiernili a stíšili, nerozhodnutí naozaj, či chcú Marušu vidieť alebo nie.

Nemohlo už byť nijakých pochybností.

A či Jozef Mak naozaj dbal?

Keď odniesli Marušu do Melošov, akoby boli odniesli celú hrôzu z dvora, tak to mohlo byť, ale ešte predtým, ako by ju boli niesli, prišiel do dvora slepý Meloš. Hej. Taký prichodil, akoby sa mu bol vrátil zrak, iba ak by nohy nekonali svoje dobre, odvyknuté dávno od chôdze. Neumní zhrfknutí ľudia hlúpo stíchli, keď prichodil, spravili mu cestu a v nemote sa nevyzrádzali, že sú tu.

- Jožo! - vykrikol Meloš.

Akože to vykrikol?

- Jožo, kdeže si dal Marušu? - habkal slepec rukami vo vzduchu a vôbec nevyslovil otázku tak, ako ju Jozef Mak rozumel. Sám rozumel ju iba celkom prosto, lebo mu pred chvíľou povedali, že nebohú Jozef Mak kládol na zem.

No mnoho otázok je, čo sa celkom ináč rozumejú, nuž i táto bola taká.

Priťažila Jozefa Maka, zaľahla mu na pľúca a nešiel pozrieť Marušu, keď horeli okolo nej sviece. Ba i na pohrebe prihovárал sa ľudom rád, rád bol, keď odpovedali, a keď sa začali ľudia roztrácať od novejšky čerstvej hliny, strhol sa, aby neostal posledný.

70

Na Mlynoch je coburgovská lúka, čo kosievajú pre ferštra Alza. A tu je dlhá machnatá medza, ktorá sa ešte toho roku nestačila zazelenáť. Iba nedávno stiekol z machu sneh, mach je ešte sklavený, vy-

(183)

šedivý, stáby sa obával, že veselý čas je iba prechodný a potrvá iba krátko. Ale kaška sa už celkom osmelila, povystierala na mach zamatové sukne a bystro zdvihla belavú hlavu. Azda sa kašky i divia, čo sa tu od vlašajška stalo. Vlni tu chodili chlapi s kosami a toho roku so sekerami. Azda si lámu hlavy, ako sa to mohlo stať, keďže tu od nepamäti sveta právo majú iba kosy, ani ony nie takto zavčasu, a iste sa ničoho nedohútali, lebo ako mohli kašky zvedieť, že feršter na tejto lúke rozkázal okresávať hrady a rohy, lebo je najbližšie k stanici. Nech kašky nariekajú, ako sa zohaví celá lúka, a nech ľutujú, že nebudú môcť známym zakývať. Kašky sú i tak obyčajné klebetnice, nevydržia dlho pri jednej reči, rady všetko zbadajú a vykrikujú naďaleko, i keď nechceš, zbadat' ich musíš. Keď sa trochu rozhladia, zbadajú, že opravdivý zázrak nie je poniže na lúke, ale tam medzi nimi. Kašky sú najopravdivejšie klebetnice, čo by rady ďaleko strkali nos, strkali by ho hneď, ale neskoro pobadajú udalosť medzi sebou. Skutočný zázrak je tam na medzi a nikde inde. Na jedno miesto omylom musel padnúť júnový lúč, prst ohriala sa väčšmi ako inde, ohriala sa ako v júni a vyhúklo tu steblo vysoké, svieže a navypúšťalo belasých hláv, fialových zvonkov. Tam stoja, hľa, čudujú sa, že je nie celá medza fialová, i cítia sa ako siroty, ktoré opustil i brat a sestra. Veru fialové zvonce nevedia, že prišli zavčasu na tanec. A kašky udierajú sa po ústach, ticho sa chichocú, hovoria: hľadíme do sveta, a novina nám visí hneď tu nad hlavou! Fialové zvonce sa už vyparádili, pootvárali kalichy dokorán, i žltkavé srdcia ponúkajú vetru, a my o tom nevieme, lebo je to u nás. Hej, takto sa zhovárajú márnivé, drobné kašky, ale rubári sú grobiani, sekery váľajú do smrekov, odštepujú hrubé triesky a nemajú kedy zhovárať sa o neobyčajnom steblo na medzi. Ba na sekeru dobre treba hľadieť a myslel by si, že niet kedy obzerať sa, ako sa tisne zo zeme farbitá tráva.

Myslel by si, že je naozaj tak, ba ani nebadat', či by sa niekde inde obzerali, a prichodí sa iba diviť, ako môžu poniektorí vykriknúť na každú dievku, čo prejde cestou, a ako zbadajú od sekery, že je to dievka alebo mladá žena. No – rubári sú takí. Takí sú: prehadzujú brvná cez medzu, každú chvíľu skočia na kašky, ale fialové steblo nepošliapal ešte nik.

Či náročky?

Nevyzradili by nič ani rubári. Iste by sa hanbili priznať, akže vedome obchádzajú včasnú ozdobu na medzi, akže im je ľúto zvaliť steblo, ktoré ich tu víta.

Spomedzi chlapov Jozef Mak je najpošmúrnejší, a keď sa o poludní rozvalí na zelenej medzi, najlepšie by mu bolo mať lakeť na tom mieste, no posunie sa radšej ďalej o piad'. Veď v každom kvete dýcha zem, a načo by bolo zbytočne zastavovať niečomu dych? Radšej sa zadíva, že v každom zvonci nie je rovnaké žltkavé srdce. V jednom také, v druhom onaké. Na steblo listy ako roztvorené dlane, stáby zobrali od slnka: Viac tepla a ešte viac.

– Jožo, máš hodinky? – podrgá Maka sused, chlapi sa rozosmejú, lebo vedia, že nemá tu hodinky nik, nemá ani Jozef Mak.

– Ba má, aha, teraz si jedny naplnil, čo mu ukazovali poludnie! A zasa sa smejú,

– Uhm, a druhé mu hvádzajú hen po koľajniciach.

Na tie sa prizerali všetci, lebo rušeň so širokým, lievikovitým komínom neprestával byť novinou, ale vždy sa akosi hrdo vliekol po koľajniciach, a darmo vykrikovali chlapi:

– Švagor, postoj, křmiť treba!

– Či vám je len dobre vyvalovať sa a vykrikovať! – počuli vtedy za chrbtom ženský hlas a všetci odvrátili hlavy od vlaku.

Agata Kuzmová to bola v sviatočnom, v jasnom ručníku, podviazanom iba zľahka, akoby ho mala vrátiť kupcovi. Bola kmotriť v horárni pod Machnatou a teraz sa zastavila pri mužovi, aby mu podala kus koľáča.

– A nám?

– Ba? To by som na sedem krstov musela ísť razom.

– Veď aj chodíš, Agata, nedávno si u našich horných susedov sedela za stolom.

– Uhm, chodí, prizerať sa chodí, pokým si sama dačo nevykmoť. Rubári sa hrubo smejú, ale Agaty sa smiech nedotýka.

– Chodím, pravdaže, a onedlho pôjdem hen do Makov. Jozef Mak zdvihol hlavu. – K nám?

– Mne nezatajíš, počula som minulú nedeľu naisto.

– Jožo, netaj!

– Čože...

– Baby všetko vysnorila. Na to sú!

– Vari nás nechceš na krštenie zvať? Sto striel sa ti!

– Vidíš ho, ľutoval by od človeka skleničku! Ale v noci ti farár krstí! nebude a vo dne vidíme, zvieme.

Jozef Mak neodpovedal.

Zahniedzila sa doň nevôla, pozabudol i na fialovú bylinu za lak-
tom, prevalil ju, zlomil a posotil si klobúk na tvár. Ani už nepočúval
ôprávdivo, čo si chlapi hovoria, iba tak na jedno ucho, aby nezbadali,
že je neprítomný. Agatina narážka vošla doň ako šidlo a Jozef Mak do-
dnes nevyhostil zo seba všetku prchkosť, šidlo i zaučinkovalo, len ne-
skoršie sa zmohol, len neskoršie zvíťazila tá podivná lahostajnosť,
v ktorej teraz žil. Maruša ho netrápila ani najmenej, namyslel si, že
všetko sa tak malo stať, ako sa stalo, takto je najlepšie, že Maruše niet.
Niektomu musí byť veľmi mocný a múdry, kto určil, kedy má Maruša zvá-
rať. Na tupú Julu navykol, ba pomaly sa mu začalo pozdávať, že ani Ju-
la nemá byť inakšia, takto je najrozumnejšia, keď sa na ničom neroz-
hnevá, ničomu sa nepoteší, do muža sa nezastarie a o sebe nikomu
nerozpráva.

- Ale toto mi mala povedať! Prvému! - hútal Mak, lebo hotový bol
veriť, že Agata nenaráža bez príčin. - Julia je teraz taká umiernená ani
mužovi nepovedať, čo sa robí. Iste nikomu nehovorila o sebe, no môže
to byť pravda. Či nestýpa zavše, keď ide domov? Julia je ustaraná, zavše
si sadá každú chvíľu, akoby bola ustatá, a v nedeľu hockedy povie:

- Jožko, choď sám do kostola. I tak by som musela len pri dverách
stáť s chlapcom; ani obliekať sa mi nechce.

- Čo si už nekúpiš čižmy, Julia, aby si mala nové do kostola, - ho-
vorí jej, lebo nedbal nájsť príčinu v čižmách.

Ale Julia hneď:

- Čože čižmy! Dobré sú mne, škoda na iné troviť. Pánboh sa nedí-
va na čižmy...

Alebo nepovie nič.

Ani Hiriačka sa už nebojí.

Nedávno našiel ho v chalupe jesť a Julu sedieť pri ňom nevzrušenú
ani o vlas. Zasypal mláčky na dvore, oriadil šopku a Julia ho nachovala.

- Jj-Jula nebude moja. Povedala mi, - oznamoval Hiriačok Makovi.

Mak hodil okom na Julu, i zapálil sa trochu, ale Julia ani mihalni-
cou nepohla. A jednak bol si istý, že Julia vie o všetkom. Akoby náročky
vsakovala do seba všetok jed, čo sa vsakovať dá.

- Nn-na Julu sa nikdy nebudem hnevať. Julia je lepšia ako Maruša.
Keď ma budú žandári hľadať, schová ma do šopky. Veď ja viem...

A hockedy nocuje Hiriačok v dome.

- Jožko, zavaruj trochu chlapca, veď musíš naň privykať. Chlapec
patrí otcovi, - hovorí zavše Julia.

Načo to hovorí?

Aj keď hovorí, nie je dobre.

Nuž toho dňa neodrezal Jozef Mak z bôrovčieho prútu, prišiel domov
s prázdnyimi rukami, iba na Julu sa prizeral a pred spánkom zakliadal
Agatu, čo mu dala zlé myšlienky.

Ale Agatino šidlo bolo ako ôstie, zadrelo sa a nedalo sa vytiahnuť.
Nechcel naň myslieť, no darmo, keď sa pozabudol, nechtiac poomínal
si citlivé miesto.

O niekoľko dní nezdržal sa ďalej Jozef Mak, zastal si za chrbát mĺk-
vej July a dlane položil na Juline plecia. Nechcel, aby si hľadeli do
tváre.

- Julia, ani si mi nepovedala, v akom si stave...

Keby sa bola aspoň zachvela. Ale Julia nič.

- Nechcela som, aby si sa mrzel, Jožko, veď ešte dost času.

- Ja?

- Mohlo by ťa mrziť.

- Prečo by ma mrzelo, Julia?

Chvíľu mlčala.

- Nevie, prečo by ťa to malo mrziť. Tak som si nejako myslela.

- Ak len teba mrzí.

- Mňa nie.

- Keby si nebola tajila...

- Nehovorila som nikomu, pravda, a ty si sa nespýtal.

- Akože som sa mal?

- Veď je tak.

- Ja nedbám ani trochu...

- Aby len bolo zdravie.

- Bude.

- To nik nevie vopred.

- Ja viem.

Julia záporne kývala hlavou.

- Nik nevie... A keď bude, keby bolo dievča. Či by si sa nemrzal,
Jožko?

- Veď som ti už povedal!

- Ale som akási nevládna. Zavše nevládzem robiť.

- A kto ti káže, há?

- Sama si kážem.

- Tak si nekáž.

Jozef Mak nebol nežný, ani mäkký, ani dobrotivý nechcel byť, priedili sa mu takéto veci. Jozef Mak bol rubár, ale nespustil dlane z Juliných pliec hodnú chvíľu, i keď už zamíkli, keď sa už nič nespýtoval a keď Jula nič nehovorila.

A potom ešte dlho hútal, pokým si takto vyšparchal óstie:

- Zato ma Jula nijako nezahanbila. Nepovedala mne, ale i to je isté, že ani inému nerozprávala. Iba Agata sliedi... A hladovať nebudeme. Vychovám, zarobím. Hory ešte dosť a teraz ju chcú...

I stuhli rubárske ruky Jozefa Maka, akoby sa nimi chystal zväľať celú horu, akési upokojenie vošlo do svalov, mocnejší sa cítil, istejší a akoby po dlhom čase iba teraz bol nadobudol právo žiť pod touto strechou, ktorú pobíjal sám, a v chyži, ktorú obielila Jula.

I poobzeral sa po stenách a laviciach, len na Julinu tvár sa neprizrel.

Azda vycítil, že sa teraz na Julu prizerať nepatrí.

- Nebudeme hladovať, Jula, - povedal tvrdo a nelámal si hlavu, či mu Jula rozumela.

Veď nerozprával preto, aby mu rozumela, ale nejakým spôsobom treba sa tešiť i Jozefovi Makovi, keď mu osud povie, že nie je zbytočný na svete, ani v domci, v ktorom chcel niečo mať.

I v nasledujúcu nedeľu mocný bol Jozef Mak a celé popoludnie obzeral chalupu, ploty, šopku, tri schodíky do potoka, či je niečo nie zanedbané, a keď bude najbližší daždivý deň, či nebude treba niečo naprávať alebo prirobiť.

Niečo sa nájde, - rozhodol Jozef Mak a spokojný vošiel do izby.

71

Už bolo ďalej ako na mrkaní. Súmrak zhustol, najmä v dedine medzi domami. Čo bolo vonku, zväčša poveralo sa dávno domov, spiežovce kráv prestali zvonit' po ulici, ani brány nevřzgalí tak často. Dedina je vždy najživšia ráno a večer, a večer ešte väčšmi ako ráno. Ale huk nebýva dlhý; keď sa rozsvietia obloky, zatíchnu všetko, iba vravu vo dvoroch počuť lepšie, zreteľnejšie. Chlapi, ak sú doma, sadajú si vtedy na prah, a ženy hotujú večeru.

Jula Maková hotuje večeru.

Prikladá na ohnisko a každú chvíľu hrozí synovi, aby sa ďaleko ne-načahoval, lebo sa popáli. Syn to dobre vie, no jednako obtancúva oh-

nisko a natřca ruky proti plameňu, akoby chcel dráždiť i plamene i mater. Vykrikuje donekonečna:

- Vyskoč, vyskoč!

A vyskakuje sám.

Jula je chrptom obrátená do dverí, ale zbadá, keď sa dvere zatmavia, a myslí si, že vchodí Jozef Mak. Ale nepozdával sa jej krok, a preto sa obráti.

- Dobrý večer...!

Jule zozvedavie zrak, keďže i v polotme poznáva Baniara-Bánóciho, ani nespozoruje hneď, že sa jej Jožko pričupil k sukni, vopchal chytro palec do úst a posledné „vyskoč“ zaviazlo mu v hrdle i v nohách.

- Dobrý večer, - odpovedá Jula trochu oneskorená.

Baniar zdvihne ruku, oprie sa rukou nad hlavou nízkeho zárubu a tak sa rozloží vo dverách, akoby mu boli malé aj na šírku.

- Jožko je už doma?

- Nie ešte.

- Neskoro chodievate; usilovný.

Jula neodpovedala.

- Na Mlynoch kreše teraz, čo?

- Hej.

- Blízko aspoň.

- Prejdite ďalej...

- Všade mi je rovnako dočkať, ale sadnúť si sadnem. Človek sa do večera ubehá.

Jula pojala chlapca, otvorila dvere na izbu, vošla a zhladúvala zápalky, aby zažala lampu. Baniar vošiel za ňou, sňal klobúk a položil ho vedľa seba na lavicu.

- Ešte som nebol u vás.

- Veru...

- Riadne sa tu máte. Veď som aj od ľudí počul. Do krčmy donesú. A či je Jožko spokojný s kresaním?

- Akýže má byť?

- Hm, tak je, i nezarobí sa najhoršie. Jožo je chlap, a keď do noci kreše, veľa metrov vykřeše. A o Janovi ste nepočuli dačo?

- Nič. Ktohovie, kde sa túla. Ženy vari aj Amerikánom písali, že Maruša je už pod zemou. Ale keď aj o Amerikánoch ťažko zvedieť niečo. Vraj tých v jeseň ani neodviezli do opravdivej Ameriky. A nik nevie, kde odviezli poniektorých.

- Tam sú tí v Amerike.
- Ja neviem.
- Tam sú, ale na takých miestach, kde zvesť ani do roka nezájde. A musia si cestu najprv odrobiť, a hádam potom budú písať. Jula pokrčila plecóm.
- Ale Jano v Amerike nebude.
- Môž' byť.
- Ja to naisto tuším. A veď vám je v dome lepšie bez neho. Jula ani neprisvedčila, ani neodporovala.
- A Janovo dievča je kde?
- Hocikde. Zavše tu, zavše ju Hana pojme do Meľošov alebo do ferštrov morky striehnuť.
- Uhm.
Zatíchli trochu a Jula nazrela cez otvorené dvere, čo sa robí na ohnisku.
- Kto gazduje u Meľošov?
- Kto? Nik. Troška je všetkého. Meľoš vydal na polovicu a Hana mu zavše večer navarí.
- Radšej by mohla byť doma.
- Môž' byť. Ale u ferštrov sa jej zdá.
- Chvalabohu, ide Jožo! - dokončil Baniar.
A potom obaja počúvali kroky, až pokým nevošiel Jozef Mak.
Mak nazrel bol oblokom odo dvora, a keď vošiel do izby, už ho Baniarova prítomnosť neprekvapila. Prevliekol kapsu cez hlavu ako inokedy, i sekeru tak potisol do kúta za pec.
- Už ťa dávno čakám, Jožo. Veľa musíš zarábať do hustej tmy.
- Vari závidíte?
- To nie! Zíde sa ti...
Jula vstala, krútila sa okolo ohňa, ale dvere nechala otvorené, aby počula aj z izby, kde sa i jej zdal neobyčajným hosťom Baniar.
- Len sa najedz, Jožko, potom sa trochu pohovárime. Nadarmo som neprišiel.
Jozef Mak kývol hlavou, prisvedčil mu takto, že toľko uhádol i sám.
- Večera mi neujde, zhovárať sa my môžeme aj hneď.
- Ako chceš. Ja mám až dve veci: jednu krátku a tá druhá, viem, potrvá nám dlhšie.
- No?
- Už od jesene sa chystám k tebe, ale deň sa minie človeku, akoby

sa hneď večerom začínal. Ty sám neprídeš, lebo sa na mňa hneváš, a nadarmo sa hneváš, ale o tom sa musíš presvedčiť sám, ja by som ti darmo rozprával. Čo bolo, bolo, čo bude, bude. A veď si ja neraz lepšie uctím takého, ktorý sa u mňa nezastaví. Ale to, že som nestačil a mal som ti už dávno povedať, že som Janovu polovicu domu v jeseni kúpil.

Do Jozefa Maka akoby udrel hrom.

Baniar chytró rozprával, teraz sa akosi i poponáhlal.

Maka obliala červen, vstal a potom akoby ho heglo.

- Čože...?

- Toto je tá kratšia vec, Jožko.

- Čože?!

- Len si ty sadni a vypočuj pokojne, potom rozprávaj, ak sa ti bude chcieť.

Jozef Mak zasekol zuby, chvíľu stál, ale krv, čo mu utekala do hlavy, zavalila mu um, zaslepila oči i vôľu, a zreal Jozef Mak, div nepukli obločné tabličky:

- Zato si prišiel? Zato?! Ty...!

Kde sa vtedy našla Jula, nik nevie, ale zrazu tam stála medzi nimi, opretá rukami o stôl.

- Tak som to ja dobre počula, pán Baniar, voľakto mi vrazil, ale keď ste vy nechodili, nehovorili ani slova...

- Ani teraz nehovorím.

- Dočkaj, Jula, - chytil Julu za rameno Jozef Mak, ale Jula teraz nebola taká ľahká, ako si myslel, a rameno sa mu vykĺzlo z ruky.

- Ja už viem, že vám patrí polovica, - pokračovala Jula, akoby tu Jozefa nebolo. - A nič nemôžeme mať proti tomu, keď si Jano predal.

- Jula...!

Jula pozrela na muža taká pokojná, až Jozefa zamrazilo. Mnoho všeličoho mu v tomto pohľade porozprávala, a keď mu porozprávala i nahlas, sadol si zasa na predošlé svoje miesto a Jula vedľa neho.

- Mój dom, - zastonal Jozef Mak a od July čakal odpoveď.

- Pravdaže je tvoj, veď si ho sám zo svojej sily ukladal, ale grunt bol Janov, a keď ste sa na polovice dohovorili...

- Ja som sa nedohovoril.

- Jožko, veď sa najhoršia vec nestala, ale my si polovicu nepredáme, pán Baniar.

- A či ja chcem? Ani sa mi nesníva. I tú prvú nanútil mi sám Jano. Dlhoval, musel som brať plácu, akú dával. A keby som bol chcel, mohol som mať i celý dom. Jano by mi ho bol predal.

- Akože predal, keď je môj?!

- Teraz je už niečo tvoje, ale to sa mne poďakuj.

- Hrom aby...!

- Raz mi poďakuješ, teraz nemusíš. Ale si zapamätaj: dom je toho, na koho je zapísaný. Dom bol na Jana a mohol som ho kúpiť. Nik by ti nebol odpomohol, a ja ti netajím, bol by som mal dom lacno. Ale zraťoval som ti polovicu, lebo som Jana prinútil podpísať, aby sa škriepiť nemohol. Ale ani predávať aby nemohol. Nespravil som to za teba, Jožo, ale za seba. Cudzie nechcem, chcem mať pokoj, ani spoločníka nechcem hocijakého. Vidíš, neublížil som ti.

Jozef Mak chápal, čo sa stalo.

Zasa ho zaťal mráz, keď si rozhútal, že Jano mu mohol predat i celú strechu nad hlavou, Jano mohol vykonať hocičo, a akoby bol Baniar Jano Mak, akoby bol Baniar najväčšia sviňa, chcelo sa mu Baniara zahrdúsiť.

Hneval sa Jozef Mak na hosťa, lebo hosť mal pravdu a naozaj mu zraťoval pol chalupy, naozaj nebol taký zlodej, za akého by ho teraz rád mal Jozef Mak. Menší bol o polovicu, a hnev sa mu iba na celého vy-chystal; celého zlodeja mohol by hrdúsiť.

- Môj dom, - hútal Mak a darmo bol chlap, zaboľel ho dom. Každé brvno pritlačilo ho osobitne, každý šindel poomínal ho osobitne, prišiel mu na um topol, čo korytári zosekali, i vrba ho mrzela teraz, i lipa ho zaboľela.

Hej.

Hnev sa zrazu premenil na podivnú ľútosť, akoby teraz pochovával mater a syna razom.

Chcel vstať, nechať tu stôl a hosťa-zlodeja, lebo si myslel, že sa nezvládze.

Ale tu bola mierna a nevzrušená Julia.

Či sa mal zahanbiť?

A či rozjedovať na ňu, že je taká?

Pravda je, Jozef Mak, ty vieš najlepšie, ako ťažko sa rodí chalupa z prázdnej ruky, ako dlho treba po horách chodiť, pokým sa nájde roh, veniec, pazucha, zárub a prah. Koľko rokov zožerie chalupa, i keď je drevená a malá, ale - Baniar má pravdu, i Julia má pravdu.

- Rozumná si, Julia, - tvrdí Baniar. - A poviem vám aj druhú vec, ak chcete.

Nik mu nepovedal, aby rozprával, nikomu sa nežiadalo i druhú vec počúvať v istej obave, že lepšia nebude ako prvá.

- Julia, a ty si mi ani slova nepovedala! - vybuchlo z Jozefa Maka, vyzradilo, na čo Jozef Mak myslí.

- Ako som ti mala? Taký si bol... väčšmi by si sa bol mrzel ako teraz. Všeličo ťa mrzelo...

I to je pravda, Jozef Mak, nedozvedaj sa ďalej a počúvaj, Baniar bude rozprávať i ďalej, hoci ho nik o to nepýta.

- Jožko, ja som prišiel, či by si si moju polovicu neodkúpil, - začal Baniar-Bánóci, akoby sa Jozef bol už premenil na pokojného človeka.

- Nie! - zatriasol Mak hlavou, ba i zopakoval svoju odpoveď a za každým prudko zakosil pravicom. - Svoje si už kupovať nebudem, i keď ho čert zmárnil!

- No, aspoň ti poviem, - krčil plecóm Baniar, počúval dľaňou stolovú dosku a veľmi smiešnu, nízku sumu povedal.

Takú smiešnu, že prekvapila i rozpáleného Jozefa Maka.

- Za to predával Jano!?

- Za to, - prikývol Baniar. - A nechcem od teba ani o grajciar viac.

- Boh aby ho pokáral! - zhrozil sa Jozef Mak a vylíčil ho zasa hnev, ako komu pokoria najmilšie decko.

- Nechcem ani o grajciar viac, ba ani peniaze nechcem. Viem, ani by si toľko nemal, no musím ti nejako ukázať, Jožo, že nie som taký zlodej, ako si myslíš. Či dačo skrývam pred tebou? Ani pred nikým nezapriem. Jana Maka potiahnem aj zajtra, ak sa bude núkať, Joža Maka nechcem, lebo je nie taký človek.

- Boh nech kára...!

Mak teraz nepovedal, koho má kárať.

A Bánóci nelámali si na tom hlavu.

- Potrebujem statočného kočiča...

- Mňa?!

- Ak budeš chcieť.

- Nohy si radšej polámem.

- Ako chceš. Ja potrebujem statočného človeka, na ktorého sa budem môcť spoľahnúť. Tovar vozím a nestačím sedieť na každej fúre, ani sa obzerať, či sú kone oriatené. Dám paholkovi...

Tu vyrátal Bánóci podrobne, čo všetko dostane paholok, a bol to dlhý rad. I zopakoval pomaly a zakaždým vystrel na ruke jeden prst.

- Teraz v lete zarobíš viac pri kresaní, akže zarobíš, ale keď si aj zimu porátaš, uvidíš, ako ti vyjde. Porátaj si. A okrem toho ti odpustím z dlžoby na chalupu desiatku za každý štvrtrok. Čo si pomimo splatíš, to sa ti zas uláhcí. A v zime sa obzerať nemusíš.

Makovi nevytratila sa tma spod obrú.

Teraz už hľadel iba na nohu stola, stáby sa sama mala pohnúť a on by to mal vystriehnuť. Noha bola v tme i ďaleko od nej ležal ešte tvrdý tieň na dlážke, z ktorého zavše chytro ako blesk vybehúvali drobné živé tieň, zavše, keď muchy obletúvali lampu.

Jozef Mak nechcel si všimnúť, že Baniar vstal a pozrel naň, iba keď bol pri dverách.

- V nedeľu zaskoč, Jožo, či už tak, či onak, veď potrafiš, a mne sa nepriečilo sem prísť ani trochu.

Ostal sedieť na lavici, pomaly počúchal si pravicou na prsiach košelu, prichytil trochu Jožka, keď mu vbehol medzi kolená, a zrak podvihol iba vtedy, keď sa vrátila Jula.

Tak sa zadíval na ňu, akoby jej hovoril:

- Dnes sme rovnakí, Jula. Mal som málo na sebe a Baniar mi prišiel priložiť. Toho týždňa len toľko budem rozprávať ako ty.

No, a Jula strašne prirodzene chápala teraz svet, pojala syna k ohnisku, tam ho ticho nachovala, i sama si položila kedy-tedy do úst, ale Jozefovi Makovi neponúkla večeru, vedela, že ju dnes jesť nebude.

72

V Brezne na námestí plno bolo vozov okolo starej zvonice. Trhový deň bol a vozov tu býva aj ináč dosť. Ľudia sa tmolili po medzi vozy, rozprávali, pokrikovali ponad košiny. O zvonicu sa opieral Jozef Mak už dávno a teraz prišiel k nemu Ďumbier.

- Tu si?

- Tu.

Potom sa Ďumbier oprel vedľa neho, akiste mal čakať na niekoho, a obaja mlčky hľadeli na ľudí. Neďaleko stál zaprášený vápenník, sedel na mierke a zavše prenikavo zakríkol:

- Ženy, vaápnó...! Vápnoó, ženy!

(194)

- A chlapom? - zamiešal sa mu ktosi do noty.

- Nepredávam. Vaápnóó!... Ženy!

Dívali sa naň, azda by mu boli dožičili, aby ozaj prišiel niekto po vápno.

- Zlý čas na vápno, kamarát, - povedal Ďumbier z dlhej chvíle, - teraz radšej hrable ponúkaj.

- Ale dobrý čas ho voziť, nie tak ako Mišo Šuška, - poznamenal Mak.

- O tom ani neviem.

- Na jar viezol z Brezna za košinu a v Zemušnej sa v krčme pribavil, až pokým sa nepustil dážď. Bolo neprikryté a len-len čo ľudia stačili kone vypriaľnuť a rozhádzať voz. Hasené doviezol.

- Veď je Mišo hába.

Potom mlčali zas, dlhšie ako dosiaľ. Teraz sa dívali na druhú stranu, kde židia skupovali zrno.

A keď už i toho mali dosť, zrazu sa ozval Jozef Mak tak, akoby sa boli dosiaľ o veci rozprávali a teraz by iba pokračovali.

- Nuž ja slúžim.

Ďumbier zľahka prikývol.

- Nahovoril ma Baniar. I jesť treba. O chvíľu bude nás viac.

- Dobré ťa platí.

- A spoľahne sa. Zavše sa nezhovárame i dni.

- Veď čože? Keby si ty nebol, bol by druhý.

- Veď.

- S chalupou ťa neoklamal.

- Veď tak.

- Zavše tak vykoná, aby sa mal čím chváliť. Zle ti nevykonal, a buď rád.

- Ťažko sa mi šlo.

- No...

- Jula ma nahovorila.

- A múdro!

- Keď sa človek pozrie po dvore, koľko nahabal.

- No!

- A zasa mu ide žatva. Voľby - krčmárom žatva o Vianociach, ale úrodnejšia ako v lete.

- V tom sa Baniar iste vyzná.

- Aj váš súd bude mať len potom koniec. Počul som. Ako budú chlapi hlasovať, tak bude.

(195)

- Myslím si už aj sám, - kývol hlavou Ďumbier, zvráskal trochu čelo. - Sám aj poradím chlapom, aby len poslúchli, nech je už koniec, nadrali sme už čižiem dosť. Dobre, keď mi hovoríš, budem chlapom radiť.

- A vy?

Ďumbier neodpovedal.

Zahľadel sa zasa na vápenníka a palicou ťugal do zeme. Hútal a zavše kykval hlavou, alebo sa mu len náhodou zatriasla, ako narábal palicou.

- Dnes málo dávali za jačmeň, ľa, a mohol som aj kúpiť, - povedal naraz a strmým krokom začal odchádzať. - Vezmeš mi vrecko, Jožo?

- Vezmem, - zakričal Mak ochotne, ale Ďumbier sa viac nevrátil.

No čosi sa mu uľahčilo i tak, i keď dlho čakal nadarmo, a pokojnejšie slúžil Jozef Mak u pána Bánóciho. Vozil múku, slaninu, cukor, olej, soľ, špirit, víno, bavlnu, cylindre. Chodil s koňmi až do Hontu, Novohradu.

A v Tekovskom Sv. Kríži zoskočil raz z voza, akoby ho boli vystrelili. Ani opraty neokrútil dobre na lievč, bič odniesol v ruke, tak sa ponáhlal.

Tu zazrel Adušovu truhličku.

Poznal na nej každý pribitý plech, i nerovné pántiky na dvierkach mu boli známe, aj ošúchaná doštička, čo naspodku prečnievala. Veru sa nezmenila ani o vlas a Jozef Mak v túto chvíľu pozabudol, že truhličku niekto ukradol, ťahala ho iba známa vec v neznámom svete. Veru Mak ani trochu nehľadel na osobu, ktorá mala mala truhličku na chrbte, iba keď sa jej dotkol, vtedy si všimol, že truhličku nesie vysoký chlap, a nie nízky Aduš.

Keď sa chlap obzrel, Jozef Mak spoznal Jana Maka.

Jozef ostal stáť ako stĺp, ustrašila sa Janova tvár, a akoby sa boli dohovoriť, obaja zdvihli ruky, chytili sa za košeľe na prsiach.

Prvý sa spamätal Ján.

Pozrel sa na všetky strany, potom zažmurkal, ponaprával si tvár a spustil ruky.

- Čože tu robíš, Jožo? Ľaľa, akoby si z neba spadol. I Jozefovi klesli ruky, díval sa chvíľu na brata, aj sa odvrátil, spravil krok, ale jednak len zastal.

- Ako z neba čo by si spadol. Skôr by som sa bol nazdal, že si tu nebohú mater uvidím ako teba. Ale, no! Ako si sa sem dostal?

- Ja už len viem...

- Ale že ťa tu vidím, no!

- Veľmi sa ti nezdá vari.

- Vari mne? Čože rozprávaš! Už keď človek známeho vidí...

- Doma ich je plná dedina, Jano.

- Aha, akurát... Ale ja som vedel, že je Adušovo remeslo nie na zahodenie, veď som dával pozor, či Aduš všetky groše nosí do kostola. A potvora-človek bol, ha-ha, ani by si nemyslel. Nebolo to všetko tak... A keď ho v Lupči pochovali, nuž... hej.

- Ako vieš, že ho v Lupči pochovali?

- Ako? Kto chodí svetom, všetko vie. Ludia povravia, a nemôžem sa žalovať dosiaľ, i keď sa dosť nachodím. A ty ozaj slúžiš u pána Bánóciho?

Jozefa prekvapilo, že Ján o službe vie, ale odpovedať nebol by stačil, ani keby bol chcel.

- No vidíš, Jožo, či som ti vždy nehovoril, že sa u pána Bánóciho skôr poživíš ako inde? To som ti ja dávno hovoril a nechcel si mi veriť. Ja ti to poznám hneď! Keď sme sa o chalupu jednali...

Tu trochu zažmurkal a zasa pozrel hore i dolu.

... nuž ťažko sme sa jednali, akurát, len mu hovorím: Keby Jožo mal peniaze, veď by som sa s nikým nejednal. Vieš, predsa som len chcel ísť do Ameriky, ale nech sa prepadne. Peniaze mám tu všetky, ta mu ich šmarím medzi oči, aj interes mu pridám a chalupu si nepustím. V hodinách sa už vyznám, i zlatiť viem... Ale či ťa Bánóci neomýza v chalupe?

Celkom vyvrátil oči pri tejto opatrnej otázke a veľmi dôkladne si všimol Jozefov krátky úšľabok a zbehnuté obrvy.

- Veď mu peniaze vrátim, nech je moje moje. Prídem ja domov onedlho.

- Len ostaň, Jano.

- A, vieš, keď ti je u nás potvorský svet. Keby človeka videli...

- Neboj sa, Jano, nikomu nepoviem, že sme sa stretli.

- Keď aj povieš, - hodil plecóm Ján Mak, lebo nechcel rozumieť, kde mieri Jozef.

- Myslíš si, že som sa celkom odtrhol, a ja som sa neodtrhol, - stíšil zrazu hlas, i zmenil skoro na plačlivý, husto žmurkal a sprava dolava rozkýval hlavou. - Veď ty ani netušíš, ako je so mnou. Myslíš, neviem, kedy bol Marušin pohreb? - Viem. Hneď na druhý deň som sa dozve-

del, ale som si hútal, čo budem rozprávať ľuďom, ako som sa s Marušou mal. Hádám aj vieš. Už som doma nevydržal, musel som ja ísť. Keby som bol mal dosť groša na Ameriku... Ale Maruša by bola umučila aj svätého. Už som sa nemohol dívať.

Jozef Mak sa zasa zvrtol, pošlahal bičom ponad samú zem, až tak poskakovali drobné kľbká prachu, utrel si dľaňou ústa, pozrel na svoj voz a bez slova pobral sa k nemu.

- Hanu pozdrav, malú, - počul za sebou tak v polceste, ale neobzrel sa ani vtedy. Iba keď sadol na voz, nechtiac musel sa v tú stranu obrátiť, kde zanechal brata, ale Ján Mak zmizol, nebolo ho viac nikde.

A Jozef Mak šibol kone, hoci tak vykonal len veľmi zriedka.

Niežeby sa hneval, ale ponáhlal sa preč, preč, sľaby tu horelo pod vozom, a kone mohli si myslieť, čo chceli, ďaleko museli odťahnúť fúru, pokým sa Jozef Mak uhútal, že postačí ísť aj krokom, lebo tak mu je súdené, aby Marušu vozil so sebou, kdekolvek sa pohne, a nestratí sa jej, či bude letieť cvalom alebo uháňať iba krokom.

73

V lete, keď rubári stretli Jozefa Maka, hovorili mu:

- Blázon si, Jožo. Sekera ti nebola ťažká a dal si ju za menší zárobok.

Keď vypĺzli lipy na priezračné a vietor iba sivé oblaky vláčil nad dolinou, rubári ešte častejšie stretávali Jozefa Maka, a ak sa zastavil, povedali mu:

- Múdry si, Jožo. Nemáš starostí o chlieb.

Jozef Mak nenačúval v lete, neukázal ani teraz, čo si o chlebe myslí. Po štvrtroku dal si odpísať desiatku z dlžoby, papier Jula doma prečítala a vyslovila:

- Dobre je, Jožko.

- Ak je dobre, tak je tvoje dobro.

- Prečo moje?

- Sám by som nebol išiel k Baniarovi.

- Ktohovie?... Aj hnev má koniec, ako každá vec na svete.

- Akože to hovoríš, Jula? - mohol povedať Jozef Mak, lebo mnoho vecí je na svete, čo nemajú koniec, ako i mnoho vecí je takých, čo nemajú začiatok. Nejednu vec bol by vedel Jozef Mak i vyrátať, ale nepo-

(198)

kladal za potrebné hovoriť, radšej hútal o nedokončených veciach iba pre seba. A či aj Jula hútala o nich?

Nevedno.

Rozhovorila sa potom iba pec, pošomrávala ako hašterivá baba, keď nemá nikoho poruke, alebo len takých ľudí, ktorých okrknuť neprichodí. Teplota tísila sa na všetky strany, akoby zápasila so svetlom lampy, zavesenej v druhom kúte nad stolom. V tichosti zavše zapraskal knôt a raz sa chlapec Jožko veľmi nahlas rozosmial zo sna. I malú Hanu bolo počuť dýchať. Iných ľudí nebolo badať; azda chodili ticho, alebo vôbec už nechodili. Azda už bolo aj neskoro, ale Makovci sa nehli.

Jula raz vstala, aby pritiahla svetlo, a či naschvál, či náhodou prekrútila zvrtlík, až plamienok pukol a zhasol. Jula nevysvetlila, čo sa stalo, iba kývla hlavou a sadala si na predošlé miesto. Možno oboch prekvapilo tuhé mesačné svetlo, čo vhušlo hneď do izby, možno obom sa pozdávalo. Natŕčalo sa dnu, akoby bolo celkom husté, a ostré obrazce kreslilo na predmety, aj ich prefarbovalo na jednotnejší tón. Všetky tiene boli ako hlboké jamy, ale hľadalo sa do nich príjemne, neplašili, ani nechladili, ba odpočinulo si v nich oko. I teplota bola takto akási prívitivejšia a celá chyža sa zmenšila a pozdávala sa útulnejšia. Mesačné svetlo odťalo si roh stola temer v pravidelnom trojuholníku a tento svetelný trojuholník nevedomky ohmatal Jozef Mak, lebo tak lahodil oku. Mumlanie pece líhalo si teraz na zem a pomaly tíchlo, sľaby usínalo. Makove údy príjemne zleniveli. Dosiaľ sa mu zdalo, že všetky svaly sú prichystané ešte slúžiť, ale keď sa dlho díval po izbe, te- lo si pomaly uvedomilo, že skončil deň, i zariadilo sa tak, a potom sa už Makovi nechcelo ani hnúť.

- Hana nám už vari celkom prischne, - poznamenal Jozef Mak, lebo tuhý spánok prinútil Hanu hlbšie dýchať, čo pobadal.

- Zvedel si niečo o Janovi?

Mak zasa počúchal stôl, prihol sa na dosku celý, čím sa mu plece a rukáv dostali do svetla, podoprel sa laktami a po chvíľke poznamenal:

- Netreba o Janovi zvedieť. Čože o ňom zvieš? A ty?

- Ja? U Meľošov nič nehovorí. Iba starý sa hnevá, že Hana nechce ostať v chalupe. Akože by to malo také decko vydržať? Ani sa mi ta nechce zavše ísť. A zahnúť dať človeku...

Mak si iba teraz všimol, že Jule akoby sa zmenil hlas, a hneď si aj uvedomil, že dnes ho má taký od samého začiatku, len čo prišiel do-

(199)

mov. Taký nejaký mäkší, citlivejší a prítulnejší. Obrátil k nej celkom tvár, zaumienil si, že bude iba počúvať, ale Jula sa nerozhovorila. Zamĺkla, ani nezašuchotala, len čo kedy-tedy vydýchla hlbšie, ale na to Jozef Mak dávnejšie privykol. A teraz, keď hútal, dohútal sa: Jula je dnes neobyčajne zhovorčivá.

Zhovorčivá?

No – zhovorčivejšia, ako bola včera, rozpráva, čo by rozprávať nemusela, kedy-tedy povie o slovíčko viac, ba dnes, keď prišiel, rozpráva niečo, a už sa ani nepamätá, čo to bolo. Naozaj niečo rozprávala, ale mal na pamäti Baniarov papier, nuž pozabudol.

A možno, nič nebolo na tom pravdy, čo si Jozef Mak myslel, ak len nie to, že dnes mal inakší deň ako včera, predvčerom. Taký mal deň, keď pobadal, jednak je len v chalupe i Jula, a mohla by byť inakšia, mala by byť inakšia, alebo že takúto Julu potrebuje, aká je. Celkom takú.

Ono Jula jednak bola inakšia dnes ako včera. Včera by bola povedala:

– Mnoho oleja sme spálili – alebo – hneď je tu ráno. A bola by sa začala prežehnávať, i keby spánku ani za mak nebola mala v očiach. No dnes podvečer raz zastala, začala načúvať, nepočula krik detí a namyslela si, že je chalupa veľmi tichá. Zrazu sa cítila opustená a ďaleko od ľudí, stáby všetky susedné chalupy boli prázdne. Zrazu sa jej zdalo, že mali by byť okolo nej ľudia, a nikde niet nikoho. Čo nikdy nerobila, teraz začala v duchu vyratúvať, koho má v dedine, i vyratúvala úzkostlivo a vyhladala i najďalšiu rodinu. Sestry pomenovala celkom nahlas, aj z ďalšej rodiny menovala dosť, a jednak sa jej všetko málilo. Zrazu tak nejako si nahútala Jula Maková, že je na svete málo ľudí, a v tejto myšlienke sedel neznámy strach, skoro hrôza, ktorá ju plašila, až pokým nezabúchal na podstení Jozef Mak. Skoro tak sa jej zazdalo, akoby Jozef nebol iba jeden človek. Akoby Mak vyplňal celú medzeru, čo do počtu ľudstva chýba. I dívala sa naň cez celý čas, pokým jedol.

A teraz, keď si Mak myslel, že zato vstala, aby pripomenula noc, keď mu toho bolo trochu i ľúto, Jula prisadla si k nemu celkom blízko, podvihla dľaň a položila ju na mužovo líce a bradu. Tak ju položila ako kedysi, keď nosila v dlani pokoru a teplotu.

Jozef Mak sa zachvel, nevedel, čo mu Jula v dlani podala, ani si to nikdy neuvedomil, ba veď ani nie je človeku dožičené, aby vycítil úpl-

ne, že v Julinej dlani bolo i veľké odpustenie, aké možno celkom iba dávať, ale prijímať ho celkom – nie je prisúdené obyčajnému človeku.

Jozef Mak je obyčajný človek. Prichytil Julinu ruku mocne, nepustil ju, lenže prijať celú plnú dľaň nemohol.

Veď je Jula pokorná a skromná, nebude žiadať všetko ani z toho, čo Jozef Mak môže dávať.

– Jožko, uživíme sa dobre, – hovorí ticho Jula.

Aká to reč?

Jozef Mak si myslí, že tieto slová patria k Baniarovej poistenke, ozaj vzťahujú sa na chlieb, na službu, na furmanky, cesty a konvenciu, a ony patria...

Len mu povedz úprimne, doprosta, kde patria, akže sama o nich niečo vieš. Povedz mu: Nemám ja nikoho na svete okrem teba, Jožko, nemám ja ani seba. Na svete je náramne mnoho ľudí, na svete je naša celá dedina, susedia, moje tri sestry, malá Hana, i môj syn, čo sa mi hockedy usmeje ako jasný deň, ono jednak by som bola sama, keby teba nebolo. Nevieť ti ja, Jožko, ako je to, ani ty si nelám hlavu, ale mi trochu ver, a hneď bude dobre všetko... Včera ráno Kláčovka zavarovala mi deti, zabehla som do kostola, zhovárala som sa s voskovou svätou Pannou, celkom priateľsky sme sa vyzhovárali, ale z kostola zasa som len išla sama a strašne mi prišlo otupno na ulici, vo dvore, doma. Starostila som sa, premýšľala až do večera, a keď si prišiel domov, nehovoril si nič, lebo ťa vrecia zodrali, ale hneď som vycítila, že nás je v chalupe dosť. Len mi ver a ničoho sa nebudem plašiť...

Takto by mala hovoriť Jula.

Jozef Mak by porozumel, i keď je len obyčajný, a ako by si poradil, to je jeho vec.

Aspoň by neoslepol, poplašil by sa Julinej prichytenej dlane, azda by nahlas vykrikoval:

– Ježišu, ako oslabla Julina dľaň! Užšia je, stáby sa bola zoschla. Či ľudie v nej dosť sily aj na zajtrajšok, o týždeň, o rok.

Takto sa len obyčajne teší, nechápavo drží ženinu ruku a po dlhom mlčaní vykrikuje:

– Dobre sa uživíme, Jula...

A stalo sa tak toto všetko v utorok.

Vo štvrtok popoludní, keď sa Jozef Mak vrátil s koňmi z furmanky, keď kone i ponapájaj, Baniar-Bánóci vyšiel do dvora na pavlač a rozkríkol sa:

- Jožo! Jožoó...! Kdeže si?
- Tu som, - vyšiel Mak zo stajne.
- Nože pod' sem!

Šiel za ním do pitvora pred kuchyňou.

- To si pober a choď domov.

Hodnú fľašu pálenky mu podával, múku, cukor a ešte kadečo.

Jozef Mak pozrel na Baniara i na veci, ani sa ich hneď nedotýkal.

- Len si ber a ponáhľaj sa. Večer pošli niekoho po mlieko, ale ti radím, aby si si baranicu tu nechal a radšej išiel s holou hlavou.

Tu zasa zastali Makove ruky najsamprv pohli sa mu ústa, usmial sa, potom pozrel na dlážku a zas na Baniara.

- Dievka...?

- Nie, syn. A vraj taký, vravia, hneď by sa mohol aj ženiť.

- No... - stál Jozef Mak, nemyslel v skutočnosti na nič, ale nevedomky podvihol trochu baranicu a na dne duše ďakoval Bohu.

- Jula chcela dievku, - povedal Jozef Mak.

- Veď ju môže ešte mať!

- Môže... ale keby jej bolo po vôli, nebol by som ja dbal.

A šiel.

Múka a cukor ho presvedčili, že je všetko dobre, mohol veriť, nemusel sa nikoho spýtať, a preto mu ďaleko bolo od Baniara domov; záväse sa pobadal, že sa ponáhľa, nuž začal sa iba vliecť. Keby ho boli ľudia zastavili, bol by zastal, bol by si myslel, že sa dlho zhovára, bol by celkom obyčajné reči rozprával, lebo bol by dbal, aby boli obyčajné. Takto by bol rozprával Jozef Mak: Baniar mi hovorí, že nás je už doma viac, nuž idem pozrieť. No, viac bude zasa starostí. A aká suchá zima sa začína, sneh sa omeškal, nebudaj ani ho nebudeme mať. Už sa človeku až žiada trochu snehu, takto ani neuveríš, že sme tak ďaleko, a len sa divíš, prečo ti sklávajú prsty.

Hej, zimu mal prichystanú na prípad, ak ho niekto zastaví.

Lenže nezastavil ho nik, musel ísť domov bez zastávky, len čo Baniara mohol pochváliť, že mu dal do rúk toľko vecí, ale teraz len preto, že sa mohol zastaviť pri ohnisku a skladať ich pomaly, pozorne

a načúvať, čo povie Mara Kláčovka, i Hana, i Jožo.

Dobre bolo posilniť sa takto.

Ťažko je hľadieť na priezračnú Julu Jozefovi Makovi; nevie, čo takéto Jule povedať. Oči má privreté, akoby spala; ono nespí, vie, že tu stojí pri nej Jozef, a preto sa jej mihalnice zachvievajú. Privreté má oči, a keď ich otvorí, roztečú sa jej slzy po tvári.

- Nehnevaj sa, Jožko, - pohýbali sa jej ústa, a Jozef Mak si myslí, povedala tak naozaj, ak aj nik nepočul, iba on.

A Jozef Mak sa hanbí.

Celkom obyčajná hanba prišla naň, iba tuhšia, ako chodievala dosiaľ.

A nemilosrdnejšia.

Tvár nafarbila mu obyčajne, no dostala sa mu potom aj do žíl, a kade sa tisla, všade dreveneli Makovi žily. Koleno tuho opieral o posteľ, lebo sa mu zdalo, že by ináč neobstál na nohách. Ruky schoval za chrbát, aby si ich mohol potajme stískat', aby ho nezradili, a zasekol zuby, lebo pobadal, že sa mu začínajú triasť jamky pod očami i mihalnice, a ak líčne svaly len trochu povolia, zvlhnú mu oči ako malému decku.

A či je to nie hanba...? Či je to inšie?

No - inšie.

Kláčovka nemala by teraz vchodiť do izby, lebo je to svätokrádež, nemala by myliť Julu a Jozefa, keď sa takto rozprávajú.

Nikto sa nepoteší, keď ho pristihnú v slabej chvíli, nikto nemá rád, keď ho pristihnú vo chvíli, keď je ničím iným na svete, iba človekom. Keď je nie ani boháč, ani Jozef, ani Mak. Keď spadne na chvíľu z človeka robota, i šaty, i všetko, čo osud na človeka nalepil. Keď ostane v človeku iba veľká múdrosť. Hľa, Kláčovka to cíti, nevedomky badá chvíľu, nuž vytratí sa z izby a pojme so sebou i deti, aby sa Jozef Mak nemusel skrývať.

Aby mu ostala celá tá múdrosť, čo je rovnaká v každom človeku, ktorej nemá nikto viac ani menej. Aby si mohol dohútať, že iní ľudia, ktorí majú dosť času špekulovať, vopred si vyšpekulujú všeličo na všetky mimoriadne prípady života a vedia si zadeliť - kedy a ako plakať a kedy a ako sa smiať.

Nuž dohútal si múdry Jozef Mak, že sa ničomu v živote nepriučil, a patrí sa mu tu iba stáť, ticho, mlčky, lebo bolo by smiešne, keby hrubé ruky začali niečo vyčínať, čomu sa nepriučili, a keby začal reč, ktorú si neprichystal. Nuž nech nevyčínajú ruky nijaké nežnosti, keďže zhrubli

iba na robotu, a nech sa túla po tvári vlhkosť, aká chce, vydrží, nezahynie, i keby bola vlhkosť veľmi neobyčajná, ale veď mu pot na tvári sušilo i slnko i mráz, a pot je jediná vlaha, ktorá vie najhlbšie vpísať všelijaké vrásky na ľudskú tvár. Ba nech sa robí, čo chce, nech sa robí, ako chce, - nech len Jula nejako zvie, že i robotník má srdce, hoc ho ukazovať nemôže, ako by mohol ukazovať človek krehkejší alebo chlapec nevážny. Má v srdci i tepla dosť, i mäkkosti, má v srdci dosť lásky - a to nielen pre túto chvíľu - hoc sa láska ťažko rodila, ale tým je čistejšia a bezpečnejšia, usadlejšia, na ktorú možno prisahať.

Veď to Jula vie.

- Boh nám pomôž, Jula, - hovorí Mak ako vetrom ošlahaný kňaz, ktorý dosiaľ oral bralo a teraz prvý raz chystal by sa kázať.

A Jula mu rozumie.

Ustatý, biely, temer neviditeľný úsmev pohladí jej pery, dotkne sa trochu líc a oboch studničiek na slzy. Biely čistý úsmev vysadne jej na čelo, a keby len trochu vládala, podvihla by obe dlane, aby sa Jozef Mak mohol do nich skloniť. Keby len trochu vládala, usmiala by sa zreteľnejšie, nahlas a rozprávala by Jozefovi:

- Jožko, myslela som si, že nedožijem... Myslela som si, že si my nikdy, nikdy rozumieť nebudeme, a všetko bolo falošné, čo som si myslela. Veď ja teraz vidím, ako ma máš rád... Všetko vidím, a už je isté, Boh nám pomôže. Prečo by nám nepomáhal...? Len sa nehnevaj na mňa, Jožko. - Veď sa nehneváš, pravda, aká som... Ako mi to mohli prísť na um, aby si sa hneval? Vedela som ja už vopred, aký dobrý prídeš domov, ba čakala som iba teba, aby si prišiel domov. Sen sa mi nasilu tisol do očí, ženy okolo mňa si mysleli, že naozaj spím, a ja som iba teba čakala, lebo mi všetci boli cudzí. Ja ti len teraz budem pokojne spať a ľahko. Keby si priložil ruku, zbadal by si, že mi srdce ešte nebije, ešte je vždy stiahnuté ako kameň, ale keď si prišiel, keď ťa vidím, nuž pokojne si odpočiniem a srdce mi začne biť. Ci vieš, Jožko: keď mi srdce začne biť, čo sa vtedy stane?

Vtedy začne žiť svet.

- Bánóci mi ani nepovedal, čo je a ako je, ale ja som uhádol, - hovorí celkom obyčajne Mak-milión, po tvrdej mu tvári steká mu pot, ale čo má robiť...? Čo má robiť, keď nevie lepší spôsob, ako sa vyspovedať Jule, že dnes je inakší deň, ako bol včera?

Vidí Jozef Mak biely úsmev, ale nevie, že biely úsmev je vec veľmi krehká, neradno sa jej ani dotknúť. Znesvätiť bolo by hriechom a Mak

nechce byť dnes hriešny, neprekáza, aby Julino srdce začalo biť. Najprv sa roztlkoce len tak pomaly.

Tik, tik...

Ale nemnohá krv, čo sa doň dostane, jednak sa hneď ohreje a okolo úst ešte teplejšia je radosť. Obletúva, rastie, pomaly začne sa rozlievať po celej izbe, a darmo príde potom krikľavá Kláčovka, už nič nepokazí, nič nerozplaší z Julinej blaženosti, i Jozef Mak vychytí si staršieho syna, Jožka, vysoko ho vydvihne a poštekľí pod bradou, aby sa Jožko rozosmial tak, aby sa aj oblôčky zatriasli.

Veď sa Jožko môže smiať, lebo Jožko je decko malé.

A stalo sa toto vo štvrtok.

Potom v pondelok prišla inovat.

Veď vieme, inovat je najparádnejší závoj. Hocikde a hocikedy ho niet. Pekný je závoj na vyšedivených lúkach, ale teraz sa nerozložila po rovinkách, ani po úbočiach nie.

Krásny je na brezovom prúte, matne svieti, aby bol diskretný v nádhere a nevtieral sa do očí hocikomu.

Ale teraz nevil brezový prút.

Inovat nesadla ani na smrek, ani na vrby, neprišla o poľnoci, ako chodieva, prišla za bieleho dňa a sadla iba na Makovu chalupu.

Ba ani tam sa nerozprestrela po celej chalupe, nie po streche, nie na prahu, nie po celej chyži, iba na Julinu tvár sadla.

Na čelo, na privreté oči, na biele pery.

Na Julin biely úsmev.

Hej, Jula sa usmievala i potom, keď bola mŕtva.

Radosť, čo sa do nej tísila v posledné dni, nemohla tak naraz a ticho umrieť, ako umrela pokorná Jula. To nejde...! Radosť umiera veľmi pomaly, alebo neumrie nikdy, najmä nie tam, kde jej bolo veľmi málo.

Alebo umiera veľmi pekne.

Hľa, sviece, čo strážia nad Julinou radosťou a Julinou inovatou, prikláňajú si plamienky, akoby sa chceli pohovárať o veci, zašmurkajú, završujú celkom veselo, a poplašia sa iba vtedy, keď sa vo veži rozkýva najväčší zvon. Ten vážny, seriózny, keď zamumle. Jemu sa musí veriť, on žarty nikdy nevysťraja.

A ešte vtedy, keď cez hustý rad speváčok a umodlených žien hodia okom do kúta, kde sedí Jozef Mak.

I Makovi sa musí veriť.

Vstal raz, druhý raz, zastavil sa pri truhle, díva sa na inovat', ktorá sa neroztápala, a na inovati videl takúto reč:

- Nehnevaj sa na mňa, Jožko, veď ja za nič nemôžem. Keby som len trochu bola tušila, keby som skôr bola tušila, že ma budeš raz i návidieť, veď by som ja nebola oslabla do truhly. Bola by som sa držala života tak húževnate, tak tvrdo ako pleseň na kameni. Nič by ma nebolo zožralo... Keby som trochu skôr... Veď mi už aj srdce začalo biť, a ja ani sama neviem, prečo a ako prestalo.

Veď by som ja i plakala, keby som mohla, nuž odpusť mi, Jožko, a staraj sa o deti. Ver mi, hockedy by som sa rozbehla z neba za vami, mne by nebolo ťažko za vás hocičo opúšťať, ale...

Jozef Mak sa musel odvrátiť i prvý i druhý raz a musel ísť do kúta.

Tu sedí a biedny je.

Nuž a kto je biedny, tomu nemôžeš inšie priložiť, iba biedu, tak počúvaj, Jozef Mak, aby si mal biedy ešte viac. - Či sa ti nechce...? Nemožno ti utiecť, darmo, počúvať musíš, lebo si tu. Nuž vedz, že sa ešte všetko neskončilo. V románoch bývajú takéto veci ukončené. V románoch sa s Jozefom Makom niečo také musí stať, aby ho viac na svete nebolo. Lenže život je nie román, život je bralo, dolina, vrchy, kláty, sekera, náruživosť, chlieb a inovat', a všetky tieto veci nie sú iba kulisy, aby sa dali hocijako postrkovať, ako sa fantázii páči. Nuž nemôžeš ty len tak zmiznúť, Jozef Mak. Obyčajný človek si a obyčajný človek musí zachovať veľký zákon sveta: Musí v druhej múdrej tridsiatke žať, čo v prvej nemúdrej tridsiatke sial. Hoci kto ti uverí, že je to smiešny poriadok, ale nepomôže ti nik, lebo zákon je zákon. Ani nech sa ti nesníva, aby si si zúfal, ba ani sa nežaluj, ani nezlloreč. Zajtra sa pohneš za ľuďmi, navštíviš i voskovú Máriu s deravými lícami, a všade ti niečo vezmú a niečo pridajú...

Trp, Jozef Mak.

Človek-milión si, nuž vydržíš všetko, keďže nie je pravda, že najtvrdší je kameň, najmocnejšia je oceľ, ale pravda je, že najviac vydrží na svete obyčajný Jozef Mak.

SLOVNÍK ARCHAICKÝCH,
RESP. NEZNÁMYCH VÝRAZOV

also - teda (nem.)

Csicsó néni káposztát főz. - Teta Čičová varí kapustu. (maď.)

dohán - tabak

feršter - lesník, horár (z nem.)

festung - pevnosť (z nem.)

frajter - slobodník (z nem.)

honvéd - vojak (maď.)

infanterist - vojak z 1. svetovej vojny

Magyarul, teremtette, húzd meg! - Po maďarsky, doparoma, ťahaj (sláčik)! (maď.)

móres - mrav

návidieť - mať rád

opáľať sa - kývať sa

oratovať - zachrániť

ožech - palica na rozhrabávanie ohňa

skonfundovaný - zmätený

stádlo - miesto na státie dobytky

štreka - trať

tartalékos - záložník (maď.)

werk - dielňa (nem.)

zúverený - zničený, strápený